

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ NAȚIONALĂ CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ
Lecturi în memoriam acad. Silviu BEREJAN
ediția a V-a

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Lecturi în memoriam acad. Silviu Berejan

(ediția a V-a)

Chișinău • 2021

**INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”**

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

**MATERIALELE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE
CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ**

**„LECTURI IN MEMORIAM ACAD. SILVIU BEREJAN”
(EDIȚIA A V-A)**

Chișinău, 10 noiembrie 2021

Coordonator: dr. Livia CARUNTU-CARAMAN

**Editura Pro Libra
Chișinău, 2021**

CZU

Culegerea a fost recomandată pentru tipar de Consiliul științific al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, proces-verbal nr. 8 din 12 noiembrie 2021.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova:

„Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan”, conferință științifică națională cu participare internațională (5 ; 2021 ; Chișinău). Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională „Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan”, Ediția a 5-a, Chișinău, 10 noiembrie 2021/ coordonator: Livia Caruntu-Caraman. – Chișinău; Pro Libra, 2021 (Tipocart Print SRL). – 204 p.; tab. Antetit.: Inst. de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Min. Educației și Cercet. – Rez. paral.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 100 ex.

ISBN 978-9975-3387-7-6.

80/81:821.135.1(478).09(082)

L 37

Procesare computerizată:

Galina PRODAN

Tipografia „Tipocart Print”, str. Pușkin 22, of. 425

Materialele publicate în acest volum reflectă punctul de vedere al autorilor.

Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui articol aparține în exclusivitate semnatarului.

© Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MEC, 2021

SUMAR

PREFAȚĂ	5
Galina ANIȚOI , <i>Despre efectul „tunel” și semiologia tranziției</i>	7
Dumitru APETRI , <i>Silviu Berejan – lingvist admirabil și conducător științific onorabil</i>	12
Tatiana BUTNARU , <i>George Meniuc vs Tatiana Gălușcă: regăsirea spirituală prin folclor</i>	16
Vlad CARAMAN , <i>Victor Cirimpei: profil enciclopedic</i>	25
Livia CARUNTU-CARAMAN , <i>Utilizarea englezismelor în limba română în contexte adecvate</i>	31
Elena CONSTANTINOVICI , <i>Vecinătățile sintactice ale verbelor de acțiune (cu sens de creare, modificare, distrugere și deplasare a obiectului)</i>	42
Alexandru COSMESCU , <i>Subiectivitatea enunțării</i>	50
Cristina DICUSAR , <i>Grupuri și cenacuri literare din Republica Moldova. Privire de ansamblu</i>	57
Inga DRUȚĂ , <i>Mărturii ale literaturii pentru istoria limbii române</i>	62
Oxana GHERMAN , <i>Alecu Russo – promotor al idealurilor pașoptiste</i>	68
Olesea GÎRLEA , <i>Traducerea poeziei lui Eugen Coșeriu în limba germană</i>	73
Svetlana KOROLEVSKI , <i>Vasile Ciocanu și contribuțiile sale istorico-literare</i>	82
Iulia MĂRGĂRIT , <i>Oameni și cărți de dincolo de Prut</i>	93
Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI, Natalia ROTARU, Cristina NEGRU , <i>Corpusul aforistic latin: sumă a valorilor existențiale universale și didactică</i>	100
Felix NICOLAU , <i>Academic confrontations at the end of high modernity</i>	104
Vasile PAVEL , <i>Graiul românesc de la est de Prut în atenția dialectologilor</i>	114

Ion PLĂMĂDEALĂ , <i>Revoluția culturală din Occident: manifestări și tendințe</i>	117
Viorica RĂILEANU , <i>Nume de familie de origine toponimică</i>	126
Cristian SERDEȘNIUC , <i>Grigore Vieru: poezia pentru copii și poezia despre copii</i>	132
Halil SERRAC , <i>Metafora și reprezentarea ei în lingvistica modernă</i>	144
Marian Gh. SIMION , <i>Șapte corelații între violența interpersonală și progresul religiei organizate</i>	151
Tatiana SÎMBOTEANU , <i>Cu privire la modalitățile de realizare indirectă a actelor de vorbire în limba română</i>	171
Inga SOROCEAN , <i>Jurnalele lui Vladimir Beșleagă – o ars combinatoria sui-generis</i>	178
Emilia STAJILA , <i>Fantoma trecutului sovietic în scrierile autorilor emigrați din Republica Moldova</i>	185
Diana ȘEVCENCO , <i>Personajul din romanele interbelice – modalități de caracterizare psihologică</i>	191
Dan VEREJANU , <i>Tudor Palladi la 75 ani – portret enciclopedic</i>	199

P R E F A Ț Ă

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” a organizat, la 10 noiembrie 2021, cea de-a V-a ediție a Conferinței științifice naționale cu participare internațională *Lecturi in memoriam acad. Silviu BEREJAN*.

La cele patru secțiuni ale Conferinței (*Lexicologie și terminologie, Semantică și gramatică, Probleme actuale de cercetare literară, Patrimoniu literar și folcloric*) au participat peste 50 de cercetători lingviști și literați de la diverse centre universitare și academice din Republica Moldova (Universitatea de Stat din Chișinău), România (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București), Spania (Universitatea Complutense din Madrid), SUA (Universitatea Harvard), Turcia ș.a.

Participanții la Conferință au luat în discuție un spectru larg de problematici actuale, ce țin de principalele domenii de referință ale creației și activității practice a distinsului savant academician Silviu Berejan. O serie de texte ale comunicărilor susținute sunt reunite în volumul de față și reflectă opiniile specialiștilor din domeniul științelor limbajului și ale literaturii, interesați de contribuția lingvistului nostru, considerat drept fondator al școlii naționale de lexicologie și semantică lingvistică, veritabil model de demnitate națională.

Personalitate proeminentă a științei filologice din Basarabia, acad. Silviu Berejan a fost un „înainte-mergător în lingvistica din stânga Prutului” (Al. Bantoș), a exprimat „idealul omului de știință care și-a urmărit mereu obiectivul științific” (Kl. Bochmann), a fost „un adevărat pilon, un reper al culturii” (M. Cimpoi), „apărătorul coloanei de granit a adevărului” (V. Bahnaru) și „cartea de vizită a științei lingvistice din Moldova” (Gh. Popa).

DESPRE EFECTUL „TUNEL” ȘI SEMIOLOGIA TRANZIȚIEI

Galina ANIȚOI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Tranziția nu se definește doar prin schimbările benefice așteptate de o societate întreagă. Deși considerată factor obiectiv de progres, necesar și iminent, care se înscrie în natura firească a lucrurilor, ea implică și numeroase piedici și dificultăți care afectează viața oamenilor. Prin costurile sociale, de cele mai multe ori inevitabile, pe care le solicită, fenomenul tranziției generează haos, incertitudine și suferințe, dezvoltând o adevărată simptomatologie.*

În articolul de față sunt puse în discuție așa-numitele „efecte adverse” („simptome” (Piotr Sztompca) ale perioadei de tranziție și impactul lor asupra mentalităților, percepțiilor și comportamentelor umane. De asemenea, sunt analizate, la nivel de personaj, reprezentările literare ale acestor repercusiuni.

Cuvinte-cheie: *Tranziție, efecte secundare, costuri sociale, simptomatică, caracter artistic.*

Abstract. *The transition is not just defined by beneficial changes expected by an entire society. Although considered an objective factor of progress, necessary and imminent, which is part of the natural nature of things, it also involves many obstacles and difficulties that affect people's lives. Through the social costs, often inevitable, that they require, the phenomenon of transition generates chaos, uncertainty and suffering, developing a true symptomatology. This article discusses the so-called “adverse effects” (“symptoms” (Piotr Sztompca) of the transition period and their impact on human mentalities, perceptions and behaviours. Also, the literary representations of these repercussions are analyzed at character level.*

Keywords: *Transition, side effects, social costs, symptomatic, artistic character.*

În romanul *Raiul găinilor*, semnat de Dan Lungu, unul dintre personaje – nea Mitu – numește tranziția „tunelul luuuung de ți se acrește” (Lungu, 2007, p. 85). Aceasta este, așa cum am afirmat și în altă parte, cea mai sugestivă metaforă pentru un fenomen social complex, multidimensional și contradictoriu cum este cel al tranziției postcomuniste (Anițoi, 2021, p. 47), indicând asupra dificultăților și derapajelor unei etape istorice

de cotitură și redefinire a societății. Realitatea a demonstrat că perioada de tranziție nu se definește doar prin schimbările benefice așteptate de o societate întreagă. Deși considerată factor obiectiv de progres, necesar și iminent, care se înscrie în natura firească a lucrurilor, ea este însoțită și de fenomene negative pe care specialiștii în domeniu le numesc „efecte secundare”, „efecte perverse” (L. Vlăsceanu), „costuri sociale” (C. Zamfir, O. Hoffman), „simptome” (P. Sztompka, I. Simuț). Printre acestea pot fi enumerate: pauperizarea, scăderea nivelului de trai, șomajul, inflația, dezorientarea normativă, corupția, migrația, gândirea duplicitară, sindromul *homo sovieticus* și, legat de acesta, nostalgia după vremurile comuniste, conflictele interetnice, discrepanțele sociale, degradarea valorilor, proliferarea mediocrității etc., etc. Devenite obstacole și dificultăți în calea spre instaurarea unui regim cu adevărat democratic care să asigure libertatea și prosperitatea tuturor membrilor societății, aceste aspecte indezirabile ale procesului tranzițional au afectat considerabil viața oamenilor, generând haos, incertitudine și neîncredere în instituțiile statului și în valorile democrației.

E de menționat în mod special faptul că tranziția spre beneficiile capitaliste a fost discreditată în cea mai mare parte anume de cei care au promovat-o și gestionat-o, căci „inconsecvențele în promovarea acesteia (a tranziției – *n. n.*) duc la efecte negative mai mari și mai numeroase decât o urmărire consecventă și bine concepută” (Hoffman, 2000, p. 34). Politicul defectuos și proliferarea corupției în mediul elitelor ajunse la putere au determinat întârzierea, tergiversarea sau chiar stagnarea reformelor la nivel politic, social, economic, reforme atât de necesare unei societăți neașezate, aflată în plin proces de primenire.

Din această cauză, tranziția postcomunistă spre un regim democratic, care a fost întâmpinată din momentul ei inițial cu mult entuziasm și de care oamenii, în absoluta lor majoritate, și-au legat speranțele într-o îmbunătățire rapidă a nivelului de trai, s-a transformat într-un interval de timp agasant, dominat de crize de tot felul, cumplete dezamăgiri, instabilitate, dezechilibre, frustrări, tensiuni, nevroze, dezvoltând, cu o expresie a lui Ion Simuț, „o adevărată simptomatologie” (Simuț, 1996, p. 7). După entuziasmul de la începutul tranziției posttotalitare, însoțit de un orizont de așteptare foarte mare, „încărcat de promisiuni și, mai ales, poluat de utopii de tot felul” (Capcelea, 2012, p. 9), a urmat etapa marilor, în egală măsură, deziluzii. Tranziția spre un regim democratic și o economie liberă, de piață s-a dovedit a fi un proces anevoios, cu multe riscuri și, așa cum am menționat deja, cu multe costuri sociale. Un adevăr de netăgăduit e faptul pe care-l consemnează judicios și cercetătorul Mihai Șleahțișchi: „(...) euforia despărțirii de totalitarism a fost imediat urmată de pedeapsa unei tranziții care cere pentru început *un pas în*

jos, înainte de a propune cei doi eventuali pași spre lumină” (Șleahțișchi, 2002, p. 371).

Această stare de lucruri regretabilă, dar inevitabilă totuși, de pe urma căreia au avut de suferit masele largi ale populației a generat ceea ce savantul politolog Victor Saca numește efectul „tunel” al tranziției (Saca, 2001, p. 45). Cu alte cuvinte, această perioadă a „promisiunilor, a așteptării și a răbdării sociale” (*ibidem*) este asociată cu un sentiment de aflare într-un tunel, unul lung, întunecos, aparent interminabil. Iar luminița din capătul acestui tunel, adică ieșirea din tranziție, din crizele acesteia, e departe sau chiar nu se vede deloc. Acest fapt de realitate este foarte bine ilustrat în romanul deja pomenit, *Raiul găinilor*, prin gura aceluiași nea Mitu, unul dintre personajele memorabile ale romanului. Ajuns șomer ca mulți alți semeni ai săi după ce fabrica în care activase s-a închis, cum s-a întâmplat cu întreaga industrie a țării după revoluție, acestuia nu rămâne decât să facă haz de necaz pe seama prezentului tranziției care, deocamdată, nu le poate oferi nimic bun: „Ați auzit, bre, vestea aia nasoală? (...) Cea mai nasoală dintre toate: a murit Luminița... (...) aia din capătul tunelului... (...) eu voiam să fac nuntă cu ea. Cea mai tare nuntă din istorie: Fraierul Tranziției cu Luminița din Capătul Tunelului, ce ziceți?” (Lungu, 2007, p. 75). Ironia personajului disimulează, de fapt, drama unei întregi categorii sociale pe care „nebuloasa toxică a tranziției” (Pleșu, 1996, p. 6) i-a lăsat fără un loc de muncă. Speranța că în aceste timpuri tranzitorii spre o viață mai bună „vor ajunge pe noi culmi de progres și civilizație” (Lungu, 2007, p. 76) se spulberă încetul cu încetul, căci reformele atât de mult promise și însemnele unui trai prosper se lasă prea mult așteptate. „Luminița din capătul tunelului a trecut de la faza de felinar la cea de lanternă. Iar astăzi, așa cum v-am anunțat, la cea de lumânare” (Lungu, 2007, p. 84), conchide cu amărăciune personajul lui Dan Lungu.

Această îndelungată orbecăială prin tunelul tranziției în așteptarea schimbărilor și îmbunătățirii condițiilor de viață a determinat o atmosferă generală de disperare în sânul societății, a produs o lume deprimată, dezamăgită, plină de ființe traumatizate. Se creează impresia că efectele negative prevalează asupra beneficiilor tranziției care nu se mai termină.

Tot mai mulți specialiști în materie au început să se aplece, critic, asupra tranziției posttotalitare, în încercarea de a-i înțelege și elucida natura complexă și divergentă. Schimbările sociale care încep să se producă odată cu intrarea într-un proces tranzitoriu de la un regim la altul sunt atât expresia progresului cât și a crizelor care se constată în toate sferele vieții. Potrivit lui Piotr Sztompka, cunoscut sociolog polonez, fenomenele adverse, denumite de el „simptome”, care însoțesc aceste transformări sociale înnoitoare au efecte traumatizante asupra oamenilor

(Cf. Rusu, 2008, p. 162). Această traumă vine dintr-o „atitudine negativă a membrilor unei culturi față de schimbările istorice din societatea lor, pe care le întâmpină cu o reacție de respingere pentru că le consideră (prea) bruște, șocante, radicale și atotcuprinzătoare” (Ștefănescu, 2016, f. p.). Prin urmare, cursul normal al vieții poate fi prejudiciat de înseși primenirile sociale, cu toate beneficiile pe care le implică acestea.

Schimbarea traumatizantă, chiar dacă este progresivă, așteptată, are consecințe nefavorabile asupra societății. Ea înseamnă anomie, dislocare, înecitate, nesiguranță, comportamente și mentalități paradoxale, degringoladă, nostalgie după timpurile vechi, distorsionare a normelor și valorilor etc.

E necesar de semnalat că tranziția este o experiență trăită la nivel de colectivitate, dar și o experiență individuală. Costurile sociale, de cele mai multe ori inevitabile, pe care le solicită, au repercusiuni nu numai la nivel macrosocial. Ele afectează destine umane individualizate, cu problemele și dramele lor specifice. Are de suferit nu numai societatea în ansamblul ei, ci și – cu unele excepții – fiecare individ în parte.

Astăzi, încercând o analiză a celor trei decenii de după căderea regimului totalitar și a vremurilor de tranziție spre o viață mai bună, trăim amara concluzie că încă nu am învățat democrația. Ne-am împotmolit la jumătate de drum, cantonând în „prezentul unei tranziții în mizerie, confuzie și umilință” (Norman Manea). Efectele negative ale procesului tranzitoriu nu dau semne să se consume. Continuăm să trăim într-o societate marcată de sărăcie, șomaj, înecitate socială, migrație masivă și o mulțime de crize.

În literatură, reflexul acestui fenomen al simptomelor tranziției și impactul lor asupra imaginarului și psihicului colectiv își găsește expresia cea mai reușită la nivel de personaj literar, așa cum am exemplificat mai sus prin referirea la unul din personajele romanului *Raiul găinilor*.

Vom încheia menționând că demersul nostru de investigare va continua cu explorări în universul lui *homo fictus* al tranziției, efectuate anume prin prisma acestor „efecte secundare” semnalate, urmărind realizarea scopului pe care ni l-am propus în cadrul proiectului de cercetare: elaborarea unei tipologii a personajelor ce întruchipează destine emblematice pentru perioada de tranziție.

Referințe bibliografice:

1. ANIȚOI, Galina. Paradoxurile tranziției. Personajele lui Dan Lungu, Iulian Ciocan și Dumitru Crudu între nostalgie și schimbare. În: *Philologia*. 2021, nr. 2, p. 45-53.
2. CAPCELEA, Valeriu. *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile ei*. Chișinău: Arc, 2012.

3. HOFFMAN, Oscar. Costurile sociale și (sau) costurile erorilor în procesul tranziției în România. În: *Revistă Română de Sociologie*. 2000, nr. 1-2, p. 31-36.
4. LUNGU, Dan. *Raiul găinilor: fals roman de zvonuri și mistere*. Iași: Polirom, 2007.
5. PLEȘU, Andrei. *Chipuri și măști ale tranziției*. București: Humanitas, 1996.
6. RUSU, Daniela. Teorii ale schimbării sociale din societățile postcomuniste din Estul Europei. În: *Analele Universității Dunărea de Jos Galați, fasc. XX, Sociologie*. 2008, nr. 3, p. 148-176.
7. SACA, Victor. *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*. Chișinău: CE USM, 2001.
8. SIMUȚ, Ion. *Critica de tranziție*. Cluj-Napoca, 1996.
9. ȘLEAHTIȚCHI, Mihai. Despre omul modular, cu simpatie și multă speranță. În: Mihai Șleahțițchi (coordonator). *Anatomia societății posttotalitare*. Chișinău: Editura „TEHNICA-INFO”, 2002.
10. ȘTEFĂNESCU, Bogdan. Viză respinsă. Anevoioasele călătorii teoretice dintre lumea postcolonială și cea postcomunistă. În: Oana Fotache, Magda Răduță, Adrian Tudurachi (editori). *Dus-întors. Rute ale teoriei literare în postmodernitate*. București: Humanitas, 2016. [online] Disponibil: https://books.google.md/books?id=Y8S5DAAAQBAJ&pg=PT105&lpg=PT105&dq=traum%C4%83+cultural%C4%83&source=bl&ots=kC1bjTmKYG&sig=ACfU3U1j1SQFd0asaUYd_cXCvhOeqOV8EA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjQzLqTuovpAhVN_CoKHXLXAmwQ6AEwAHoECAoQAQ#v=onepage&q=traum%C4%83%20cultural%C4%83&f=false [cit 29.10.2021].

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

SILVIU BEREJAN – LINGVIST ADMIRABIL ȘI CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC ONORABIL

Dumitru APETRI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Academicianul Silviu Berejan, protagonistul articolului, e văzut de autor în câteva ipostaze: lingvist de marcă, conducător științific iscusit al cercetărilor de ordin filologic și umanistic, promotor activ al limbii române în R. Moldova, personalitate sensibilă față de valorile cu adevărat științifice și binevoitoare în relații cu creatorii lor.*

Cuvinte-cheie: *lingvist admirabil, conducător științific, promotor activ, personalitate sensibilă, științe umanistice, nivel interpretativ, generalizări.*

Abstract. *Academician Silviu Berejan, the protagonist of the article, is seen by the author in several ways: a distinguished linguist, a skilled scientific leader of philological and humanistic research, an active promoter of the Romanian language in Republic of Moldova, a personality that is sensitive to the scientific and benevolent values in relations with their creators.*

Keywords: *admirable linguist, scientific leader, active promoter, sensitive personality, humanities, interpretive level, generalizations.*

Aflarea mea în cadrul Institutului de Filologie al AȘM, în ultimele trei decenii de activitate a dlui S. Berejan, mi-a permis să-l cunosc pe dlui îndeaproape. Avea, pe bună dreptate, faimă de lingvist remarcabil și o evidentă vocație de dirijor științific. Înalta cultură generală, de care dispunea, îi stimula pătrunderea adâncă nu numai în specificul și esența fenomenelor lingvistice, dar și în natura, particularitățile studiilor de istorie și critică literară.

Am fost de mai multe ori martorul situațiilor, când literații, în preajma discutării rezultatelor muncii lor, se gândeau la reacțiile ce puteau să parvină din partea distinsului lingvist. În anii '70, Domnia sa realizase o exegeză fundamentală și unică în domeniul lingvisticii – „Echivalența semantică a unităților lexicale”. Această investigație, care avea o tangență directă cu domeniul sinonimiei, îi permitea să se pronunțe competent despre unele aspecte ale investigațiilor de ordin istorico-literar. Pe drept cuvânt se spune că munca scriitorului constă, cu preponderență, în alegerea sinonimelor. Deci,

cel versat profund în această sferă dispune de o anumită libertate în judecarea și aprecierea textului beletristic și, desigur, a comentariilor respective. Cu astfel de calități a fost înzestrat admirabilul lingvist academician S. Berejan. S-a întâmplat nu o singură dată, când intervențiile Domniei sale în dezbaterile aspectelor de ordin stilistic și chiar istorico-literar se dovedeau a fi de o utilitate mai pronunțată decât considerentele unor literați.

În paralel cu evidenta vocație de lingvist, S. Berejan era înzestrat cu un incontestabil talent de dirijor al cercetărilor științifice. Pe drept merit i s-a oferit în anii '80 postul de director al Institutului de Limbă și Literatură al AȘM. În această ipostază, căuta insistent să evite editarea unor lucrări inoportune, adică, afectate de orientări ideologice nefaste sau neaduse la nivelul interpretativ cuvenit. Un exemplu: conform unui plan editorial al Institutului, spre finele anilor '80, urma să apară partea a doua a volumului 3 al „Istoriei literaturii sovietice moldovenești”, care trebuia să reflecte starea de lucruri a contextului literar din segmentul de timp 1965-1985.

Vreo trei persoane dintre literați considerau că sunt riscante generalizările asupra unui proces viu, în continuă mișcare, metamorfoză, majoritatea însă opta pentru editare. Domnul director a aderat la opinia minorității și a stopat acțiunea nehibzuită îndeajuns. Înnoirile simțitoare, uneori chiar esențiale ale vieții cultural-artistice, provocate de Restructurarea gorbaciovistă, au confirmat pe deplin justiția deciziei luate atunci.

În anii '90, domnul S. Berejan a beneficiat de avansări solide: i-a fost acordat titlul de academician și i s-a încredințat dirijarea Secției de științe umanistice. Aflându-se în această funcție, a întreprins un șir de acțiuni care au îmbunătățit substanțial activitatea științifică a filialei respective, dar, cu sufletul și firea, a rămas atașat profund, până la finele vieții, de domeniul lingvisticii, de destinul limbii române. Concludentă în acest sens este participarea sa activă la elaborarea dicționarelor explicative, etimologice, a manualelor universitare („Curs de gramatică istorică”, „Lingvistică generală”), a lucrării „Cuvântul și lupta de idei”.

În final, mă îndeamnă firea să fac o mărturie ce mă privește personal. La absolvirea doctoranturii, am fost angajat la serviciu în sectorul „Relații literare moldo-ruso-ucrainene”. Cercetam tema „Receptarea literaturii ucrainene în Republica Moldova în perioada 1924-1984”. Spre nedumerirea și mirarea mea, rezultatele muncii înfăptuite de mine adeseori se pomeneau în contradicție cu orientările sectorului. Îmi permit să reproduc câteva opinii personale și argumentările contrare. Mi se reproșa mereu că subapreciez calitatea traducerilor realizate în republică până în anii '60.

Reproduc câteva dintre constatările ce provocau opinii contrare: a) calitatea traducerilor efectuate la noi în republică până pe la mijlocul anilor '60 (cu mici excepții) nu pot asigura o receptare adecvată a originalelor ucrainene. b) așa cum au apărut, mi se spunea, populația le citea, erau declamate în scenă, figurau în manuale. Analizele ce le prezinti trebuie să rămână pe masa d-tale de lucru, la sector să aduci concluzii în cheia prieteniei; a) versiunile din poezia șevcenkiană, ticluite în RASSM, nu sunt decât o propagare prin rușine a operelor Poetului național al Ucrainei. b) e o exagerare. Șevcenko era cunoscut și adorat în spațiul transnistrean atât prin intermediul limbii ucrainene, cât și prin traducerile din perioada interbelică. Această constatare i-a pus serios în gardă pe colegi, mi-au refuzat participarea la sărbătorirea aniversării a 160-ea de la nașterea marelui Cobzar și au continuat să-mi citească articolele cu atenție exagerată și cu suspiciuni.

Alte opinii neacceptate de colegii mei (cu excepția Alexandrinei Matcovschi): a) circulă la noi lucrări cu tematica raporturilor literare moldo-ruso-ucrainene ce conțin exagerări despre influența literaturii ruse și ucrainene asupra literelor moldovenești; b) lucrările existente nu sunt chiar ideale, dar să nu uităm de o chestiune foarte importantă: ele au înalta misiune de a combate atacurile ideologiei capitaliste; a) nu de puține ori se întâmplă că analogiile tipologice din anumite lucrări editate nu numai la Chișinău sunt prezentate eronat ca fapte de influență est-slavă; b) aici chestiunea e subtilă: nivelul interpretării depinde direct de pregătirea teoretică a autorului. a) noi, membrii sectorului de relații literare, nu putem asigura o cercetare eficientă a literaturii ruse din Moldova din cauza necunoașterii realităților (Siberia, Tundra, Orientul depărtat) zugrăvite în scrierile lor etc. b) trebuie să conștientizăm cu toții faptul că noi suntem nu numai o instituție științifică, ci și ideologică.

Când am văzut că opiniile, la care țineam și le consideram corecte, tensionează tot mai mult raporturile mele cu sectorul, am schimbat munca de cercetare pe cea de predare. M-am angajat la Institutul Republican de Perfecționare a Cadrelor Didactice. Între timp, domnul S. Berejan devine director al Institutului de Filologie. Aflând motivele plecării mele, mi-a propus să revin și să reiau activitatea științifică în oricare dintre sectoarele existente. La finele celui de al doilea an de muncă în calitate de lector, m-am întors la institut și iată activez aici până azi. Pe parcurs domnul academician mi-a făcut și o altă propunere, dar, din teama de a fi suspectat de lipsă de modestie, o las în anonimat.

Așadar, regretatul academician Silviu Berejan, pe care îl comemorăm actualmente, întruchipa un înalt devotament științific, calități de dirijor iscusit al proceselor de cercetare, de promotor activ al limbii române în spațiul urgisit de străini al Basarabiei, precum și o personalitate ce manifesta multă bunăvoință față de colegii și subalternii săi.

Referințe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile, BEREJAN, Silviu. *Cuvântul și lupta de idei*. Chișinău: Știința, 1986.
2. BEREJAN, Silviu. *Echivalența semantică a unităților lexicale* (publicat în rusă). Chișinău: Știința, 1973.
3. BEREJAN, Silviu (în colab.). *Lingvistica generală*. Chișinău: Lumina, 1985.
4. BEREJAN, Silviu (în colab.) *Curs de gramatică istorică a limbii române*. Chișinău: Lumina, 1985.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

GEORGE MENIUC VS TATIANA GĂLUȘCĂ: REGĂSIREA SPIRITUALĂ PRIN FOLCLOR

Tatiana BUTNARU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. În articolul de față este dezvăluită colaborarea lui G. Meniuc cu Tatiana Gălușcă pe tărâmul cuvântului artistic, ceea ce l-a determinat să pătrundă mai temeinic în universul spiritualității populare, să ajungă la „o sinteză dintre geniul anonim și valoarea individuală”, oferindu-i noi posibilități de resurrecție în modulațiile codului estetic al poporului, a eticii sale multisecolare de viață. Odată ce „lumea asta e o transpunere în mit, vis de care are nevoie omul”, sugestie vehiculată de T. Gălușcă, G. Meniuc a reușit să sintetizeze niște imagini poetice, ce se redimensionează în conformitate cu straturile arhaice ale mentalității populare, acestea fiind dirijate de o logică mitică interioară, de resorturi și stări sufletești deosebite. Reprezentările populare și toposurile folclorice prefigurează în viziunea lui G. Meniuc un mediu tradițional, omniprezent în mai multe versuri, determină aprofundarea anumitor aspecte ale realității artistice curente. Dialogul G. Meniuc vs T. Gălușcă, colaborarea lor sufletească pe tărâmul creației artistice a devenit un frumos exemplu de comunicare spirituală, „o creangă de aur” menită să dăinuie dincolo de hotarele existenței terestre.

Cuvinte-cheie: *Toposuri folclorice, sugestie mitică, dialog spiritual, orientare estetică, element convențional, mentalitate populară, analogie metaforică.*

Abstract. This article reveals George Meniuc's collaboration with Tatiana Gălușcă on the realm of the artistic word, which has led them to penetrate more deeply into the universe of folk spirituality, to reach “a synthesis of anonymous genius and individual value” by giving them new possibilities of resurrection in the modulation of the aesthetic code of the people, of their ethics, multisecculate of life. Once “this world is a transposition into the myth, a dream that man needs”, a suggestion conveyed by T. Gălușcă, G. Meniuc managed to synthesize some poetic images, which are resized according to the archaic layers of the popular mentality, these being driven by an inner mythical logic, springs and special states of mind. Folk performances and folkloric tops predict a traditionally omnipresent environment in several writings, which determines the deepening of some aspects of the current artistic reality. The dialogue between G. Meniuc and T. Gălușcă, their soul collaboration on the realm of artistic creation has become a beautiful example of spiritual communication, „a golden branch” meant to survive beyond the boundaries of terrestrial existence.

Keywords: *Folkloric topos, mythical suggestion, spiritual dialogue, aesthetic orientation, conventional element, popular mentality, metaphorical analogy.*

Afirmat în literatură la o răscruce a istoriei, „printre florile de pârlăoagă” a Basarabiei, G. Meniuc avea să aprofundeze destinul unei generații de scriitori, pentru care folclorul devenise un factor primordial în afirmarea sa artistică, în procesul de modelare a individualității scriitoricești. Mărturisirea lui Gr. Vieru „Într-un fel generația noastră este folclorică”, iar „creația populară orală a exercitat o influență covârșitoare asupra noastră” (Saca, 1976, p. 207), constituie profesiunea de credință a unei pleiade de oameni de creație, pentru care folclorul semnifică un tezaur spiritual, este o resurrecție în modulațiile codului estetic al poporului, a eticii sale multiseculare de viață. Colaborarea cu folclorista T. Gălușcă l-a determinat să pătrundă mai temeinic în universul spiritualității autohtone, să ajungă la „o sinteză dintre geniul anonim și valoarea individuală” (Teodorescu, 1983, p. 70), creând „o poezie de o certă vibrație originală, ale cărei rădăcini și a cărei forță de audiență se explică prin apartenența la universul de gândire și simțire al poporului” (Teodorescu, 1983, p. 70). Făcând abstracție de vicisitudinile timpului, în care a activat G. Meniuc, el a revenit la „uneltele sale”, anume, datorită surselor de inspirație folclorică, ceea ce i-a oferit noi posibilități de afirmare scriitoricească, de purificare și înnoțire spirituală, pentru aprofundarea unui vast bagaj intelectual, cu orientare spre valorile culturii europene. Voluptatea simțirii folclorice, stihia datinilor, credințelor populare s-au infiltrat organic în opera sa, a constituit un imbold creator și, în același timp, o sursă sigură de reconfortare spirituală. Or, așa cum se destăinuia G. Meniuc, prietenei sale din tinerețe T. Gălușcă: „...am avut norocul să cunosc prin tine bogățiile spirituale ale poporului, și multe lucrări ce le-am scris pe vremuri au fost influențate de limba folclorului. Elementul convențional de care este plină arta populară mi-a folosit enorm” (Meniuc, 2010, p. 109). Poezia și folclorul s-au contopit în intuiția artistică a lui G. Meniuc și s-au manifestat spre o cunoaștere mai profundă a tainelor existențiale ale universului, l-au orientat spre o înaltă cultură estetică, strâns legată de tradiție, dar orientată spre viziuni monumentale, spre o sintetizare a valorilor spirituale ale omenirii, întrucât după propria lui mărturisire, „fără folclor nu există o artă mare” (Meniuc, 2010, p. 98).

Odată ce „lumea asta e o transpunere în mit, vis de care are nevoie omul” (Meniuc, 2010, p. 181), sugestie vehiculată la rândul ei de T. Gălușcă, ea își va găsi expresie prin niște eresuri populare cu „solomonari..., urmele străvechilor magicieni care prin puritate, forță spirituală și puterea cuvântului stăpâneau natura,... alungau norii..., își măsurau puterile prin strigături, vorbe meșteșugite” (2010, p. 181). Metaforic vorbind, din această „căruță de folclor” (2010, p. 111), culeasă și oferită cu discreție de T. Gălușcă, poetul a reușit să sintetizeze niște imagini artistice, ce se vor redimensiona în conformitate cu straturile arhaice ale mentalității populare, acestea fiind dirijate de o logică mitică interioară, de niște resorturi și stări sufletești deosebite. Opinia vehiculată de T. Gălușcă este expusă în directă legătură cu

reprezentările populare și toposurile folclorice din tradiția autohtonă, care luate toate împreună vor prefigura un mediu tradițional, omniprezent în mai multe scrieri ale lui G. Meniuc, ceea ce demonstrează „variabilitatea materiei în timp și spațiu”, determină aprofundarea anumitor aspecte ale realității curente, cu deschidere spre multiple dimensiuni ontologice și existențiale. Toposurile folclorice, omniprezente în viziunea artistică a lui G. Meniuc, se manifestă într-o orientare conceptuală, etică, estetică, gnoseologică și capătă un caracter arhetipal, așa cum vedem din lectura mai multor scrieri.

Calea pe care o parcurge eroul liric a lui G. Meniuc de la rezonanțele tragice ale „naufragiului” sufletesc până la solitudinea mioritică din Balada șarpelui de casă îi permite să valorifice noi zone ideatice, să dezvăluie o realitate conceptual-artistică de factură baladescă, cu deschidere spre rolul protector al unor simboluri și arhetipuri mitice. Semnificația magică a acestora deține o funcție de mediere a situațiilor dramatice, se condensează în efluviul unui lirism reconfortant.

„Nu uitați șarpele de sub talpa stânei.
El veghează asupra turmei, în luncă.
Și cârligul, bâta cioplită frumos.
Cu cap de balaur, la capăt întors.”

(G. Meniuc, *Balada șarpelui de casă*)

Metaforele și imaginile artistice au deschidere către un spațiu de valori circumscrise într-o lumină inițiativă, fiind orientate spre estimarea unor sensuri primordiale, cu un substrat mitologic străvechi. Așadar, „șarpele casei, după sugestia unor folcloriști, are funcția de spirit protector al spațiului domestic, de garant al norocului și viitorului casei” (Coman, 1996, p. 100), iar „dacă pleacă șarpele sau e omorât, precizează în altă parte și T. Gălușcă, moare turma” (Meniuc, 2010, p. 189).

Văzut în dimensiunile descriptive ale imaginației populare, așa cum și-a găsit expresie în unele texte folclorice culese și înregistrate de T. Gălușcă, toposul șarpelui poartă un caracter sincretic, el devine expresia unui concept existențial, este „un model simbolic în concepțiile și reprezentările arhaice despre univers”, „un arhetip al ambiguității specifice tuturor simbolurilor fundamentale și o ilustrare vie a anulării sau contopirii contrariilor în gândirea arhaică” (Evseev, 1999, p. 180). Epizodele descrise într-o baladă din volumul semnat de T. Gălușcă, I. Nicola Folclor român din Basarabia, ediție îngrijită de Gr. Botezatu și T. Colac, se manifestă printr-o semnificație arhetipală și relevă tendința de a contura o lume neordinară, contradictorie prin însăși esența ei. Voinicul înghițit sau sugrumat de șarpe, „Jumătate l-o mâncat,/ Jumătate nu-l mai poate,/ De cuțate ascuțite,/ De curăle arămite” (Gălușcă, Nicola, 1999, p. 600), este împlinirea blestemului matern, iar prin analogie metaforică, se poate subînțelege fatalitatea existenței umane, aflată

sub puterea malefică a destinului. Soarta omului este prefigurată în șarpe, „fiecare om are șarpele său” (Ferber, 2001, p. 99), care în cele din urmă îi devoră existența. Resemnarea celui „înghițit de șarpe”, adică, aflat sub puterea nefastă a destinului, este de sorginte mioritică și oferă noi orizonturi de înțelegere a lumii.

În poezia de Sub cer de G. Meniuc „se despletește părul ca șerpilor pe jos în furtună”, ca să se dizolve „într-o emoție universală”, iar „crengile au febră ca șerpilor-n asfințit”. La un anumit moment, pare că întreg universul este invadat de șerpi, ca în cele din urmă, autorul să contureze o stare de coșmar existențial.

„Tot pamântul e înnoptat de privirea lor,
Toată padurea e plină de șerpi.
Crengile se zbat, șoptesc, înțepă și râd ca șerpilor
Și părul e șarpe. Și vântul e șarpe.”

(*Șerpilor*)

Critica literară întrevăde în situația poetică descrisă o primejdie, un avertisment în legătură cu „strecurarea nestăvilită și periculoasă – prin lucruri – a Răului către Om” (Dolgan, 1974, p. 89). Receptarea artistică a acestui fenomen poate fi interpretată prin prisma mai multor puncte de vedere, care vor depăși situația malefică prefigurată mai sus. Folcloriștii au încercat nu o singură dată să explice simbolismul șarpelui și să-l încadreze în „granițele dintre materie și spirit” (Evseev, 1999, p. 180), să-l prezinte drept „o întruchipare a materiei primare, a pământului și a apei, a amestecului dintre fenomenele naturii” (1999, p. 180). Mitologia șarpelui aprofundează o tematică complexă, găsindu-și expresie într-o polaritate existențială specifică, ne orientează spre niște simboluri arhetipale apropiate de „viziunea prin suflet a unui fenomen primar” (Bălăeț, 1979, p. 35). În ultimă instanță, toposul șarpelui relevă o realitate fabuloasă și se impune prin necesitatea de a explica originea fenomenelor din natură, este imboldul spre sâmburele generator al universului. Ghidat de o experiență expresionistă, G. Meniuc creează o zonă arhetipală, cu semnificații magice și conotații mitice individualizatoare. Chiar și elementele celeste capătă asociația unui șarpe, ca să se coaguleze printr-un joc al imaginației simboliste, ceea ce-l determină pe autor să surprindă în acest arhetip mitic un mediator dintre cer și pământ. Diferențele de funcționalitate și inițiere mitologică prevăd niște mutații interioare, care se produc în sfera imaginarului artistic. De aceea, arhetipul șarpelui, în cele din urmă, capătă o încărcătură cosmică, el devine un simbol al unor dimensiuni ancestrale, care influențează în permanență universul.

Balada șarpelui de casă de G. Meniuc este o scriere de inspirație mitică, unde „cel nelumit, nescos la nuntă”, „astrucat în câmpia largă”, este încadrat într-un „salt ontologic” cauzat de un ritual magic. Are loc esențializarea unor stări sufletești cu

deschidere spre o problematică complexă, în conformitate cu un stereotip de credință populară binecunoscut. Poetul explorează înțelesurile filosofice ale mioriticului și creează un sistem de simboluri tradiționale, de o nuanță specifică. Trecând peste aspectul de suprafață ale ființării lui pământeste, drama existențială a omului este plasată într-o lume selenară, superioară în esența ei. El este ocrotit de stihiiile naturii, de „raza soarelui”, ce se identifică cu ochii șarpelui, așa cum vedem într-un text baladizat cules într-un context etnologic din regiunea Odessa:

„Colo-n vale într-o gradină
Se zărește o lumină, mumă,
Parcă-i raza soarelui, mai,
Dar nu-i raza soarelui,
Ci sunt ochii șarpelui, mumă.”

(AF AȘM, 1968, f.43).

Recuperarea straturilor mitice are loc la G. Meniuc în funcție de caracterul arhetipal al imaginilor folclorice, oscilează de la viziunea mitică spre cea metafizică, spre o concepție apropiată de miezul filosofiei populare. Privirea inițiatică a șarpelui este „raza” prelinsă „din ochii lui înțelepți” peste „numele meu de mocan, pe care/ Soarele l-a scris, ploile l-au plâns”. Sunt dezvăluite noi dimensiuni ale cunoașterii umane, unde legătura dintre om și univers se manifestă într-o procesualitate infinită. Viziunea modernă a versului, ținuta intelectuală și metafora elegantă aprofundează sensibilitatea unui temperament viguros, de o înaltă măiestrie artistică.

Expresie a unei vaste culturi scriitoricești, poezia lui G. Meniuc din anii '60-'80 asimilează deopotrivă atât elementele livrești, cât și cele din tezaurul spiritualității autohtone. Universul creației sale se regăsește în bogăția de gândire și simțire românească, înțelepciunea poporului, concepția despre perenitatea mitului său existențial. G. Meniuc își revigorează lirismul din perspectiva unei noi viziuni estetice, manifestată prin lărgirea orizonturilor ei spirituale și general-umane, prin pregătirea unei conștiințe artistice cu orientare despre universalizarea valorilor. El creează o poezie care pe măsura avansării sale în timp, prin democratizarea mijloacelor de investigație artistică, prin aprofundarea valorilor și semnificațiilor estetice, le substanțializează, le trece îndelung prin substraturile creativității populare. „Rădăcinile creației lui G. Meniuc, scrie acad. M. Cimpoi, stau înfipte adânc în colinde și balade, în reprezentările populare (adică în arhetipurile mitice), iar vârfurile ei le găsim înălțate semeț „în aerul distins al culturii universale...” (Cimpoi, 2004, p. 315).

Volumele de versuri *Vremea lerului*, *Versuri alese*, *Florile dalbe*, *Toamna lui Orfeu* confirmă justetea aserțiunii de mai sus și se prezintă drept niște opere de sinteză, anunță regăsirea de sine a lui Meniuc prin intermediul creației populare. *Vremea lerului* este timpul mitic, încărcat de semnificația unui aer

sacral, de o nostalgică îngândurare în fața problemelor existențiale. Este vremea meșterului din baladă, care încearcă să „reînnoade” firele întrerupte ale unui reflux poetic interior, ca să se mențină în dimensiunile spațiului matrice „între pământ și cer, în uitare”, e „un spațiu etern” al viselor și speranțelor creatoare intuite „prin confundarea în el însuși și prin întâlnirea meditației și contemplației interioare” (Bomher, 1994, p. 1).

Florile dalbe este metafora ce determină sincronizarea lui G. Meniuc cu poezia universală, dar și cu sugestia mitică din colindele strămoșești. Odată ce Florile răului de Baudelaire se impun printr-o antinomie mitică, ceea ce-l determină pe eroul liric să coboare din „eternele grădini ale paradisului”, în purgatoriul suferințelor umane, G. Meniuc, din contra, printr-o dezinvoltură romantică, încearcă să profileze niște acorduri domoale ale melosului popular:

„Sculați, zorilor pe rouă,
Mânați oile împroor.
Sculați păsări mățătele,
Ciripiți pe crăcurele,
Sculați, ciute și cerboane,
Iarba-i otova-n poiană...”

(Colind de băiat)

Toamna lui Orfeu continuă experiența artistică din Florile dalbe, indicând cu mai multă pregnanță revigorarea spiritului poetic, relevă calea de suprapunere a surselor de inspirație mitică cu resorturile poeziei moderne. Simbolul mitic al creatorului este recuperat dintr-o perspectivă insolită, el este artistul marcat de povara propriului destin, predispus sacrificiului prin creație. Mitul lui Orfeu devine o parte integrantă din concepția despre lume a scriitorului, un imbold creator pentru realizarea unor scrieri unde „noțiunile tradițional-modern, împrumut-interpretare originală vor fi subordonate noii sinteze ca fapt artistic de neconfundat” (Cesereanu, 1966, p. 495).

Fascinația mitului orfic din creația lui G. Meniuc este opus determinismului curent al vieții materiale, el este invocat de scriitor „pentru a spori expresivitatea propriilor idei, ca Blaga cu Meșterul Manole, Camus cu Sifif sau Freud cu Oedip” (Wald, 1992, p. 7). G. Meniuc problematizează chipul artistului, îl ridică la rang de generalitate, de cunoaștere a adevărilor primordiale. Predispus spre afirmarea propriei identități creatoare, eroul lui G. Meniuc este determinat de o „sfâșiere” lăuntrică, de o răvășire sufletească. Astfel, într-o poezie din anii 80, autorul își revendică trăirile printr-o ambiguitate simbolică, iar dispariția iubitei este redată prin intermediul unor acorduri elegiace venite prin vocabula folclorică:

„Tu erai demult plecată în lume,
Grierii amuțiră și ei în grădină,

În solitudinea nopții vedeam cum răasai,
Din iarbă, din aer, din valuri.”

(*Toamna lui Orfeu*)

Regăsirea interioară are loc prin chemarea amintirii, care anihilează sentimentul despărțirii, orientând personajul liric spre redimensionarea artistică a trăirilor și aspirațiilor sufletești „spre elegia singurătății sale fără leac” (Meniuc, 2010, p. 19), unde:

„Pierdute dalbe salbe, brățări ca să le poarte
Frumoasa mea din Deltă, în luntre de pescar
Fiorul lor ca roua s-a scuturat departe
La cercănaș de lună, la bouri de hotare.”

(*Cântec de dor*)

Este, de fapt, o meditație despre curgerea dureroasă a timpului și statornicia sentimentelor umane, despre permanentizarea valorilor general-umane. Acordurile elegiace și sentimentul mistuitor al iubirii imprimă poeziei un aer demonic, o reverie eminesciană. Versul lui G. Meniuc, despovărat de finalitate, devine în cele din urmă „o stare de sine și în sine”, pentru a exprima ideea de regăsire sufletească, de sfidare a convențiilor existențiale impuse de realitatea durută. Invocarea iubitei pierdute într-un spațiu atemporal are loc printr-o dimensiune mitică, acolo unde viața și moartea, dragostea și suferința, amurgul și lumina, se condiționează reciproc.

G. Meniuc își revendică trăirile, stările sufletești în conformitate cu o viziune artistică arhetipală, iar vibrațiile folclorice vor deveni, în același timp, și o modalitate de comunicare erotică. Or, așa cum ne sugerează scriitorul în paginile sale de corespondență către T. Gălușcă, „frumoasa... din Deltă, în luntre de pescar” „este o fărâamă din tine”, cu alte cuvinte, este nenumită, dar omniprezenta și „neuitata iubită”, (2010, p. 143), pe care eroul liric o dorește într-un moment de intensă efervescență lăuntrică și o va regăsi anume prin intermediul sugestiei folclorice, dincolo de hotarele veșniciei. Or, „această mare iubire, după cum scrie în altă parte G. Meniuc, a lăsat o urmă adâncă în creația mea...” (Meniuc, 2010, p. 99), iar „curățenia ta sufletească, cuvintele tale calde, luminoase, pline de viață m-au însuflețit în existența mea tristă...”, așa cum „...suflul viu al creației populare ... mi-a fost foarte necesar” (Meniuc, 2010, p. 99).

La rândul ei, T. Gălușcă își exteriorizează gândurile prin niște mărturisiri pline de tandrețe, gingășie, dar și printr-o evidentă profunzime a sentimentului trăit, rar întâlnit în literatura noastră. Trăirile nuanțate, vibrațiile sufletești copleșesc prin intensitate și parcă sunt smulse din adâncurile simțirii populare, ele redau „zvârcolirea sufletească a omului” (Rusu, 1967, p. 32) și nostalgică lui îngândurare în fața trecerii ireversibile. Aceste „clipe sfinte” se profilează aidoma unui zbor prelung de pasăre, „din mâinile tale zboară o pasăre nemaivăzută” (Meniuc, 2010,

p. 99), scrie G. Meniuc, ca să scruteze depărtările, să ne aducă la „ora risipită-n veșnicii”, pentru ca dincolo de ea să răsune dureros de viu niște confesiuni tulburătoare, încadrate în tendința de exteriorizare a unui „sentiment total, abisal, ireversibil, în stare de cele mai sublime momente de elevație”, dar și de „catastrofele cele mai dureroase” (Fochi, 1988, p. 15), așa cum vom sesiza în continuare din relatările ce urmează: „Prieten al frumosului, al profunzimilor limbii și vieții ce dai cuvintelor ca un meșter faur, cât te admir! Citesc și recitesc și mă minunez de ce poate elabora sufletul tău mare” (Meniuc, 2010, p. 187). Întrevedem o comuniune sufletească, ce este marcată de niște dimensiuni atemporale, făcând abstracție de convențiile timpului istoric: „Noi nu ne vom întâlni, eu voi muri, dar vorbele noastre se vor întâlni”, „...se vor întâlni, hăt departe” (Meniuc, 2010, p. 98). Chiar dacă „Prutu ista ni disparti” (Gălușcă, Nicola, 1999, p. 202), așa cum s-a întâmplat pe mulpătimitul pământ al Basarabiei în răstimp de mai multe decenii, folclorul și poezia le-a determinat existența printr-o stare de regăsire spirituală totală, întru contemplarea lăuntrică a esențelor primordiale ale trecerii omului pe pământ. Or, dialogul G. Meniuc vs T. Gălușcă, colaborarea lor pe tărâmul creației artistice a devenit un frumos exemplu de comunicare sufletească, „o creangă de aur care va luci în sine, în afară de timp” (Sadoveanu, 1976, p. 191), menită să dăinuie dincolo de hotarele existenței terestre.

Referințe bibliografice:

1. AF AȘM, 1968, ms. 178, f. 43, Frecăței (Limanscoe), Reni – Odesa, inf. A. Bunulu, culeg. Gr. Botezatu.
2. BĂLĂEȚ, Dumitru. *Eterna regăsire*. Craiova: Editura Cartea Românească, 1979.
3. BOMHER, Noemi. *Mit și mitologie eminesciană*. Iași: Editura Virginia, 1994.
4. CIMPOI, Mihai. Prefață. În: *George Meniuc. Interior cosmic*. Chișinău: Editura Litera – Internațional, 2004.
5. COMAN, Mihail. *Bestiarul mitologic al românilor*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
6. CESEREANU, Dumitru. *Arghezi și folclorul*. București: Editura pentru Literatură, 1966.
7. DOLGAN, Mihail. *Metafora poetică și semnificațiile ei în poezia sovietică moldovenească*. Chișinău: Editura Știința, 1974.
8. EVSEEV, Ivan. *Dicționar de simboluri și arhetipuri literare*. Timișoara: Editura Amarcand, 1999.
9. FERBER, Mikail. *Dicționar de simboluri literare*. Chișinău: Editura Cartier, 2001.
10. FOCHI, Adrian. *Valori ale culturii populare române*. București: Editura Minerva, 1988.

11. GĂLUȘCĂ, Tatiana, NICOLA, Ioan. *Folclor român din Basarabia*. Chișinău: Î. E. P. Știința, 1999.
12. MENIUC, George. *Pagini de corespondență*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Elena Țau. Chișinău: Editura Grafema Libris, 2010.
13. RUSU, Liviu. *Viziunea lumii în poezia noastră populară*. București: Editura pentru Literatură, 1967
14. SACA, Serafim. *Aici și acum: 33 confesiuni sau confesiuni de credință*. Chișinău: Editura Literatura artistică, 1976.
15. TEODORESCU, Alexandru. *Lucian Blaga și cultura populară românească*. Iași: Editura Junimea, 1983.
16. SADOVEANU, Mihail. *Creanga de aur*. București: Editura Minerva, 1976.
17. WALD, Hendri. Laicizarea miturilor. În: *România literară*, 1992, 12-18 august.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

VICTOR CIRIMPEI: PROFIL ENCICLOPEDIC

Vlad CARAMAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Articolul cuprinde un portret enciclopedic al etnologului și folcloristului român Victor Cirimpei. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, cercetător științific la Academia de Științe a Moldovei. A fost preocupat de etnofolclorismul secolelor XIX și XX, precum și de creația populară a românilor din zilele noastre.*

Cuvinte-cheie: *mitologie, etnologie, folclor, tradiție, comic, activitate.*

Abstract. *The article contains an encyclopedic portrait of the Romanian ethnologist and folklorist Victor Cirimpei. Member of the Writers' Union of Moldova, scientific researcher at the Academy of Sciences of Moldova. He was preoccupied with the ethnofolklorism of the 19th and 20th centuries, as well as with the popular creation of today's Romanians.*

Keywords: *mythology, ethnology, folklore, tradition, comedy, activity.*

Remarcabilul etnolog și folclorist român Victor Cirimpei s-a născut la 15 februarie, 1940, în satul Drăgănești, județul Bălți, România, a decedat la data de 11 martie, 2019, în Chișinău, Republica Moldova. Este fiul lui Alexandru Cirimpei și Liza (Elisabeta Mândraji), țărani. Între anii 1947 și 1958 este elev la școala medie din satul natal. Apoi devine student la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău între 1958 și 1964. După absolvirea universității ajunge doctorand la Institutul de Literatură Universală „A.M. Gorki”, (Academia de Științe a URSS), orașul Moscova, anii 1965–1967. Totodată, din 1964 activează, în cadrul Academiei de Științe a Moldovei din Chișinău, în calitate de laborant delegat la doctorantură și cercetător științific. Din 6 iunie 1968 devine doctor în filologie, cu teza *Procese contemporane în folclor*.

Victor Cirimpei a activat în calitate de redactor-secretar al ediției *Creația populară moldovenească* în 17 volume (1975-1983), a fost un timp redactor la „Revistă de lingvistică și știință literară”, a inițiat, organizat și moderat mai mulți ani simpozionul „Perenitatea creației populare și contemporaneitatea”.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, a fost cercetător științific permanent mai mult de 50 de ani, începând cu august 1964, la Academia de Științe a

Moldovei, inclusiv, din iulie 2006 până în februarie 2019, cercetător coordonator la Institutul de Filologie. La academie Victor Cirimpei a desfășurat o vastă activitate în domeniul studierii valorilor etnofolclorice ale românilor, evoluția și transformările creațiilor populare, influența lor asupra contemporaneității.

Grație aportului adus în știință și învățământ pe parcursul activității sale domnia sa a fost decorat cu insigna „Eminent al Învățământului Public din RSS Moldovenească”, de două ori (1989, 1990). A fost distins cu premiul republican cultural „Dacia” al Centrului Național de Creație Populară (1990). Laureat al premiului „Simion Florea Marian” al Academiei Române (1995). Medalia Academiei de Științe a Moldovei „Dimitrie Cantemir” (2010).

Începând cu anii de școală Victor Cirimpei culege materiale etno-folclorice de la consăteni, apoi, ca student și profesor școlar din alte diferite localități din Basarabia, Bucovina, Transnistria. Mai apoi – ca laborant și cercetător științific la academie – de la românii din Basarabia, Ucraina, Rusia, Georgia, Caucaz, publicând materialele în diverse volume-culegeri, antologii precum *Frumos e la șezătoare*, *Crestomație de folclor moldovenesc*, *Genuri și specii folclorice* și *Relații folclorice moldo-ruso-ucrainene* (1972).

Deosebit de prețioase sunt studiile cercetătorului despre mitologie (geneza indo-europeană a unor mituri, credințe), etno-folcloristică (raportul dintre tradiție și contemporaneitate) și interpretările literare (figuri emblematice ale literaturii și culturii românești), studii care încep a vedea lumina tiparului pe la mijlocul anilor '60, întâi în publicații de profil din Chișinău, apoi la Moscova, Mahacikala, Câmpulung Moldovenesc, București, Berlin etc.

Cercetătorul Alexandru Burlacu identifică următoarele direcții principale de investigație științifică ale etnologului care sunt legate de: *zămislirea și evoluția gândirii mitologice și folclorice; cultura etnologică a românilor în context universal; istoria folcloristicii românești; natura și funcționarea comicului popular; interferențele folclorului cu literatura; fenomenul artistic literar; editarea științifică a monumentelor de creație populară* (2010, p. 5).

Din cele peste 200 de lucrări, publicate de C. pe parcursul anilor, 6 cărți tratează monografic: 1) caracteristica evoluției contemporane a folclorului (*Фольклор и современность, Folclorul și contemporaneitatea* 1974), 2) contribuția cronicarului Ion Neculce, pentru sec. XVII–XVIII, și cea a pedagogului Teodor Stamati (sec. XIX) la consemnarea masivă a creațiilor mitologice, etnografice și de folclor (*Realizări ale folcloristicii timpurii moldovenești*, 1978), 3) specificul narațiunilor comice românești (*Snoave și anecdote*, 1979), 4) probleme de mitologie autohtonă, comic popular narativ, prefolcloristică și folcloristică (în calitate de coautor al cursului teoretic universitar *Creația populară (Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina)*, 1991), 5) etnicitatea basarabenilor (*Argumente*

Basarabe. Dovezi referitoare la sigiliul românesc al dinastiei domnitorilor Basarabi în spațiul dintre Prut și Nistru, 2006), 6) specificul comicalului artistic (*Comicul folcloric, literar, politic-național*, 2013) (Burlacu, 2010, p. 5).

Altele 5 sunt volume de cercetări și materiale etno-folclorice: *Ace pentru cojoace. Glume, anecdote, snoave* (1985); *Păcală și Tândală*, cu ediții aparte în franceză, engleză, spaniolă (1987) și rusă (1991); *Soare nou răsare. Folclor al sărbătorilor de iarnă* (1990); *Pozne cu alde Păcală. Povestiri și dialoguri din folclorul comic românesc* (2007); *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest* (2008) (Burlacu, 2010, p. 5).

În general etnologul însumează articole și studii proprii în peste 20 de cărți-culegeri, iar ca și coautor este prezent în peste 15 astfel de lucrări cu texte folclorice selectate și comentate, precum: *Folclor din Bugeac* (1982), *Folclor din nordul Moldovei* (1983), *Frumos e la șezătoare* (1983), *Folclor din stepa Bălților* (1987), *Folclor din Maramureș* (1991), *Folclor din Țara Fagilor* (1993), *Cât îi Maramureșul* (1993) *Dimitrie Cantemir și Moldova din stânga Prutului, Dimitrie Cantemir [despre] plaiul natal și datinile sale* (2008) etc.

Victor Cirimpei, în colaborare, a lucrat și la elaborarea unui manual-crestomație de Literatură română pentru clasa a VII-a pentru școala națională.

Despre cărțile și cele circa 200 de studii și articole științifice, publicate pe parcursul anilor, s-a vorbit în nenumărate rânduri și cu diferite ocazii. Și el, la rândul său, a avut în vizorul criticii sale personalități notorii despre care a scris bine documentat, cu multă perspicacitate și prezență de spirit. Remarcăm aici următoarele studii: *Vasile Coroban – culegător și cercetător de folclor*; *Sergiu Moraru – neobosit cercetător și propagator al valorilor folclorice (1946-1996)*; *Soare nou răsare: Folclor al sărbătorilor de iarnă (Texte în versuri)*; *Iordan Datcu. Etnologi basarabeni, nord-bucovineni și transnistrieni*; *Iulian Filip – omul, poetul, folcloristul*; *Vladimir Beșleagă: Cultura populară, comicul realității, naturalețea limbajului*; *Fenomenul complex neordinar Iulian Filip*; *Vasile Toma, sarcastic*, *E. Baican, Literatura populară sau Palavre și anecdote, 100 subiecte*; *Nichita P. Smochină: un distins etnolog român, scos din anonim* ș.a.m.d.

Cele mai prestigioase reviste și ziare de specialitate de la noi și de peste hotare îi găzduiesc anual studii prețioase între care remarcăm *Folclorul comic și puterea*; *Fragmente de tezaur al mentalității și inteligenței populare*; *Dragoste de mamă gen Roland Barthes/ Grigore Vieru*; *Esența surselor și structura cercetării „Gândirea comică populară”*; *Principiile directorii de documentare și editare a materialelor arhivistice de etnologie orală românească din Republica Moldova*; *Vocabulă tracică pe parcurs de milenii*; *Relații dintre popoare în folclorul comic*

românesc; *Particularități ale eticii relațiilor socioculturale dintre popoare în folclorul comic românesc*; *Datina arderii unei buturugi la solstițiul de iarnă*; *Reflexe de vorbă tragică pe parcurs de milenii în limbile diferitor popoare*. E prezent cu astfel de cercetări în reviste și ziare precum *Revistă de lingvistică și știință literară*, *Metaliteratură*, *Philologia*, *Francopolyphonie*, *Limba română*, *Literatura și arta*, *Glasul națiunii*, *Țara*, *Țimpul* etc.

Victor Cirimpei a fost un împătimit al mitologiei și folclorului, a fost un asiduu cercetător științific, un aprig apărător al adevărului istoric și științific care s-a bucurat, la rândul său, de o înaltă apreciere în critica literară de la noi și din Țară. Remarcăm îndeosebi aici pe cercetătorii Mihai Cimpoi, Ion Oprișan, Andrei Hâncu, Ion Filipciuc, Iordan Datcu, Iulian Filip, Alexandru Burlacu, Marcu Gabinschi, Mariana Cocieru etc., care în exegezele lor au pus în valoare noutatea și profunzimea investigațiilor unui etnolog de aleasă și temeinică școală gen Vasile Coroban, Ovidiu Bârlea, I. C. Chițimia, Eugen Russev.

SCRIERI: *Фольклор и современность* (*Folclorul și contemporaneitatea*), Chișinău, 1974, (în limba rusă); *Realizări ale folcloristicii timpurii moldovenești*, Chișinău, 1978; *Snoave și anecdote*, Chișinău, 1979; *Ace pentru cojoace. Glume, anecdote, snoave*, Chișinău, 1985; *Păcală și Tândală*, cu ediții aparte în franceză, engleză, spaniolă (1987) și rusă (1991); *Soare nou răsare. Folclor al sărbătorilor de iarnă*, Chișinău, 1990; *Argumente Basarabe. Dovezi referitoare la sigiliul românesc al dinastiei domnitorilor Basarabi în spațiul dintre Prut și Nistru*, 2006; *Pozne cu alde Păcală. Povestiri și dialoguri din folclorul comic românesc* Chișinău, 2007; *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest*, Chișinău, 2008; *Comicul folcloric, literar, politic-național*, Chișinău, 2013.

Din volume colective: *Frumos e la șezătoare*; *Crestomație de folclor moldovenesc*; *Genuri și specii folclorice*; *Relații folclorice moldo-ruso-ucrainene*; *Cântece revoluționare și sovietice*; *Creația populară (Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina)*; *Folclor din Bugeac*; *Folclor din nordul Moldovei*; *Frumos e la șezătoare*; *Folclor din stepa Bălților*; *Folclor din Maramureș*; *Folclor din Țara Fagilor*; *Cât ai Maramureșul...*

Repere bibliografice: Al. Donos, *Creația populară astăzi*, „Cultura”, 1974, 21 decembrie; Gr. Bostan, *Din tezaurul culturii populare*, „Zorile Bucovinei”, 1975, 24 decembrie; E. Russev, *Corelația folclor-cronografie*, „Nistru”, 1978, nr. 8; A. Hâncu, „O samă de cuvinte”, *Literatura și arta*, 1978, 14 septembrie; E. Junghietu, S. Moraru, *Noi volume din seria „Creația populară moldovenească”*, „Nistru”, 1982, nr. 9; Chițimia Ion. C., *Realizări ale folcloristicii timpurii moldovenești*; O. Bârlea, *Limba și literatura*. Vol. II, Buc. 1983; Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian – folclorist și etnograf*, București, 1987; I. Datcu, *Soare nou răsare*. *Revistă*

de etnografie și folclor. Buc., 1992, nr. 1.; M. Gabinschi, *V.C. Revistă de lingvistică și știință literară*, 1996, nr. 4; Al. Dobre, *V.C. Revistă de etnografie și folclor*, 1996, vol. 41, nr. 3-4; Gr. Bostan, *V.C. Poezia populară românească în spațiul carpato-nistrean*, Iași, 1996; I. Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, Buc., 2006. I. Ciocanu, *Etnolog implicat adânc în cunoașterea istoriei și limbii. Philologia*, ianuarie-aprilie, 2010; Iu. Filip, *Pe un tărâm cu ne-nțelesuri multe. Philologia*, ianuarie-aprilie, 2010; V. Toma, *Harnicul cercetător-etnolog Victor Cirimpei. Philologia*, ianuarie-aprilie, 2010; A. Pasat, *Victor Cirimpei – ca cercetător al comicului popular. Philologia*, ianuarie-aprilie, 2010; Al. Burlacu, *Un fenomen complex: Victor Cirimpei: [70 de ani de la nașterea cercetătorului folclorist]. Literatura și arta*, 11 februarie, 2010; M. Cimpoi, *De ce/ cine și cum râdem*, 2013; Iu. Filip, *Autoportret mozaical Dr. Victor CIRIMPEI la 75 de ani*, Chișinău, Akademos, nr. 1, 2015; V. Caraman, *Elogiu lui Victor Cirimpei: [portretul etnologului la 75 de ani]. Literatura și Arta*, 12 februarie, 2015; M. Cocieru, *Dimensiuni diacronice ale mitologiei autohtone în studiile științifice ale lui Victor Cirimpei. Realități Culturale*, nr. 5, 2015; M. Cocieru, *Victor Cirimpei – contribuții la cercetarea mentalului mitologic românesc. Philologia*, mai-august, 2020.

Și iată câteva referințe concrete care justifică valoarea științifică a studiilor lui V.C.

M. Cimpoi, De ce/ cine și cum râdem, 2013 „Ce surprinde în cartea reputatului etnolog Victor Cirimpei? Bineînțeles, faptul că știe multe, dacă nu chiar totul, despre problema discutată sub toate aspectele pe care le relevă: geneză, istoric, definiția estetică a conceptului, genuri, specii, semnificația de manifestare umană, de marcă fenomenologică a spiritului, figuri comice, po(i)etică și toate celelalte. Victor Cirimpei este un om de știință veritabil, deci dedicat cu trup și suflet... științei...

E un studiu exhaustiv care ne ajută să înțelegem toate aspectele răsului popular și ale celui cult, răspunzând imperativului integraționist: cum ne încadrăm cu cultura noastră, inclusiv cu umorul nostru subtil, bonom, de înaltă calitate estetică, în cultura universală” (Cimpoi, 2013, p. 10).

Iu. Filip, Pe un tărâm cu ne-nțelesuri multe. Philologia, ianuarie-aprilie, 2010. „Diapazonul ispitelor științifice ale lui Victor Cirimpei sensibilizează și ilustrează nuanțat categoria cercetătorului complex (dacă nu cumva integru) și a motivului așa-zisului stil științific (care adeseori e un fals motiv), ademenindu-ne într-un câmp polemic, din care nu e atât de ușor de ieșit. Cert e că cercetătorul Cirimpei, ispitit și de critică literară și scriitura modernă, pe lângă preocupările sale constante pentru Dimitrie Cantemir, Ion Neculce, B. P. Hasdeu, comicul popular; cu investigații în mitologie și etnologie, în istoria geto-dacilor, dispune – până la urmă – de altfel de instrumente decât specializatul îngust, dispune de flexibilități

transfrontaliere-interdisciplinare, care-i înlesnesc (vorba poeziei mele) întregirea ulciorului cu cioburile din diferite domenii de cercetare” (Filip, 2010, p. 132).

M. Cocieru, Victor Cirimpei – contribuții la cercetarea mentalului mitologic românesc. *Philologia*, mai-august, 2020. „Demersul întreprins asupra dimensiunii mitologiei autohtone analizate în studiile etnologului Victor Cirimpei ne justifică să afirmăm că exegetul etnolog a dat dovadă permanent de vervă și curaj în a investiga subiecte aflate în obscuritate, lipsite de atenția cercetătorilor sau neanalizate până la capăt, reușind în felul acesta să aducă mai multă claritate, păstrând imparțialitate pentru cele descoperite și punând accent nemijlocit pe adevărul istoric și documentar” (Cocieru, 2020, p. 90).

P.S. Pe parcursul activității sale de mai bine de o jumătate de secol etnologul s-a aflat mereu în căutarea perlelor creației populare, acumulând un vast material folcloric. Din păcate, o altă bună parte din materialul selectat a rămas în arhiva personală a cercetătorului, nefiind valorificat, urmând, sperăm, să vadă eventual lumina tiparului în condiții mai prielnice...

Referințe bibliografice:

1. BURLACU, Alexandru. *Un fenomen complex: Victor Cirimpei*: [70 de ani de la nașterea cercetătorului folclorist]. *Literatura și arta*, 11 februarie, 2010.
2. CARAMAN, Vlad. *Elogiu lui Victor Cirimpei: [portretul etnologului la 75 de ani]*. *Literatura și Arta*, 12 februarie, 2015.
3. CIMPOI, Mihai. *De ce/ cine și cum râdem*. Prefață la cartea *Comicul folcloric, literar, politic-național*, Chișinău, 2013.
4. COCIERU, Mariana. *Victor Cirimpei – contribuții la cercetarea mentalului mitologic românesc. Philologia*, mai-august, 2020.
5. *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2006*, Chișinău, Prut Internațional, 2007.
6. FILIP, Iulian. *Pe un tărâm cu ne-nțelesuri multe. Philologia*, ianuarie-aprilie, 2010.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

UTILIZAREA ENGLEZISMELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ ÎN CONTEXTE ADECVATE

Livia CARUNTU-CARAMAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Actualmente, limba engleză oferă un inedit prototip de socializare internațională, delegându-și mijloace de exprimare în cele mai multe limbi ale lumii. Prin comunicare mediatică, deschisă tuturor înnoirilor lexicale, cuvinte de origine engleză pătrund și în limba română, căutându-și locul adecvat în diferite contexte. Englezismele sunt o realitate, o atestare actuală a evoluției limbii noastre. Ele își demonstrează funcționalitatea în comunicare, iar reiterativitatea în circuit le marchează însăși utilitatea lor.*

În lucrarea de față, urmărim încadrarea englezismelor din varii domenii de activitate în diferite pasaje. Cercetăm relevanța lor în exemple concrete, gradul de necesitate, de adaptare, de corectitudine, dar și frecvența utilizării acestora în mass-media. Astfel, vom constata interactivitatea dintre nivelul dezvoltării limbii române și utilizatorii ei care contribuie la îmbogățirea și modernizarea vocabularului nostru, pentru a ne realiza pe scară internațională.

Cuvinte-cheie: *Englezisme, normă, funcționalitate, utilizare corectă, context, mass-media, modernizarea lexicului.*

Abstract. *Currently, English offers a novel prototype of international socialization, delegating its means of expression in most languages of the world. Through media communication, opened to all lexical renewals, English words also penetrate the Romanian language, looking for an adequate place in different contexts. The Anglicisms are a reality, a current attestation of our language evolution. They demonstrate their functionality in communication, and the repetitiveness in the circuit marks their usefulness.*

In this paper, we aim the enclosing of Anglicisms from various fields of activity in different passages. We research their relevance in concrete examples, the degree of necessity, adaptation, correctness, but also the frequency of their use in the mass media. Thus, we will establish the interactivity between the level of Romanian language development and its users that contribute to the enrichment and modernization of our vocabulary, in order to achieve ourselves on an international scale.

Keywords: *Anglicisms, norm, functionality, correct use, context, mass media, lexicon modernization.*

Comunicarea mediatică este deschisă tuturor înnoirilor lexicale. Lucrarea de față este justificată de sporirea semnificativă a ponderii influenței engleze în terminologia mass-media în contextul general al pătrunderii englezismelor în limba română, cuprinzând toate sferele de activitate publică.

Mass-media, fiind principala furnizoare de englezisme, „construiește o realitate secundă, bazându-se pe informații, relatări și interpretări pe care ea le selectează (prin funcția de agenda-setting), le ordonează (în raport de priorități), le prelucrează și le răspândește în rândul publicului, apelând la o anumită terminologie (care „etichetează” și valorizează prin utilizarea unor stereotipuri politice, culturale, religioase menite să asigure integrarea și omogenizarea socială). În raport cu publicul, mass-media vizează patru obiective: sensibilizarea și informarea asupra unui anumit subiect, formarea unor atitudini față de acesta și, în sfârșit, influențarea comportamentului într-o anumită direcție („orientarea” opiniei publice)” (Stoichițoiu-Ichim, 2003).

Deoarece presa reprezintă „și un important factor cultural-educativ”, ea poate contribui „pe de o parte la educarea lingvistică a publicului, iar pe de altă parte la îmbogățirea, diversificarea și internaționalizarea lexicului limbii literare” (Stoichițoiu-Ichim, 2007, p. 85). Prin „larga sa audiență, prin autoritatea cuvântului tipărit sau rostit la microfon, presa a avut și continuă să aibă un rol însemnat în difuzarea și impunerea inovațiilor lingvistice și, în primul rând, a cuvintelor împrumutate pe cale livrescă din limbi străine” (Stoichițoiu-Ichim, 1996, p. 37).

În această ordine de idei, aportul mass-mediei, în general, iar în cazul investigației noastre – din spațiul românesc, într-un concret interval de timp, este indiscutabil. Publicațiile periodice devin primul mijloc savant de mediatizare a englezismelor care-și fac loc în limba română pe cale orală, dar și o credibilă sursă din care publicul larg de cititori ia pentru întâia oară cunoștință de multe cuvinte străine, văzându-le tipărite, exprimând ceva – deci viabile, pe care își vor permite mai lesne să le utilizeze apoi și în propriul vocabular. În așa fel, valorile semantice ale englezismelor sunt interceptate și redată mai calitativ în comunicare; totodată se caută colectiv, se probează de mai multe ori în diferite variante și se fixează formulele adecvate. Numai uzul le confirmă ponderea semnificativă, corectitudinea și utilitatea lor; ceea ce intră și în competența ziariștilor – să dea posibilitate neologismelor să-și manifeste dreptul funcțional.

Astfel, depistăm că modul fresh al noii exprimări cuprinde toate sferele de activitate a societății noastre de azi. Iar mass-media, mai cu seamă, urmărește și ghidează, acumulează și prelucrează materialul brut, apoi îl redă publicului utilizator și cititor deja probat.

Viabilitatea sistemului lexical al limbii și caracterul lui deschis a fost relevat de lingvistul suedez Alf Lombard: „Când româna importă un cuvânt străin, ea

păstrează foarte adesea cuvântul anterior care servește pentru a exprima același lucru. Numărul cuvintelor întrebuințate de români nu încetează să crească. Limba lor a devenit o limbă mai mult decât bogată. Importul aproape nelimitat de cuvinte noi, cadrul uimitor de extensibil al vocabularului, felul în care cuvintele trăiesc împreună în interiorul acestui cadru, concurența dintre cuvintele care aparțin straturilor diferite, diferențierea semantică sau geografică a sinonimelor – toate aceste probleme lexicologice constituie un întreg pe care nicio altă limbă nu-l oferă mai bine studiului” (*apud*: M. Graur-Vasilache, p. 214).

Așa e util cuvântul, spus și pus la locul și la timpul potrivit. Cu cât sensul lui este sesizat de mai mulți vorbitori, cu atât mai lesne se produce comunicarea în interiorul spațiului de consumare. Iar cu cât termenii se internaționalizează, devin un bun comun de exprimare și pentru vorbitorii altor limbi. Întrucât engleza răspândește noțiunile sale neologice în diferite limbi, acestea le adoptă și le adaptează după legile locului, apoi, prin vocabularul internaționalizat, îl întorc în comunicarea internațională. La o necesitate, cunoscând originile, un anumit procentaj de cuvinte dintr-un mesaj ar putea fi înțeles de vorbitori de altă limbă: polonez, luxemburghez, portughez. În așa mod, limba engleză conturează un nou prototip de socializare internațională (Caruntu-Caraman, 2017, p. 98).

În acest scop și limba română apelează la englezisme – să fie înțeleasă și accesibilă în anturajul universal. Iată de ce zicem că englezismele sunt și ele o marcă de demonstrare a implicării noastre în apropierea de Europa. Iar cu cât un domeniu sau altul de activitate, prin care ne edificăm viitorul, este pătruns mai profund de progresul modern, el nu poate să nu se internaționalizeze și să nu se modernizeze măcar prin vocabular, la început. Pe urmă se vor impune integral: și tehnic, și relațional, și mental.

În etapa actuală, constatăm că în limba română a pătruns un număr considerabil de englezisme, în special, prin intermediul mass-mediei (presei scrise și audiovizuale). Acestea își caută un loc cât mai potrivit în limbă, adaptându-se și adecvându-și bogate valori semnificative. Ziariștii le culeg din vorbire, din alte surse, le aștern în articole, schițe, reportaje, corespondențe, convinși de beneficiul ce-l aduc limbii, apoi le întorc în comunicare publicului cititor care le redescoperă, le reconsumă, le revaluează și le hotărăsc destinul lor în continuare. Cercetătorii le țin sub observație, le analizează și le apreciază rostul, totodată urmărind funcționalitatea și utilizarea corespunzătoare în contexte: cuvântul potrivit să-și aibă locul potrivit.

Într-un studiu special dedicat problemei în discuție, se referă la situația dată și cercetătoarea I. Condrea care subliniază că „limba engleză este o sursă foarte activă de îmbogățire a vocabularului și, practic, orice persoană care, cel puțin, citește ziare sau ascultă radioul trebuie să cunoască un anumit număr de englezisme,

pentru a înțelege corect mesajul difuzat. Unele cuvinte împrumutate au făcut deja o carieră atât de fulgerătoare, încât avem impresia că fără ele nici nu ne-am putea înțelege” (2002, p. 10). În așa mod, englezismele își demonstrează funcționalitatea în comunicare, iar reiterativitatea în circuit le marchează însăși utilitatea lor.

„Ziariștii apelează la utilizarea, în același context, a termenilor de origine străină alături de cuvintele din limba română cu scopul de a evita monotonia lexicală, pentru respectarea exactității și a clarității exprimării, pentru o transpunere cât mai fidelă a realităților descrise. Toate aceste modalități de utilizare a vocabularului constituie o particularitate distinctă a stilului publicistic” (Graur Vasilache, 2003, p. 219).

Totodată, utilizarea englezismelor reiese din necesitatea de a crea originalitate stilistică, dar are și aspecte negative, precum „veleitarismul intelectual, insuficienta cunoaștere a resurselor limbii materne, comoditatea sau graba, care nu întotdeauna permite alegerea unui echivalent potrivit contextului” (Stoichițoiu-Ichim, 1996, p. 40).

Destul de bine a ilustrat și George Pruteanu această situație, comentând într-o postare pe site-ul personal „Agramatica micului (dar răului!) ecran”, impactul mass-mediei asupra societății și limbii în general. „Stil de viață, ținută, luk, îmbrăcăminte, atitudini, mișcări, gesturi, poziții, intonații, accentuări, vocabular, topică – toate trec iute și eficace de pe micul ecran pe marea și noroioasa scenă a vieții” (Pruteanu).

Aspectul adaptării împrumuturilor în limba română „este un proces de oarecare durată, cu perioade de fluctuații, până când cuvântul își găsește forma potrivită care să-l fixeze în sistemul existent. Durata perioadei de adaptare depinde mai ales de frecvența în circulație a cuvântului” (Iordan, 1978, p. 314-315).

În același context, abordând englezismele din perspectiva normei lingvistice, A. Stoichițoiu-Ichim evidențiază „aspecte complexe și, uneori, contradictorii, precum numeroase fluctuații, explicabile prin cauze obiective (caracterul recent al împrumuturilor, circulație limitată, dificultăți de asimilare datorate diferențelor dintre sistemele lingvistice ale românei și englezei) și subiective (gradul de stăpânire a limbii engleze, comoditatea, mimetismul și snobismul lingvistic)” (2007, p. 96).

Deși aceste probleme persistă, ele nu sunt un obstacol în calea apariției englezismelor. Acest fenomen este de lungă durată și doar utilizarea frecventă a termenilor îi va încetățeni în limbă. Totuși, pentru a evita unele abateri de la normă și a folosi corect formele cuvintelor este necesar ca utilizatorii englezismelor să se cultive permanent, să consulte gramatică, surse ortografice și ortoepice și dicționare de specialitate.

Familiarizarea, cunoașterea cuvintelor este în strânsă relație cu frecvența acestora în mass-media, chiar și popularitatea termenilor depinde de gradul

de apariție în ziare, reviste, la TV, radio, pe stradă. Astfel, în urma identificării termenilor în pasaje concrete, cuvintele *podcast*, *fake-news*, *contactless*, *influencer*, *vlogger*, *fastfood*, *webinar*, *trending*, *cash-back*, *lockdown*, *cookie*, *teaser*, *online*, *briefing*, *bullying*, *challenge*, *task*, *deadline* sunt cele mai frecvent utilizate.

Prin urmare, în mass-media utilizatorii folosesc în mare metodele de plată *contactless*. Școala *on-line* a devenit o realitate acum și în Moldova. Tot în mediul *online* sunt răspândite *fake-news*-urile și se organizează *webinare* gratuite pe teme diverse. Chiar și cursurile de instruire *online* devin tot mai populare. Acceptăm *task*-uri, respectăm *deadline*-uri. *Bullying*-ul este o traumă și poate fi oprit doar printr-un efort colectiv. Informația se anunță la *briefing*uri. Consumul de mâncare tip *fastfood* este un subiect des adus în discuție. *Site*-urile folosesc *cookie*-uri pentru a îmbunătăți experiența utilizatorilor. Interpreții fac tot mai multe *life*-uri și își publică *teaser*ele noilor videoclipuri, care ajung în final pe locuri de *top* în *trending*uri. În contextul pandemiei, autoritățile instituie *lockdown*. *Burnout*-ul ne-a afectat într-un procent extraordinar după un an de criză. Adesea, *influencerii* își ghidează comunitatea *online* către produse și servicii pentru care fac publicitate. Iar *vloggerii* recurg de multe ori la *challenge*-uri amuzante și distractive.

Unele englezisme pătrund, de la început, cu o mică familie sau și-o formează/completează pe parcurs cu împrumuturi tot de la sursă. Așadar, mult cunoscutul *podcast* circulă cu sensurile: 1) Conținut multimedia (muzică, video, emisiune TV, radio etc.) distribuit pe internet. *N-am ascultat niciodată un podcast*. 2) Aplicație care permite preluarea de pe internet a acestor conținuturi. *Podcast-ul funcționează cu ajutorul unui software specializat*. Concomitent cu acesta pătrunde și *podcasting* (metodă de distribuție și amenajare pe internet a fișierelor în format multimedia), de la care se formează substantivul masculin, mai nou, și feminin *podcaster*/ *podcasteriță* (autor/ autoare de podcast). Mai jos identificăm aceste cuvinte în contexte:

- *Podcast*-ul este un fel de emisiune radio pe o temă anume.
- *Podcast*ul este în format audio și este ușor de accesat.
- Ne place să ascultăm muzică sau *podcast*-uri aproape peste tot.
- Cele mai multe *podcast*uri sunt gratuite.
- Aproape 25% dintre consumatorii de peste 55 de ani ascultă *podcast*-uri lunar.
- Conform statisticilor mondiale, *podcast*-urile prind o anvergură demnă de invidiat

în rândurile consumatorilor de conținut digital.

■ Industria de *podcasting* a început ca o activitate pentru amatori.

■ *Site*-urile de *podcasting* pot oferi fișierele spre descărcare și ascultare off-line sau pentru redare directă on-line.

■ Comunitățile folosesc *podcast*uri colaborative pentru a sprijini *podcasting*-ul mai multor participanți.

■ Aceste emisiuni live reunesc publicul, gazdele și specialiștii în marketing, ajutând *podcasterii* să creeze conexiuni.

- *Podcasterii* pot să se înscrie pe <https://googlecp.prx.org/> pentru sfaturi, cursuri video și cursuri de la distanță despre *podcasting*, toate gratuite.

- *Podcasterii* spun că platforma le-a eșuat într-o varietate de moduri.

- *Podcastul* se poate difuza atât live, pe canalele alese de *podcaster*, dar poate fi și înregistrat.

■ Compania Apple a organizat o întâlnire secretă cu cei mai influenți *podcasteri* ai platformei iTunes.

Aceste cuvinte apar și în îmbinări (platformă de *podcast*, episod de *podcast*, producător de *podcast*, ascultător de *podcast*, abonații *podcast*-ului, actualizarea *podcast*-ului, administrarea *podcast*-urilor, *podcast*-uri contemporane, *podcast*-uri românești, portal de *podcast*-uri, *podcast*-uri Google, *podcast*-uri live; expert în *podcasting*, instructor de *podcasting*, industrie de *podcasting*, școală de *podcasting*, site-uri de *podcasting*, abilități de *podcasting*; comunitate de *podcasteri*).

O altă familie identificată este *merchandiser*, care se pronunță ***mercendăizăř*** – agent comercial care promovează produsele noi și serviciile unei firme, distribuind material publicitar (afișe, pliante, etichete) în acest scop (*Merchandiserul poate fi cheia creșterii vânzărilor pe timp de criză*) și *merchandising*, pronunțat ***mercendăizing*** – totalitatea metodelor, practicilor și operațiunilor de prezentare și promovare a produselor în rândul consumatorilor, cu scopul optimizării vânzărilor (*Unul din elementele foarte importante ale merchandisingului este comunicarea*).

■ Jobul de *merchandiser* nu implică experiență de muncă, însă necesită abilități creative, analitice.

■ Programul de lucru al unui *merchandiser* este de obicei de opt ore, de luni până vineri.

■ Salariul unui *merchandiser* diferă foarte mult în funcție de experiența candidatului și de tipul magazinului.

■ *Merchandiserii* planifică și gestionează game de produse, inventar, afișaje și promoții.

- *Merchandising*-ul servește pentru a vinde mai mult și mai bine în mod direct.

- *Merchandising*-ul susține creșterea vânzărilor.

- *Merchandising*-ul înseamnă produsul potrivit, la locul potrivit, momentul potrivit, în cantități potrivite și la prețul potrivit.

- În cazul în care standardele de *merchandising* sunt încălcate în zona de vânzare, compania obține mai puțin profit.

- *Merchandising*-ul a luat naștere odata cu apariția hypermarketurilor.

● Politica de promovare și implicit *merchandising*-ul produselor medicamentoase se supun anumitor reguli.

● *Merchandising*ul este extrem de important pentru orice plan de marketing și pentru orice magazin, fie el mic sau mare.

Îmbinările în care apar sunt următoarele: atribuțiile *merchandiser*-ului, obiectivele *merchandiser*-ului, echipe de *merchandiseri*; tehnici de *merchandising*, costuri de *merchandising*, conceptul de *merchandising*, metode de *merchandising*, *merchandising* operațional, principiile *merchandising*-ului, beneficiile *merchandising*-ului, importanța *merchandising*ului.

Tot cu o mică familie au pătruns și englezismele *advertising*, *advertiser*; *blog*, *blogger*, *blogging*; *brand*, *branding*; *broker*, *brokeraj*; *bungee jumping*, *bungee jumper*; *clubber*, *clubbing*; *coach*, *coaching*; *copyright*, *copyrighting*; *debate*, *debater*; *download*, *a download*, *entertainer*, *entertainment*; *freelance*, *freelancer*; *market*, *marketer*, *marketing*; *network*, *networker*, *networking*; *performer*, *performance*.

Menționăm că termenii identificați în exemple au fost preluați întocmai din uz pentru a arăta că englezismele sunt instabile, ca formă, grafie și ca pronunție, ceea ce demonstrează faptul că adaptarea lor în limba română este un proces de durată. Este indiscutabil că majoritatea sunt percepute ca fiind cuvinte străine, ceea ce explică preferința, în scris, de a fi despărțite prin cratimă de articol, de morfemul de plural.

Odată cu tendința de feminizare a denumirilor de profesii și funcții, constatăm tot mai multe cuvinte formate prin moțiune: *influencer* – *influenceriță* (O *influenceriță* în vârstă de 24 de ani are peste 100.000 de urmăritori pe Instagram.), *vlogger* – *vloggeriță* (Tânăra *vloggeriță* din Chișinău se lansează în muzică.), *instagramer* – *instagrameriță*, *tiktoker* – *tiktokeriță* (Când nu sunt *tiktokeriță* sau *instagrameriță*, sunt studentă.), *youtuber* – *youtuberiță* (O *youtuberiță* din Cuba a fost arestată de polițiști în timpul unui interviu live.), *blogger* – *bloggeriță* (*Bloggerița* face parte din campania socială DiorLoveChain.), *freelancer* – *freelanceriță* (Jobul îți dă posibilitatea să lucrezi pe cont propriu, ca *freelanceriță*, sau să te angajezi într-un salon de lux.), *gamer* – *gameriță* (În prezent, există niște prejudecăți majore despre *gamerițe*.), *hacker* – *hackeriță* (O *hackeriță* de 12 ani face furori în SUA.), *promoter* – *promoteriță* (O societate comercială angajează *promoterițe* în hipermarketul Carrefour.), *podcaster* – *podcasteriță*, *performer* – *performeriță*, *manager* – *manageră*/ *manageriță*, *developer* – *developeriță*, *user* – *useriță*, *businessman* – *businessmană*, *folkist* – *folkistă*, *fashionist* – *fashionistă*, *outsider* – *outsideriță*, *player* – *playeriță*, *mogul* – *moguliță*, *designer* – *designeriță*, *entertainer* – *entertaineriță*, *gangster* – *gangsteriță*, *graffer* – *grafferiță*, *hairstilist* – *hairstilistă*.

În limbajul publicistic, termenii științifici deseori se determinologizează, fiind utilizați cu sensuri figurate. Totodată, majoritatea cuvintelor trec granițele sferelor de activitate cu care au pătruns inițial. „Este cazul unor termeni care migrează dincolo de domeniile lor de aplicație și „găsesc” calea spre limba generală” (Druță, 2017, p. 121).

Certificăm deci câteva englezisme utilizate și cu sens conotativ, fiind utile în diferite sectoare de ocupație, în contexte inedite: *blockbuster* (Ungaria a răpus Germania în „*blockbuster-ul*” zilei – fiind vorba de un meci de handbal; de asemenea, referindu-se la un meci de tenis, avem – *Blockbuster-ul* Simona Halep vs. Serena Williams.), *bodyguard* (*Bodyguardii* financiari ai oligarhului.), *boss* (Fii *boss* în gașca ta.), *brand* (*Brandul* personal este imaginea pe care ți-o formezi în mediul în care activezi. *Brandul* de Angajator nu se construiește peste noapte.), *coach* (Rolul *coach*-ului este acela de a te ajuta pe tine să fii așa cum vrei să fii, oricare ar fi lucrul acela.), *cool* (Festival *cool*. Ținută *cool*.), *deadline* (Mai e puțin și vine *deadline-ul* Crăciunului.), *fresh* (Parfumuri *fresh* pentru femei. Parfumul *păstrează hainele fresh* până la 24 de ore.), *handmade* (Tânăra artistă *handmade* confecționează păpuși. Meșter *handmade*.), *hit* (Strugurii – „*hitul*” toamnei la Piața Centrală. Un *hit* editorial. După ce a devenit un *hit* mondial ca e-book, trilogia a fost publicată în format de carte tipărită.), *happy-end* (Lecție de viață: Încrederea oarbă în oameni nu are *happy-end*. Moartea ca *happy-end*.), *lider* (Astăzi, shopping-ul online ocupă o poziție de *lider*. Kanal D, *liderul* de vineri seara. *Lider* în domeniul analizelor medicale.), *live* (Concurenții vor lupta în *live-uri*. Jurnalista a fost nevoită să întrerupă *live-ul* din motive de securitate.), *look* („*Look-ul*” cărții de vizită este foarte important, la fel de important ca informațiile pe care aceasta le conține. Începutul fiecărui anotimp este o ocazie bine-venită de a o lua de la început, conferindu-i casei tale un *look* proaspăt.), *trendy* (Orașul Sibiu este considerat de Forbes printre cele mai „*trendy*” din Europa.), *refresh* (Mi-am dorit un *refresh*.), *hot* (Lidia Buble Single & fabulous – cel mai *hot* pictorial.), *upgrade* (Răspunde la 8 întrebări și vezi dacă ai nevoie de un *upgrade*. Din când în când, un *upgrade* în casă e oportun.), *battle* (Nu pot să zic că mi-a plăcut *battle-ul* ăsta dintre antrenori.).

Un alt aspect la care ne referim în continuare e conversiunea termenilor. Unele adjective, primind însemnele gramaticale corespunzătoare, trec în substantive (*all-inclusive-ul*, *handmade-ul*, *fresh-uri*, *low-cost-uri*, *must-have-ul*, *online-ului*; *un update*, *un must-do*) sau adverbe (cântă *live*, citește *online*, visez *non-stop*, procesate *handsfree*, arată *cool*). Adjective care au devenit substantive: *all-inclusive-ul* (Cum a schimbat coronavirusul *all inclusive-ul* din hotelurile grecești. *All-inclusive-ul* și carnavalul resuscitează litoralul. *All inclusive-ul* românesc); *fresh-uri* (Rețete de

limonade, *fresh*-uri și smoothie-uri. *Fresh*-urile adună într-un pahar toate beneficiile fructelor utilizate); *handmade*-ul (*Handmade*-ul este pasiunea noastră. *Handmade*-ul este în vogă.); *after-school*-ul (Comitetul pentru Situații de Urgență a decis că *after-school*-urile și creșele rămân deschise.); *low-cost*-uri (*Low-cost*-urile vor să facă concurență TAROM-ului pe cursele interne). Adjective care au devenit adverbe: *casual* (Sunt genul de om căruia îi place să se îmbrace *casual*.), *cool* (Fie că poartă skinny jeans și trenci, fie tricou lejer și blugi uzați, arată întotdeauna *cool*, fără efort.), *live* (Am insistat să mă anunțe când artistul face play-back și când cântă *live*.), *face-to-face* (Am ținut să *discutăm* o astfel de ofertă *face-to-face*.). Verbe care au devenit substantive: *to do*-uri (Luna decembrie e plină de *to do*-uri, parcă mai multe decât în orice altă lună a anului).

Deși nu sunt atestate deocamdată în dicționare, o serie de noțiuni circulă frecvent în toate mijloacele de informare în masă în conformitate cu evoluția situației epidemiologice la nivel mondial. Pandemia actuală, covid 19, „a intervenit mult în viața noastră, inclusiv în vocabularul nostru, făcându-ne să însușim rapid și să utilizăm frecvent mai multe cuvinte și sensuri noi, generate anume de această stare pandemică” (Vulpe, 2021, p. 10).

Dacă se vor menține acești termeni în continuare sau dacă vor dispărea odată cu pandemia, vom vedea în perspectivă.

Coronavirus – *Coronavirusurile* infectează omul și o varietate largă de animale.

COVID-19 (abreviere de la engl. **C**ORona**V**irus **I**nfectious **D**isease – 2019) – În prezent, nu este dovedit faptul că persoanele care s-au vindecat de *COVID-19* și prezintă anticorpi sunt protejate de o a doua infecție.

SARS-CoV-2 (abreviere de la engl. **S**evere **A**cute **R**espiratory **S**ndrome-related **C**ORona**V**irus **2**) – Infecție cu *SARS-CoV-2*.

Booster (Cantitate foarte mică de vaccin care este administrată pentru a crește efectul aceleași substanțe utilizate mai devreme, cu scopul de a proteja de o boală un timp îndelungat). În contextul pandemiei, acest termen specifică a treia doză de vaccin anti-COVID-19. – *Booster*-ul reprezintă o protecție suplimentară împotriva coronavirusului și poate fi efectuată doar cu vaccinuri de tip ARN mesager. Din cauza mutațiilor virusului, avem nevoie de acest *booster*.

Panic buying – *Panic buying* a golit rafturile în mai multe țări.

Lockdown – *Lockdown*-ul a atenuat răspândirea virusului și presiunile asupra sistemului medical și a contribuit substanțial la salvarea de vieți omenești.

Spike – Anticorpii vaccinali nu se mai potrivesc cu varianta proteinei *spike* a tulpinilor în circulație.

Testul *Real Time PCR* (abreviere de la engl. **P**olymerase **C**hain **R**eaction) – Dacă vrei să călătorești în alte țări s-ar putea să ai nevoie să prezentați un rezultat negativ pentru un test *RT-PCR* efectuat.

O mască *FFP* (abreviere de la engl. „**F**iltering **F**ace piece **P**articles) este o mască individuală de protecție respiratorie. Măștile *FFP1* rețin 80% dintre particule, *FFP2* rețin 95% dintre particule și *FFP3* – 99% dintre particule.

Termoscaner din engl. *thermoscanner* – Odată cu introducerea măsurilor anti-COVID-19, în mediul online au circulat tot felul de avertismente despre „pericolul” termometrului cu laser și a *termoscanerului*, care ar „marca izotopic” oamenii.

Super-spreader a dat calculul *super-răspânditor* (Pacient care poate infecta multe persoane prin contact ocazional scurt sau prin posibilacontaminare a mediului). – Deși este posibil, dovezile sugerează că în prezentcopiii nu sunt *super-răspânditori* ai virusului care provoacă boala COVID-19.

La fel, *social distance*, respectiv *social distancing* – *distanță socială* și *distanțare socială* sunt 2 sintagme înrudite care traduc formulele englezești.

În consecință, cuvintele de origine engleză care apar frecvent în paginile presei, mai ales în articole de proporții mici, sunt utilizate alternativ alături de sinonime consacrate, evitând, astfel, repetările inutile, monotonia lexicală, asigurând precizia, concizia, claritatea și eleganța exprimării. Atunci când utilizarea englezismelor se justifică din punct de vedere terminologic și vin să acopere un gol semantic sau un sens mai precis, mai specializat, împrumuturile pot constitui o demonstrație de înnoire și reconstrucție, de nuanțare semantică și stilistică, de modernizare și îmbogățire a lexicului.

Majoritatea cuvintelor sau unităților frazeologice nu au un corespondent în limba română sau prezintă anumite avantaje în raport cu termenul autohton (precizie, brevilocvență, expresivitate, circulație internațională).

Pentru englezismele exemplificate în abordarea de față (preluate din mass-media, atât scrisă, cât și audiovizuală), selectate după criteriul frecvenței, au fost vizate următoarele aspecte: etimologia, definiția, prezența/absența în dicționare, necesitatea, problemele de integrare la sistemul limbii române, norma, redarea unor contexte considerate relevante.

Din perspectivă normativă, remarcăm faptul că englezismele suferă importante (sau mai puțin importante) modificări în structura lor privind aspectul fonetic, ortografic și morfologic și devin gata să-și demonstreze funcționalitatea prin valoarea semantică în îmbinări și enunțuri când sunt solicitate. De corectitudinea pronunțării, scrierii și încadrării în tiparele caracteristice ale cuvintelor din vocabularul limbii române rezultă sensul care va fi purtat în circulație: inadecvat sau în toată plenitudinea sa, cu diversitatea

nuațelor deja existente, dar și mereu cu tentația să-și acumuleze noi potențiale de exprimare.

În concluzie, corpul reprezentativ de englezisme care au pătruns în limba română își caută locul adecvat în diferite domenii (știință, tehnologii, comunicații, cultură, economie, politică, sport, divertisment). Utilizarea englezismelor în contexte cât de cât relevante este încă într-o continuă încercare de a-și găsi un loc mai potrivit.

Referințe bibliografice:

1. CARUNTU-CARAMAN, Livia. *Englezismele în presa periodică din Republica Moldova (aspectele funcțional, fonetic, ortografic, morfologic, semantic): teză de doctor în filologie*. Chișinău, 2017.

2. CONDREA, Irina. Adaptarea cuvintelor împrumutate. În: *Limba română*, 2002, nr. 1-3, p. 9-12.

3. DRUȚĂ, Inga. Neologismul și „sentimentul de neologie”. În: *Norma limbii literare între tradiție și inovație*. Materialele simpozionului științific cu participare internațională. Chișinău, 19 mai 2017. p. 118-124.

4. GRAUR-VASILACHE, Maria. Tendințe de internaționalizare și modernizare a terminologiilor de specialitate. În: *Limba română*. 2003, nr. 6-10, p. 214-228.

5. IORDAN, Iorgu, ROBU, Vladimir. *Limba română contemporană*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1978.

6. PRUTEANU, George. AGRAMATICA MICULUI (DAR RĂULUI!) ECRAN. [online]. Disponibil: <http://georgepruteanu.ro/6atitudini/2008.02.07-limba.htm> [citat 18.10.2021].

7. STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana. Observații privind influența engleză în limbajul publicistic actual (I). În: *Limbă și Literatură*. București, 1996, Vol. II., p. 37-46.

8. STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana. Influența engleză în terminologia politică a românei actuale. În: *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Actele colocviului Catedrei de Limba Română, 27-28 noiembrie 2002*, II. Editura Universității din București, 2003. [online]. Disponibil: <https://www.diacronia.ro/en/indexing/details/V3919/pdf> [citat 14.10.2021].

9. STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana. *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică/ Influențe/ Creativitate*. București: BIC ALL, 2007.

10, VULPE, Ana. Achiziții lexicale „ultrarecente” pentru vocabularul limbii române. În *Limbă/ Literatură/ Folclor*. Nr. 1, 2021, p. 7-19.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu” al MEC.

VECINĂTĂȚILE SINTACTICE ALE VERBELOR DE ACȚIUNE (CU SENS DE CREARE, MODIFICARE, DISTRUGERE ȘI DEPLASARE A OBIECTULUI)

Elena CONSTANTINOVICI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Articolul tratează aspectul sintagmatic al verbelor de acțiune fizică. În funcție de subclasă și de sensurile pe care le are, verbele din această clasă implică 2 actanți de bază – agentul și pacientul – cu rolurile respective. Pe lângă aceasta, printre vecinătățile sintactice ale acestor verbe figurează destinatarul și instrumentul (existent în structura de adâncime), precum și alte circumstanțe, de cele mai multe ori, facultative.*

Cuvinte-cheie: *verb, sintagmatic, actant, circumstanțe, schemă semantico-sintactică, acțiune, agent, pacient, instrument.*

Abstract. *The article deals with the syntagmatic aspect of physical action verbs. Depending on the subclass and the meanings they express, the verbs in this class involve 2 basic actants - the agent and the patient - with the respective roles. In addition, among the syntactic neighborhoods of these verbs appears the recipient and the instrument (existing in depth structure), as well as other circumstances, often optional.*

Keywords: *verb, syntagmatic, actant, circumstances, semantic-syntactic scheme, action, agent, patient, instrument.*

Verbele de acțiune în general se asociază cu o impresionantă diversitate semantică. Asta pentru că este clasa de verbe cu o frecvență mare în limbă și cu cea mai mare varietate de procese pe care le exprimă, iar majoritatea sunt procese dinamice. Clasa verbelor de acțiune este cea mai numeroasă. Unitățile lexicale cuprinse de această clasă sunt eterogene atât sub aspect semantic, cât și gramatical. Există mai multe grupuri lexico-semantice în cadrul clasei verbelor de acțiune: verbele care semnifică **acțiuni fizice** (a ara, a face, a scrie, a tăia), **acțiuni intelectuale** (a cugeta, a gândi, a raționa), **verbele de declarație** (a vorbi, a spune, a zice), **verbele de mișcare** (a alerga, a merge, a călători) etc. Verbele de acțiune

se caracterizează printr-o mare varietate de scheme semantico-sintactice și printr-o diversă combinație de actanți și roluri asociate.

Pentru a dezvălui parțial această diversitate, în cele ce urmează, vom centra descrierea pe prezentarea vecinătăților sintactice ale unor verbe de acțiune fizică, reprezentative pentru limitele modelului sintagmatic specific, în constelația sensurilor pe care le exprimă și a actanților pe care îi comandă. Pentru a descifra mecanismul de constituire a tiparelor sintagmatice ale verbelor în cauză, pentru a descoperi locurile libere deschise de ele, precum și actanții pe care îi guvernează și pentru a proba validitatea cercetării, sensurile vor fi ilustrate cu exemple exceptate din corpusul constituit pentru subproiectul *Structurile sintactice de bază ale limbii române*.

Exprimând acțiuni concrete ale participanților la situație (om, mecanism, fenomen al naturii), lexemele verbale din această subclasă au sensul generic „a face, a realiza ceva”. Semantica verbelor care exprimă acțiuni fizice este foarte largă. În literatura de specialitate se vorbește despre 4 subclase:

1) Crearea obiectului: *a confecționa, a crea, a fabrica, a face, a produce, a realiza* etc.

2) Modificarea obiectului: *a modifica, a schimba, a preface, a reface, a transforma* etc.

3) Distrugerea, sustragerea obiectului: *a distruge, a confisca, a fura, a sustrage* etc.

4) Deplasarea obiectului: *a deplasa, a muta, a permuta, a strămuta, a transfera* etc.

Verbele de acțiune, în general, și verbele de acțiune fizică, în special, au constituit obiectul de studiu al mai multor lucrări. (A se vedea: Pană-Dindelegan, 1974; Evseev, 1974; Vulpe, 2002, p. 38-90; Bărbuță, 1996, p. 57-65; GALR, 2005, p. 326-330, Constantinovici, 2001, p. 160-166; 2007, p. 55-64) etc.

Rolul decisiv în diferențierea semantică a verbelor îi revine ansamblului de actanți implicați de aceste verbe. Cu alte cuvinte, determinanților care exprimă subiectul, obiectul, destinatarul și instrumentul. Printre exponentele clasei verbelor de acțiune fizică ce semnifică **crearea obiectului** se numără verbele: *a clădi, a construi, a confecționa, a coase, a crea, a croșeta, a dura, a edifica, a executa, a fabrica, a face, a împleti, a meșteri, a modela, a prepara, a produce, a realiza, a tricota, a zidi* etc. Verbul director al clasei este **a face**. Este un verb polisemantic, preponderent tranzitiv, cu schema semantico-sintactică de bază $N_1 + V + N_2$, care se descifrează prin <*cineva face ceva*>, dar are și ocurențe intransitive și pronominale, unde schemele diferă. (Notă. Schemele sintactice de bază asemănătoare pentru diverse verbe se vor ilustra o

singură dată. Cele care conțin actanți suplimentari se vor da la locul potrivit.) Din bogata paletă de sensuri, puține încadrează verbul dat în grupul verbelor creării. E vorba de sensurile:

1. A crea.

◇ A face *ceva*: o rochie, un costum, un dulap, o casă, o jucărie, o ladă, un gard, mobilă, pantofi, un om de zăpadă, flori din hârtie, o gaură în perete.

◆ *Ion își face casă. Nu eu am făcut fotografiile alea. Uzina face o sută de automobile într-o zi.*

2. A găti, a prepara.

$N_1 + V + N_2 + N_3$ (D) ,

◇ A face *ceva cuiva*: mâncare, salată, pâine, o prăjitură, cafea, ceai din plante medicinale.

◆ *Maria face mâncare copiilor. Le-am făcut oaspeților câte o cafea.*

3. A compune, a scrie, a realiza, a alcătui, a întocmi.

◇ A face *ceva*: o traducere, poezii, o lege, o convenție, un tablou.

◆ *Am făcut o listă cu toate cărțile pe care vreau să le citesc. Ion face proză. Noi vom face o lucrare despre proteine. În acest caz va trebui să facem un plan alternativ. Elevul și-a făcut temele.*

4. A câștiga, a agonisi.

◇ A face *ceva*: bani, milioane, avere.

◆ *Cred că vom face afaceri împreună.*

Celelalte sensuri ale verbului *a face* (fără a lua în considerare și varianta lui pronominală) exprimă fie modificarea obiectului până la distrugerea lui: a preface, a schimba; a se îmbolnăvi, a face *ceva* una cu pământul (*Ei fac din noapte zi., Băutura te face din om neom., Din coadă de câine, nu poți face sită de mătase., Ion face pe nebunul și nu vine la cursuri., Ion a făcut gripă., Expertul a făcut praf lucrarea mea., Explozia a făcut casa noastră una cu pământul.*); fie calificarea lui: a numi, a cataloga, a practica, a studia (*L-a făcut prost / măgar / mincinos pe colegul său., Lumea l-a făcut hoț., Aceste roluri l-au făcut celebru pe actor., El face matematica la universitate.*); fie deplasarea obiectului: a străbate, a parcurge (*Mașina a făcut 60 de mii de kilometri. Făceam zilnic câte 10 km. Au făcut 20 de km pe jos, prin frig.*) și altele. Verbul *a face* a constituit obiectul mai multor studii, două dintre care nu pot fi trecute cu vederea. E vorba de un articol semnat de Oana Magdalena Cenac (2007, p. 318-322) unde se discută fenomenul sinonimiei sintactice „între construcțiile cu *a face* și un substantiv, adjectiv sau altă parte de vorbire, pe de o parte, și, pe de altă parte, cu verbele înrudite derivațional cu substantivul sau adjectivul respectiv” (p. 319). Un alt studiu cuprinzător referitor la disponibilitățile sintactice ale verbului *a (se) face* este realizat de Elena Zgârcibaba (2015, p. 8-11).

Verbul *a crea*, verb tranzitiv, se încadrează în totalitate în grupul verbelor creării, ca verb bivalent:

1. A produce, a realiza ceva nou, ceva ce nu a existat.

◊ A crea *ceva*: un dispozitiv, o mașină, un nou model, o siglă nouă pentru un produs.

◆ *Michelangelo a creat o sculptură care îl reprezintă pe Moise. Cercetătorii au creat un robot care poate fi dirijat cu ajutorul gândurilor.*

2. A înființa, a funda, a întemeia.

◊ A crea *ceva*: o instituție, o școală, un stat național, unitar, un curent filozofic, o teorie.

◆ *Aceste țări au creat un fond de dezvoltare regională. Comisia va crea cadrul legislativ pentru activitatea comercială.*

3. A alcătui, a compune, a elabora.

◊ A crea *ceva*: un nou cuvânt, un roman, o piesă de teatru, o operă de artă.

◆ *Dramaturgul a creat multe piese de teatru. Cred că am creat un raport echilibrat.*

4. A pregăti, a forma (pentru o misiune, o carieră etc.).

◊ A crea *pe cineva / ceva*: specialiști, cadre, ingineri, rezerve, noi locuri de muncă, condiții de dezvoltare, condiții pentru succesul (unei acțiuni, unei întreprinderi).

◆ *Au promis că vor crea noi locuri de muncă. Șefii le-au creat toate condițiile pentru muncă. Există întreprinderi care creează specialiști.*

5. A cauza, a determina.

◊ A crea *ceva*: o impresie, o bună dispoziție, emoții pozitive, o stare de spirit, o stare de indispoziție, o stare de plictis, iluzii false, o tensiune nervoasă, motive de enervare, necazuri, dificultăți, probleme, complicații, dependență, agitație, tulburare, confuzie, haos, panică în rândul oamenilor / printre oameni, dezordine, o situație dificilă, o situație explozivă, dezbinare în rândurile (unui partid, unei organizații), o diversiune, un precedent, o situație mai bună, un nume, o clientelă // din nimic.

◆ *Șuvoaiele de apă le-au creat dificultăți turiștilor. Aceste măsuri creează încredere în procesul de instruire. Vom crea un precedent care ar putea fi utilizat și în alte domenii.*

După cum se poate observa din cele de mai sus, pentru verbele creării, actanții de bază sunt *agentul* și *obiectul* (cu rol de rezultat). Ceilalți actanți, printre care destinatarul, sunt facultativi.

Din subgrupul verbelor care exprimă **modificarea obiectului**, foarte numeros, de altfel, fac parte: *a corecta*, *a desăvârși*, *a întregi*, *a înnoi*, *a îndrepta*, *a îmbunătăți*, *a modifica*, *a moderniza*, *a normaliza*, *a perfecționa*, *a preface*,

a prelucra, a preschimba, a raționaliza, a reconstrui, a rectifica, a redresa, a reforma, a reface, a renova, a repara, a schimba, a transforma, a sistematiza etc. Schema semantico-sintactică de bază este $N_1 + V + N_2$.

Verbele *a modifica* și *a transforma* țin de subgrupul de verbe ale acțiunii fizice din subclasa modificării obiectului.

A schimba.

◇ A modifica *ceva*: o pălărie, o haină, un text, un proiect, un program, o lege, constituția, ordinea, regulile după bunul plac, proprietățile unui metal, construcția unei mașini.

◆ *Administratorii rețelei au modificat parolele. Parlamentul a modificat radical propunerile comisiei. Inginerii au modificat varianta inițială a proiectului.*

A transforma v. tr.

A modifica aspectul, forma, caracterul etc.

$N_1 + V + N_2 + \text{în } N_3$.

◇ A transforma *ceva/ pe cineva*: apa în vin, apa în gheață, plumbul în aur, o substanță în alta, un ogor în pășune, un teren în parc, curentul alternativ în curent continuu, vorba în faptă, o încercare într-un fapt, îndoiala în certitudine, necesitatea în virtute, înfrângerea în victorie / radical, complet.

◆ *Războiul a transformat orașul înfloritor într-un morman de ruine. Primăria a transformat clădirea în muzeu. Folosind acest program poți transforma orice fotografie într-o splendidă pictură. Vor transforma acest spital într-o fortăreață. Să nu transformăm acest frumos eveniment într-o competiție. Și-a transformat complet casa. El vrea să transforme lumea.*

Complementul prepozițional este o ocurență obligatorie pentru verbul *a transforma*.

Din subgrupul de verbe cu **sensul de distrugere**, de nimicire a obiectului fac parte: *a asasina, a distruge, a doborî, a desființa, a devasta, a extermina, a executa, a extirpa, a înjunghia, a împușca, a lichida, a masacra, a mistui, a năruia, a omorî, a pârloli, a prăpădi, a potopi, a pulveriza, a rade, a răpune, a sfâșia, a sugruma, a strangula, a suprima, a tăia, a tortura, a ucide*. Pentru acest grup, verbele se clasifică în funcție de valoarea semantică animat/inanimat a actantului=subiect și a actantului=obiect direct. De exemplu, verbul *a executa* se încadrează în clasa verbelor creării dacă nominalul care exprimă subiectul este animat (+uman), iar cel care exprimă obiectul direct este inanimat: *Fiica mea a executat o broderie fină*. Când însă nominalele care exprimă subiectul și obiectul direct sunt ambele animate (+uman), verbul dat ține de subgrupul verbelor de distrugere: *Pirații au executat un ostatic*.

A distruge este un verb tranzitiv care se încadrează plenar în acest subgrup. După cum se poate observa din sintagmele și enunțurile cu/pe care

le construiește, pe lângă actanții obligatorii, verbul dat necesită și diverse circumstanțe pentru a exprima situația descrisă. În cazul acestui verb, nu mai contează semul animat/inanimat.

1. A nimici.

◇ A distruge *ceva/ pe cineva*: o clădire, un pod, un drum, un oraș, o instalație, o proprietate, o persoană, un adversar, o armată, orice urmă, dovezile, o teorie, un argument// cu mâinile goale, puțin câte puțin, fărâma cu fărâma, complet, din temelii, prin foc, printr-o explozie, prin acte de vandalism.

◆ *O bombă a distrus casa. Printr-un foc de artilerie inamicul a distrus gara. Uraganul a distrus construcțiile. Dezastrele naturale pot distruge populația umană. Acidul distruge țesuturile. Rugina distruge fierul. Focul a distrus totul. Dacă vrei să distrugi o țară, atunci ucide-i sistemul de învățământ.*

2. A ruina.

◇ A distruge *ceva*: sănătatea, organismul, viața, fericirea, speranțele, iluziile, reputația, poziția socială, familia, căsnicia cuiva.

◆ *Băutura i-a distrus organismul. Un rău ascuns îl distruge. Ai distrus viața unui om azi. Lucrul acesta îmi distruge familia. Mi-ar putea distruge cariera. Nu îmi vei distruge restul vieții. Nu pot distruge căsnicia copiilor mei.*

Verbele care semnifică **deplasarea obiectului** fac parte din grupul mai general al verbelor de mișcare: *a aduce, a arunca, a căra, a coborî, a duce, a deplasa, a evacua, a importa, a împrăști, a mișca, a muta, a remorca, a ridica, a rostogoli, a transfera, a trage, a urca.*

Vecinătățile sintactice ale verbelor din acest subgrup sunt mai diversificate. De exemplu, verbul *a arunca*, în ocurențele sale tranzitive, se construiește cu un obiect direct, cu un complement indirect, cu un complement prepozițional și cu circumstanțiale, preponderent, de loc:

1. A azvârli.

$N_1 + V + N_2 // + \text{Circ.}$.

◇ A arunca *ceva*: o piatră, mingea, sulița, discul, o greutate, o bilă, servieta, un geamantan, hârtiile, hainele, pantofii, undița, bombe // pe fereastră, peste gard, din tren, peste bord, pe jos, pe bancă, pe raft, în apă, în mare, pe mal, în aer, afară, într-un colț, în toate părțile, cu forță, cu violență, claie peste grămadă.

◆ *E momentul să aruncați mingea. Băiatul a aruncat o piatră în apă. Vizitiul a aruncat cocoșul în fântână. Valurile au aruncat luntrea pe mal. Impactul a aruncat autoturismul pe contrasens. Vulcanul aruncă lavă.*

$N_1 + V + N_2 + N_3 (D)$.

◇ A arunca *ceva cuiva*: mingea, cheile, banii// în față.

◆ *Stăpânul i-a aruncat câinelui un os. Marinarii i-au aruncat celui prins în vârtej de ape un colac de salvare.*

2. A lepăda.

◇ A arunca *ceva*: gunoiul, un palton vechi, hainele uzate, lucrurile nefolositoare, mâncarea expirată// la gunoi, la coș, la fier vechi, în stradă.

◆ *Ion a aruncat hainele vechi. Poți să arunci aceste boarfe. Locuitorii acestor apartamente aruncă gunoiul pe fereastră direct în stradă. Fă două copii și aruncă originalul.*

Ca verb intransitiv, cu sensul <a da cu ceva în cineva> are următoarea schemă sintactică:

$N_1 + V + \text{cu } N_2 + \text{în } N_3$.

◇ A arunca cu *ceva* în *cineva* / *după ceva*: cu bulgări de zăpadă, cu o piatră.

◆ *Copiii aruncau cu bulgări de zăpadă în ferestre. A fost reținut de poliție pentru că aruncă cu pietre după mașini. Oamenii aruncă cu pietre numai în pomii cu roade.*

Caracteristic pentru verbele de acțiune, în special pentru cele de acțiune fizică, este actantul cu rol de instrument din structura lor de adâncime. De exemplu, verbele: *a croșeta*, *a pieptăna*, *a secera*, *a săpa*, *a vâsli* etc. conțin în structura lor de adâncime semele <a acționa + instrumentul indicat de tema verbală>. La aceste verbe actantul cu rol de instrument are, de obicei, întrebuințare absolută. Dintre enunțurile: *Maria croșetează un mileu*. Și *Maria croșetează un mileu cu croșeta*. sau *Eu o pieptăn pe fiica mea*. și *Eu o pieptăn pe fiica mea cu pieptenele*., o întrebuințare mai frecventă o au primele, dat fiind principiul economiei în limbă sau al efortului minim. Actantul cu rol de instrument nu se actualizează, el rămânând în structura de adâncime.

Acesta este tabloul sumar al vecinătăților sintactice ale verbelor de acțiune fizică. După cum e lesne de observat, verbele date se construiesc, obligator sau facultativ, cu actanți și cu circumstanțe, în funcție de subgrupul pe care îl reprezintă și de sensul pe care în dezvoltă. Verbele tranzitive reclamă obligatoriu un subiect și un obiect direct, iar facultativ, diverse complementele necircumstanțiale sau circumstanțiale. Verbele intransitive se construiesc în mod obligatoriu cu un subiect, celelalte componente sintactice fiind, în funcție de sens, obligatorii sau facultative.

Referințe bibliografice:

1. BĂRBUȚĂ, Ion. Semantica și sintagmatica verbului. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*. 1996, nr. 3, p. 57-65.

2. CENAC, Oana Magdalena. Despre valorile verbului a face. În: *Communication and Argumentation in the Public Sphere*. (2007) Year I, Issue 2. ISSN 1843 - 7893 pp. 318-322; sau

Oana Magdalena CENAC Despre valorile verbului a face Universitatea Dunărea de Jos, Galați, ROMÂNIA În: oanacenac@yahoo.com

3. CONSTANTINOVICI, Elena. Subcategorizarea semantică a verbelor de acțiune fizică. În: *Materialele simpoziunului internațional „Studii și cercetări economice – exigențe pentru Republica Moldova. IREI 2001”*, Chișinău, 2001.

4. CONSTANTINOVICI, Elena. *Semantica și morfosintaxa verbului în limba română*, Chișinău, CEP USM, 2007.

5. EVSEEV, Ivan. *Semantica verbului*. Categoriile de acțiune, devenire și stare. Timișoara, 1974.

6. *GALR* = Gramatica limbii române, 1, Cuvântul. Editura Academiei Române, 2005, p. 326-330.

7. PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela. *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, 1974.

8. VULPE, Ana. *Verbele creării în limba română*, Chișinău, CEP USM, 2002.

9. ZGÂRCIBABĂ, Elena. Considerații la sintaxa verbului a (se) face. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. 2015, nr. 10(90), Seria „Științe umanistice”, p. 8-11.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu” al MEC.

SUBIECTIVITATEA ENUNȚĂRII

Alexandru COSMESCU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Atitudinea față de subiectivitate în disciplinele umaniste contemporane este, paradoxal, una de ezitare sau evitare. Tendința este de a cerceta doar ceea ce apare drept „obiectiv”. Cu toate acestea, o abordare a limbajului care nu ține cont de ancorarea lui în subiectivitate ratează aspecte esențiale. În lucrarea de față, am propus o reevaluare a unui studiu clasic al lui Emile Benveniste și, pornind de la intuițiile lui și ale lui Oswald Ducrot, am oferit un exemplu de analiză a urmelor subiectivității într-un fragment de text, arătând modul în care luarea în calcul a subiectivității enunțiative permite o interpretare complexă și adecvată a enunțului.*

Cuvinte-cheie: *subiectivitate, enunțare, discurs, locutor, enunțiator, polifonie.*

Abstract. *The attitude towards subjectivity in contemporary humanistic disciplines is, paradoxically, one of hesitation or avoidance. The tendency is to carry research only on what appears as “objective”. At the same time, approaching language without taking into account the fact it is anchored in subjectivity misses essential aspects. In the present paper, I proposed a reevaluation of a classic paper by Emile Benveniste and, taking his and Oswald Ducrot intuitions as a starting point, I offered a sample of analysis of traces of subjectivity in a text fragment, showing how taking into account enunciative subjectivity allows a nuanced and adequate interpretation of the utterance.*

Keywords: *Subjectivity, Utterance, Discourse, Speaker, Enunciator, Polyphony.*

Atitudinea față de subiectivitate în disciplinele umaniste este, paradoxal, una de ezitare sau evitare. Ca cercetători, avem o anumită frică de subiectivitate – atunci când cercetăm ceva, luăm ceea ce cercetăm drept *obiect* – drept ceva ce poate fi „pus în față” și descris sub aspect structural. Or, orice încercare de a descrie subiectivitatea prin transformarea ei în obiect o ratează. Din acest motiv, mai mulți cercetători care urmăresc fenomenul subiectivității în limbaj îl abordează fie sub aspectul *structurilor*, fie sub cel al *urmelor* lăsate de subiectivitate – dar nu trebuie neglijat faptul că subiectivitatea întrupată și situată este sursa primară a limbajului, iar orice act de limbaj este ancorat într-o subiectivitate. O abordare ce neglijează

acest fenomen riscă să fie unilaterală. Mai mult decât atât, în calitate de lingviști suntem noi înșine *subiecți*; subiectivitatea este *presupusă* de însuși faptul că *noi* suntem cei care examinăm un fenomen sau îl privim dintr-o perspectivă sau alta, în baza *background*-ului pe care îl avem. Or, specificul subiectivității ca transcendental este anume faptul că o neglijăm: subiectivitatea este condiția de posibilitate pentru prezența oricărui „fapt obiectiv”, dar a o examina pe ea însăși ca și cum ar fi un obiect ratează anume felul în care suntem subiecți. Respectiv, pentru a putea vorbi despre limbaj *ținând seama de felul în care limbajul este ancorat în subiectivitate*, avem nevoie de un mod de a privi care să nu o neglijeze și, în același timp, să nu o transforme în altceva.

Locus classicus al discuțiilor despre subiectivitate în limbaj din perspectiva lingvisticii este articolul din 1958 al lui Emile Benveniste, *Subiectivitatea în limbă* (Benveniste, 1971, pp. 223-230). Benveniste pornește de la o chestionare a tezei, repetate atât de des încât pare de la sine înțeleasă, că limba ar fi un instrument de comunicare. Conform lingvistului francez, pe de o parte, interpretarea comunicării drept transmisie de informație ratează specificul limbii; pe de altă parte, metafora „instrumentului” este o simplificare excesivă care, prin separarea „omului” de „limbă”, creează imaginea falsă a posibilității separării lor reale. Însă, după cum remarcă Benveniste, „ceea ce găsim în lume este un om care vorbește, un om care vorbește cu un alt om, iar limba oferă însăși definiția omului” (Benveniste, 1971, p. 224), ca aspect inseparabil al său, în bună tradiție aristotelică și heideggeriană a definirii omului prin *logos* – limbă sau discursivitate. Din această perspectivă, limba nu este un instrument separabil pe care „omul” ca entitate independentă de limbă l-ar putea folosi, ci parte a esenței *umanului*. Conceperea limbii drept „instrument pentru comunicare” conduce la construirea unei reprezentări false despre „om” ca ceva „deja dat” independent de limbă.

Benveniste nu încearcă să nege existența fenomenului pe care îl numim comunicare sau schimb de informație, deși accentuează faptul că a-l prezenta în termeni de „schimb” sau „instrument” este problematic, ci să chestioneze condițiile lui de posibilitate. În primul rând, circumstanțele în care putem vorbi despre comunicare sunt cele ale vorbirii sau discursului – nu cele ale limbii; și chiar și în cazul discursului, a-l interpreta pur și simplu drept comunicare riscă să treacă cu vederea o serie de aspecte specifice lui. Însă interogația lui Benveniste vizează ceva și mai fundamental: *ce anume în limbă face posibilă comunicarea la nivelul discursului*, iar pista pe care o propune pentru formularea unui răspuns este că subiectivitatea însăși este instituită de limbă. Respectiv, felul în care concepe Benveniste subiectivitatea nu este ca „simțire de sine”, nici în sensul conținutului afectiv, somatic și intelectual de moment, nici în sensul „faptului de a simți” ca atare, ci ca o instanță care transcende orice experiență de moment. Conform

analizei lui Benveniste – confirmată, din altă perspectivă, de Martin Heidegger (Heidegger, 1971, *passim*) – limba însăși este cea care instituie subiectivitatea în acest sens pregnant și transcendent. Cu o formulă a lui Benveniste citată adesea, „este «eu» cel care *spune* «eu»” (Benveniste, 1971, p. 224). Însă această afirmație solicită o interpretare atentă: lingvistul francez nu se referă la un fapt-de-a-fi-eu anterior limbajului care s-ar exprima în limbaj, ci de o instituire a eului *prin limbaj*, prin faptul-de-a-spune-eu. Iar această dimensiune a subiectivității este profund relațională, Benveniste înscriindu-se în tradiția dialogică a unui Martin Buber, Mihail Bahtin sau Emmanuel Levinas: *a fi eu* presupune un *tu* căruia mă adresez. Obținem „conștiința de sine” în calitate de subiect – faptul-de-a-fi-și-de-a-ne-simți-drept-eu – doar prin contrastul în raport cu un *tu* pe care îl avem în față și, după cum remarcă Benveniste, acest *tu* trebuie să poată spune el însuși „eu” despre sine. Această „polaritate reversibilă a persoanelor”, în care un „eu” este de fiecare dată „eu al unui tu” exterior „mie”, care poate el însuși să-și asume propriul fapt-de-a-fi-eu-al-unui-tu, este fenomenul primar al limbii, cel care face posibil ca fiecare dintre noi să ne asumăm și constituim propria subiectivitate. „Comunicarea” devine posibilă doar pe baza acestei structuri asimetrice și non-egale, dar reciproce și reversibile, în care fiecare termen îl transcende pe celălalt.

Benveniste oferă o trecere în revistă a mai multor fapte de limbă ce reflectă această structură, în primul rând pronumele personale. Conform analizei lui pertinente, sensul primar al pronumelui „eu” ține de însuși faptul vorbirii în momentul prezent: „eu” este, de fiecare dată, cel care formulează un enunț, iar „tu” – cel căruia îi este adresat enunțul respectiv. Enunțând *ceva* și adresându-ne *cuiva*, ne asumăm faptul-de-a-fi-eu – deci subiectivitatea este constituită *în discurs*, cu mijloace discursive, și își capătă sensul doar prin referire la discurs. La fel și în cazul deicticelor: „acesta, aici, acum” și corelatele lor „acela, acolo, atunci” își capătă sensul doar prin raportare la faptul concret al vorbirii: nu un prezent abstract, al unui flux temporal independent de locutor, ci însuși faptul că un *eu vorbește acum*. Astfel, conform lui Benveniste, „timpul lingvistic este autoreferențial” (Benveniste, 1971, p. 227): „prezentul” nu este altceva decât timpul în care eul vorbește. Aceasta este și perspectiva din care Benveniste integrează teoria actelor de vorbire propusă de Austin, integrând-o formelor subiectivității – spațiul comunicării de față nu ne permite o analiză mai detaliată a acestei recuperări. Reiterând concluzia lui Benveniste, „multe noțiuni din lingvistică, poate și din psihologie, vor apărea într-o lumină diferită dacă le vom restabili în cadrul discursului. Cu alte cuvinte, al limbii în măsura în care este asumată de omul care vorbește și în condiția intersubiectivității, singura care face posibilă comunicarea lingvistică” (Benveniste, 1971, p. 230).

Teoria argumentării în sistemul limbii, propusă de Oswald Ducrot (Ducrot, 2009, *passim*), apare drept o nuanțare și o radicalizare a perspectivei lui Benveniste, care, după cum voi încerca să ilustrez, ne permite să analizăm o serie de fapte de limbă într-un mod pe care îl consider extrem de productiv. Spre deosebire de Benveniste, care tratează subiectivitatea discursivă – eul care vorbește – drept o entitate integră, un monolit, Ducrot o scindează în trei elemente diferite: *vorbitorul empiric* – entitatea întrupată care produce un enunț sau o înșiruire de enunțuri, *locutorul* – eul asumat, „responsabilul de enunț” reflectat prin mărcile persoanei I, și *enunțiatorul* – perspectiva din care este formulat un enunț, care poate fi a locutorului – dar nu neapărat; mai mult decât atât, după cum arată Ducrot în teoria sa asupra polifoniei, în același enunț pot fi prezenți mai mulți enunțiatori. Contextul în care își formulează Ducrot această teorie pornește tot de la constatarea, comună cu perspectiva propusă de Benveniste, Austin sau Heidegger, că a trata limbajul drept mecanism de transmitere a unei informații este, în ultimă instanță, nesatisfăcător: ceea ce facem atunci când vorbim manifestă o orientare intrinsecă spre interlocutorul nostru, o încercare de a-l *influența* într-un fel sau altul. Ducrot numește această caracteristică – pe care o atribuie limbii, nu doar vorbirii – *argumentativitate*. Vorbind unul cu altul, ceea ce încercăm să facem este să-i creăm interlocutorului nostru baze pentru a-și formula o concluzie, să-l ghidăm spre o anumită concluzie. Respectiv, ceea ce primează este, pentru Ducrot, aspectul *perlocuționar* al limbajului, nu cel *ilocuționar*, ca în teoria clasică a actelor de vorbire. Privind din această perspectivă, atunci când examinăm funcționarea limbajului, întrebarea ce ghidează demersul de cercetare ar fi *care e lucrul de care locutorul încearcă să-și convingă destinatarul? ce concluzie încearcă să genereze locutorul în destinatar?*

Pentru un asemenea tip de analiză, „informația” prezentată într-un enunț trece pe un plan secundar. Primează orientarea intersubiectivă, argumentativă, exprimată în mărcile enunțării, ce capătă sens anume datorită orientării lor spre crearea unei concluzii în interlocutor. Ducrot integrează în acest tip de analiză și teoria polifoniei pe care o propune: fiecare enunț, conform lui, se prezintă ca o mică dramă – sau un dialog – dintre câteva puncte de vedere prezente implicit. Chiar dacă locutorul este singular, enunțiatorii pot fi multipli.

Un prim exemplu ce ilustrează această teză este negația. În prezența formelor negative, avem de a face cu un punct de vedere al unui enunțiator 1, reluat în enunț, și cu punctul de vedere al enunțiatorului 2, care constă în negarea celui propus de enunțiatorul 1 – o menținere a unei perspective (mișcarea 1) care este negată (mișcarea 2), dar pe care o putem discerne chiar dacă este negată. Putem observa enunțuri aparent simple în care detectăm urme ale mai multor enunțiatori – trei, patru sau chiar cinci. Adesea, funcționarea lor la nivel discursiv este implicită – și tocmai scoaterea la iveală a implicitului ne permite

o înțelegere adecvată a felului în care funcționează discursul și subiectivitatea în care este acesta ancorat.

Voi oferi un exemplu simplu, prima strofă dintr-un poem de Domnica Drumea, *Puritate* (Drumea, 2014, p. 11):

ziua din care nu vreau să mă ridic
ca dintr-un coșciug de gheață

Înțelegerea unui asemenea fragment e facilitată de remarcile fundamentale ale lui Benveniste: fiecare discurs este ancorat într-o subiectivitate determinată și un *prezent* determinat al spunerii. Deci, într-o interpretare în cheia teoriei enunțării, putem înțelege primul vers ca spunând:

[acum e / asta e] ziua din care nu vreau să mă ridic

cu referința la *prezentul spunerii* aparent eliminată, dar observabilă în indicativul prezent al verbului. Discursul poetic, după cum sugerează Jacques Derrida (Derrida, 1991, p. 225), se caracterizează prin efectul de concizie – eliminarea a tot ce e de prisos. Referința la *acum-ul spunerii* e subînțeleasă în însuși faptul spunerii.

Un al doilea aspect pe care îl putem remarca, atunci când urmărim felul în care se constituie subiectivitatea în acest fragment, derivă din analiza negației pe care o face Ducrot. Vocea poetică – locutorul – spune

nu vreau să mă ridic

Ce implică *nu-ul* din „nu vreau”? Răspundem „nu vreau”, de obicei, unei propuneri. „Nu vreau să mă ridic” e un răspuns la propunerea – sau îndemnul – „Ridică-te!”. În însuși îndemnul *ridică-te* este prezentă o evaluare a faptului de a te ridica drept ceva pozitiv: ne amintim de îndemnul evanghelic al lui Iisus adresat paralizicului vindecat, de exemplu, „ridică-te, ia-ți patul și umblă”. Faptul de a te ridica este conotat pozitiv – ca posibilitate de a face ceva, de a deveni activ. Refuzul prin „nu vreau să mă ridic” nu trebuie interpretat pur și simplu ca o descriere a unei stări de spirit a unui subiect izolat, dat fiind faptul că orice ocurență a discursului apare într-un context dialogic – pe fundalul unor enunțuri preexistente, deja sedimentate, și, în același timp, al prezenței alterității, chiar și numai imaginată. În însuși enunțul „nu vreau să mă ridic” este prezentă, implicit, poziția unui alt enunțiator – un locutor care ar îndemna vocea poetică / subiectul locutor să se ridice, poziție pe care o putem numi enunțiatorul 1. În plus, atunci când avem de a face cu o orientare argumentativă, este prezent implicit ceea ce Ducrot numește, preluând termenul aristotelic, *topos*: motivul din care concluzia spre care îndeamnă un enunțiator este prezentată drept ceva ce ar trebui să fie acceptat de destinatar. În cazul nostru, verbul a te ridica poartă, la nivel lexical, urma unei evaluări pozitive a acțiunii de a te ridica: „a te ridica” este ceva activ și dinamic. Acest fenomen poate fi conceptualizat cu ajutorul unui alt termen propus de Ducrot, cel de *enunțiator*

lexical: în însuși sensul unui cuvânt este inclusă o evaluare a faptului la care se referă acesta. Argumentativitatea operează, așadar, nu doar la nivelul discursului, ci și, mai fundamental, la cel al limbii, fiind prezentă în însuși sensul cuvintelor utilizate, chiar dacă, aparent, ele sunt neutre. Respectiv, în micul dialog reflectat în enunțul „nu vreau să mă ridic” apare încă un enunțiator – lexical, în termenii lui Ducrot – pe care îl vom numi enunțiator 2, implicat în sensul verbului *a te ridica*. Al treilea enunțiator, perspectiva căruia și-o asumă locutorul – vocea poetică – răspunde îndemnului, refuzându-l, cu negația „nu”: „nu vreau să mă ridic”. Subiectivitatea poetică se manifestă, din primul vers, ca refuz abrupt al unui îndemn – aparent binevoitor – de a deveni activă, de a-și depăși o condiție de pasivitate.

Citind al doilea vers tot în cheia orientării intrinsec argumentative a discursului, întrebarea care ne poate ghida demersul analitic e *de ce ar spune cineva așa ceva? ce ar încerca să facă, spunând ceea ce spune?* Comparația

ca dintr-un coșciug de gheață

funcționează nu pur și simplu ca o descriere sau caracterizare a „zilei” din care subiectul locutor „nu vrea să se ridice”, ci ca mod de a explica lipsa dorinței de a se ridica. Putem să ne amintim, de exemplu, motivele din care, atunci când un explorator polar obosește, nu e recomandat să se întindă în zăpadă să se odihnească: hipotermia se manifestă inițial ca lipsa dorinței de a te mișca. Un coșciug de gheață, în enunțul poetic pe care îl examinăm acum, sugerează același lucru: „ziua din care îmi propuneți să mă ridic, și în care sunt întinsă, e rece ca un coșciug de gheață din care nu mai vreau să mă ridic”. Avem un nou *topos* sedimentat în enunț: răceala care anulează orice dorință de a te mișca, făcând indezirabil – sau chiar imposibil – însuși efortul de a te ridica: avem un „nu vreau să mă ridic” care este practic echivalent cu un „nu pot să mă ridic”, dar asumat de locutor ca *refuz*, nu ca *imposibilitate*: ultima putere a locutorului este cea de a spune „nu vreau”, enunț prin care se și constituie ca subiectivitate a cărei singură formă de activitate este refuzul. Putem atribui acest *topos* unui nou enunțiator, pe care l-am putea numi enunțiator 4: vocea care oferă motive sau explicații pentru refuzul prin care se constituie eul locutor.

Un asemenea tip de lectură, care urmărește mărcile subiective ale enunțării și privește enunțul ca ancorat într-o subiectivitate vie, ne permite să scoatem la suprafață multiple straturi implicite în enunțuri aparent simple. Raportarea unui text la sursele lui subiective, la *spunerea* care își lasă urma în *spus*, permite reconstituirea subiectivității vii care a fost originea lui și care este, în fapt, neglijată în tipul obișnuit de lectură ce atrage atenția doar asupra conținutului informativ, și chiar în interpretările semiotice răspândite în anumite forme ale criticii literare. Subiectivitatea operează implicit în fiecare act discursiv, iar explicitarea structurilor ei ne ajută să înțelegem și felul în care o face, punând sub semnul întrebării lucruri pe care le luăm ca fiind de la sine înțelese sau, din contra, ajutându-ne să observăm

lucruri evidente, dar pe care avem tentația să le neglijăm. În primul rând, faptul că subiectivitatea se constituie dialogic și discursiv: simplul fapt al „simțirii de sine” sau al prezenței unui afect încă nu echivalează cu constituirea unui subiect „plin”. Subiectul se constituie și se identifică doar prin raportare la alt subiect – ca în cazul fragmentului de text pe care l-am analizat, în care subiectul se constituie ca subiect printr-un refuz exprimat verbal, un „nu vreau să mă ridic” ce definește vocea poetică drept una a blocării, negării, rămânerii într-un spațiu afectiv rece și mort care face imposibil orice efort, inclusiv cel aparent simplu de a se ridica. În al doilea rând, subiectivitatea locutorului se constituie în *prezentul enunțării* – în însuși momentul spunerii; nu este ceva dat, ci continuu reinstituită de discurs. În al treilea rând, subiectivitatea nu este un monolit, ci poartă în sine urmele vocilor celorlalți – ale altor enunțatori care bătut discursul, fiind prezenți în mod implicit. Remarcarea acestor aspecte devine posibilă atunci când citim un text încercând să urmărim stratul lui *perlocuționar* – efectul urmărit de locutor – în detrimentul unei abordări bazate strict pe conținut.

Referințe bibliografice:

1. BENVENISTE, Emile. Subjectivity in Language. În: Emile Benveniste, *Problems in General Linguistics*, University of Miami Press, 1971.
2. DERRIDA, Jacques. Che cos'è la poesia. În *A Derrida Reader. Between the Blinds*. Editat de Peggy Kamuf. Columbia University Press, 1991, pp. 221-237.
3. DRUMEA, Domnica. *Vocea*. Charmides, 2014.
4. DUCROT, Oswald. *Slovenian Lectures. Introduction into Argumentative Semantics*. Pedagogski Institut, Ljubljana, 2009.
5. HEIDEGGER, Martin. *On the Way to Language*. Harper & Row, 1971.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu” al MEC.

GRUPURI ȘI CENACLURI LITERARE DIN REPUBLICA MOLDOVA. PRIVIRE DE ANSAMBLU

Cristina DICUSAR

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Tradiția cenaclurilor și grupurilor literare a fost consolidată în perioada optzecistă în România; tradiție care s-a extins și în RSSM, la sfârșitul anilor '80, și, mai târziu, în statul proaspăt format, Republica Moldova (27 august 1991).*

În prezenta comunicare vom face o trecere în revistă a grupurilor, cenaclurilor, atelierelor literare din Moldova post-sovietică, prezentându-le sumar direcțiile și caracterul acestora, comparându-le cu grupările literare din România și analizându-le impactul în formarea scriitorilor de limbă română din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *cenacelu, grup literar, curent literar, atelier literar, scriere creativă.*

Abstract. *The tradition of literary circles and literary groups experienced a revitalization in the 1980s in Romania: a tradition that extended to the MSSR (Moldovan Soviet Socialist Republic) in the late 1980s, and later to the newly formed state of the Republic of Moldova (August 27, 1991).*

In this paper we examine the groups, circles, and literary workshops of post-Soviet Moldova: presenting their directions and characters, comparing them with literary groups in Romania, and analyzing their cultural impacts on Romanian-language writers from the Republic of Moldova.

Keywords: *Literary circle, literary group, literary movement, literary workshop, creative writing.*

Literatura dintre lumi. De la RSSM la Republica Moldova. *Cercurile și școlile literare au mers mereu mână în mână cu varii fenomene culturale și sociale, promovând metode de raportare conceptuală la literatură. Cenaclul de Luni din perioada optzecistă a stat la baza revitalizării tradiției cenaclurilor românești, satisfacând nevoia scriitorilor (de regulă, nedebutați) de a intra în arena literară¹.*

¹ În România comunistă, a scoate o carte însemna, pe lângă cenzură, mari liste de așteptare, care puteau presupune amânarea publicării (experiența publicării în perioada comunistă, în anii '80, este descrisă în prefața volumului „Flashback 1985” de Ion Bogdan Lefter) În RSSM, tergiversările publicărilor din motive politice erau și ele comune, inclusiv în anii '80 („Din cauza sistării programelor editoriale, alți optzeciști vor debuta după 1991” (Șlehtițchi, 2019, p. 554), scrie Maria Șlehtițchi referindu-se la o parte din optzeciști care au avut și ei debuturi întârziate).

În România ceaușistă, dar și în cea postrevoluționară, mai mulți inițiatori ai unor discuții literare importante cercetau „noul” limbaj poetic, noua estetică. Nicolae Manolescu, Gheorghe Crăciun, Alexandru Mușina, Marin Mincu au fost „spiritele critice directe, formative și coagulante” (parafrază după Lungu, 2015, p. 6), de care, în opinia criticului Eugen Lungu, duceau lipsă basarabenii². Datorită acestor cenacluri, optzeciștii din România își regizează debuturile (Lefter), prima apariție editorială întârzie în favoarea unei afirmări literare mature.

În Republica Moldova, lucrurile se întâmplă cu (mai mare) întârziere. O bună parte din optzeciști debutează în anii '90: „În 1990, la (...) Literatura Artistică, apăreau Caietele Sarmis ale Cenaclului „Luceafărul” de pe lângă ziarul Tinerimea Moldovei, coordonat de Andrei Țurcanu. Erau primele cu litere românești (...) În cele trei caiete Sarmis au apărut poeme de: Fidel, Lia Țăcu, Ion Ștefănescu, Viorica Căpățână, Andrei Langa, Alexandru Corduneanu și Boris Grigorescu.” (Erizanu). Urmează apoi, în 1995, antologia *Portret de grup*, care include, pe lângă scriitori optzeciști basarabeni, și alte modele lirice, de la Eugen Cioclea la Dumitru Crudu.

În ceea ce ține de generația optzecistă basarabeană, ea s-a manifestat în umbra cenaclului „Alexe Mateevici” (în România, cenaclul „Flacăra”, aparent cu un program similar, este interzis de regim în 1985). Scriitorii care se adunau la cenaclul *Mateevici* „au fost în avangarda emancipării sociale, ideologice, naționale” în perioada sfârșitului anilor '80: „În Basarabia renăștea *poezia mesianică*, a atitudinilor civice și patriotice. (...) Literatura, alta decât cea rostită la mitinguri și proteste stradale, trece pe planul secund al receptării. Nu-i timpul finețurilor de limbaj și al meditațiilor textualist-filosofice” (Șleahțișchi, 2019, p. 553). Într-un articol pentru *Tineretul Moldovei*, Emilian Galaicu Păun ne vorbește despre participanții la cenaclu: „Spre sfârșitul anului 1988, când ședințele cenaclului „Mateevici” luau amploare, brusc poezia sovietică (!) moldovenească s-a trezit din amorțeală drept în stradă și – pentru prima dată în viață a încercat să exprime strada, bineînțeles în limbajul sofisticat al lozincilor comuniste. După câteva poeme grandilocvente tip Agnesa Roșca C. poezia moldovenească a început chiar să cocheteze cu strada; rime de tipul „rămân – român” fiind considerate pietre de temelie a unei viitoare culturi naționale. Dacă aceste texte ar fi fost semnate cu precădere de scriitorii care dintotdeauna au ținut la cultura noastră, astăzi aș fi tăcut. Dar, paradoxal, cei mai (...) apropiați prieteni ai Fratelui mai Mare, (...), au început în cor să-și strige crezul de mari patrioți ai neamului, să-și revendice drepturile de martiri.” (Galaicu-Păun, 1990, p. 6)³.

² „Cam de la restructurare încoace (de altfel, mare paradox!), spiritul critic a fost trântit palancă la pământ (Ion Creangă). O bună parte din critici s-au instituționalizat în ale politicii, cei tineri nu-și pot încropi autoritatea fiindcă nu li se permite.” (1990, p. 5).

³ Galaicu Anul literar 1989 = „1984” + Un cincinal de poezie ura-patriotică.

„Procesul firesc al unei literaturi a fost întrerupt, o vână fiind blocată” (Galaicu-Păun, 1990, p. 6), și ține de noua literatură basarabeană să recupereze. Marginalizată de poezia lozincardă, prima poezie postmodernistă basarabeană va ieși la suprafață, după cum am spus, întârziat. Optzeciștii basarabeni, spre deosebire de scriitorii „de estradă”, își asumă un alt „program patriotic”, încercând să adapteze limbajul poetic interriveran la cel de peste Prut. „Locul de muncă” al optzeciștilor e, astfel, la bibliotecă, citind (în mod critic) literatură română, stabilind conexiuni cu literatura contemporană din alte țări, publicând articole, schimbând, în sfârșit, paradigma poetică modernistă, cu cea postmodernistă⁴.

Anul 1990 este cel al sincronizărilor: se trece, treptat, la grafia latină; chiar și până la căderea regimului, se vorbește și se scrie despre naționalismul românesc (uneori, alături de articole de tipul „Poetul pășind spre comunism”); în fond, se „activează” gândirea critică și, mai ales, gândirea românească. Începând de la optzeciști putem vorbi chiar și despre o ulterioară dinamică intertextuală între literatura basarabenilor și literatura română de peste Prut.

Nouăzecismul fracturist basarabean. În Republica Moldova, trecerea de la textualismul optzecist la poezia teribilismului cotidian a fost bruscă. Nouăzecismul basarabean nu a existat ca puncte de trecere la o altă poetică, așa cum s-a întâmplat în România cu grupul de la Brașov și nouăzeciștii Cristian Popescu, Iustin Panța ș.a.. Au existat câțiva autori neîncadrați în *Portret de Grup*, debutați la sfârșitul anilor 1990, nu și un grup de autori cu program/stil similar. Nouăzecismul basarabean se reduce, aproape în întregime⁵, la fracturism (inițiat de Marius Ianuș și Dumitru Crudu, care publică *Manifestul fracturist* în România, în 1998).

Curentul fracturist, chiar dacă nu e un curent originat din realitățile basarabene, are mulți membri din stânga Prutului: Dumitru Crudu, Mihail Vakulovski, Alexandru Vakulovski, Ștefan Baștovoi, Iulian Ciocan, Mitoș Micleușanu. Inclusiv ca urmare a curentului fracturist, din anii 2000 până acum au apărut câteva centre de greutate în poezia basarabeană, toate având tangențe cu fenomenele literare românești: Atelierul de Scriere Creativă „Vlad Ioviță”, Revista „Stare de Urgență”, grupul HumanZone și cenaclul Republica.

În 2007, se fondează, la Chișinău, revista Stare de Urgență de către Marius Ianuș și Dumitru Crudu, unde publică Alexandru Vakulovski, Cristina Ispas, Cătălina Bălan, Diana Iepure, Ecaterina Bargin ș.a., și poeții grupului (basarabean) HumanZone, fondat în 2005, al căror membri sunt Hose Pablo, Andrei Gamart, Alex Cosmescu, Vadim Vasiliu, Vlad Gatman, Corina Ajder, Daria Vlas.

⁴ „O șansă de integrare ar fi fost limba, în special limbajele artistice” (Galaicu-Păun, 1990, p. 6).

⁵ Notă distinctă face mai ales Iulian Frunțașu, a cărui direcție poetică diferă de cea optzecistă, fără însă a se încadra în teribilismul fracturiștilor.

Atelierul de scriere creativă „Vlad Ioviță” este condus de Dumitru Crudu, și se ține la Chișinău, cu întreruperi, din anul 2008. Prin „băncile” atelierului au trecut Emanuela Iurkin, Ecaterina Bargan/Ștefan, Ion Buzu, dar și proaspăt debutații Rodica Gotca, Artiom Oleacu, Artur Cojocaru, Vitalie Colț, Veronica Ștefăneț. De asemenea, în cadrul taberelor creative organizate de acest atelier, participă scriitorii deja afirmați: Aurelia Borzin, Ana Donțu, Anatol Grosu, câștigător al Premiului Eminescu în 2013, Maria Paula Erizanu ș.a. Fără a impune o direcție poetică unică, Atelierul „Vlad Ioviță” a avut rolul de școală de literatură, după modelul Școlii de la Brașov și Cercului 19, condus de Alexandru Mușina.

Un alt punct de convergență a scriitorilor basarabeni a devenit Cenaclul Republica, condus de scriitoarea Moni Stănilă, cenaclu la care au participat și participă poeți și prozatori din generații și cu direcții poetice diferite. Fondat în mai 2011, pe lângă Biblioteca Națională, cenaclul a avut peste 60 de scriitori invitați din România (Vakulovski).

O altă școală literară a fost formată la Bălți, în cadrul Universității „Alecru Russo”. Școală care a adunat cercetători și scriitori ca Margareta Curtescu, Ghenadie Nicu, Anatol Moraru, Lucia Țurcanu, Virgil Botnaru, Igor Ursenco, Nicolae Leahu, Maria Șleahțițchi, Diana Vrabie, Ana Bantoș ș.a.

Tradiția cenaclurilor, grupurilor, atelierelor literare este una de import în spațiul basarabean. Acestea au avut rolul de a educa practica discuțiilor despre (și pe) texte, provocând (re)lecturi atente ale literaturii contemporane, dar au și prilejuit descoperiri ale unor nume omise, sau ale unor nume noi, abia apărute în ecuația literară. În Republica Moldova, cenaclurile literare, în formatul lor onest, cameral (în opoziția celor „de estradă” sau a celor adevrate ale lozincilor patriotarde), abia și-au reluat activitatea în anii 2000, atunci când, în România, activitatea lor devenise mai puțin vizibilă. Ele propun o alternativă de interacțiune cu un public select, citit, interesat de literatură, pe modelul românesc.

Referințe bibliografice:

1. ERIZANU, Gheorghe. Debut în cumplite vremi.[online] Disponibil: <http://erizanu.cartier.md/debut-in-cumplite-vremi-11082.html> [citat 03.11.2021].
2. LUNGU, Eugen. Portret de grup: O altă imagine a poeziei basarabene: Antologie. Ed. a 2-a. – Chișinău: Cartier, 2015, 208 p.
3. GALAICU-PĂUN, Emilian. Anul literar 1989= „1984” + Un cincinal de poezie ura-patriotică. În: *Tineretul Moldovei*, 13 iunie, 1990, p. 6.
4. ȘLEAHTIȚCHI, Maria. Literatura în comunism. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică: context, surse, interpretări*. Iași: Polirom, 2019, pp. 531-556.

5. VAKULOVSKI, Alexandru. Alexandru VAKULOVSKI // Casă nouă la Republica: lectură de Dmitri Miticov. [online] Disponibil: <https://deschide.md/ro/stiri/cultura/26406/Alexandru-VAKULOVSKI--Cas%C4%83%C2%A0nou%C4%83-la%C2%A0Republi%CA0lectur%C4%83-de%C2%A0Dmitri%C2%A0Miticov.htm> [citat 03.11.2021].

6. „Cam de la restructurare înoace (de altfel, mare paradox!), spiritul critic a fost trântit palancă la pământ (Ion Creangă)”. În: *Tineretul Moldovei*, 8 iun., 1990, p. 5.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

MĂRTURII ALE LITERATURII PENTRU ISTORIA LIMBII ROMÂNE

Inga DRUȚĂ

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *În jumătatea a doua a secolului al XIX-lea apar primele romane românești, care, deși inegale ca realizare, reprezintă un document al vremii și furnizează și astăzi informații prețioase privind circulația, semnificația și forma unor cuvinte. În lucrare se analizează stratul lexical al romanului Ciocoi vechi și noi de Nicolae Filimon. Stăpânirea fanariotă din Moldova și Țara Românească și-a lăsat amprenta nu numai sub aspect social și moral, ci și lexical. Atmosfera romanului este țesută în majoritate din cuvinte de origine turcă și neogreacă, specifice epocii descrise. Acestea denumesc funcții, ranguri și ocupații, instituții, piese de vestimentație, stoffe, feluri de mâncare, calități și defecte umane ș.a., constituind o radiografie a epocii sub aspect etimologic.*

Cuvinte-cheie: *literatura română, istoria limbii române, etimologie, semnificație, fond lexical.*

Abstract. *In the second half of the 19th century, the first Romanian novels appear, which, although unequal in their realization, represent a document of time and still provide valuable information on the circulation, meaning and form of words. The paper analyzes the lexical layer of the novel Ciocoi vechi și noi by Nicolae Filimon. The Phanariot domination of Moldova and Wallachia left its mark not only from a social and moral aspect, but also from a lexical one. The atmosphere of the novel is woven mostly of words of Turkish and Neo-Greek origin, specific to the described era. They gave names to functions, ranks and occupations, institutions, clothing, fabrics, dishes, human qualities and defects, etc., constituting a radiograph of the era from an etymological point of view.*

Keywords: *Romanian literature, history of the Romanian language, etymology, meaning, lexical background.*

În epoca modernă (1780–1860) de dezvoltare a limbii române apar primele manuale, primele publicații periodice și primele dicționare. Se diversifică creațiile literare – de la poezie și nuvele la eseuri și opere dramatice. La sfârșitul perioadei apar primele romane în limba română: *Manoil* de Dimitrie Bolintineanu (1855), *Coliba Măriucăi* de V.A. Urechia (1855), *Un boem român* de Pantazi Ghica (1860).

Primele romane românești, deși inegale ca realizare, reprezintă un document al vremii și furnizează și astăzi informații prețioase privind atestarea, circulația, semnificația și forma unor cuvinte și expresii.

În 1863 apare primul roman realist din literatura română, *Ciocoii vechi și noi* de Nicolae Filimon, „un muzeu viu al istoriei românești” (George Ivașcu), cu referire la o perioadă mai timpurie: 1814-1825. Este curios faptul că autorul a adnotat scrierea, conștientizând că unele cuvinte sau expresii nu ar fi pe înțelesul cititorului din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, prin urmare, o parte din lexemele întâlnite în roman deja ieșeau din uz în momentul apariției romanului.

Stăpânirea fanariotă din Moldova și Țara Românească și-a lăsat amprenta nu numai sub aspect social și moral, ci și lexical. Naratorul romanului și personajele sale bântuie într-o atmosferă țesută în majoritate din cuvinte de origine turcă și neogreacă, specifică epocii descrise. Acestea denumesc funcții, ranguri și ocupații, instituții, piese de vestimentație, stofe și blănuri, băuturi și feluri de mâncare, calități și defecte umane ș.a.

În roman am găsit o mulțime de denumiri de ocupații: *abagiu* „fabricant sau negustor de aba”; *binișliu* „purtător de biniș; curtean”; *bogasier* „negustor de manufactură”; *bragagiu* „persoană care face sau vinde bragă”; *calemgiau* „copist, funcționar”; *capugiu* „trimis al sultanului în țările române, împuternicit în special cu schimbarea domnilor”; *cămăraș* „slujbaș care avea în grijă odăile domnului, în special camera domnească”; *ciohodar* „slujbaș care îngrijea de încălzăminte domnului și a curții; lacheu”; *ciubucciu* „slujitor care avea însărcinarea să umple și să aprindă ciubucul domnului sau al boierilor”; *dârvar* (și *dârvar*) „slugă care avea obligația de a aduce stăpânului lemne din pădure și a se îngriji de încălzirea camerelor”; *elciu* „ambasador, consul”; *găitânar* „fabricant sau negustor de găitane”; *iamac* „ajutor de logofăt”; *ibrișingiu* „fabricant sau negustor de ibrișin”; *iciolan* „paj, copil de casă”; *idicliu* „slujitor la curtea domnească”; *imbrohhor* „persoană trimisă de sultan în țările române cu înalte misiuni politice”; *lipscan* „negustor care vindea pe piețele românești mărfuri aduse de la Lipsca (Leipzig)”; *masalagiu* „purtător de torțe”; *medelnicer* „titlu dat în Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova, boierului care turna domnului apă ca să se spele pe mâini și servea bucatele”; *mumbașir* „(în Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova) slujbaș însărcinat cu încasări și cu execuții fiscale”; *nefer* „oștean”; *peșchegiu* „funcționar al seraiului care era însărcinat cu perceperea tributului și cu păstrarea darurilor făcute sultanului”; *pitar* „titlu dat boierului care se ocupa de aprovizionarea cu pâine a curții domnești și a oștirii, precum și cu supravegherea brutarilor domnești”; *salepgiu* „persoană care prepară sau vinde salep”; *sameș* „funcționar administrativ din trecut, îndeplinind funcția de contabil, casier și strângător de biruri pe județ”; *satiraș* „slujitor înarmat

din garda domnească”; *seimean* (și *seimen*) „soldat din corpul de ostași mercenari pedestri înarmați cu sânețe, a căror atribuție era paza curții domnești”; *serdar* „(în sec. XVII-XVIII, în Țara Românească și Moldova) comandant de oaste, mai ales de călărimie; boier de rang mijlociu”; *simigiu* „covrigar”; *sluger* „dregător în țările române însărcinat cu aprovizionarea curții domnești și a armatei”; *sofragiu* (și *sufragiu*) „om de serviciu care servea la masă”; *șătrar* „titlu dat boierului care avea în pază corturile unei tabere în timp de război”; *taxidar* „persoană care strângea dările”; *tefterdar* (și *defterdar*) „controlor financiar al vizirului sau al unui pașă; perceptor”; *telal* „negustor ambulant (de haine vechi); persoană care făcea strigările la un mezat”; *tufeciu* „soldat mercenar din garda domnească, în timpul domniilor fanariote”; *vătaf* „(în Evul Mediu, în Țara Românească și Moldova) supraveghetor al slugilor de la curtea unui boier sau de la o mănăstire; logofăt”; *zapciu* „cârmuitor al unei plăși, subordonat ispravnicului (și însărcinat cu strângerea dărilor); agent de poliție; sergent de stradă”; *zaraf* „persoană care se ocupa cu schimbul banilor; cămătar; casier al vistieriei”.

Din acest noian de ocupații și ranguri uitate, *abagiu*, *binișliu*, *calemgiu*, *capugiu*, *ciohodar*, *ciubucciu*, *elciu*, *iamac*, *ibrișimgiu*, *iciolan*, *idicliu*, *imbrohor*, *mumbașir*, *nefer*, *peșchegiu*, *salepgiu*, *seimean*, *serdar*, *simigiu*, *sofragiu*, *taxidar*, *tefterdar*, *telal*, *tufeciu*, *zapciu* și *zaraf* sunt de origine turcească, iar *masalagiu* provine din neogreacă.

Majoritatea acestor cuvinte au ieșit din uz (cu excepția lui *simigiu* și *peșchegiu* cu sensul de „chilipirgiu”), dar unii termeni circulă și astăzi ca nume proprii: *Abagiu*, *Bogasieru*, *Bragagiu*, *Ciohodaru*, *Ciubucciu*, *Serdaru*, *Pitar*, *Vătavu*, *Zarafu*, iar în centrul istoric din București există o splendidă stradă numită *Lipscani*.

După incursiunea în universul numelor de ocupații, să vedem ce purtau boierii și boieroaicele, dar și servitorii lor, acum două sute de ani: *anteriu* „haină lungă”; *biniș* „haină lungă și îmblănită, purtată mai ales la solemnități”; *caravani* „pantaloni largi în talie și strâmți de la genunchi în jos, strânși la glezne cu nasturi sau cu copci”; *cauc* „căciulă înaltă din pâslă”; *ceacșiri* „pantaloni turcești largi”; *conțeș* „haină lungă îmblănită, purtată odinioară de boieri”; *dulamă* „haină de ceremonie din stofă scumpă”; *feregea* „mantilă de vară”; *fermenă* (și *fermenea*) „haină scurtă făcută din stofă brodată cu fir sau cu mătase, uneori căptușită cu blană, pe care o purtau în trecut boierii peste anteriu”; *giubea* „haină lungă și largă din postav (fin), adesea căptușită cu blană, purtată, în trecut, de boieri”; *gugiuman* „căciulă de samur purtată, în trecut, de domni și de boieri, ca semn al demnității lor”; *ipingea* „manta bărbătească făcută din dimie sau din postav (cu glugă și împodobită cu găitane)”; *ișlic* „căciulă de blană scumpă sau de postav, de format mare, cilindrică sau cu fundul pătrat (din alt material), purtată de domni, de boieri și uneori de soțiile lor, iar mai târziu de negustori, de lăutari”; *libadea* „haină bărbătească lungă,

confectionată din material gros, purtată la început de boieri și apoi de orășeni”; *malotea* „haină femeiască lungă până la pământ, de obicei căptușită cu blană scumpă, având marginile din față, gulerul și manșetele tivite cu blană; scurteică purtată de țărânci în zilele de sărbătoare”; *mintean* „haină bărbătească scurtă, cu sau fără mâneci, din dimie, de obicei împodobită cu găitane, folosită în portul popular; pieptar sau tunică de stofă colorată, purtată în trecut de arnăuți sau de alte categorii de ostași”; *sangulie* „năframă din țesătură foarte fină (de mătase)”; *simizet* „un fel de ie”; *tătarcă* „învelitoare a capului”; *iminei* „pantofi de modă turcească, cu căputa înconjurând călcâiul, făcuți din marochin și purtați odinioară de boieri; pantofi cu vârful ascuțit, purtați în trecut de țărani”; *meși* „cizmulițe fine”.

Și în această serie predomină turcismele: *anteriu*, *cauc*, *ceacșiri*, *dulamă*, *feregea*, *fermenea*, *giubea*, *gugiuman*, *ipingea*, *ișlic*, *libadea*, *malotea*, *mintean*, *iminei*, *meși*. Cuvântul *caravani* este de origine bulgară, *conțeș* vine din poloneză sau maghiară, *simizet* – din franceză, iar *sangulie* are etimologie necunoscută.

Și dacă astăzi se poartă în special denim, bumbac, lână, viscoză sau fibre sintetice cu diverse denumiri, acum două sute de ani negustorii din țările române vindeau *alagea* „stofă vărgată de mătase”, *bibiluri* sau *blondură* „dantelă”, *bogasiu* „stofă sau pânză fină importată din Orient și întrebuințată mai ales pentru căptușeli”, *buhur* „cașmir”, *camohas* „stofă de mătase orientală”, *canavăț* „pânză rară din mătase”, *cutnie* „țesătură din mătase și bumbac”, *hataia* „stofă fină de mătase”, *maniță* „stofă ușoară”, *sandal* „stofă de mătase”, *tulpan* „muselină”. *Alagea*, *bogasiu*, *buhur*, *cutnie*, *hataia*, *sandal* sunt turcisme, *bibiluri*, *camohas*, *canavăț* și *tulpan* sunt de origine neogreacă, iar *maniță* are o etimologie necunoscută.

În roman, Nicolae Filimon oferă informații detaliate despre viața la curțile boierești și la curtea domnească, ierarhia servitorilor și funcționarilor, viața culturală și muzicală a vremii, arhitectura orașului București și interioarele clădirilor din acea vreme. Într-o plimbare imaginară din primele decenii ale secolului al XIX-lea prin București, cititorul ar zări *agia* (poliția de astăzi), *calemul* (birourile administrației publice), *grămăticia* (cancelaria domnească), *hătmănia* (conducerea hatmanului), *spătăria* (închisoarea), iar mai la periferii, vreo *carvasara* (local cu birourile unei vămii) sau mai multe *capanuri* (magazii de aprovizionare). Personajele, în goană după „avere și mărire”, sunt mereu în căutarea unui *huzmet* sau *mansup* (astăzi se spune *job*), iar pentru o slujbușoară, nu era suficient un *regealâc* (rugămintă), ci se impunea și un substanțial *rușfet* (mită). Iar dacă un *ipochimen* ajungea de la *asopism* (preocupare adâncă) la *aporie* (încurcătură), apoi la *apelpisie* (disperare), în dorința lui de a parveni, recurgea și la alte mijloace, cum ar fi intrigile și pâra cu *baseță* (josnicie), fără să-i pese de *itichi* (morală sau virtute): „Fanariotul nostru exploată cât se putu mai bine postul de *cămăraș*, iar când văzu că în cămară nu mai rămăsese nimic de furat, cumpără mai întâi *calemul vinăriciului*, al *oieritului* și mai în urmă

huzmetul spătăriei; și astfel, unindu-se cu hoții și tâlharii de drumuri, despuie țara în toate modurile mai mult de trei ani, până ce își cumpără vreo zece moșii, câteva familii de țigani, case, vii și altele; iar după aceea izbuti, tot prin intrigă și *baseță*, a deveni *mare postelnic*” (p. 14). Astfel, ajuns *cilibi* (stimat, distins), *arhon* (domn) postelnic, începe să primească rugăminți și pentru alții: „Alta am să te rog, *arhon postelnice*: fiul meu, înfățișătorul acestei umilite scrisori, a ajuns în *ilichie* (vârstă – *n.n.*) și cu toate că m-am silit a-l învăța toate *iușchiuzarlâcurile* (șiretenie, meșteșug – *n.n.*) și *marafeturile* (tertipuri, înșelătorii – *n.n.*) cu care trebuie să fie împodobit un adevărat *calemgiu*, dar nefiind de ajuns toate acestea, îl trimit la Domnia Ta ca să se mai roadă, ca să poată ieși și el mâine-poimâine la obraze” (p. 9). Așa se rezolva o *madea* (chestiune, afacere): ba cu o *brașovenie* (marfă de Brașov), ba cu un *chilim* (covor turcesc cu două fețe), ba cu o *teșcherea* (pungă) plină cu *mahmudele* (bani)... Și așa, omul ajungea *isnaf* (breslaș), se umplea de *capioldași* (amici), vâna un *havadiș* sau o *mujdea* (veste) despre cine știe ce *ghelir* (câștig neașteptat) și aștepta vreun *pitac* (decret) domnesc de *căftănire* (boierire). Și atunci să vezi! Economie maximă la *imiclic* (tainul zilnic al servitorilor), dar *firoseală* (risipă) de poveste la o *englingea* (petrecere). De fapt, se cumpărau și cărți, nu numai plăceri culinare: „Pe acei timpi, ca și în zilele noastre, bibliotecile erau la modă; toți junii *muchelefi* (fercheși – *n.n.*) și *spudaxiți* (cultivați – *n.n.*) aveau câte o bibliotecă formată din cele mai bune cărți ale timpului, pe care nu le citeau niciodată” (p. 36).

Cuvintele evidențiate au ieșit din uz (cu excepția lui *ipochimen*), fiind înlocuite, cu timpul, de elemente de origine franceză, italiană, germană, iar ulterior, engleză. *Agie*, *calem*, *capan*, *capioldaș*, *carvasara*, *chilim*, *englingea*, *ghelir*, *havadiș*, *huzmet*, *imiclic*, *isnaf*, *iușchiuzarlâc*, *madea*, *mahmudea*, *mansup*, *muchelef*, *mujdea*, *regealâc*, *rușfet*, *teșcherea* sunt de origine turcă; *arhon*, *asopism*, *aporie*, *apelpisie*, *firoseală*, *ilichie*, *ipochimen*, *itichi*, *marafet*, *spudaxit* provin din neogreacă; *pitac* este slavonism, iar *grămăticie*, *hătmănie* și *spătărie* sunt creații pe teren românesc.

Dar să revenim la petreceri și să vedem ce bucate se serveau la mesele boierești acum două sute de ani: „Pe masă erau rânduite o mulțime de farfurii cu *mezelicuri* de tot felul: marinată de *stacoji* (raci-de-mare – *n.n.*), (...) icre proaspete de morun, licurini jupuiți, sardele muiate în untdelemn de Mitilene amestecat cu piper și zeamă de lămâi de Messina, măslina dulci de Tessalia, grămădite în formă piramidală, icre tari de chefal, smochine de Santorini, halva de Adrianopole...” (p. 93). Iar după *mezelicuri*, „ei puseră pe masă un castron colosal plin cu ciorbă de știucă fiartă în zeamă de varză cu hrean; pe urmă aduseseră două farfurii lunguiete cu mihalți și păstrăvi rasol, muiați în oțet și untdelemn; aduseră mai multe vase de cositor pline cu iahnii, cu plachii, cu morun gătit în măslina și foi de dafin, cu crapi umpluți cu stafide și *coconare* (sămânță cu gust de alune a unui soi de pin –

n.n.) și alte felurite mâncări care se ziceau în vechime «bucate cu cheltuială» (p. 94). Se mai serveau *chebapuri* („fripturi turcești”, după cum adnotează autorul), *ciurechi* („un fel de cozonaci”) și, la sfârșit, *felegene* (ceșcuțe turcești) nenumărate de cafea...

Printre formulele de adresare din roman (și, implicit, din epocă) erau *arhon* (titlu de politețe pentru un boier), *chir* (domn, *ngr.*), *chera* (doamnă, *ngr.*), *panevgheenie* (domn/doamnă, *ngr.*) ș.a. Iată un exemplu de dialog din roman: „În fine, cocheta își alegea un inel de diamant, de mărgăritar sau o perniță de odagaciu și zicea surâzând: – Cât *costisește* aceasta, *chir* Costeo? – Să fac socoteala, milostivo. Apoi luând în mâini obiectele în chestiune, se prefăcea că se gândește la prețul lor și-n urmă răspundea cu aer meditativ și serios: – Pe mine mă țin șapte sute de lei, dar pentru preacinstitul obraz al *panevgheeniei* tale le dau tot cu acest preț, voiesc să mă fac om al casei domniei sale” (p. 52).

După cum se observă, limbajul romanului furnizează unui cercetător din prezent nu numai lexeme și semnificații, ci și forma unor termeni, adică informații morfologice (conjugarea verbului *a costa*, în exemplul citat).

Autorul explică și unele expresii idiomatice, cum ar fi *a da pe pârlitură* „a descoperi sau a demasca pe hoți” sau *altă căciulă*: „De va fi existat teatru în țara noastră înainte de Caragea, nu știm, istoria nu ne spune nimic; chiar tradițiunile populare nu ne arată decât venirea unor escamatori arabi și turci, care scoteau panglice din guri, înfigeau ace prin mușchii mâinilor, vărsau mei pe nas și scoteau din cap o mulțime de căciuli” (p. 103), frază adnotată astfel: „De la acei scamatori a rămas vorba populară *altă căciulă*”.

Sintetizând, susținem că operele literare, pe lângă documentele istorice ale vremii, furnizează și astăzi informații relevante privind atestarea, circulația, semnificația și forma unor cuvinte și expresii, care sunt, cu timpul, înregistrate în dicționare și în gramatici.

Referințe bibliografice:

1. FILIMON, Nicolae. *Ciocoii vechi și noi*. București: Albatros, 1970.
2. *Micul dicționar academic* (ediția a II-a). București: Academia Română, Institutul de Lingvistică, Univers Enciclopedic, 2010.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

ALECU RUSSO – PROMOTOR AL IDEALURILOR PAȘOPTISTE

Oxana GHERMAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Prezentul articol presupune o revizuire a moștenirii literare a lui Alecu Russo prin prisma modalităților artistice prin care scriitorul valorifică cele mai importante aspecte din programul cultural pașoptist. Este remarcată tendința autorului de a surprinde și reproduce artistic esența „spiritului local” în secvențele descriptive (portrete tipice, individuale și colective, ale românilor, peisaje din spațiul românesc ș.a.) din memoriale și jurnale de călătorie, de a literaturiza folclorul, mitologia, credințele și mentalitatea arhaică în scrierile sale ficționale. Alecu Russo formează, prin ansamblul lucrărilor sale, o reprezentare veridică a idealurilor culturale ale generației pașoptiste care constituiau impulsul procesului literar al epocii, devenit, în timp, o etapă importantă în istoria literaturii române.*

Cuvinte-cheie: *memorial, jurnal de călătorie, folclor, program cultural, generația pașoptistă.*

Abstract. *The article involves a review of Alecu Russo's literary heritage in terms of the artistic ways in which the writer capitalizes on the most important ideas from the Pasoptist cultural program. There is noted the author's tendency to capture and artistically reproduce the essence of the “local spirit” in the descriptive sequences (typical individual and collective portraits of Romanians, landscapes from the Romanian space etc.) from travel diaries and the archaic mentality from his fictional writings. Alecu Russo forms, through all his works, a true representation of the cultural ideals of the Pasoptist generation that constituted the impulse of the literary process of the period, which became, in time, an important stage in the history of Romanian literature.*

Keywords: *memorial, travel diary, folklore, cultural program, Pasoptist generation.*

Figură remarcabilă a perioadei pașoptiste, Alecu Russo valorifică, în scrierile sale, punctele de reper ale programului cultural al epocii, axate pe cultivarea spiritului etnic în domeniile artei, literaturizarea folclorului, formarea conștiinței naționale prin ideea unității de neam, limbă, literatură națională. Fiind, după cum se va considera în posteritate, „unul dintre cei mai importanți esești ai generației sale, preocupat de chestiunile naționale și democratice” (Mironescu, 2013, p. 100),

scriitorul își asumă misiunea de a contribui la consolidarea unității naționale prin promovarea unor înalte idealuri sociopolitice și culturale.

Lucrarea de debut a lui Alecu Russo, „Piatra teiului. Fragment dintr-o călătorie în munții Moldovei” (1840), pornește de la una dintre directivele programului de cultivare a literaturii naționale inițiat de M. Kogălniceanu, înscrise în *Introducere* la revista „Dacia Literară”, axate pe idee că „o literatură constituie reflexul identității naționale” (Ambramciuc, 2019, p. 244). Textul reprezintă o narațiune de tipul jurnalului de călătorie, cu extinse pasaje descriptive ale tablourilor din natură, reflectate într-o aură a exaltării spirituale, generată de dragostea și mândria autorului față de trăsăturile pitorești ale plaiului românesc. Peisajele se realizează prin personificare, comparație și printr-o varietate uluitoare de epitete, remarcându-se tendința autorului de a surprinde „spiritul locului” în specificul lumii vegetale și al formelor de relief.

Moldova e prezentată, în prima parte a cărții, cu o ușoară notă de amărăciune, echilibrată însă de splendoarea spațiului geografic. Descrierea este îmbogățită cu elemente de folclor și mitologie, date despre eroi naționali, referințe istorice. Începând cu cel de-al doilea capitol, atmosfera devine mai degajată, naratorul explorează și remarcă banalitatea spațiilor prin care călătorește, dovedindu-se sceptic și ironic. Textul ia forma unui jurnal datat, în care vocea narativă expune călătoria sumar, într-un ritm alert și tot mai condimentat cu elemente de surpriză cu efect comic. Itinerarul este întrerupt uneori de descrieri arborescente, cu o stilistică exuberantă, ale unor spații pitorești, dar și de ample reflecții poetice. În capitolul al treilea, naratorul schițează portretele unor oameni ai locului, ale muntenilor, prezența cărora devine pretext pentru dialog și, în special, pentru încadrarea, prin procedeul silepsei, a unor legende. Unul dintre localnici, pe care naratorul îl numește Daco-romanul, relatează legenda Pietrei Teiului, care constituie capitolul al cincilea al lucrării, nu înainte însă de a i se face un bogat portret fizic și moral, cu accent pe „simplitatea energică a vorbirii”, pe exprimarea lui „scurtă, ca și a latinului, vioaie și înflorită, cu amestecu-i de idiome scitice”. Ultima parte a textului este o uluitoare poveste populară în care Dumnezeu și Diavolul stau la masă, beau vin de Cotnari și de Odobești și „vorbesc politice – așa precum se obișnuiește la mese boierești”, punând rămășag pe soarta lumii. Diavolul organizează un al doilea potop și fiindcă nu reușește, își descarcă furia pe o piatră cu care voise să oprească Bistrița din curs ca să înece lumea cu apele ei. Imaginarul acestei secvențe epice și modul în care fabula se transpune în discurs fac din el o adevărată perlă literară. Prin același procedeu narativ, al povestirii în ramă, este construită și legenda „Stânca Corbului”, într-un discurs la granița prozei cu poezia.

Narațiunea „Iașii și locuitorii lui în 1840” începe cu un comentariu asupra întemeierii și originii Iașilor, comparând realitățile celor două planuri: cel al

trecutului îndepărtat al ținutului și cel al prezentului contemporan autorului-narator. Pe lângă peisajul eterogen al Iașilor, naratorul descrie chipuri umane tipice cum e cel al evreului, al armeanului, portretele colective ale lipovenilor, nemților și ale altor neamuri stabilite în localitate, până la țigani. Profilul asupra căruia se oprește cu multă atenție este cel al „daco-romanului”, construit cu delicatețe și cu o fățișă simpatie. De asemenea, o deosebit de conștiincioasă analiză este cea a „purtărilor femeiești” din Iași, varietatea vestimentară și specificul manierelor fiind expusă într-un mod impresionant. Preocupat să surprindă culoarea locală, autorul este pe alocuri bonom, pe alocuri critic față de micile mizerii provinciale, face comparație între cultura ieșeană și societățile europene, între sistemele de educație, cele judecătorești, cele politice, creând un text concentrat în observații și detalii. O altă lucrare cu elemente sociologice este și „Studii naționale”, în care Alecu Russo abordează problematica sociopolitică a timpurilor, încorporând câteva legende și fragmente de cântec popular.

Plină de nostalgie, de patetism delicat, este scrierea „Amintiri”, în care autorul trece cu ușurință de la peisaj la folclor românesc, de la interogații retorice la șiruri descriptive și scurte secvențe narative, unite într-o organică substanță lirică. Sunt ilustrate festinurile românești, strânsa legătură a omului cu natura în concepție colectivă, cât și tulburătoarele stări prin care trece naratorul care contemplă frumusețea țării. Sunt atrase în descriere multiple referințe la evenimente istorice, în care se întretes comentarii la documente politice care desfășoară o imagine a genezei etnice, dar și secvențe poetice de elogiare a Moldovei. Toate acestea continuă firesc în „Studie moldovană”, o scriere despre modul de viață și mentalitatea moldovenilor din alte vremuri, străbătută de o nostalgie pentru trecutul de aur al patriei, incomparabil cu prezentul ei degradat, text în care autorul tinde „să-și sincronizeze ideile cu emoțiile, să solidifice ocurențele ideatice și sentimentale într-un demers unitar” (Abramciuc, 2019, p. 245). Narațiunea „Holera” zugrăvește viața socială marcată de consecințele unei epidemii dezastruoase, impactul social al căreia intră într-o oarecare rezonanță cu actualitatea.

Foarte acidă și necruțătoare față de greșelile criticii de teatru este vocea a lui Alecu Russo în articolul „Critica criticii”, în care se expun/ explică, se ridiculizează și se blamează obiecțiile aduse piesei „Băcălia ambițioasă”. Autorul prezintă carențele abordării critice, cele care țin de structură, argumentare, contextualizare etc., încheind cu un atac violent la adresa criticului D.G. (inițialele indicate în textul lui Al. Russo se presupun a aparține numelui Dimitrie Gusti). În același stil satiric, este elaborată scrierea „Cugetări”, în care autorul manifestă o atitudine ofensivă, virulentă față de viziunile sociale despre tineri, prezentându-se, drept argumente, percepțiile individuale asupra trecutului, politicii, educației, culturii, literaturii,

criticii, lingvisticii, traducerii etc., aflate în eternul conflict dintre tradiție și inovație, mai ales în contextul latinizării și al altor accepții ale generației pașoptiste. Temele succed de la aliniat la aliniat, de la capitol la capitol, cititorul fiind purtat de un val de impresii socioculturale.

Într-un limbaj deosebit de rafinat sunt expuse viziunile lui Alecu Russo asupra folclorului românesc în studiul „Poezia populară”. Literatura orală este privită în primul rând ca material documentar care completează golurile din istoria națională și care dezvăluie despre etnie tocmai ceea ce istoria nu se preocupă să afle. „Mențiunile de ordin etnografic elaborate de A. Russo se sprijină pe valoarea documentară, istorică a folclorului autohton, își trag originea din cronicile străvechi și cântecele bătrânești, prin rostirea orală a doinelor, baladelor populare moștenite din străbuni.” (Butnaru, 2020, p. 144) și se fructifică într-un studiu folcloric care etalează poezia populară ca cea mai pură expresie artistică a spiritualității neamului românesc.

Capodopera literară a lui Alecu Russo este „Cântarea României”, o odă patriotică în incipitul căreia autorul plasează o secvență de cronică moldovenească ce trezește, prin afirmarea demnității de a fi român, conștiința națională. Posteritatea va considera „Cântarea României” ca fiind opera „cea mai puternică prin fondul patriotic și revoluționar, dar și prin substratul reflecțiilor meditativ-filozofice, acestea formând o unitate indisolubilă cu imaginea naturii plaiului natal”, argumentând că „tocmai contrastul extrem de mare dintre frumusețea și avuțiile țării, pe de o parte, și dominația nedreptăților și suferințelor morale, pe de alta, îl și determină pe autor să se gândească, cu luciditate politică, la trecutul, prezentul și viitorul acesteia” (Melnic, 2009, p. 121). Cele 65 de părți ale scrierii constituie o înșiruire de adresări directe către țară, personificată într-o ființă feminină, care mustește de frumusețe și de putere. Intensitatea emoțională a textului este un efect al structurii sintetice, al succesiunii de secvențe scurte, concentrate, fragmentate de suspensie – de pauze ce invită la reflecții. Forța sugestivă și afectivitatea se datorează densității figurilor retorice.

Viziunea asupra lumii reprezentate se axează pe efectul de contrast al imaginii trecutului de aur, al demnității și vitejiei țării, al frumuseții edenice, virginală a naturii, cu prezentul ei umilitor, sărac și nedemn, în care se înmulțesc orașele și se pustiesc spațiile pitorești. Vocea auctorială capătă inflexiuni profetice, pilduitoare și își asumă misiunea trezirii spiritului național sau cel puțin a umanului. Tumultul emoțional ia amploare cu fiecare capitol și conturează, spre mijlocul lucrării, o imagine apocaliptică, înspăimântătoare, a lumii în descompunere, argumentată cu filosofii de viață din înțelepciunea populară, cu proverbe și pilde religioase. În clarobscurul unor proiecții imaginare sunt însă inserate descrieri peisagistice mirifice, încântătoare, menite

să înalțe aspirațiile pe care se fundamentează idealul românesc, anticipând mesajul lucrării: „Deșteaptă-te, pământ român! Biruie-ți durerea; e vremea să ieși din amorie, seminție e domnitorilor lumeni!...”. Poeticitatea emoționantă a textului servește unor idealuri naționale pe care le propulsează o întreagă epocă literară, un întreg curent cultural, mizând pe aspirația către coeziune întru continuitatea neamului.

La interferența memorialului cu jurnalul de călătorie, a eseului cu ficțiunea de inspirație folclorică, moștenirea literară a lui Alecu Russo formează o viziune cuprinzătoare și veridică asupra idealurilor culturale ale generației pașoptiste, care au impulsionat procesul literar al epocii, devenit, în timp, o etapă importantă în istoria literaturii române.

Referințe bibliografice:

1. ABRAMCIUC, Maria. Proiectul prozastic al lui Alecu Russo: pledoarie ideologică și intenționalitate artistică. În: *Limba Română*. 2019, nr. 1 (251), p. 243-248.
2. BUTNARU, Tatiana. Alecu Russo: deschizător de drumuri în poezia populară. În: *Philologia*. 2020, nr. 1-2, p. 143-146.
3. MELNIC, Timotei. Alecu Russo, scriitorul și gânditorul. În: *Studia Universitatis*. 2009, nr. 10 (30), p. 121-123.
4. MIRONESCU, Doris. Două moduri de a teatraliza ideologicul: Gh. Asachi și Alecu Russo. În: *Limba Română*, 2012, nr. 1-2 (200), p. 94-103.
5. VIANU, Tudor. Arta prozatorilor români. Chișinău: Hyperion, 1991.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

TRADUCEREA POEZIEI LUI EUGEN COȘERIU ÎN LIMBA GERMANĂ

Olesea GÎRLEA

Instituția Publică Liceul Teoretic „Mircea Eliade”

Rezumat. *Indiscutabil poeziile lui Eugen Coșeriu au intrat în vizorul criticii din perspectiva impunerii unei revizuirii riguroase a operei. Traducerea poeziilor lui E. Coșeriu în toate limbile, inclusiv limba germană e un subiect generat de un concurs de la Biblioteca „B. P.-Hasdeu”, derulat în anul 2021. Lingvist cu renume mondial și cadru didactic internațional de excepție, Eugen Coșeriu a evitat să-și scrie opera poetică în limba germană. Demararea acestui concurs de traducere readuce în discuție opera poetică a lui E. Coșeriu din perspectiva traducerilor în diverse limbi, de diferite categorii de traducători de la elevi, până la traducători profesioniști.*

Cuvinte cheie: *traducere, poezie, accente stilistice, atitudine critică, spirit al vremii.*

Abstract. *Undoubtedly, Eugen Coșeriu's poems have come to the attention of critics from the perspective of imposing a rigorous revision of the work. The translation of E. Coșeriu's poems in all languages, including German, is a subject generated by a competition from the Library „B. P.-Hasdeu”, held in 2021. A world-renowned linguist and an exceptional international teacher, Eugen Coșeriu avoided writing his poetic work in German. The start of this translation contest brings back into discussion the poetic work of E. Coșeriu from the perspective of translations into various languages, of different categories of translators from students to professional translators.*

Keywords: *translation, poetry, stylistic accents, critical attitude, spirit of the time.*

A traduce, din limba română în limba germană, opera poetică a lingvistului de talie mondială Eugen Coșeriu este un mare privilegiu și o onoare. Provocarea a început în urma unui concurs de traducere organizat în primăvara anului 2021 de către Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”. În cadrul acelui concurs s-a propus pentru traducere poemul *Sângele nostru*. Pentru care am selectat două variante reușite de traducere de către elevii claselor a VII-a ai Liceului Teoretic „Mircea Eliade” în care predau limba germană. E vorba despre Cristian Sochircă și Babin Evelina. Care s-au ales cu locul III pentru traducere și o mențiune. Pentru că nu au existat limite de vârstă, elevii au concurat alături de maturi, iar rezultatul obținut este meritul muncii asidue depuse de elevi. Traducerile prezentate în cadrul

concursului vor figura într-o carte, care este în proces de pregătire, ceea ce constituie o performanță dublă pentru elevi.

Eugen Coșeriu își publică poeziile între anii 1939-1940 în diverse ziare și reviste *Jurnal literar*, *Ziarul Moldova (Iași)*, *Cuget moldovenesc*, *Viața Basarabiei*. Din punct de vedere al evenimentelor istorice, acești ani sunt marcați de ocuparea sovietică a Basarabiei și de impunerea unui regim al dictaturii și terorii, la care nu putea fi indiferent tânărul optsprezece/nouăsprezece ani de atunci, Eugen Coșeriu; care-și făcea studiile la Iași și care a fost remarcat de către unul dintre profesorii săi, criticul literar George Călinescu.

Versurile sale tratează aspecte tematice diferite cum ar fi revolta față de teroarea istoriei, ironia sorții, tristețea, încercarea de autodefinire, perfecțiunea și efemeritatea dragostei, ironia zeflemitoare, nevoia de pace și liniște, împăcarea cu sine, mândria față de „apartenența la un neam cu vocația jertfei” (Leanu, 2001, p. 131). Scrise la vârsta de 19 și respectiv 20 de ani, versurile conturează portretul unui poet în formare cu atitudine critică și spirit de observație, cu nerv și tact, cu multă căldură pentru descrierea lucrurilor dragi și neîndurare fără compromisuri față de părtășii și factorii principali de decizie ai manipulărilor, deportărilor și terorii.

În anul 2021 la editura Știința apare volumul *Eugen Coșeriu: vocația universalității*, consacrat sărbătoririi centenarului Eugen Coșeriu. Cele câteva poezii (11 la număr) scrise de către Eugen Coșeriu sunt analizate cu migală de către profesorul Nicolae Leahu, care remarcă faptul că poetul debutant a dat dovadă de „o înzestrare lirică remarcabilă”, iar poeziile lui E. Coșeriu au intrat în vizorul criticii datorită impunerii unei revizuirii integrale a operei sale. Criticul literar Mihai Cimpoi precizează (în cadrul Conferinței internaționale „Filologia modernă: realizări și perspective în context european” cu genericul „Eugeniu Coșeriu: 100 ani de la naștere. Limbajul ca sumă de valori”, organizat de Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”) faptul că opera poetică a lui E. Coșeriu „nu este eclipsată de monumentală sa operă lingvistică”. Mihai Cimpoi vorbește despre persistența în proza și în poezia coșeriană a toposului *înstrăinării*, care este asociat izomorfic cu cel al *predestinării*, prilejuite de îndepărtarea de „vatra basarabească”. Un alt moment surprins în creația poetică a lui E. Coșeriu de către M. Cimpoi este starea de neliniște și angoase, „situația catastrofală a pierderii identității”, „absurditatea existențială a existenței”.

Putem constata astfel că dacă preocuparea pentru poezie ar fi persistat continuu, astăzi am fi putut vorbi cu certitudine despre Eugen Coșeriu ca despre un mare poet. Chiar și așa poeziile sale devin o mărturie a interesului pentru literatura universală și cea națională, a influențelor poetice consemnate de criticii literari George Călinescu, Adrian Dinu Rachieru, Nicolae Leahu, Alina Tofan, Mihai

Cimpoi, Cornel Mihai Ionescu, care au stabilit asemănări și corespondențe cu lirica lui Lucian Blaga, Alexandru Macedonski, Ion Minulescu, Ion Barbu. Poeziile lui E. Coșeriu conțin diverse accente stilistice și tematice și se impun prin formule tradiționaliste, romantice, simboliste; ele sunt rod al reflecțiilor trăite și sunt determinate de necesitatea impunerii unei atitudini critice față de realitățile istorice nemiloase și spiritul vremii.

Proverb

Poate că-s adormit în somn letargic
de veacuri,
Undeva departe
s-au topit stelele;
Joacă acum, joacă în gându-mi ielele,
Ca uneori, când e noapte cu lună, pe lacuri.

Sunt trist și rănit ca o carte cu filele rupte.

Fără să vreau m-au zăpezit amintirile:

Popi aud pe nas cum citesc psaltirile
Oameni prin minte-mi trec cu fețele supte.

Iată merg nesimțit și fără vamă,
Printre pomii care și-au risipit florile.

Să mai aștept, să vii, să-mi redai comorile?

Magice voci de cocor din adolescență
mă cheamă?

Jurnalul literar, 24 decembrie 1939

Sângele nostru

Din sângele nostru
s-au hrănit atâtea popoare,

Spruchwort

Vielleicht bin ich seit Jahrhundertenden im
tiefen Traum verschlafen
Irgendwo weit weg sind die Sterne
zerschmolzen;
Jetzt spielen, spielen in meinem Gedanken
die Elfen,
Wie die Male auf den Seen,
wenn Vollmond ist.

Ich bin traurig und verletzt wie ein Buch mit
gerissenen Blättern.

Die Erinnerungen haben mich mit Schnee
bedeckt, ohne dass ich es wollte:

Ich höre wie Pfarrer den Psalter nâselnd lesen
Leute fallen mich im Gedanken mit
eingefallenen Gesichte.

So gehe ich unbemerkt und abgabefrei,
Durch die Bäume,
die ihre Blumen zerstreut haben.

Darf ich noch warten, dass du kommst,
ummeine Schätze zurückzugeben?

Rufen mich magische Kranichstimmen
aus der Jugendzeit?

Jurnalul literar, 24 decembrie 1939

Unser Blut

Aus unserem Blut
haben sich so viele Völker ernährt

Din sângele nostru
s-au născut
poeți și cărturari ruși,
Mai ruși decât rușii

Din sângele nostru
s-au născut
voievozi, și regi maghiari,
hatmani de cazaci,
frunțași albanezi,
frunțași sârbi,
frunțași kirghizi.
Din sângele nostru s-au născut
cârmuitori,
eroi și vlădici greci,
Mai greci decât grecii.
Dar să nu vă temeți,
Nu! Nu vă cerem să ni-l dați înapoi –

Sângele pe care vi l-am dăruit,
la nord și la sud de Dunăre!
Vă rugăm numai să nu ni-l cereți

și pe cel
pe care îl mai avem.
Lăsați-ne și nouă

măcar câteva picături
ca să ne putem înfățișa cu ele,
ca noi înșine,
la judecata de apoi.

Imn nocturn

Fată de vis, – fantomă te duci,
Iluminată și rece te duci,
Mers alb arcuind printre cruci.

Fată de vis, – pe bolte treci,

Aus unserem Blut
entstanden
russische Dichter und Gelehrte,
russischer als die Russen

Aus unserem Blut
entstanden
Wojewode und ungarische Fürsten,
Feldherren von Kosaken,
albanische Anführer
serbische Anführer
kirgisische Anführer
Aus unseren Blut entstanden
griechische Hauptmänner,
Helden und Herrscher
griechischer als die Griechen.
Haben sie doch keine Angst,
Nein! Wir fordern euch nicht,
es zurückzugeben –
Das Blut, das wir euch geschenkt haben,
im Norden und im Süden der Donau!
Wir bitten euch nur, es von uns nicht zu
erfordern,
das Blut,
das wir noch haben.
Lassen sie uns doch wenigstens einige
Trophäen
damit wir als wir selbst mit diesen
beim letzten Gericht
auftreten können.

Nachthymne

Traummädchen, – du gehst als Gespenst,
beleuchtet und kühl gehst du,
wie ein weißer Gang gewölbt
durch die Kreuze.

Traummädchen, – durch Himmelsgewölbe
gehst du,

Cu trupul amar de ierburi treci,

Pe sub zboruri de lilieci.

Fată de vis, – peste ape plutești,

Blestem ori rugă plutești,

Fluturând tânguite povești.

Fată de vis, – din goluri vii,

Din stele ori din oceane vii,

Cu buzele arse de soare sălcii.

Fată de vis, – ciudat suspini.

De ce umblând prin păduri suspini,

Închinând la pini, rădăcini?

Ziarul Moldova (Iași), 1940

Voia ta

Ce mai putem vorbi, prietene acum –

Când nici porumbi, nici corbi nu ne trec prin
suflet?

Gândul ni-i uitat, obosit de umblet...

Brațe ridici și-ndată se sting ca un fum.

E greu să ne creștem viața din călimări,

După ce am lăsat-o-n soare să se ofilească,

Și totuși mâinile, vorbele noastre de iască

Tot mai nădăjduiesc târzii mângâieri.

Rar de tot și grav ne sună bătăile-n poartă.

Dintr-odată toate ușile larg se deschid;

Neîndrăzneță privirea i se strecoară timid;

Deșert brăzdat de tăceri de apă moartă.

Cuget moldovenesc, 1940

Mit dem von Kräuter bitter gewordenen Leib
gehst du,

Unter den Fledermausflug.

Traumädchen, – auf Wasser schwimmst du,

Als Verdammung oder Gebet

schwimmst du

wehklagende Märchen winkend.

Traumädchen, – aus Leere kommst du,

Aus Sternen oder aus dem lebendigen

Ozeane,

Mit sonnengebräunten, brackigen Lippen.

Traumädchen, – du seufzt komisch.

Warum seufzt du durch die Wälder

herumgehend,

Anbetend an Kiefern, an Wurzeln?

Ziarul Moldova (Iași), 1940

Dein Wunsch/ Dein Willen

Mein Freund, worüber können wir jetzt noch
sprechen –

Wenn uns weder die Tauben noch Raben
durch die Seele gehen?

Unserer Gedanke ist vergessen, erschöpft vom
Wandern...

Du hebst die Arme hoch und sie löschen sich
wie ein Ruch aus.

Es ist schwierig, das Leben aus der
Tintenfass groß zu ziehen,

Nachdem wir es in die Sonne zu verwelken
gelassen haben,

Und trotzdem unsere Hände und
Hoffen noch auf verspätete Zärtlichkeiten.

Zunderwörter

Sehr selten und bedrohlich klingeln Schläge
an die Tür.

Sofort alle Türen öffnen sich breit;

Der unmutige Blick schleicht sich
schüchtern ein;

Eine Wüste, vom Schweigen des Todeswassers
gefurcht.

Cuget moldovenesc, 1940

Rondelul corabiei ce vine dinspre nord

Vine o corabie din nord,
Încet cu pânzele lăsate,
Cu fețele dure-ntunecate,
Cu marinari bolnavi pe bord.
Începe-un cânt în trist acord,
Cu dor de țări îndepărtate,
Vine o corabie din nord,
Încet, cu pânzele lăsate.
Ea poartă trupul unui lord
Nebun, sfârșit într-o cetate
Cu flamuri negre, sfâșiate,
Din neguros străfund de fiord
Vine o corabie din nord.

Jurnalul literar, 1939

Puncte cardinale

La nord de Cercul polar,
rătăcesc moldovenii prin noapte,
În căutare de sălașuri de iarnă.
Se poticnesc și cad în troiene.
Lupii miloși din Carelia
le sfâșie pieptul cu colții:
nu-i lasă să moară de frig.

La est de lacul Aral,
rătăcesc moldovenii
prin arșița Stepei flămânde,
în căutare de vreo oază cu izvoare.
se poticnesc și cad în nisip.
caii miloși din Kazahstan
le sfarmă țeasta cu copita:

nu-i lasă să moară de sete.

La sud de munții Stanovoi,
rătăcesc moldovenii

Rondell des Schiffes, das von Nord kommt

Ein Schiff kommt von Norden
Langsam, mit gestrichenen Segel,
Mit harten, verdunkelten Gesichte
Mit kranken Seemännern an Bord.
Ein Lied beginnt im traurigen Akkord,
aus Sehnsucht nach fernen Ländern
Kommt ein Schiff von Norden
Langsam, mit gestrichenen Segel.
Es trägt den Leib eines Lords,
Der, verrückt, sein Ende in einer Festung
Mit schwarzen, zerrissenen Fahnen fand,
In der nebelhaften Tiefe des Fjords
Ein Schiff kommt von Norden.

Jurnalul literar, 1939

Kardinalpunkte

Im Norden von Polarkreis
Verirren sich die Moldauer durch die Nacht,
Auf der Suche nach Wintersiedlungen,
Sie stolpern und fallen im Schneehaufen.
Die mitleidigen Wölfe aus Karelien
Zereisen ihnen die Brüste mit Zähnen:
Sie lassen die Moldauer nicht von Frost
zu sterben.

Im Osten von der Aral See,
Verirren sich die Moldauer
Durch der Hitze der hungrigen Steppe,
Auf der Suche nach einer Oase mit Quellen.
Sie stolpern und fallen im Sand.
Die mitleidigen Pferde aus Kazahstan
Zerbrechen ihnen den Hirnschädel
mit dem Huf:

Sie lassen die Moldauer nicht von Durst zu
sterben.

Im Süden von Gebirgen Stanowoi
verirren sich die Moldauer

prin luncile Amurului,
în căutare de ciuperci
și rădăcini hrănitoare.
Se poticnesc și cad în hățișuri.
Tigrii miloși e pe Amur
le frâng grumazul cu laba:
nu-i lasă să moară de foame.

La vest de Nistru
de la Mare la Hotin,
copii moldovenilor,
școlari și școlărițe,
cântă voioși în limba lor nouă:
„Mărite ție, Împărăție roșie,
mărite ție,
mărite și ție, mai ales ție,
țar de oțel,
stăpân înțelept,
tătuc iubitor de oameni,
părinte iubit de noroade.
Că de n-ați fi fost voi,
N-ar fi ajuns moldovenii în Carelia,
nici în Kazahstan, nici pe Amur,

Și n-ar fi avut parte
de mila lupilor,
de mila cailor,
de mila tigrilor”
de la Mare la Hotin,
Din Hotin și pân’ la mare.

Mimoza

Liniște. Pasărea Phoenix a trecut
prin solitudini.
Moment mic. Moment bun. Șerpi de cer.

Arse câmpii au vibrat în latitudini:

auf die Wiesen des Amurs,
auf der Suche nach Pilzen
und nahrhaften Wurzeln.
Sie stolpern und fallen in Gestrüche.
Die mitleidigen Amurtiger
Brechen ihnen den Hals mit Tatzen:
Sie lassen die Moldauer nicht von Hunger
zu sterben.
Im Westen von Nistru,
vom Schwarzen Meer bis zum Hotin,
die Kinder von Moldauer,
Schüler und Schülerinnen,
singen froh in ihre neue Sprache:
Ehre sei dir, rotes Kaiserreich
Ehre sei dir,
Ehre sei dir, vor allem Ehre sei dir,
Zar aus Stahl,
Weiser Herr,
Vater, der Menschen liebt,
Und von Volker geliebter Vater.
Wenn ihr nicht gewesen wären,
Dann hätten die Moldauer weder in Karelien,
noch in Kasachstan,
noch auf dem Amur gelandet,
Und hätten sie
kein Mitleid von Wölfen
kein Mitleid von Pferde
kein Mitleid von Tiger
erlebt”
vom Schwarzen Meer bis zum Hotin,
Von Hotin bis zum Schwarzen Meer.

Mimose

Stille. Phoenix Vögel ist durch
Einsamkeit gegangen.
Einzigartiger Moment. Guter Moment.
Schlangen auf dem Himmel.
Gebrannte Felder haben
in Breitengraden vibriert:

Pasărea tremură în izvoare și-n eter.
Filozoful blând murise topit în poene;

Cineva i-a fript ochii – ca un mag, ca un zeu;

Filozoful blând a albit în gene.

Liniștea, pasărea, azurul, zmeul ori eu?

1940, *Viața Basarabiei*

Jandarmul român bătea

– litanie moldavă –

E vremea rănilor ce dor,
dor în popor și dor și-n mine.

Jandarmul român bătea,
Rusul deporta,
Rusul tortura și omora.
Jandarmul român din Oltenia
bătea în Basarabia,
Rusul deporta în Siberia.
Jandarmul român din Basarabia
bătea în Oltenia,
Rusul tortura și omora unde vrea.

Jandarmul român bătea,
M-a bătut și pe mine unul,
și era de la noi din sat.
Rusul deporta.
A deportat-o și pe mama unul

și era de undeva de pe Don.
Rusul tortura și omora.
L-a omorât și pe tata unul,

și era undeva din Urali.
Ce greu era cu Românii!
Ce bine era cu Rușii!
Jandarmul român bătea,
Rusul deporta,
Rusul tortura și omora.
E vremea rănilor ce dor.

Der Vogel zittert in Quellen und im Äther.
Der sanfte Philosoph ist mit der Lichtung
verschmolzen gestorben;

Jemand hat seine Augen gebrant –
wie einem Magus, wie einem Abgott;
Die Augenwimpern des sanften Philosophen
sind weiß geworden.

Die Stille, der Vogel, das Himmelblau, der
Drache oder ich?

1940, *Viața Basarabiei*

Der rumänische Gendarm prügelt

– Moldauische Litanei –

Es ist Zeit für die Wunden, die schmerzen,
Sie tun weh in meinem Volk
und in mich selbst.

Der rumänische Gendarm prügelte,
Der Russe deportierte,
Der Russe folterte und tötete.
Der rumänische Gendarm aus Oltenia
Prügelte in Bessarabien,
Der Russe deportierte nach Sibirien
Der rumänische Gendarm aus Bessarabien
Prügelte in Oltenia,
Der Russe folterte und tötete,
immer wo er wollte.

Der rumänische Gendarm prügelte,
Einer von ihnen hat mich auch geschlagen,
und er war aus unserem Dorf.

Der Russe deportierte,
Einer von ihnen hat auch meine
Mutter deportiert
und es war irgendwo am Don.

Der Russe folterte und tötete.
Einer von ihnen hat auch
meinen Vater getötet,

und es war irgendwo im Ural.

Wie schwer war es mit den Rumänen!

Wie gut war es mit den Russen!

Der rumänische Gendarm prügelte,
Der Russe deportierte,
Der Russe folterte und tötete.

Es ist Zeit für die Wunden, die schmerzen.

Referințe bibliografice:

1. ANUȚEI, Mihai. Dicționar român-german. București: Lucman, 2000.
2. ISBĂȘESCU, Mihai. Dicționar german-român. București: Teora, 2002.
3. Coord. BURLACU, Alexandru, TOFAN Alina, *Scriitori de la „Viața Basarabiei”*, Chișinău: Hyperion, 1990.
4. LEAHU, Nicolae. Eugen Coșeriu: poetul și prozatorul. În: *Eugeniu Coșeriu: Vocația universalității*. p. 128-136, Chișinău: Știința, 2021.

VASILE CIOCANU ȘI CONTRIBUȚIILE SALE ISTORICO-LITERARE

Svetlana KOROLEVSKI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Numele istoricului literar Vasile Ciocanu (1942-2003) s-a impus cu pregnanță în mediul științific și cultural din a doua jumătate a secolului trecut și începutul celui în curs. Consacrat cercetării academice, contribuțiile sale se înscriu în efortul comun de valorificare a moștenirii literare și de reintegrare a acesteia în circuitul valoric general românesc. Actualizând aspecte mai puțin cunoscute privind viața literară a Basarabiei sau parcursul biografic și de creație al unor autori basarabeni din sec. al XIX-lea și din prima jumătate a sec. al XX-lea, secvențe privind contactele scriitorilor de peste Prut cu Basarabia, abordările docte, cu date de ordin istorico-cultural scrupulos filtrate, ca și edițiile atent îngrijite (C. Stamati, A. Donici, M. Kogălniceanu, C. Stamati-Ciurea, T. Vârnav), constituie un indiciu al probității științifice și resuscită interesul cercetătorilor, mai cu seamă al celor tineri, pentru epoca preclasică și clasică a literaturii române.*

Cuvinte-cheie: *istorie literară, spațiu cultural basarabean, autori din Basarabia secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea.*

Abstract. *The name of the literary historian Vasile Ciocanu (1942-2003) became established in the scientific and cultural community from the second half of the 20th century and the beginning of 21st. Dedicated to academic research, his contributions are a part of the common effort of capitalization of the literary legacy and the integration in the movement of Romanian general values. Updating aspects less known regarding the literary life of Bessarabia or the biographical and creation path of some Bessarabia authors from the 19th century and the first half of the 20th century, some sequences of the contacts of the writers beyond the Prut River with Bessarabia, erudite approaches with data of historical and cultural value carefully filtered, as well as the editions (C. Stamati, A. Donici, M. Kogălniceanu, C. Stamati-Ciurea, T. Vârnav) they constitute a proof of the scientific probity and awake the researchers' interest, especially among the young ones, for the pre classical and classical period of the Romanian literature.*

Keywords: *literary history, Bessarabia cultural area, authors from Bessarabia from the 19th century and the first half of the 20th century.*

Numele lui Vasile Ciocanu (1942-2003) s-a impus cu pregnanță în mediul științific și cultural din a doua jumătate a secolului trecut și începutul celui în curs.

Cei care l-au cunoscut își amintesc bineînțeles că în ferventa sa activitate (alături de colegii de la Sectorul de literatură clasică al Institutului de Limbă și Literatură al Academiei: Efim Levit, Eugeniu Russev, Haralambie Corbu, Pavel Zavulan, Pavel Balmuș, Vlad Chiriac ș.a.), istoricul literar a îmbinat cu succes cercetarea academică cu popularizarea cunoștințelor, a elaborat materiale didactice și a îngrijit ediții de opere ale scriitorilor clasici. Contribuțiile sale se înscriu în efortul comun de valorificare a moștenirii literare și de reintegrare a acesteia în circuitul valoric general românesc. După cum s-a remarcat, în „munca colectivă de valorificare a patrimoniului nostru spiritual – *fagurii noștri de miere*, – Vasile Ciocanu a venit cu partea sa de contribuție, esențială și inconfundabilă” (Corbu, 2002, p. 168).

Și-a început, de fapt, activitatea de cercetare la Muzeul literaturii române, unde, după absolvirea cu mențiune a Facultății de Litere a Universității din Chișinău, a lucrat câțiva ani (1966-1970), atunci apărându-i și primele articole în presa periodică (despre Donici, Asachi ș.a.). De la 1970, timp de peste trei decenii, îl vom afla la Institutul de profil al Academiei, luându-și doctoratul (1974), cu o temă despre opera și viața lui Constantin Stamati, și dedicându-se studiului literaturii naționale.

Spațiul cultural basarabean este domeniul asupra căruia a stăruit, Vasile Ciocanu adunându-și investigațiile în cărți de autor: *Constantin Stamati. Viața și opera*, 1981; *Creația scriitorilor moldoveni în școală: Cronicarii moldoveni. C. Stamati. C. Negruzzi* (în colaborare), *File de istorie literară. Articole și materiale*, 1989; *Contribuții istorico-literare*, 2001; în prefețe la ediții de opere (Stamati, Donici, Kogălniceanu, Stamati-Ciurea), în capitole, compartimente din lucrări colective (*De la cronografie la literatura modernă*, 1974; *Cercetări de istorie literară*, 1978; *Pagini din istoria literaturii și culturii moldovenești*, 1979; *Literatura moldovenească și folclorul*, 1982; *Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdeu*, 1984; tratatul de *Istorie a literaturii moldovenești*. Volumul I. De la origini până la 1840, 1986; Volumul II. De la 1840 până la 1917, 1988; *Literatura moldovenească și problema istorismului. Studii și materiale*, 1990).

Cunoașterea în profunzime a istoriei literaturii, pregătirea teoretică, atenția pe care o acordă amănuntului documentar și faptelor scrupulos verificate din viața literară și din biografia de creație a scriitorilor abordați i-au permis cercetătorului să contureze cu pertință semnificația operelor analizate. Obiectul studiului este raportat, de fiecare dată, la contextul epocii. Arhivele din Chișinău, Odesa, Kiev, Moscova, Sankt-Peterburg i-au răsplătit, uneori, tenacitatea și răbdarea. Îl aflăm preocupat în permanență de restituiri, de precizări biografice, de evidențieri de surse. Apetența pentru studiul documentar i-a fost recunoscută.

În exegeza consacrată vieții și operei lui Gheorghe Asachi, elaborată de istoricul literar Efim Levit în anii angajării sale la Institutul de Literatură și Folclor

(finalizată în 2000), a cărei primă parte a reușit să o publice, autorul remarcă: „Istoricii literari basarabeni au înscris la activul lor și importante contribuții documentare, în această privință distingându-se zelosul cercetător al arhivelor V. Ciocanu” (Levit, 1999, p. 15), citându-l copios (vezi Ciocanu, V. *Contribuții bibliografice...*. În: *Nistru*, nr. 9, 1970; Idem. *Documente inedite despre scriitorii moldoveni din secolul XIX*. În culegerea: *De la cronografie la literatură modernă*. Chișinău: Știința, 1974; Idem. *Din activitatea literară a lui Gh. Asachi în Basarabia*. În: *Literatură și artă*, 26 ianuarie 1984 ș.a.).

Apreciere la care se adaugă și cele ale colegilor Sava Pânzaru, Haralambie Corbu, Pavel Zavulan, Valeriu Nazar, iar acad. Mihai Cimpoi, va sublinia, mai târziu, generalizând, în aceeași cheie: *Vasile Ciocanu este un istoriograf dublat de un arhivist care pune preț pe faptul documentar, pe amănuntul hagiografic ce vine să contureze un destin, o personalitate. Merge deci de la secundar la esențial, de la umbră (umbra anonimatului) spre lumină. Este preocupat de valorificări de pionierate, de restituiri, de scoateri din uitare, de precizări biografice, de depistări de surse și de evidențierea paralelismelor. El este prin vocație descoperitorul de amănunte documentare relevante* (2001).

Titlurile vorbesc de la sine, renăscând trecute vieți și punctând imagini ale peisajului cultural de altădată: *Două documente noi despre C. Stamati* (1971); *Documente inedite despre scriitorii moldoveni din secolul al XIX-lea* (1974); *Primele înscenări din V. Alecsandri în Basarabia sec. al XIX-lea* (1979); *Satul basarabean în proza Olgăi Nacco* (1979); *Alexandru Hâjdeu și cronicile moldovenești* (1981); *Ioan Doncev: semnificația și destinul manualelor sale* (1991); *Mihail Kogălniceanu și Basarabia* (1993); *O autoare basarabeană de limbă franceză – Elena Donici* (1993); *Familia Russo în Basarabia* (1994); *Însemnări despre Gheorghe Gore și publicistica sa* (1997); *Deschideri culturale în Basarabia din secolul al XIX-lea* (2000); *Eminescu și Constantin Stamati* (2001) ș.a.

A ales să îmbrățișeze anume acest segment, preocupările privind studierea trecutului literar al Basarabiei fiind determinate de valoarea operei acestor autori, dar, mai ales, de necesitatea de demonstra că, în pofida dificultăților, aceștia au contribuit în mare măsură la perpetuarea spiritului românesc în spațiul pruto-nistean, ce a erupt prin scrisul celor care au anunțat epoca renașterii naționale din preajma Unirii de la 1918.

Încercările literare ale autorilor basarabeni de la începutul secolului al XX-lea au fost evidențiate de Onisifor Ghibu, remarcă cercetătorul Vasile Ciocanu, fortificându-și interpretările cu repetate trimiteri la reflecțiile și concluziile marelui om de cultură. „Valoarea acestor scrieri este destul de mare nu numai din punct de vedere istoric și politic, ci și din acela literar și cultural. Nu credem, ca vreo

provincie românească să fi fost în stare a arăta zeci de mânăuitori ai condeului, în materiile cele mai diferite într-o epocă atât de scurtă, la începutul renașterii naționale... Și ceea ce este fără precedent în istoria poporului nostru, ei s-au ridicat până la marea concepțiune a mesianismului românesc, politic și cultural” (O. Ghibu. *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Cluj, 1926, pag. CXIII-CXCIV).

Parcursul acestui apostolat cultural s-a aflat continuu în centrul preocupărilor lui Vasile Ciocanu, care, deloc întâmplător, își propunea, drept temă de cercetare pentru anii 2001-2005, *Literatura Basarabiei. 1812-1918*, un studiu de sinteză ce ar fi înglobat, refiltrate, investigațiile anterioare privind etapele literaturii din spațiul basarabeian.

Contribuția Basarabiei din sec. al XIX-lea în literatura română este legată, în primul rând, opina cercetătorul V. Ciocanu, de numele acelor scriitori (Alec Russo, Alecu Donici, B.P. Hasdeu) care, la momentul oportun, au părăsit baștina, stabilindu-se în Moldova de peste Prut și integrându-se în mișcarea literară general românească. Totodată, nu se cade a neglija nici eforturile acelor autori care au rămas în Basarabia, unii dintre ei fiind nevoiți să-și redacteze textele în rusește. Scriitorii rămași în Basarabia au activat într-un mediu cultural specific, de frontieră. Doar un exemplu: Constantin Stamati-Ciurea. De formație enciclopedică, cu studii la Paris, stăpânind mai multe limbi, acesta, rămânând în Basarabia și redactându-și scrierile inițial în rusește, n-a putut ieși din cadrul provinciei literare, deși nu i-a lipsit talentul. Iar atunci când s-a ivit posibilitatea, spre sfârșitul vieții, să-și publice operele în română la Cernăuți, unde au și apărut în mai multe volume, acestea nu au reușit să se integreze procesului literar românesc. Dacă Stamati Ciurea și-ar fi redactat în română unele dintre scrierile sale mai importante, ca *O vânătoare în Basarabia*, *Două primadone*, *Omul enigmatic*, în anii cincizeci, când aceste proze apăreau în variante rusești, el s-ar fi plasat, neîndoios, printre autorii noștri de prestigiu de la mijlocul sec. al XIX-lea, conchidea, judicios, cercetătorul (Vezi și: Ciocanu. V. Pânzaru S. «Пишу на четырех языках...». Prefață la: Стамати-Чуря К. *Загадочный человек*. Проза и драматургия. Chișinău, 1991, p. 3-16).

Actualizând aspecte mai puțin cunoscute privind viața literară a Basarabiei sau parcursul biografic și de creație al unor autori basarabeni din sec. al XIX-lea și din prima jumătate a sec. al XX-lea, secvențe privind contactele scriitorilor de peste Prut cu Basarabia, abordările docte, cu date de ordin istorico-cultural scrupulos filtrate, ca și edițiile atent îngrijite (C. Stamati, A. Donici, M. Kogălniceanu, C. Stamati-Ciurea, T. Vârnăv), constituie un indiciu al probității științifice și îndeamnă la reanimarea interesului pentru epoca preclasică și clasică a literaturii române.

Într-un articol publicat în revista institutului, folcloristul Ion Buruiană vine cu detalii revelatoare despre preocupările folcloristice ale cercetătorului Vasile Ciocanu, calitate manifestată încă în anii de școală, când a arătat interes pentru culegerea/ înregistrarea datelor din acest domeniu, în corespundere cu rigorile recomandate de cercetătorii de la Academie (a avut și un schimb de scrisori cu cercetătorii Sectorului de Folclor, în particular cu Ion Gherman). Era prin 1958-1959, când Vasile Ciocanu, elev al școlii din Tabani, culegea materiale folclorice din satul natal și din cel vecin, Colicăuți, un total de 103 texte, pe care le găsim în Arhiva de folclor a AȘM, fondul 19, manuscrisele 106 și 115 (Buruiană, 2012, p. 166). *Folclorul literar* i-a rămas aproape, dovadă studiile pe care V. Ciocanu le elaborează mai târziu, și în ale căror titluri se regăsește acest cuvânt-cheie: *Alexandru Hâjdeu și creația populară; Constantin Stamati și folclorul; Boleslav Hâjdeu și folclorul* ș.a.

Efervescenta anilor redeșteptării naționale (1991-1992) în spațiul pruto-nistrean a atins și Academia de la Chișinău, care încearcă să se remodeleze, urmând structura academică românească. Domeniul umanioarelor a căutat să-și dezvolte mai multe institute. Institutul de Limbă și Literatură, înființat în 1958, trece prin câteva reorganizări. În 1991, sunt înființate Institutul de Lingvistică și Institutul de Istorie și Teorie Literară (numit astfel după modelul celui bucureștean).

Institutul de Istorie și Teorie Literară (cu Anatol Gavrilov în frunte, și Vasile Ciocanu, director adjunct; apoi și director, din 1993 și până în septembrie 2003), organizat apoi în Institutul de Literatură și Folclor (1999), însemna un colectiv nu foarte mare, adunând cercetători „cu stagiu”, dar și tineri, care și-au propus să continue cercetările pe câteva direcții principale (reîntregirea și valorificarea moștenirii literare; legitățile și tendințele procesului literar contemporan; principiile teoretice ale istoriei și criticii literare; relațiile literaturii române cu literaturile europene, moștenirea etno-folclorică și rolul ei la renașterea și dezvoltarea culturii naționale), orientându-se, în special, spre reintegrarea în contextul general românesc, o atenție sporită acordându-se editării moștenirii literare și valorizării creației scriitorilor basarabeni din perioada interbelică și cea contemporană.

Un aspect important al activității Institutului avea să-l constituie, în anii imediat următori, colaborarea cu unitățile de profil din România, printre temele comune de cercetare înscriindu-se lucrări de proporții ca *Dicționarul general al literaturii române* sau *Tezaurul etnofolcloric al românilor. Moldova* ș.a.

La începutul anilor '90 un grup de cercetători de la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu” (între care Mircea Anghelescu, Ion Chițimia, Cătălina Velculescu, Andrei Nestorescu, Marin Bucur, Mihai Moraru, Mircea Frânculescu) sunt invitați colegilor de la Chișinău. Un prim acord de colaborare între

două institute-gemene, semnat de domnii directori, chișinăuianul Anatol Gavrilov și bucureșteanul Mircea Anghelescu, este urmat, în timp, de vizite reciproce de documentare și de realizări comune.

O primă realizare comună a constituit-o lansarea, în martie 1996, la Chișinău, a volumului colectiv *Un veac de aur în Moldova. 1643-1743. Contribuții la studiul culturii și literaturii române vechi*,. apărut la editura Știința, Chișinău & Fundația Culturală Română, București, volum coordonat de academicianul Virgil Cândea și de istoricul literar Pavel Balmuș și care reunea, între copertile sale, mai multe studii și articole inedite, semnate de cercetători de la București, Iași, Cluj, Chișinău.

Eforturi susținute se depun la reîntregirea și valorificarea moștenirii literare.

Anume în acești ani Vasile Ciocanu îngrijește volumul *Constantin Stamati. Scrieri* (preocupare anticipată de studiul monografic *Constantin Stamati. Viața și opera*, apărut în 1981, având la bază teza de doctorat, și de câteva ediții anterioare ale operei celui care se autointitula *autor popular* C. Stamati – din 1975, 1978, 1986), însoțindu-l de un substanțial studiu introductiv și publicându-l în prestigioasa colecție *Moștenire* (Știința, 1993), și alte câteva ediții apărute la editura *Litera*, în colecția *Biblioteca școlarului: Constantin Stamati. Imnul lăutei românești* (1997); *Alecu Donici. Scrieri* (1997); *Mihai Kogălniceanu. Scrieri literare, istorice și sociale* (1997); *Constantin Stamati Ciurea. Răsunete din Basarabia* (1998).

Munca administrativă, se știe, este foarte cronofagă. O simte bine cel care o acceptă. Iar Vasile Ciocanu și-a asumat această responsabilitate, onorându-și *con brio* obligațiile de organizator al activității de cercetare, implicit a celei de pregătire a cadrelor de înaltă calificare. În calitate de director a cultivat un spirit de colegialitate, încurajând cercetarea și optând pentru aprofundarea relațiilor de colaborare cu institutele de profil ale Academiei Române.

Volumul colectiv *Lumini modelatoare. Legături literar-spirituale între Moldova și Ardeal*, coordonat de Mihai Cimpoi, apare în 2002, la aceeași editură bucureșteană a Fundației culturale române.

Punctul de vârf al acestor colaborări între institutele de la Chișinău și București l-a constituit elaborarea lucrării de proporții *Dicționarul general al literaturii române* (coordonator general acad. Eugen Simion). Alături de Mihai Cimpoi, Vasile Ciocanu a asigurat migăloasa muncă de redactare a textelor privind scriitorii și procesul literar din Basarabia și Bucovina, fiind și unul dintre autorii acestui *Dicționar*, care acum, iată, este la a II-a ediție. O realizare incontestabilă și importantă, despre care Ioana Revnic (pe urmele lui Ion Simuț, pe care îl știm atent, aproape de lumea literelor basarabene), remarcă: „Înregistrarea minuțioasă, în DGLR, a numelor de scriitori basarabeni – cunoscuți și necunoscuți publicului

cititor, relevă, totuși, un fapt impunător – într-o epocă de rusificare agresivă, în Republica Moldova a existat o conștiință culturală românească, s-a scris literatură română, chiar dacă, decenii la rând, aceasta a fost silită să poarte «cămașa de forță» a unui alfabet străin – alfabetul chirilic” (Revnice, 2015).

O bucurie a fost pentru neobositul cercetător să-și vadă tipărit la București volumul *Contribuții istorico-literare* (Editura Fundației culturale române, 2001), care înglobează chintesența preocupărilor sale: aspecte puțin cunoscute din viața și preocupările literare ale unor autori basarabeni din sec. al XIX-lea și din prima jumătate a sec. al XX-lea, secvențe privind contactele scriitorilor de peste Prut cu Basarabia. O „carte de sinteză” a unei munci științifice îndelungate și rezultative cu precumpănire în domeniul istoriografiei literare basarabene (Pânzaru, 2002, p. 132), așa o vedea, salutându-i apariția, cercetătorul Sava Pânzaru, coleg de institut și de cercetare, cu care a și scos, de altfel, o antologie *Из литературного наследия бессарабских писателей XIX века* (1986, Chișinău: Știința, 222 de pagini; Ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău, 1990, 278 de pagini), ce include pagini din creația lui Alexandru și Boleslav Hâjdeu, Vasile Pobăvaneț, Nicolai Gherbanovski, B.P.-Hasdeu, Constantin Stamati-Ciurea, Olga Nacco, lărgind, prin această ediție, spectrul de acces al cititorului, inclusiv cel de limbă rusă, la literatura elaborată în acest spațiu cultural.

Un dat nativ și o disciplină interioară l-au făcut să muncească și atunci când orice efort îi era contraindicat.

Materialele Simpozionului de la Iași, cu tema: *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, din 23-24 mai 2003, includ și textul comunicării lui Vasile Ciocanu: *Etape ale literaturii din Basarabia (sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea)*, în care autorul reia considerațiile sale despre literatura din spațiul basarabean de până la 1918, distingând câteva etape. Contribuția Basarabiei în literatura română din secolul al XIX-lea este legată, în primul rând, de numele acelor scriitori care, stabilindu-se în țară, și-au continuat activitatea integrându-se în mișcarea literară general românească. Nu se cade a neglija însă eforturile acelor autori care au rămas în Basarabia, unii dintre ei, români de origine, fiind nevoiți să-și redacteze scrierile în rusește. În pofida anumitor dificultăți, aceștia au contribuit la perpetuarea spiritului românesc în spațiul pruto-nistean (Ciocanu, 2003).

2003 a fost un an de grele încercări pentru omul Vasile Ciocanu.

După multe luni petrecute în spital, a revenit la institut. Ultima zi, era în septembrie 2003, a lucrat la biroul său, a și discutat la telefon cu nepotul, pe atunci elev de clasă primară, care îl ruga, îmi amintesc, să-i dea niște cuvinte-sinonime la

calificativul *savant*. Pereții cabinetului cred că mai păstrează ecoul acelor frânturi de frază: Savant?! Putem zice *Om de știință* sau *cercetător*.

Cercetătorul Vasile Ciocanu avea în lucru mai multe proiecte, unele dintre care aproape finalizate.

Personalitatea și opera Cantemireștilor în preocupările scriitorilor români din perioada patruzecioptistă era tema anunțată pentru Simpozionul *Dimitrie Cantemir. Dimensiuni ale universalității* ce va fi organizat de Institutul de Literatură și Folclor al Academiei de Științe a Moldovei în octombrie 2003, la a cărui pregătire s-a implicat, dar la care nu a mai apucat să participe. „Ceea ce am urmărit să subliniem este faptul că scriitorii din perioada respectivă, atât cei din principate, cât și cei din Basarabia, au cunoscut, în măsura în care le-au permis împrejurările, operele Cantemireștilor, apărute (în românește) la Iași sau editate în limbi străine, au utilizat informații și s-au inspirat din ele în propriile lucrări, apreciind aportul substanțial în domeniul istoriei și literaturii al acestor personalități”, desprindem din textul comunicării, pe care, prevenitor și ordonat, ca de fiecare dată, a căutat să o redacteze din timp, făcând astfel posibilă includerea în volumul care a apărut mai târziu (Ciocanu, 2008, p. 264).

Cartea *Istoria vieții mele*, de Teodor Vârnav, pregătită pentru tipar cu aceeași minuțiozitate dintotdeauna, va fi editată post-mortem, în 2007, Sectorul de literatură română premodernă și modernă asumându-și acest efort (coordonarea științifică și îngrijirea textului fiind asigurate de istoricul literar Pavel Balmuș). Ideea unei ediții a germinat ceva timp, Vasile Ciocanu arătându-se interesat de personalitatea și scriitura acestui basarabean încă în studiul său *Literatura din Basarabia în anii 1840-1860 (Unele aspecte)*, inclus în volumul colectiv *Pagini din istoria literaturii și culturii moldovenești. Studii și materiale*, apărut în 1979 (vezi și: *Teodor Vârnav și Istoria vieții...* În: *Literatură și artă*, 1981, 30 aprilie).

Cu privire la Teodor Vârnav, *figură pitorească* în viața literară a Basarabiei, Ștefan Ciobanu ne spune: „Este unul din cei mai vechi scriitori ai Basarabiei, care merită să ocupe un loc în istoria literaturii române nu numai prin faptul că e basarabean și a scris când Basarabia era subjugată, dar prin însăși valoarea operei lui. ...Autobiografia lui este o lucrare unică în felul ei în întreaga literatură românească...” (Ciobanu, 1923, p. 196-199).

O carte apreciată de Artur Gorovei, primul editor, Gheoghe Bezviconi, Petre Haneș, Șerban Cioculescu, care, în discursul rostit în ședința solemnă a Academiei Române, din februarie 1975, remarcă: „...Îmi fac autocritica de a nu fi stăruit să se rezerve (în *Istoria literaturii române moderne*, din 1944) un loc și pentru uitatul Teodor Vârnav, într-adevăr, cel dintâi, în dată, dintre memorialiștii noștri, și unul dintre cei mai talentați, pe care nici o istorie a literaturii noastre, până astăzi, nu l-a menționat...” (Cioculescu, 1975, p. 4). O va face Mihai Cimpoi, în a sa *Istorie*

deschisă a literaturii române din Basarabia, rezumând: „acest minuscul volum ne vrăjește ca o mărturie făcută în deplină intimitate la gura sobei, focul cu vârtoarea lui miraculoasă fiind amintirea-ecran a unui destin asumat și consumat” (Cimpoi, 1996, p. 37).

Teodor Vârnav, de la a cărei naștere s-au împlinit, iată! 220 de ani („a văzut lumina zilei la 01 martie 1801, în satul Florești din ținutul Tecuci, în familia lui Costachi Vârnav și a Mărioarei, după tată Chiruș, din Basarabia”), și-a scris istoria vieții la moșia sa din Pociumbeni, Bălți, în 1845; a mai compus și satire, și poezii lirice, care, neîditate, s-au pierdut în vârtoarea anilor, până la noi ajungând doar câteva.

Rămasă și ea în manuscris, povestea vieții sale vede lumina tiparului grație folcloristului și scriitorului Artur Gorovei, care o tipărește în 1892-1893, în *Gazeta săteanului* din Râmnicul Sărat, iar în ediție aparte, în 1908, la București, în colecția *Minerva*.

O altă ediție apare tot la București, fără indicarea anului, urmată de încă una, la Chișinău, la editura *Cuvânt moldovenesc*, în 1944.

În anii postbelici, la Chișinău, Gheorghe Bogaci împreună cu Bogdan Istru și Ramil Portnoi includ câteva capitole într-un manual-crestomație pentru clasa a IX-a, care, începând cu anul 1951, a cunoscut mai multe ediții.

Desprind aceste date din *Notă asupra ediției*, riguros întocmită, din care aflăm că „ediția de față preia textul imprimat la 1908, înlăturându-se tacit greșelile de corectură și efectuând alte modificări în sensul adaptării lui la normele ortografice în vigoare... Rusismele și grecismele din text, inclusiv cuvintele create după modele din limba greacă și rusă ori adaptate acestor modele, au fost explicate în note subpaginale” (Vârnav, 2007, p. 13).

Răsfoiesc *Istoria vieții*... lui T. Vârnav, „important izvor pentru cunoașterea epocii” (Bogaci, 1984, p. 82) și, involuntar, îmi revin în minte frânturi din textele unei tinere scriitoare, cu mare priză la publicul cititor: Tatiana Țăbuleac și a ei *Grădină de sticlă*. Îmi amintesc și că acum un an sau poate ceva mai mult, Antonina Sârbu (1956-2021, binecunoscută jurnalistă și autoarea mai multor cărți, ne-a părăsit subit în primăvara acestui an, pe 04 aprilie) mă întreba, ce cred despre avalanșa de rusisme din textele Tatiane Țăbuleac!?

O realitate, așezată în pagină, la 1845, de un condeier, care n-a nutrit intenții scriitoricești, dar care ne-a dat, în același timp, o tulburătoare poveste de viață: „istoria vieții, creșterii, învățaturii și a unora din cele mai însemnate *prichlucenii* ce s-au întâmplat cu mine de la nașterea mea și până acum” (Vârnav, 2007, p. 69), fixând „cu exactitate, prin date, nume de persoane și localități – narațiunea în timp și în spațiu” (Zavulan, 1985, p. 27). „Prima carte de amintiri din literatura noastră” (Faifer, 1973, p. 133), această lucrare, pe lângă că ne oferă tipare de comportament,

este și o mărturie asupra limbii române din acel timp, or, *limba este laptele unei națiuni*, zice un mare scriitor contemporan.

La distanță de peste 150 de ani, realitatea altui secol, radiografiată, trecută prin filtru creativ, reconstituie trecutul imediat într-o formulă narativă absolut revelatoare.

Motivată sau nu, această alăturare (recunosc, absolut spontană!) ne rezervă, cu siguranță, plăcerea lecturii. Savuroase, dar și durute/ adânc trăite, și o poveste de viață, și cealaltă, dovadă, și într-un caz, și în celălalt, a unui talent nativ și a stăpânirii expresiei, aceste scrieri incită, copleșesc prin ingenuitate și rămân un izvor de certă și instructivă delectare.

Gândind reeditarea povestirii memorialistice a lui Teodor Vârnav, Vasile Ciocanu îi reconfirmă calitatea de „autor original, care își are locul său în literatura română” (Ciocanu, 2007, p. 11), invitându-ne la o nouă lectură. Să parcurgem un mic fragment din *Istoria vieții mele* întru susținerea acestei aserțiuni:

„Buchiile moldovenesti pe amândoi frații ne dedese ca să le învățăm de la preotul satului, anume Constantin, carele câteodată, pe lângă trasul de urechi, ne hrănea și cu colaci de la biserică, unde noi mai totdeauna, măcar că eram copii, împlineam îndatorirea pălmarului, aducând de la casa noastră (care era aproape de biserică) apă, foc, lumânări, iar de la mătușa Safta colaci și colivă. Însă din niște copaci mari ce se afla atunci în ograda bisericii, adică peri și meri, și care în toată vara rodeau cu îndestulare, noi ne temeam a mânca, pentru că popa băgase în capul nostru o idee, că adică perele și merele acele sunt spurcate, din untura morților pe ale căroră mormânturi erau crescute rădăcinile copacilor, și de aceea noi de roadele copacilor acelora nu ne atingeam, dar pentru că biserica era foarte veche, făcută de lemn încă de străbunul nostru stolnicul Toader Vârnav, acoperită cu stuh și pe la câteva locuri la acoperământ spartă, apoi noi, dimpreună cu alți băieți, ne băgam pe bortele acele înăuntru și mâncam toți colacii ce îi lăsa popa neluați din biserică. Și după aceea scoteam stuhul din acoperământ și mâncam dintr-însul mierea de albine sau uneori ne duceam pe la livezi (cari erau foarte multe pe atunci la Florești) de mâncam poame. Așa fel a fost cea dintâi creștere a noastră la casa părintească, în satul Florești din ținutul Tecuciului” (Vârnav, 2007, p. 17).

Ediția include și două texte poetice: satira *Unui megieș speculant* și poezia *Românilor*.

Prin tot ce a scris, prin tot ce a publicat, Vasile Ciocanu rămâne o prezență vie în lumea științifică și literară românească. Dar această prezență poate fi și trebuie susținută prin noi reeditări, eventual a unei biobibliografii, complete, pe care încă nu ne-am arătat vrednici a o fi alcătuit. Sectorului de literatură română premodernă și modernă al Institutului de Filologie îi revine și această datorie.

Ediții mai vechi, dar și unele studii, semnate de cercetători de vocație, se cuvin readuse în actualitate.

Referințe bibliografice:

1. BURUIANĂ, Ion. Istoricul literar Vasile Ciocanu și creația populară orală. În: *Philologia*, 2012, p. 166-169.
2. CIMPOI, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Chișinău, 1996.
3. CIOBANU, Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău, 1923.
4. CIOCANU, Vasile. Etape ale literaturii din Basarabia (sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). În: *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*. Volum îngrijit de Ofelia Ichim și Florin Teodor Olariu. Iași: Trinitas, 2003, p. 328-333.
5. CIOCANU, Vasile. Personalitatea și opera Cantemireștilor în preocupările scriitorilor români din perioada patruzecioptistă. În volumul *Dimitrie Cantemir. Dimensiuni ale universalității*. Studii. Sinteze. Eseuri. Cuvânt-înainte: acad. Mihai Cimpoi. Coordonare științifică: Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. Chișinău, 2008.
6. CIOCULESCU, Șerban. *Viața și opera lui Teodor Vârnav*. Discurs rostit la 03 februarie 1975 în ședința solemnă a Academiei Române. București, 1975.
7. CORBU, Haralambie. Vasile Ciocanu la 60 de ani. În *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2002, nr. 1-2, p. 163-168.
8. FAIFER, Laurențiu. Primele amintiri în literatura română (Teodor Vârnav. Istoria vieții mele, 1845). În: *Anuar de lingvistică și istorie literară*. Tomul XXIV, Iași, 1973.
9. LEVIT, Efim. *Gheorghe Asachi. Romanul vieții sale*. Vaslui, 1999.
10. NAZAR, Valeriu. Vasile Ciocanu. În: *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia*. Ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău, 2010, p. 145-146.
11. PÂNZARU, Sava. Vasile Ciocanu. Contribuții istorico-literare. – Editura Fundației culturale române, București, 2001, 280 p. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2002, nr. 3-4, p. 132-133.
12. REVNIC, Ioana. *Descoperire incitantă. Concluzii descurajatoare*. 28 februarie, 2015. [online]. Disponibil: <http://hypocrisia.adepop.ro/content/descoperire-incitant%C4%83-concluzii-descurajatoare> [citat 15.11.2021].
13. ȘPAC, Ion. *Bibliografie selectivă a istoricului literar Vasile Ciocanu*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2002, nr. 1-2, p.168-171.
14. VÂRNAV, Teodor. *Istoria vieții mele* (Autobiografie). Ediție, prefață, notă asupra ediției și glosar: Vasile Ciocanu. Coordonare științifică și îngrijire a textelor: Pavel Balmuș. Chișinău, 2007.
15. ZAVULAN, Pavel. [Recenzie la cartea: Vasile Ciocanu. *Constantin Stamati. Viața și opera*. Chișinău: Știința, 1981, 158 p.]. În: *Limba și literatura moldovenească*, 1982, nr. 3, p. 67-69.
16. ZAVULAN, Pavel. Istorismul scrierii autobiografice a lui T. Vârnav. În: *Limba și literatura moldovenească*, 1985, nr. 1.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română «B. P.-Hasdeu» al MEC.

OAMENI ȘI CĂRȚI DE DINCOLO DE PRUT

Iulia MĂRGĂRIT

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București*

Rezumat. *În comunicarea de față este evocat „un om de carte” din spațiul basarabean, filologul Galaction Verebceanu. Cercetător cu o excelentă pregătire lingvistică, interesat profund de vechiul scris românesc, a realizat studii de fonetică, morfologie, sintaxă, lexic pentru limba „veche și-nțeleaptă” din „Alexandria”.*

Parcursarea cărții i-a reținut atenția sub toate aspectele limbii pe care le-a cercetat îndeaproape. Dintre acestea, baza de referință a constituit-o compartimentul vocabularului, cel mai susceptibil de comentarii din punctul de vedere al frecvenței și răspândirii, dat fiind caracterul său arhaic. GV a întocmit un excelent repertoriu incluzând unitățile lexicale învechite, în prezent, mai ales ca semantism, conservate, sporadic, la nivel dialectal ori ieșite din uz.

Cuvinte-cheie: *Galaction Verebceanu, „om de carte”, analiză onomastică, „Alexandria”, unități lexicale învechite, semantism.*

Abstract. *In the present communication it is evoked “a book man” from the Bessarabian space, the philologist Galaction Verebceanu. A researcher with an excellent linguistic training, deeply interested in the archaic Romanian writing, he realised phonetics, morphology, syntax, lexicon studies for the “old and wise” language of “Alexandria”.*

The reading of the book caught his attention in all aspects of the language, which he researched closely. From these, the reference base was constituted by the vocabulary compartment, the most susceptible to comments in terms of frequency and distribution, given its archaic character. GV has compiled an excellent repertoire including obsolete lexical units, at present, especially as semantics, preserved, sporadically, at the dialectal level or obsolescent.

Keywords: *Galaction Verebceanu, “a book man”, onomastic analysis, “Alexandria”, obsolete lexical units, semantics.*

Am recurs la sintagma din titlu cu intenția de a scrie despre un „om de carte”, întâlnit într-un spațiu anume: dincolo de Prut. Avea și are ca profesie, după cum am anunțat, *cartea*: fie o citește, fie o scrie, fie și una, și alta. Cu alte cuvinte, separarea celor doi nu prea este cu putință, de unde și titlul binar. Trebuie să mai adaug

că tot acolo, în același spațiu, cunoscusem deja astfel de persoane, începând cu momentul în care autoritățile sovietice au permis vizitele româno-române. Evident, doar pentru nativii din zona secționată din teritoriul românesc! În vizită fiind, ca persoană privată, am avut parte de omenia localnicilor: neamuri și neneamuri. Am putut constata că pe planetă se mai conservă „oaze” cu astfel de ființe păstrătoare și purtătoare ale calității umane supreme cu care Providența și-a înzestrat creația pentru a veni pe Pământ. Atunci, m-am alăturat necondiționat abatelui Paul de Marenne a cărui întâlnire cu ospitalitatea moldovenească (fiind vorba de Moldova integrală) a rămas, dacă nu în analele istoriei, cu siguranță în cele ale literaturii, cu sprijinul lui M. Sadoveanu. Mult mai târziu, când *perestroika* a favorizat unele modificări imprevizibile și s-au deschis frontierele, mi-a fost dat să cunosc „pe linie de serviciu”, oficial deci, omologii cu care urma să întrețin o fructuoasă colaborare. În această calitate, am făcut cunoștință cu dl. Galaction Verebceanu (= GV), secretar științific în structura *Institutului de Filologie* (cred că avea un alt nume pe atunci, *mais c'est la même Jeanette...*). După cum bine se știe, la întâlnirea a două persoane, impresia primă este decisivă. În cazul meu, nu ar fi trebuit să mă mai surprindă zâmbetul și luminozitatea din privirea amfitrionului, dovezi ale renumitei ospitalități din partea locului, fiindcă luasem deja act. Cum mă așteptam, dl. GV și-a onorat oaspeții cu asupra de măsură. Mai adaug că sentimentul de confort și destindere, în beneficiul musafirului, cu o astfel de gazdă, m-a însoțit în toate sejururile, nu puține, de care m-am bucurat revenind „la baștină” (un cuvânt mai mult decât uzual în zonă!). În schimb, de atunci și până astăzi, m-a săcâit (scuzați familiarismul!) numele domnului secretar în toată integralitatea sa, prenume și nume de familie. Ca filolog, m-a preocupat obsesiv proprietatea termenilor și mi-am propus să îi clarific în interes personal. Prin urmare, și de această dată, cu puteri mici, am încercat o explicație plauzibilă. Involuntar, pentru început, a survenit conexiunea cu numele binecunoscutului scriitor *Gala Galaction*, în ciuda identității parțiale și a poziției diferite a componentelor. Apoi, origini distincte, pe de o parte, un pseudonim adoptat pentru rezonanțele sale speciale, de cealaltă parte, un prenume, selectat cu afecțiune părintească din onomasticonul local! Căci alegerea *Galaction*, în cazul de față, s-ar explica, după mărturia „proprietarului”, prin opțiunea maternă. Au intrat în joc, probabil, ineditul onomastic, raritatea acestuia și statutul purtătorului respectiv, dascăl de parohie. Poziționat social ceva mai sus decât un mirean, numele acestuia, în buna credință a mamei, ar fi putut asigura copilului un permanent patronaj, camuflat în calitatea criptică a antroponimului. Dincolo de supozițiile de mai sus, sursele informative confirmă un nume calendaristic, de origine greacă, cu o semnificație particulară „cel care trăiește la înălțime, printre nori”, destin mai puțin obișnuit pentru ființa umană. După Iorgu Iordan (*Dicționar al numelor de familie românești*), Galaction constituie, restrictiv, un „nume călugăresc” care circulă

exclusiv în mediu slav (bg., rusă, ucr.) și care ar sugera reclusiunea pentru purtător. La rigoare, într-o interpretare personală, aş zice că, *Galaction* anunță o persoană ale cărei preocupări trec dincolo de planul ușor accesibil, interesându-l, în domeniul filologic, de exemplu, „viața... cuvintelor” care au fost, cândva, se înțelege, nu tocmai la îndemâna cercetătorului. Reperarea și cunoașterea lor presupune *strădanie*, *patos*, ultimul cuvânt cu origine în înțelepciunea elenă. Venind pe lume într-o localitate cu nume neîntâmplător, Slobozia, una din multele Slobozii din țările române, am putea crede că localnicii, la naștere, primesc în dota lor spirituală, un anumit *dar*, astfel încât, în calitate de profesioniști, să tindă spre a cunoaște... necunoscutul. Continuând analiza onomastică, din punctul de vedere al numelui de familie, acesta ar releva un construct românesc, cu un derivativ specializat în domeniu pentru a exprima originea (*-eanu*) și o bază mai greu identificabilă. Mi-ar fi plăcut să-l asociez cu denumirea unui obiect panbasarabeian, inseparabil de gospodari și gospodăriile lor: *veretcă*. Deși sunetele nu corespund la confruntare, mi-e greu să renunț la fantezie: *Veretceanu*, cu asimilare de timbru (sonoră/surdă [v] – [t] > [v] – [d]): *Veredceanu*, cu repetarea aceleiași modificări (labială/dentală > labiale: [v] – [d] > [v] – [b]): *Verebceanu*. Dar dorința de a rezolva cazul mă obligă să admit și că s-ar putea să fie implicat vreun toponim sau orice altceva, așa că rămân în etapa de ipoteze pe care o las deschisă.

Am afirmat *supra* că în cazul nativilor denumiți *Galaction* nu riscăm dacă le atribuim un anumit *patos* (= pasiune) în profesia lor. În cazul discutat, după cum am putut constata, GV nu a ezitat să exploateze oportunitățile create de cadrul geopolitic pentru exprovincia românească. În acest sens, între altele, a urmărit câteva manuscrise românești aflate în Arhivele Rusiei. Rezultatul cercetărilor a apărut într-o publicație cu nume emblematic pentru autor: „Destin românesc”, Revistă de istorie și cultură, an VII, 2000, p. 23–28. De la semnalarea și descrierea unor „comori” ale culturii noastre, GV merge mai departe, pătrunzând în intimitatea lingvistică a lucrărilor respective, vechi cărți populare în manuscris. Pentru credibilitate, ne-am oprit asupra unui eșantion dintr-un studiu mai amplu. Este vorba de o variantă moldovenească a unui exemplar, din seria cărților populare specifice epocii, „Alexandria”, copie efectuată în 1790, la Chișinău, cu o soartă demnă de neamul pe care îl reprezintă. Rătăcită în spațiul slav, a fost identificată de GV. Parcurgerea cărții i-a reținut atenția sub toate aspectele limbii: fonetică, morfologie, sintaxă, lexic, pe care le-a cercetat îndeaproape (v. „Philologia” 2014, nr. 1–2, p. 72–136, 3–4, p. 76–86, 2015, nr. 1–2, p. 80–103, 3–4, 82–93). Dintre acestea, ca bază de referință am ales compartimentul vocabularului, cel mai susceptibil de comentarii din punctul de vedere al frecvenței și răspândirii, dat fiind caracterul său arhaic. GV a întocmit un excelent repertoriu incluzând unitățile lexicale învechite, în prezent, mai ales ca semantism, conservate, sporadic, la nivel dialectal ori ieșite din uz:

bătaie „bătălie, război” (*Împărate Alexandru, Atina nu o vei lua cu bătaie* s.v.). Regăsim lexemul la M. Eminescu: (*Urlă câmpul și de strigăt și de tropot de bătaie* Scris. III) ori la Coșbuc (*Așa mi-a spus Ion să-ți scriu / Iubească-ți-l pământul! / Ș-am tot lăsat pân-a fost viu / Și-mi țin acum cuvântul ... / Să te mângâie Dumnezeu / C-așa e la bătaie! / Ș-am scris această carte eu / Căprarul Nicolae...*).

ceas s.n. „timp”: *Și începuse a plânge și ei împreună cu dânsul mult ceas*. Determinantul *mult* pune în evidență semantica determinatului, motiv pentru care GV selectează sintagma *mult ceas* „timp îndelungat”. Înțelesul îndelung păstrat, mai ales în Transilvania, apare, semnificativ, în discursul episcopului Emil Hossu, la marele eveniment de la Alba Iulia: *Acesta-i ceasul Dreptății lui Dumnezeu* [= timpul justiției supreme!] (Felecan, 2021, p. 221).

cetățani [sic!] s.m. pl., cu semnificația primară „locuitor al unei cetăți”, astăzi perimată prin absența elementului de referință, reperat s.v. *adică, deschis*, în cazul cărora GV a optat pentru alte cuvinte-titlu: *Cetățanii să spăimântară și când căutară, porțile deschise* (s.v. *deschise*)!

făt s.m. „fiu”, prin multiplele atestări din „Alexandria” se confirmă existența acestuia în graiurile basarabene, ca în toată aria nordică, cel mai adesea în expresia *fătul meu!*: *Scriu ție, fătul meu Alexandre, sănătate!* (s.v.). Bogata culegere de texte folclorice culeasă de Teodor Roșculeț (TR) din Basarabia, în anii imediat următori Actului Unirii și publicată, din cauze obiective, abia în 2010 sub titlul *Materialuri folcloristice*, atestă o formă coruptă a cuvântului, care, nerecunoscut, apare într-o interpretare viciată de etimologia populară: (*fă-te frumos*): *Ion fă-te frumos, când o ajuns la curțile șelea să temea-ntra* (TR 46); *Pin somn așa, cum dorme el, femeia o strigat: Împărate fă-ti frumos ci pălești cu dosul mâinii la pânțec!* (id., 49). Nu este lipsit de interes să adăugăm că textele au fost culese de la un bărbat tânăr (26 ani) din Onișcani pentru care decriptarea *făt* > *fă-te* ar reprezenta fie aportul său, fie al colectivității în efortul de a înțelege un cuvânt necunoscut. Poate că nu întâmplător graiurile din Basarabia în locul lui *făt* < lat. *foetus* au promovat diminutivul acestuia *foetus* > *fecior*, remarcabil pentru randamentul său în toată aria nordică, ca termen de adresare (*Măi, fecior!*), deci și în Basarabia: *Și întru acea cetate era o-mpărătează văduvă [...] și avea doi feciori* (s.v. 1.) (= doi fii, ca în aria sudică). Se pare că numai în ținutul amintit s-a conturat secvența *fecior de domn/crai* „prinț”, fapt ce susține frecvența cuvântului: *Iară acolo, aproape de Darie Împărat sta un fecior de domn* (s.v. 2.).

fântână s.f. „izvor”, *Și luo Ivantie apă cu clondirul din fântâna aceea de supt picioarele lui* s.v. Se cuvine să remarcăm concordanța citatului ales cu îndubitabilul înțeles „izvor”, prin posibilitatea de așezare a picioarelor lui Ivantie. La fel de bine ales și cazul *femeie*, cu var. *fămeie* s.f. 1. „familie”: *Și aleasă Iraclie tot oameni*

de treabă și cu **femeile** sale. 2. „soție”: Feciorul lui Adam, el au rămas aicea cu **fămeia** și cu copii[i] săi.

Arhaic formal și în sensibilă restrângere regională, **frățâne** (formație analogică după **mămâne**, **tătâne** – v. DA) + pronume posesiv (*Alexandru au scos pre muiere **frățâne-tău** din robie s.v.*), de largă răspândire în sec. al XVI-lea, a supraviețuit în aria septentrională a dacoromânei. De aceea se întâlnește în poezia lui Octavian Goga (*doi pruni **frățâni**...*). Pentru Basarabia contemporană este confirmat în *Dicționar Dialectal V* (= DD). Cu semnificație arhaică, **moșie** s.f. „patrie” figurează în definiția unui principiu, cel al neagresiunii, care trebuie respectat de conducătorii lumii: *De ați fi și împărați, cinste este omului domnie și împărăție la **moșia** lui* (s.v.). Lexemul este atât de viu în poezia lui Eminescu: *Dară iubirea de **moșie** e un zid / Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!*

gol adj. atrage atenția prin sensul său cu totul special [despre sabie] „scoasă din teacă, pregătită de atac”: *Găsi pe maică-sa... cu sabia **goală**, în mâini țiind-o* (s.v.). Același adjectiv îl întâlnim peste un secol la Caragiale în piesa *O noapte furtunoasă*, unde personajul Chiriac alerge „cu sabia goală” după „musiu” (= Rică Ventusian).

împărăție s.f. în formula de adresare onorifică *~-a ta*, de altfel generos reprezentat la diverse forme cazuale chiar în citatele ilustrative pentru alte leme: *Pentru aceasta să știi, **Împărăția Ta**, că am și eu 46 000 de muieri călărașe* (s.v. *călăraș*); *Dară pentru ce îți pui capul **Împărății**[i] **Tale** întru acestaș chip?* (s.v. *cap*). Creată, după toate probabilitățile, prin derivare cvasisinonimică după *Sfinția Ta*, spre deosebire de model, formula „copiată”, treptat, a ieșit din uz, poate și pentru că personajul pentru care a fost modelată s-a retras din arena istoriei. Apoi, credem că a intervenit și omonimia, din cauza căreia comunicarea suferea de echivoc: *Noi închinăm **împărăția noastră** la **împărăția ta*** (s. v. *cinste*). Este vorba de forma statală sau de onoare?

întuneric s.n., var. **întunerec** „mulțime (foarte mare)”: *Iară eu stau împotriva a **întunerece** de oameni* s.v. În prezent, semnalăm înțelesul conservat în Muntenia (*Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* = DGS, vol. II). În aceeași situație, **limbă** s.f. „neam, popor”, ca și loc. adv. *de-a mână* „manual, cu mână” (*Și să încleștară unii cu alții de să tăie tot **de-a mână***), ambele înregistrate în aceeași sursă. Mai adăugăm **stâlp** s.n. „monument funerar”: *Era doi **stâlpi** de marmore poleiți cu aur și era precum **stâlp** dzugrăvit Iraclie – Împărat și pre alt **stâlp** Saramida* s.v. Cu acest sens, **stâlp** apare înregistrat pentru prezent în arealul sudic al României: Muntenia (v. DGS, vol. III). Exemplele, care ar putea continua, probează unitatea ansamblului de limbă română în care atunci Basarabia era parte organică.

Dintre *semantismele semnalate*, în prezent unele ieșite din uz, înregistrarea din „Alexandria” capătă valoare probatorie, în general, și, în special, pentru Basarabia:

aprinseră vb. „dară foc”: *Și nu-i pute opri până nu **aprinseră** capiște idolească* (s.v. *capiște*). Cu această semnificație verbul circulă preponderent, în aria nordică.

chitit adj. „chibzuit”: *Îndată trimise de aduse pre Meemant voevodul, foarte bun veteaz și **chitit*** (s.v.). Semantismul figurează în DA *chiti* 6., pentru jumătatea Moldovei din dreapta Prutului, cu atestări din Creangă și Alecsandri, iar pentru stânga Prutului v. DD II s.v. *chiti*.

primblare s.f. var. s.v. „plimbare”: *Și într-o zi ieșit Alexandru cu pușintei boieri în pădure pentru **pr[i]mblare*** (v. DD IV s.v. *primblat*).

închina vb. „a dăru”: *Scoase Aristotel darurile de la Olimpiada și **închină** lui Alexandru* (s.v.) (v. DD V s.v.).

raclă s.f. „sicriu”: *Ei le făcură la amândoi o **raclă** de aur* (s.v. 1). Cuvântul circula în Moldova istorică, de vreme ce se întâlnește la Creangă (v. *Ivan Turbincă: Să fac o drăguță de **raclă** să steie și împăratul într-însa*).

Lexicul extras de GV reflectă și o anumită dinamică, pertinentă în crearea de variante inedite. Este cazul adjectivului *blajentie* „fericitul”, cu o tranșă finală suspectă: *O, **blajentie** Ivantie! Spune-m în ce Dumnezeu credeți și cui vă închinați?* (s.v.). Cu punctul de plecare *blajin*, noua formație s-ar putea explica prin *solidaritate lexicală* (Coșeriu, 2005, p. 41), proces posibil în limitele sintagmei *blajin Ivantie*. În cadrul acesteia, determinantul a primit de la determinat secvența terminală a acestuia, în scopuri eufonice. Structura *blajentie Ivantie* dobândește o anumită muzicalitate mnemotehnică, girată de termenii componenți în armonie. În același timp, cuvântul nou-creat nu dispune de autonomie lexicală. Prezența sa în comunicare este condiționată de existența sintagmei care se va impune ca atare. Dezmembrarea acesteia duce la anularea variantei nou-create care, în acest mod, este privată de elementul de sprijin. Din acest motiv, E. Coșeriu a definit tipul de relație intercondițională *solidaritate lexicală*. În plus, adăugăm faptul că asemenea formație probează uzul intens al formulei *blajine Ivantie* și că secvențe similare au fost create, în general, la nivel dialectal. Menționăm structura *înălțasă împărăteasă*, în simetrie cu *înălțate împărate*, înregistrată în Bucovina: *Apăi **înălțate împărate**, am venit și eu până la dumnetă. S-o lăudat amărâta asta a me că poate să facă la **înălțeasa-mpărăteasă** să facă copchil* (Bârlea, 1966, p. 261).

Am apelat la microilustrarea din cartea populară „Alexandria” cu intenția de a proba atracția autorului pentru cartea veche. Ca urmare a investigațiilor acestuia, cititorul află că, probabil, cea mai cunoscută dintre acest tip de lucrări a circulat în chip firesc și în Basarabia, pentru că provincia aparținea teritorial și lingvistic românității. Copiștii nu ar fi procedat la executarea de variante locale dacă „Alexandria” n-ar fi prezentat interes, la cotele epocii respective, pentru un anumit tronson de public. Masa de particularități reperate de cercetător aproape l-au obligat să le dea atenția cuvenită. Cu pasiune și metodă le-a inventariat de la sunete și până

la alcătuirile pe seama lor. Universul în care s-a adâncit l-a determinat să realizeze studii de fonetică, morfologie, sintaxă, lexic pentru limba „veche și-nțeleaptă” din „Alexandria”. Dintre acestea, parcurgerea rapidă a repertoriului lexical a însemnat, pentru mine, „o lectură cu ecou”. Cu unele dintre lemele, care mi-au atras atenția, mă întâlneam deja în alte surse ulterioare (v. *supra*). Atestarea acestora, în spațiul de dincolo de Prut înscriu Basarabia, din punctul de vedere al evoluției limbii, și cu acest prilej, în ansamblul românității din care, cu urmări dureroase, avea să fie smulsă peste puțin timp.

A comenta oricât de superficial „Alexandria”, în varianta basarabeană = a vorbi cu reverența de rigoare despre dl. *Galaction Verbecianu*, omul și cartea fiind inseparabili.

Referințe bibliografice:

1. BÎRLEA, Ovidiu. *Antologie de proză populară epică*. Vol. I. București: Ed. Pentru Literatură, 1966.
2. COȘERIU, Eugeniu. *Limba română – Limbă romanică*. București: Ed. Academiei Române, 2005.
3. *Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură*. Chișinău/ București, an VII, 2000, p. 23-28.
4. DGS. *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*. Vol. I-III. București: Ed. Academiei Române, 2009-2011.
5. FELECAN, Nicolae. *Lingvistică și filologie română*. Cluj-Napoca: Ed. Mega, 2020.
6. IORDAN, Iorgu. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983.
7. VEREBCEANU, Galaction. O variantă moldovenească a cărții populare „Alexandria”. Text 1. În: *Philologia*. 2014, nr. 1-2, p. 72-136.
8. VEREBCEANU, Galaction. O variantă moldovenească a cărții populare „Alexandria”. Fonetică (2). În: *Philologia*. 2014, nr. 3-4, p. 76-86.
9. VEREBCEANU, Galaction. O variantă moldovenească a cărții populare „Alexandria”. Morfologia (3). În: *Philologia*. 2015, nr. 1-2, p. 80-103.
10. VEREBCEANU, Galaction. O variantă moldovenească a cărții populare „Alexandria”. Sintaxa (4). În: *Philologia*. 2015, nr. 3-4, p. 82-93.

**CORPUSUL AFORISTIC LATIN:
SUMĂ A VALORILOR EXISTENȚIALE UNIVERSALE
ȘI DIDACTICĂ**

**Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI,
Natalia ROTARU, Cristina NEGRU**

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Referindu-se la limba latină, unii cercetători o cataloghează ca fiind „o limbă moartă”, care îi salvează pe cei vii. Uzajul frecvent al corpusului aforistic savant (diverse domenii de activitate), popularizarea acestuia etc. demonstrează vitalitatea limbii latine, considerată model de formare științifică, personală și profesională. Aforismele și expresiile latine asigură statutul limbii latine ca „limbă de comunicare” prin excelență a valorilor existențiale universale. Didacticismul Dicționarului poliglot de aforisme și expresii latine (Autori: Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI, Natalia Rotaru, Cristina NEGRU), preconizat a fi editat în 2022, constă în a ne învăța a gândi și a percepe realitatea (subiectivă, de altfel), în complexitatea și în sistemul „lucrurilor” din perspectiva spiritualității antice, a înțelege esența acestor „lucruri” ca sumă a realității, și Omul, personalitate, ca parte integrantă a acesteia.*

Cuvinte-cheie: *dicționar, corpus aforistic latin, valori universale, didacticism.*

Abstract. *Referring to Latin, some researchers call it a „dead language” that saves the living. The frequent use of the Latin aphoristic corpus (various fields of activity), its popularization, etc. demonstrates the vitality of the Latin language, considered a model of scientific, personal and professional training. Latin aphorisms and expressions ensure the status of the Latin language as a „language of communication” par excellence of universal existential values. The didacticism of the Polyglot Dictionary of Latin aphorisms and expressions (Authors: Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI, Natalia ROTARU, and Cristina NEGRU), expected to be published in 2022, consists in teaching us to think and perceive the reality (subjective, by the way), in the complexity and in the system of „things” from the perspective of ancient spirituality, to understand the essence of these „things” as a sum of reality, and the human being, a personality, as an integral part of it.*

Keywords: *dictionary, Latin aphoristic corpus, universal values, didacticism.*

*Dacă vrem să înțelegem lumea de astăzi,
trebuie să înțelegem lumea antică, ale cărei valori
autentice sunt și constante ale spiritualității umane.
(Horia C. Matei)*

Argumentum et necessitas /Argument și necesitate (Introducere). *Lumea antică greco-latină reflectă prin excelență valorile existențiale umane și își asumă*

rolul de *Genus universalis* în reflectarea realităților vieții și „fără miracolul grec, sistematizat și transmis de geniul latin nu poate fi concepută spiritualitatea modernă” (Horia C. Matei, 1993, p. 15). Comuniunea om-univers dintotdeauna a fost reper de meditații asupra valorilor existențiale; omul (microuniversul) în toată complexitatea sa: corp, suflet, spirit.

Necesitatea elaborării acestui *dicționar* are la bază tendința actualului *homo socialis* de a actualiza cunoașterea *Genus universalis* a realității.

Omniprezente în variate domenii de activitate (filosofie, medicină, sociologie, științe juridice, politologie, didactică, beletristică etc.), aforismele savante reprezintă indicatoare de performanță intelectuală.

Prin tematica sa, dicționarul este destinat Omului de toate vârstele (copii, maturi etc.), de toate profesiile, implicat în multiplele activități, inclusiv în cele de a învăța și de a cunoaște etc.

Didacticismul *Dicționarului poliglot de aforisme și expresii latine* constă în a ne învăța a gândi și a percepe realitatea (subiectivă, de altfel), în complexitatea și în sistemul „lucrurilor” din perspectiva spiritualității antice, a înțelege esența acestor „lucruri” ca sumă a realității, și Omul, personalitate, ca parte integrantă a acesteia.

Dicționarul poliglot de aforisme și expresii latine cuprinde peste 3000 de aforisme și expresii latine (cu puncte de plecare în realitățile antice, medievale etc.) care, prin valoarea lor expresivă, oferă strălucire și eleganță comunicării, în general.

Totuși, reutilizate și remodelate conceptual, sunt susceptibile a forma și a pune în funcțiune terminologii domeniile: *In flagranti*, *In flagrante delicto* / *În flagrant delict*; *Actio civilis* / *Acțiune*, *Act civil* (științe juridice); *Ad usum* / *După obicei* (științe juridice), dar și *Ad usum (internum, externum)* / *Pentru uz (intern, extern)* (medicină) etc.; altfel spus, are loc fenomenul de terminologizare a corpusului aforistic savant.

Așadar, revalorificarea spiritualității antice, conservate în corpusul aforistic savant, este obiectivul prezentei lucrări lexicografice: actualizarea aforismelor și a expresiilor latine, echivalarea acestora în limbile română, engleză, germană, franceză, spaniolă, italiană, rusă, bulgară (dată fiind poziția inter-/translingvistică a aforismelor și a expresiilor latine), propunerea unor abordări ale corpusului aforistic din perspectivele ontologică, gnoseologică, deontologică, identificarea criteriilor de clasificare a corpusului aforistic etc.

***Sententiae aeternae* / *Sentințe eterne*.** Considerăm tridimensionalitatea ontologică, deontologică, gnoseologică esențială în înțelegerea spiritualității valorilor autentice general umane.

Dimensiunea ontologică. Termenul *ontologie* (< gr. *on*, *ontos* „a fi, ființă” + < gr. *Logos* „cuvânt, știință, studiu” (secolul al XVII-lea, paternitate – Rudolfd

Goclenius (<https://ro.wikipedia.org/wiki/Ontologie>) „esența ființei”, „ființa în ceea ce există” sau „existența ființei și a lucrurilor”.

Dimensiunea ontologică, în abordarea corpusului savant, se axează pe conceptele:

- *Res, rei, f* „lucru” versus *unus, i, m* „unul”, *homo, inis, m* (*individuum, i, n*): *Natura rerum / Natura lucrurilor; Homo res sacra homini / Omul este ceva sfânt pentru om; Omnia mea mecum porto / Tot ce-mi aparține port cu mine* etc.

- *Ens, entis, n* „existent, existență” - *vita, ae, f* „viață”, *mors, mortis, f* „moarte”: *Ego sum qui sum / Eu sunt cel ce sunt; Non est vivere, sed valere vita / Esența vieții nu constă în faptul de a exista, ci de a rezista; Sapientia ars vitae est / Înțelepciunea este arta vieții; Sæpe ne utile quidem est scire quid futurum sit / De multe ori nu e bine să-ți cunoști soarta* etc.

- *Verum, i, n* „adevărul” și *deus, i, m* „zeu”, *universus, i, m* „univers”: *Vincit omnia veritas / Adevărul învinge totul; Nihil sine Deo / Nimic fără Dumnezeu* etc.

Dimensiunea gnoseologică presupune „cunoașterea lucrurilor și felul cum le percepem” și este în opoziție cu dimensiunea ontologică, care face referire la „lucrurile în sine”. *Gnoseologia* (< gr. *gnosis* „cunoaștere + < gr. *logos* „cuvânt, știință, teorie”) are în vizor cunoașterea umană și se referă la conceptele:

- *Res, rei, f* „lucru”: *homo, inis, m* (*individuum, i, n*): *Homo doctus in se semper divitias habet / Omul învățat are întotdeauna averea cu sine; Quidquid discis, tibi discis / Orice ai învăța, înveți pentru tine*.

- *Cognosco, ere* „a cunoaște” - *cognitionis* „cunoștințe”: *Ad cogitandum et agendum homo natus est / Pentru cugetare și pentru acțiune este născut omul; tot aici menționăm, **cunoașterea endocentrică** („cunoașterea de sine”): *Nosce te ipsum / Cunoaște-te pe tine însuși; Imperāre sibi maximum impērium est / A-ți porunci ție însuși este cea mai mare putere* etc. și **cunoașterea exocentrică** („cunoașterea noului”).*

Adiacența sferelor de cunoaștere generează caracterul interdisciplinar al corpusului aforistic savant. În funcție de aria de utilizare a formulelor savante (în funcție de domeniu, context etc.), deosebim:

a) Aforisme și expresii latine consacrate: *Rubor, tumor, calor, dolor et functio laesa / Roșeață, tumefacție, căldură (temperatură ridicată), durere și agravarea funcției* etc. – medicină.

b) Aforisme și expresii latine interdisciplinare: *Ignorantia non est argumētum / Ignorarea (= nepregătirea temelor) nu este un argument; Sensu stricto / În sens strict; Sensu largo / În sens larg; Ab origine / De la origini; Modus vivendi / Mod de viață; Dictum-factum / Zis și făcut* etc. – medicină, lingvistică, filosofie, ziaristică etc.

● *Doceo, docere* „a învăța, a instrui, a transmite cunoștințele”: *Nulla aetas ad discendum sera/ Nici la o vârstă a învăța nu este târziu; Docendo discimus/ Învățând pe alții, învățăm și noi.*

Aceste aforisme și expresii se mai numesc didactice, formulele savante, „un spațiu” concis, în care spiritul și inteligența conviețuiesc (Butiurca, 2015, p. 25) și care **sunt o formă de didactică umană.**

Dimensiunea deontologică. *Binele* și *frumosul* sunt categorii estetice care pun baza normelor de conduită general umane și care cultivă calitățile de bonom. Deontologia se consideră „știință a datoriei și a obligațiilor morale”.

● *Bonum, i, n* „binele”: *Bene habit/ E bine; Summum bonum/ Binele suprem* etc.

● *Pulchrum, i, n* „frumosul”: *Pulchre, bene, recte!/ Frumos, bine, corect!; Pulchra res homo est si homo est/ Frumoasă ființă este omul, dacă este om* etc.

Etica și deontologia sunt omniprezente în sistemul de relație:

1. **om-mediul natural:** *In scientia naturali principia observationibus confirmari debent / În științele naturale principiile trebuie să fie confirmate prin observații.*

2. **om-mediul social:** relații interpersonale, nivel uzual: toleranța – *De gustibus et coloribus non disputandum/ Gusturile și culorile nu se discută; cumpătarea: Si tacuisses, philosophus mansisses/ Tăceai, filosof rămâneai; dragostea de om: Amor gignit amorem/ Dragostea atrage dragostea* etc., dar formează și un brâu de apărare în conduită: *Fide, sed qui fidus, vite/ Să te încrezi, dar nu în oricine* etc.

Spiritus et communicatio / Spirit și comunicare (Concluzii). Referindu-se la limba latină, unii cercetători o cataloghează ca fiind „o limbă moartă”, care îi salvează pe cei vii. Uzajul frecvent al corpusului aforistic savant (diverse domenii de activitate), popularizarea acestuia etc. demonstrează vitalitatea limbii latine, considerată model de formare științifică, personală și profesională.

Aforismele și expresiile latine asigură statutul limbii latine ca „limbă de comunicare” prin excelență a valorilor existențiale universale.

Referințe bibliografice:

1. BUTIURCA, Doina. Lingvistică și terminologie. *Hermeneutica metaforei în limbajele specializate*. Iași: Institutul European. 2015. 244 p.
2. MATEI, Horia. *O istorie a lumii antice*. Chișinău: Universul, 1993. 408 p.
3. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Ontologie>.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

ACADEMIC CONFRONTATIONS AT THE END OF HIGH MODERNITY

Felix NICOLAU

Universitatea Complutense din Madrid, Spania

Abstract. *Academic novel is by definition a cultural enterprise, but it can properly surprise the hostility of an extremely hierarchical environment. Concepts, ideas and archetypes are preserved and melted in the literary substance even with the help of irony and pastiche. Or, better said, irony and pastiche are means of avoiding the hostility of a milieu blocked in stereotypes and snobbery.*

Kingsley Amis's novel "Lucky Jim" absorbs modernist cultural ingredients in order to demythologize them in a postmodern fashion. Anyway, it seems that the process of demythization implies the subsequent process of re-mythization. The cultural heritage is unavoidable in the last phase of postmodernism. In 1975 we can hardly speak about cultural aphasia. The individual with a postmodernist Weltanschauung plays the satirical role of the knight errant in search of falsified (dragonized) modernist mentalities and cultural options. This paper will analyse the risks and methods of demythization and the reverse process in an attempt to understand the cultural logic of antimodernist approaches.

Keywords: *hierarchy, Lucky Jim, Kingsley Amis, postmodernism, academic hostility.*

Rezumat. *Romanul academic este prin definiție o întreprindere culturală, dar poate surprinde în mod corespunzător ostilitatea unui mediu extrem de ierarhic. Concepte, idei și arhetipuri se păstrează și se topesc în substanța literară chiar și cu ajutorul ironiei și pastişei. Sau, mai bine spus, ironia și pastişa sunt mijloace de a evita ostilitatea unui mediu blocat în stereotipuri și snobism.*

Romanul lui Kingsley Amis, „Lucky Jim”, absoarbe ingrediente culturale moderniste pentru a le demitiza într-o manieră postmodernă. Oricum, se pare că procesul de demitizare presupune procesul ulterior de re-mitizare. Moștenirea culturală este inevitabilă în ultima fază a postmodernismului. În 1975 cu greu se poate vorbi despre afazie culturală. Un individ cu o viziune asupra lumii postmoderniste joacă rolul satiric al cavalerului rătăcit în căutarea unor mentalități și opțiuni culturale moderniste falsificate (dragonizate). Această lucrare va analiza riscurile și metodele demitizării și procesul invers în încercarea de a înțelege logica culturală a abordărilor antimoderniste.

Cuvinte-cheie: *ierarhie, Lucky Jim, Kingsley Amis, postmodernism, ostilitate academică.*

„Think of the people who do kind things in an unkind way!” (Bernard Shaw, *Plays Pleasant, You Never Can Tell*, Penguin Books, London, 1958, p. 288)

Lucky Jim, 1954, by Kingsley Amis, is considered by everyone an extremely funny academic novel; a novel of the genre. A third millennium close reading may uncover, however, side-meanings at the time of publication which, in the meantime, have become central meanings. The humoristic ingredient of the novel has dwindled dramatically, whereas the underestimated conflict between modernist rituals and postmodernist reactions has spiralled upwards. This submerged dialectic can be made more obvious with the help of an analysis realized with the instruments of the cultural studies. The humour-embalmed hostility is rooted in an academic milieu which favours mediocrity and intellectual submission, if not sheer flattery.

1. CENTRAL VERSUS PERIPHERAL MENTALITIES

From the first pages of the novel we are shown the old-fashioned type of provincial life, when compared to the life in London. Provincial life depends on ritual, sophistication and uncompromising hierarchy. The tip of the iceberg is represented by those academics who want to be perceived not only as self-demanding professionals, but as arty high-brow intellectuals. The masked crisis is generated by their snobbish amateurism. They want to be modern and sophisticated when, in fact, they are only conventional. Christopher Butler insisted on the de-familiarizing side of modernism, in line with the Russian formalists' *ostranenie*: „modernist art is far more indirect – it can make the world seem unfamiliar to us, as rearranged by the conventions of art” (Butler, 2010, p. 2). Mimicking modernism, which means frequenting art in a polite and conventional way, can trigger a comedy of situation, but not spiritual shivers.

Professor Welch impersonates all these cultural habits of provincial high-life society. As David Lodge remarked „Amis drew an immortal portrait of the absent-mindedness vanity, eccentricity and practical incompetence that academic institutions seem to tolerate and even to encourage in their senior stuff (or, at least, did before the buzz-word ‘management’ began to echo through the groves of academe in the 1980s)” (Amis, 2000, p. VIII).

A first opposition to the stiff-upper-lip-ness of late-modernism was the arrival of *The Angry Young Men* in 1950s. Amis's protagonist is a direct descendent of these university educated, but of humble social extraction, individuals. He is a “hero of humble origins ill-at-ease in a university milieu” (Ibidem, p. IX). In the *Introduction* to the 2000 edition of the novel, David Lodge remarked that “Jim is ill-at-ease and out of place in the university because he does not at heart subscribe

to its social and cultural values, preferring pop music to Mozart, pubs to drawing rooms, non-academic company to academic” (Ibidem, p. XI). Later on, Lodge’s charismatic Professor Zapp will master both academic culture and pop hits or cartoon series. Proficiency in these opposed cultural fields is a later date gain. The emergent postmodernism is not as tolerant as the full-blown postmodernism will be: “It is part of Jim’s loathing for all high-cultural affectation that he will never admit, even to himself, to remembering the names of the books and authors he has read” (Ibidem, p. XIV). Jim plays the ignorant in a conscious and purposeful manner, preferring to be peripheral in the universe of academe, but central in the world of non-conventional, updated intellectuals.

2. BAD HABITS, SOFT DRUGS, LESS WORK

Actually, Jim Dixon is not bothered by the challenges in intellectual life, but by the amateurishness and empty ritualistic style of its protagonists. Between him and the rigid intellectual milieu there is an outsmarting competition. The young faculty member has an untidy aspect, but he cannot be taken for an idiot, not even for a Dostoyevskian mystical idiot. Sally Shuttleworth described the pre-modern type of idiot: “The idiot in mid-nineteenth-century culture was a figure of ontological indeterminacy, not only crossing boundaries, but troubling and disturbing them: at once animal and human, child and adult; an adult who is always childish, and a child who is never a child” (Shuttleworth, 2001, p. 17). The postmodern outcast does not have such an outstretched personality. In fact, his existence is quite transparent, as he functions as a critical mirror for the other characters. The readers are only informed that he enjoys smoking and light-drinking, that he mimics ludicrous people and plays all sorts of practical jokes. He even dares to drink in a bus full of students, who were drinking in their turn (Amis, 2000, p. 155). Regarding his other bad habit: “As long as he could remember he’d never been able to smoke as much as he wanted to” (Ibidem, p. 154). The new type of intellectual has very many habits specific to the emerging counterculture.

When it comes to writing academic articles, Jim tries to improvise and remix data: he „cheered up at the thought of being able to do himself so much good without having to think at all” (Ibidem, p. 166). Postmodernism is less creative than prone to corroborate and shuffle previous creations. Fact is, neither his colleagues bring forth peremptory evidence about their creativity or sagacity. All along the plot we are informed about one article written by Jim but its publication is indefinitely postponed, until the editor of the respective academic magazine will publish it in his name. The omniscient narrator abruptly describes Dixon’s intellectual policy: “to read as little as possible of any given book” (Ibidem, p. 17). This does not mean

a rejection of reading as such, but a strategy of fast and various reading of as many books as possible with the purpose of staying tuned and informed in different fields. The new type of culture is characteristic for the postmodernist versatile approach to culture.

3. HOW INTELLECTUAL ARE THE INTELLECTUALS OF THE 50S?

The issue is: what is an intellectual like in the 50s? The more professor Welch parades his arty inclinations, the more Jim Dixon considers him and Bertrand, Welch's son and a mediocre painter, „stock platitudes” (Ibidem, p. 51). Welch is involved in all sort of artistic activities and sees himself as a gifted dilettante. Jim, in exchange, ventures deprecatory appreciations upon his superior's shallow personality: „Desperately he tried to listen to Welch's song, to marvel at its matchless predictability, its austere, unswerving devotion to tedium” (Ibidem, p. 64). Without being a connoisseur, the all-encompassing snobbery determines Jim to discard even masterpieces and geniuses: „The piece was recognizable to Dixon as some skein of untiring facetiousness by filthy Mozart” (Ibidem, p. 63). Actually, Dixon's attitude is not anti-intellectualist, but against artsy amateurish pretensions. He foregrounds the anti-aestheticism of a later date: „The high-water mark of anti-aestheticism arguably coincident with the emergence of the so-called 'culture wars' of the late 1980s and early 1990s, wherein anxieties concerning the erosion of the high culture/popular culture divide gained considerable publicity and became an industry in their own right, though mostly, it has to be said, the preoccupation of media pundits rather than academics” (Joughin, 2003, p. 4). What is an intellectual about, anyway, in this context? It seems that the traits of British provincial intellectuals in the 50s are snobbery, social sophistication and hierarchical mentality. Their productivity consists of correct, but mediocre articles, and once in a while books, especially compilations. These are the pillars of a decrepit modernism, figment of social respectability, but not of originality and profundity.

The approach is a Hegelian one: „the extension of universality implies the erasure of difference, and the notion of mediation implies that universality and difference can be reconciled only through the subordination of the difference to universality; harmony is thus achieved through domination and mediation turns out to be the erasure of difference rather than its recognition” (Butler, 1992, p. 4). Indeed, what suffocates Jim is the lack of recognition which is caused by his inability to wear a „serious” mask. In order to contain his disgust in relation to the intellectual pretensions surrounding him, he braces up in a binge drinking manner. These evasionist tendencies offer Kingsley Amis the opportunity to exaggeratingly

insist on physical disasters. Only some similes are fortunately-chosen: „his mouth had been used as a latrine by some small creature of the night, and then as its mausoleum” (Amis, 2000, p. 61).

There is no social implication or establishment contestation in the life of these intellectuals. Modernism disputed tradition whereas the nascent postmodernism enlarged the scope of culture by giving the accolade to counterculture and even to underculture. In this complex context, the *aequa anima* and the conformism of the „big-wigs” in the city seems suspect. Can authentic intellectuals remain so passive or closed to experiment? The inflexibility of their mentality is reflected by Bertrand, who always uses two ‘No’s to negate and these ones accompanied by a very suggestive non-verbal posture (Idem, ibidem). If „every aspect of life has a politics” (Berube, 2002, p. IX), as postmodernism proclaimed, then there is very little postmodernism in the novel. Nor does the intellectual ebullition characterize these academics. In Berube’s terms, they do not qualify for the intellectual caste: “for me, the term intellectual has come to mean something different, not necessarily a creator of culture, but one who deals specifically in the realm of ideas” (Ibidem, p. 6).

4. MELTING THE SOLIDS

In postmodernism intellectuals were supposed to de-congeal the fossilized structures of modernism. In its turn, modernity had triggered a liquefying process and this favoured the melting of spatialized representations: „Fluids, so to speak, neither fix space, nor bind time. In a sense, solids cancel time; for liquids, on the contrary, it is mostly time that matters. Was not modernity a process of ‘liquefaction’ from the start?” (Bauman, 2000, p. 2). Once modernism lost its flexibility and intellectual alertness, it was the turn of postmodernism to take over; to demythologize „the ‘profaning of the sacred’: for disavowing and dethroning the past, and first and foremost ‘tradition’ – to wit, the sediment and residue of the past in the present; [...] to clear the site for new and improved solids; to replace the inherent set of deficient and defective solids with another set” (Ibidem, p. 3). The modernist intellectuals are reduced to the status of museum exhibits in postmodernism. Accordingly, they lost the dynamism of the intellectual condition and became sediments: „Rigidity of order is the artefact and sediment of the human agents’ freedom” (Ibidem, p. 5). Re-fluidization of space is symbolized by Jim’s funny faces when ridiculing his betters or colleagues. There is a whole collection of twisted, mocking faces in the novel, like a broken, extreme-baroque architecture. When Jim pulls faces, he externalizes his inner monologue in non-verbal communication. When this would be too dangerous, he transfers it inwardly: “mentally, however, he was making

a different face and promising himself he'd make it actually when next alone" (Amis, 2000, p. 8). Imagination can compensate for the repressed irritation. For instance, Welch drives in such a disastrous manner that Jim construes sophisticated penalties: „He pretended to himself that he'd pick up his professor round the waist, squeeze the furry grey-blue waistcoat against him to expel the breath, run heavily with him up the steps, along the corridor to the Staff Cloakroom, and plunge the too small feet in their capless shoes into a lavatory basin, pulling the plug once, twice, and again, stuffing the mouth with toilet-paper" (Ibidem, p. 9-10). When he is obliged to be part of Welch's arty week-end he drinks so heavily that during the night he unconsciously burns with a cigarette the bed sheets and the table in his sleeping room. He will manifest his relief in getting rid of the incriminatory objects like this: "In the junk-room he nudged aside an archery target, making his crazy-peasant face at it – what flaring imbecilities must it have witnessed? – and dumped the table behind the screen" (Ibidem, p. 75).

Even the first elaborate dialogue with Christine Callaghan, his future girlfriend, whom he will snatch away from Bertrand Welch, irritates him to the degree of a provoking the face-twisting silent reply. He produces „his Chinese mandarin's face, hunching his shoulders a little"; this because „he disliked this girl and her boyfriend so much that he couldn't understand why they didn't dislike each other" (Ibidem, p. 69). This expressive non-verbal communication is accompanied, when Jim Dixon is alone, by rhythmical imprecations, meant to reflect Welch's artistic amateurishness: „you ignorant clod, you stupid old sod, you *havering slavering*" or „you wordy old *turdy* old scum, you griping old *piping* old bum" (Ibidem, p. 87). When he hears somebody calling Professor Welch, he produces his „Martian-invader face" (Ibidem, p. 91). If he is successful in playing practical jokes upon his adversaries, he manifests his joy hyperbolically: „he threw back his head and gave a long trombone-blast of anarchistic laughter" (Ibidem, p. 103). If not, he may compensate with „his lemon-sucking face" (Ibidem, p. 141). All these acting abilities have a criticising side and he is aware of this aspect: „he thought what a pity it was that all his faces were designed to express rage or loathing" (Ibidem, p. 250). Besides his critical inclinations, Jim Dixon is a morphotic and a vengeful person. His character's strong points are the somehow mild spirit of revenge and his disinterestedness in obtaining financial advantages. His way of reacting to negative stimuli rediscovers the biological, as Judith Butler will demand fifty years later (Butler, 1992, p. 109). His disrespect towards hierarchy functions as a critique of essentialism, from a postmodern point-of-view: „The conventional way of understanding essentialism is a position that accepts the notion of a pre-given or pre-constituted identity" (Ibidem, p. 108). As Dixon seems impervious to

theory, we have no reason to assume a postmodernist reaction from his part. Maybe postmodern, but not postmodernist! However, the democratic, corrosive and flexible approach is obvious. Zygmunt Bauman remarked the negative and contesting side of postmodernism: „The postmodern mind seems to condemn everything, propose nothing. Demolition is the only job the postmodern mind seems to be good at. Destruction is the only construction it recognizes” (Bauman, 2000, p. X). This remark is not completely disqualifying, as it admits the existence of a constructive demolition. It is a responsible freedom, like that of the art: „the exhilarating freedom to pursue anything and the mind-boggling uncertainty as to what is worth pursuing and in the name of what one should pursue it” (Ibidem, p. VII). From this standpoint, Jim Dixon is an artist who attacks an art whose symbolism loses its polysemantism at a fast pace. It is an unstable interval, imbibed with an obnoxious minimalism: „How farcical it seems to fight for genuine art when one can no more drop anything incidentally without the dropped object being proclaimed art” (Ibidem, p. VIII). Such deregulatory passages intervene regularly in the history of culture. Modernity emerged on the stage in the same combative coordinates: „The war against mystery and magic was for modernity the war of liberation leading to the declaration of reason’s independence” (Ibidem, p. X).

5. BETWEEN ESSENTIALISM AND LITERALISM

Jim Dixon is an unintentional agent of postmodernity as he supports a desultory and dubious lifestyle, whereas he also criticizes and mocks the vain pretensions and lack of abilities of the others. His interior monologue is a cannonade against bad driving, petty domestic manias, male domination in couples, infidelities in love affairs, pecuniary arrangements, low professional performances, and so on and so forth. For instance, Dixon cannot stand those snobbish gatherings wherein Bertrand, the failed painter, uses phrases like: „contrapuntal tone-values” (Amis, 2000, p. 112). That is why he elopes with Bertrand’s girlfriend and feels: „like a special agent, a picaroon, a Chicago war-lord, a hidalgo, an oil baron, a mohock” (Ibidem, p. 113). No remorse whatsoever! Modernism cultivated a vertical spirit of adventure; postmodernism preferred a horizontal, more physical one. The physicality of the young lecturer is highlighted during the fight with Bertrand, when he simply knocks his rival down. Being so physical, laid-back and self-indulgent, it is obvious that Dixon could not be fond of sophisticated or elitist art.

Postmodernist art is not against *indirectness*, but its message is friendlier as it is interspersed both with parody and sentimentality. Dixon hates the literalism of some of the historical articles he has to write. An example in point would be the “flatulent work on textile trades in the time of the Tudors” (Ibidem, p. 170). What is

the issue here? „The hallmark of literalism is a text’s ability to compel our attention to its physical features, and more generally, to make us think of language in terms of its material constituents” (Ashton, 2005, p. 5).

Neither is Jim Dixon an essentialist, nor a literalist, that is a realist. He likes plotting, farcical scenarios and dynamic repertoires. This is a possible explanation of the title: Jim is lucky as he leaves the novel with the beautiful girlfriend of his pestering boss’s son and with a job in London, which was offered him by Gore-Urquhart, Christine’s influent uncle. Why does Gore-Urquhart choose him? On account of his qualifications? On the contrary: „It’s not that you’ve got the qualifications, for this or any other work, but there are plenty who have. You haven’t got the disqualifications, though, and that’s much rarer” (Amis, 2000, p. 234). This is symptomatic of a new brave world: communicative skills supersede specialised professionalism. The post-industrial epoch encourages the tertiary sector: services and education understood as a profitable and productive activity: „Equally, the rapid decline of the primary and secondary sectors of the economy has negatively impacted men’s employment and incomes” (Synnott, 2009, p. 1). Dixon likes teaching, but dislikes the servile implications of building an academic career. Actually, he does not want a career, but a casual job which will not invade his private life. It is the beginning of a free-style jobs interval; jobs, not professions. This does not mean necessarily an irresponsible attitude. Dixon is a responsible man as he is on the verge of losing Christine’s affection because he wants to protect Margaret, a fellow-lecturer who repeatedly pretends to commit suicide and who throws fits of hysteria. Actually, he possesses an extra-sense which forbids him „being starchy” (Amis, 2000, p. 136). His stance in life is paradoxical: a medievalist who loathes scholasticism. Paradoxical and oxymoronic. His final public lecture gets him the push. He is supposed to glorify the *Merrie England* but, instead of making a bow to tradition, he appears on stage in an advanced state of intoxication and formulates shocking conclusions: „it was about the most un-Merrie period in our history. It’s only home-made pottery crowd, the organic husbandry crowd, the recorder-playing crowd, the Esperanto...” (Ibidem, p. 227). Not only shocking, but aberrant. His thinking process advances in conformity with a ricochet technique. Moreover, he feels possessed by an evil spirit who commands him to imitate the preposterous manners of speaking of Professor Welch and of the Principal. Dixon is a natural-born parodist and *pasticheur*. In any case, he despises plagiarism. This is the initial phase of postmodernism. Only the last phase will accept the semi-plagiarism of arresting the foreign content but of watching it from a different angle. As a fresh postmodernist, Dixon distrusts ready-made explanations: „One of the best Ways of describing postmodernism as a philosophical movement would be as a form of

scepticism – scepticism about authority, received wisdom, cultural and political norms, etc.” (Sim, 2001, p. 3).

6. CONCLUSION

Lucky Jim can be read as a narrative about the conflictual relationship of late modernism with the incipient postmodernism. As it is obvious from Professor Welch's and Jim Dixon's behaviours, the last phase of modernism was characterised by amateurishness, pretence, stiff-upper-lip-ness and lack of creativity, whereas the budding postmodernism adopted a superficial, all-criticising, improvising and laid-back, even debauched manner. The elitist attitude ends up as dry pastiche and mannerism. The new cultural direction absorbs consumerism and low-middle class appetites. In the same time, the rigid profile of provincial intellectual life loses ground in favour of metropolitan underculture. In terms of professional developments, low-qualification jobs take precedence over tedious, life-consuming respectable professions. What is gained in sincerity and frank sentimental manifestations is lost in refinement and ritual. The non-conformist protagonist of the novel behaves like a knight errant *à rebours* in the search of the last dragons' modernist dens. The question still hovers after so many years from the publication of the book: is Jim Dixon conscious about the theoretical implications of his chaotic life, infringing all academic rules, or his opposition and intoxicated demise are only a chance synchronization with the emerging *zeitgeist*, the postmodernism?

Bibliographic references:

1. AMIS, Kingsley, *Lucky Jim*, Penguin Books Ltd: London, 2000.
2. ASHTON, Jennifer, *From Modernism to Postmodernism. American Poetry and Theory in the Twentieth Century*, Cambridge University Press: New York, 2005.
3. BAUMAN, Zygmunt, *Liquid Modernity*, Polity Press: UK, 2000.
4. BERUBE, Maurice R., Bergin & Garvey *Beyond Modernism and Postmodernism, Essays on the Politics of Culture*, Bergin & Garvey, London, 2002.
5. BUTLER, Christopher, *Modernism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press Inc.: New York, 2010.
6. BUTLER, Judith, "Poststructuralism and Postmarxism", in *Diacritics*, Vol. 23, No. 4. (Winter, 1993): 2-11.
7. BUTLER, Judith; Stanley Aronowitz; Ernesto Laclau; Joan Scott; Chantal Mouffe; Cornel West, "The Identity in Question", *Discussion*, October, Vol. 61, (Summer, 1992): 108-120. <http://links.jstor.org/sici?sici=0162-2870%28199222%2961%3C108%3AD%3E2.0.CO%3B2-V>.
8. JOUGHIN, John J. and Simon Malpas (Eds.), *The New Aestheticism*, Manchester University Press: Manchester, 2003.

9. SHUTTLEWORTH, Sally, “ ‘So Childish and So Dreadfully Un-Childlike’: Cultural Constructions of Idiocy in the Mid-Nineteenth Century”. In *Crossing Boundaries. Thinking through Literature*, Edited by Julie Scanlon And Amy Waste, Sheffield Academic Press Ltd.: Sheffield, 2001.
10. SIM, Stuart, *The Routledge Companion To Postmodernism*, Routledge: London, 2001.
11. SYNNOTT, Anthony, *Re-Thinking Men Heroes, Villains and Victims*, Ashgate Publishing Company, UK, 2009

GRAIUL ROMÂNESC DE LA EST DE PRUT ÎN ATENȚIA DIALECTOLOGILOR

Vasile PAVEL

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Cercetarea graiurilor populare de la est de Prut a constituit o preocupare continuă a dialectologilor. Obiectivul principal: elaborarea „Atlasului lingvistic moldovenesc” și înregistrarea de texte dialectale.*

Cuvinte-cheie: *grai, anchetă dialectală, puncte cartografice, atlas lingvistic, texte dialectale.*

Abstract. *The study of the local spoken idioms from the east of the Prut river has been a continuous concern of dialectologists. The main objective: the elaboration of the „Moldovan Linguistic Atlas” and the recording of dialectal texts.*

Keywords: *local idiom, dialectal survey, cartographic points, linguistic atlas, dialectal texts.*

În perioada 1946-1950 cercetătorii principali ai graiului viu moldovenesc de la est de Prut erau Faina Cojuhari (1916-1984) și Nicolae Corlăteanu (1915-2005). Ulterior, acad. Nicolae Corlăteanu ne mărturisea: „Expedițiile folclorice și dialectologice mi-au deschis ochii asupra comorii de nestemate a graiului popular” (Anton, 1979, p. 6).

În anul 1956 a fost organizat Sectorul de Dialectologie și Fonetică Experimentală, condus la început de Raymund Piotrowski, între anii 1961-1991 de către Rubin Udler, iar în perioada 1992-2009 de Vasile Pavel. Din echipă făceau parte, de asemenea, Victor Comarnițchi, Vasile Melnic, Vitalie Sorbală, Vasile Stati, Constantin Strugăreanu.

Între anii 1968-1973 a fost editat, în patru volume, *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM):

ALM, vol. I, partea I. *Fonetica* de Rubin Udler, Chișinău, 1968;

ALM, vol. I, partea II. *Fonetica* de Rubin Udler, *Morfologia* de Vasile Melnic, Chișinău, 1968;

ALM, vol. II, partea I. *Lexicul* de Victor Comarnițchi, Chișinău, 1972;

ALM, vol. II, partea II. *Lexicul* de Vasile Melnic și Vasile Pavel, Chișinău, 1973.

ALM este un atlas regional în raport cu *Atlasul lingvistic* de Gustav Weigand (WLAD) și cu *Atlasul lingvistic român* (ALR), realizat sub conducerea lui Sextil Pușcariu de către Sever Pop și Emil Petrovici.

ALM are o rețea deasă de puncte cartografice, în total 240 de sate, cercetate la fața locului între anii 1957-1965, localități situate între Maramureșul istoric și Ținutul Primorie al Federației Ruse.

ALM a fost apreciat pozitiv de lingviștii din Republică, din România și din alte țări.

Menționăm apariția, ca o continuare directă a ALM, a *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (ALRR. Bas.), în patru volume (1993-2003), apreciat cu Premiul Academiei Române și cu Premiul Academiei de Științe a Moldovei în 2005. Cartografierea prin utilizarea simbolurilor contribuie la o informare sporită și lizibilă privind variația în spațiu a unităților lexicale.

În localitățile din rețeaua *Atlasului* au fost înregistrate și texte dialectale pentru arhiva fonogramică. Colegii Vasile Melnic, Rubin Udler, Elena Constantinovici, Valentina Corcimari și Albina Dumbrăveanu au pregătit pentru tipar și au editat 6 volume de *Texte dialectale*, apărute între anii 1969 și 1987.

Dialectologii de la AȘM au participat la prestigioase proiecte cu caracter internațional. Au efectuat anchete dialectale pentru *Atlasul dialectologic carpatic comun*, fiind totodată autorii unor hărți din acest atlas, editat în 7 volume fie la Chișinău, Varșovia, Lvov, Moscova, Bratislava, Budapesta sau Novi Sad.

Au fost realizate, de asemenea, anchete în 18 localități și pentru *Atlasul limbilor Europei* (*Atlas linguarum Europae*, abreviat ALE), operă lingvistică de mare anvergură, primul atlas lingvistic continental care a luat naștere sub patronajul UNESCO. În baza anchetelor pentru ALE, graiurile românești de la est de Prut sunt reprezentate și în *Atlasul lingvistic romanic* (*Atlas linguistique roman*, abreviat ALiR).

După 1990, echipe de cercetători din Republica Moldova, România și Ucraina au efectuat o serie de deplasări pe teren în scopul culegerii de material dialectal în satele românești din sud-estul Ucrainei, Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului.

Dialectologii de la București Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe și Vasile Pavel de la Chișinău au publicat lucrarea *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*. București, Editura Academiei Române, 2016, 729 pagini. Textele dialectale publicate sunt redactate atât în transcriere fonetică, oglindind rostirea din grai, cât și într-o formă literarizată.

La deplasările pe teren au luat parte uneori și alți cercetători din București, precum Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Magdalena Vulpe, din Kiev – Liubov Lazarenko, din Chișinău – Valentina Corcimari, Valeriu Sclifos.

Referințe bibliografice:

1. ALE – *Atlasul limbilor Europei* (Atlas Linguarum Europae), I, 1-4, Assen-Maastricht, Van Gorcum, 1983-1990; I, 5-7, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1998-2007; I, 8-9, București, Editura Universității din București, 2014-2015.
2. ALM – *Atlasul lingvistic moldovenesc*. 4 volume. I.I., Rubin Udler; I.II., Rubin Udler, Vasile Melnic; II.I., Victor Comarnițchi; II.II., Vasile Melnic, Vasile Pavel. Chișinău, 1968-1973.
3. ANTON, Ion. Dialog în „cabinetul verde”. În: *Literatura și arta*, 11 oct. 1979.
4. MARIN, Maria, et al. *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*. București: Editura Academiei Române, 2016.
5. PAVEL, Vasile, et al. *Atlasul lingvistic român pe regiuni Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*. Vol. I-IV. Chișinău: Știința, 1993-2003.
6. PAVEL, Vasile, et al. *Atlasul dialectologic carpatic comun*. Vol. I-VII, 1998-2003.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

REVOLUȚIA CULTURALĂ DIN OCCIDENT: MANIFESTĂRI ȘI TENDINȚE

Ion PLĂMĂDEALĂ

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Comunicarea descrie sintetic originile, manifestările simptomatice și trăsăturile relevante ale revoluției culturale woke care a cuprins în ultimii ani democrațiile occidentale provocându-le nenumărate mutații și involuții către forme de iliberalism și totalitarism soft de sorginte neomarxistă. Sunt descriși principalii factori de radicalizare și accelerare ai transformărilor revoluționare, degradarea acestora în tendințe nihiliste de indeterminare și negativitate pură contra oricărei idei de organizare socială ierarhică, este evaluat rolul elitelor cognitive și conducătoare care sacrifică adevărul și libertățile în numele unei dreptăți rasiale și sociale utopice.*

Cuvinte-cheie: *Revoluție culturală, Woke, intersecționalitate, teoria critică a rasei, totalitarism soft, cenzură.*

Abstract. *The paper synthetically describes the origins, symptomatic manifestations and relevant features of the woke cultural revolution that has engulfed Western democracies in recent years, causing them countless mutations and involutions to forms of illiberalism and soft totalitarianism. The main factors of radicalization and acceleration of revolutionary transformations are described, and their degradation into nihilistic tendencies of indeterminacy and pure negativity against any idea of hierarchical social order, the role of cognitive and leading elites who sacrifice truth and freedom in the name of a utopian racial and social justice.*

Keywords: *Cultural Revolution, Woke, Intersectionality, Critical Race Theory, Soft Totalitarianism, Censorship.*

În continuare vom încerca să prezentăm cât mai sintetic și succint cu putință câteva trăsături, manifestări și tendințe paradigmatică pentru fenomenul complex pe care l-am numit „revoluția culturală din Occident”. Prin acest concept operațional, ne referim la suita de evenimente cruciale și schimbări de natură revoluționară care au marcat tranziția societăților din Vest, începând din anii '60 ai secolului trecut, de la societatea industrială de producție la societatea postindustrială de consum, la lumea postmodernă în care identitățile oamenilor sunt definite primordial nu

atât prin ceea ce ei produc, cât prin ceea ce consumă, în care culturalul predomină asupra economicului și cultura devine teren de războaie ideologice și politice, iar realitatea e redusă la o lume textualizată și „hiperreală” de „simulări și simulacre” (J. Baudrillard). Respectiv, gândirea postmodernistă conceptualizează această reducere a realității la un produs al socializării și experiențelor trăite în modul în care sunt construite prin limbaj, ea îmbrățișează deconstrucția și indeterminarea radicală. Mutația profundă a epistemologiei către forme radicale de scepticism și cinism, deconstrucționism și constructivism se produce în anii 1990, când sunt respinse în bloc valorile iluministe, anume credința în cunoașterea obiectivă, adevărul universal, știința ca metodă pentru a obține o cunoaștere fiabilă, puterea rațiunii, natura umană universală și individul autonom.

De altă parte, Europa Centrală și cea de Est nu au trecut prin experiențe istorice similare în plan de civilizație și cultură, ceea ce explică mai multe dezacorduri filosofice apărute după căderea Zidului Berlinului între intelectualii din fostul bloc sovietic și confracții lor din Occident, diversitate care astăzi rezonază în conflictele culturale din interiorul Uniunii Europene. Suportând calvarul vieții sub totalitarismul comunist și trăind pe viu drama deznaționalizării și rusificării, ei au elaborat un discurs disident și critic inclusiv față de pervertirile fundamentaliste ale modernității occidentale, care, în numele emancipării absolute a individului, înfăptuiește cu o fervoare mesianică un vast proiect de deșrădăcinare a populațiilor autohtone europene nu numai de matricea lor etnoculturală națională și creștină, de adevărurile spirituale profunde, dar și de constantele antropologice universale, începând cu dualitatea și asimetria sexuală.

Lucrurile respective au fost amintite aici pentru a preciza că atât în selecția temei pentru această comunicare, cât și a unghiurilor de abordare, ne-am inspirat din gândirea și etosul cunoscuților disidenți Aleksandr Soljenițin, Jan Patočka, Czesław Miłosz și Milan Kundera.

Privită în plan istoric, revoluția culturală de azi, numită prin termeni precum *woke*, *Intersectionality*/ intersecționalitate sau *Social Justice*/ Dreptate Socială, în multe privințe poate fi considerată drept o încununare a cunoscutelor revolte din anii 50-60 ale tineretului studentesc care, fiind radicalizat de ideologiile libertare și comuniste, a militat masiv contra tuturor formelor de putere și autoritate emaneate de la indivizi, instituții, tradiții și norme morale moștenite. Predominau atunci cerințele de autonomie și libertăți neîngrădite pentru noul individ narcisic al societății de consum, mașină dezirantă pentru care nu trebuie să existe niciun fel de limite și constrângeri morale în calea împlinirii poftelor și dorințelor sale incitate de industria publicității. Noile mentalități, practici și reforme implementate de elitele educate în acea perioadă au instituit un tip de „contracultură”, care în câteva decenii a devenit o cultură dominantă integrată în dinamica capitalismului planetar, în timp

ce cultura majoritară anterioară structurată pe matricea iudeo-creștină și greco-latină a trecut într-o fază de minorat și disidență. Preluând, după 1980, puterea instituțională și politică în societățile vestice, așa numita clasă burgheză și boemă descendentă din generația hippie a anilor 60 a uzat de toate pârgurile punitive ale corectitudinii politice pentru a revoluționa în primul rând sentimentul moral, prin transformări rapide ale legislației în legătură cu rasa, sexul, genul, prin alterări ale lexiconului etic și a unor termeni-cheie precum: dreptate, echitate, egalitate, iubire, mariaj ș.a. Toate acestea au denaturat sistemul meritocratic liberal al instituțiilor publice și au dus la un rezultat paradoxal, anume înlocuirea relativismului și permisivității morale revendicate în prima fază cu un puritanism rigid, cu tabuuri și coduri stricte de vorbire și conduită, cu forme totalitare de cenzură și coerciție a celor nonconformiști la noua ortodoxie progresistă.

Pentru a percepe diferențele dintre aceste etape ale revoluției, este instructiv să comparăm sloganurile scandate în anii 60 pe străzile și în universitățile din Paris și New York: „Nici Dumnezeu, nici stăpân!”, „Este interzis de a interzice!”, „Emanciparea omului va fi totală sau nu va fi deloc!”, „Putere imaginației!” (Slogans of 68), „Mai bine roșu decât mort!”, „Faceți dragoste, nu războaie!” (Doyle, 2012, pp. 261; 361), cu lozincile și cuvintele de ordine ale militanților actuali: „Ucideți toți bărbații!” (hashtagul Twitter #KillAllMen), „Femei, eliberați-vă de bărbați, deveniți lesbiene!” (Bouanchaud, 2021), „Un polițist bun este un polițist mort!” (Leclerc, 2020), „Moarte albilor!”, „Femei, voalați-vă!”, „Trăiască mariajul homosexual!” (Sur les murs..., 2018) ș.a.

La fel, pentru a percepe amploarea răsturnărilor survenite, trebuie menționat că revoluția culturală a fost însoțită de alte revoluții care s-au produs în mod silențios după 1980: revoluția geopolitică, revoluția demografică, revoluția economiei financiare, revoluția socială a individualismului și revoluția digitală. Însumate, ele au produs o basculare antropologică care a transformat raportul cu timpul și spațiul, mentalitățile, credințele și moravurile. Răsturnarea sistemului moral are loc pe fundalul declinului monoteismului iudaic și al celui creștin înlocuite de o religie a umanității politeistă care fagocitează corpusul lor doctrinal și îl reciclează în noi evanghelii sociale. Propovăduite de elitele europene, acestea pun înaintea iubirea de celălalt abstract față de iubirea de aproapele concret încurajând în același timp ura de sine, egalează demnitatea umană cu cea animală, nu se mai preocupă de viciile naturii umane, ci de combaterea defectelor sociale precum imperialismul, colonialismul, homofobia, deci virtuțile umanismului creștin sunt înlocuite de ceea ce G.K. Chesterton a numit „virtuți creștine înnebunite” (Chesterton, 1909, p. 51), un umanitarism nelimitat de vreo antropologie pozitivă.

Ca să înțelegem mai bine originile și viteza acestor rupturi și transformări, vom evidenția succint câțiva factori de radicalizare și accelerare. Mai întâi, sursa

acestor tendințe de ilimitare, de refuz al limitelor și ierarhiilor prestabilite se află în miezul filosofiei liberale, anume disocierea radicală a naturii de cultură, principiul *tabula rasa* ca o condiție a libertății și autonomiei individuale. De unde, eforturile de a suprima constrângerile morale și instituțiile culturale ce guvernează consumul și apetitul sexual ridicând astfel bariere în calea dinamismului economic. Ulterior, tendințele de inginerie socială și radicalism distructiv au fost agravate de traumele pe care ororile celor două războaie mondiale le-au provocat în psihicul și imaginarul colectiv european, de conștiința vinovată și penitențială a elitelor postbelice care au îmbrățișat cu ardoare paradigma deschiderii și slăbirii complete, cultul diversității multiculturaliste, relativismul și nominalismul cultural și intelectual, ordinea anarhică a liberului-schimb. Se adaugă la acestea negativitatea radicală și indeterminată a contraculturii din anii '60-'70 care încercase să cultive o existență bazată strict pe principiul opoziției ca atare, prin asumarea contradicțiilor și aporiilor, o existență de plutire într-un flux liber de orice linii și ierarhii, într-o derivă textualistă.

Elitele actuale care investesc enorm în multiculturalism și politicile identitare progresiste continuă același joc al opoziției pure și pseudoradicalismului, în speranța de a-și ispăși culpa omului alb și a-și menține statusul social afișând ostentatoriu viziuni progresiste și stigmatizându-i pe cei din clasele inferioare cu invecitiva de „bigot” și „rasist”, pentru că ei se încăpățânează să persiste în identitate și înrădăcinare. Insist pe această tendință către forme de negativitate indeterminată și opoziție pură, ilustrată antologic de mișcarea din 2011 Occupy Wall Street, pentru că ele caracterizează în mod special perioada revoluționară în care Vestul a intrat după 2010, una ce nu obține finalizare, în care instituțiile sunt sistematic delegitimate, golite de conținuturile lor politice și culturale originare, în care impulsul revoluționar nu mai este ghidat de ideologii dialectice, precum marxismul, ci de expectații narcisice, de proteste a căror esență este împotriva înseși ideii de organizare socială bazată pe conștiința de sine obiectivă și impersonală, căreia i se substituie singularitatea narcisică, utopia unei comunități construite strict pe legături emoționale de iubire maternă, grijă și recunoaștere dezinteresată (Schwartz, 2016, p. 148-170).

Ca și în arta contemporană care nu-și mai propune să formuleze noi canoane, ci să le distrugă pe cele existente, revoluția actuală nu se face pentru a funda noi instituții și coduri, ci în scopul contestării codurilor ca atare, a oricărei ordini, o indignare permanentă ridicată la statutul imperativului moral care solicită tinerelor generații să facă *tabula rasa*, precum acest manifest mediatizat al lui Stéphane Hessel: *Indignez-vous!* (Hessel, 2010). Astfel se realizează una din premonițiile lui Fr. Fukuyama din celebra sa lucrare, anume că istoria poate fi condusă de negație mai curând decât de contradicție, că ea poate înainta prin respingerea nihilistă

a ordinii existente indiferent de alternative sau consecințe: „Experiența ne spune că dacă oamenii nu pot lupta pentru o cauză dreaptă pentru că acea cauză a ieșit învingătoare într-o luptă anterioară, atunci ei vor lupta împotriva acelei cauze juste. Vor lupta, altfel spus, dintr-o anumită plictiseală: pentru că nu-și pot imagina o lume fără luptă. Și dacă cea mai mare parte a lumii în care trăiesc este caracterizată de către democrația pașnică și prosperă, atunci ei vor lupta împotriva acestei păci, a acestei prosperități și împotriva democrației” (Fukuyama, 1994, p. 284).

În fine, vom menționa ultimul și cel mai important factor de radicalizare și accelerare, anume revoluția digitală, explozia rețelelor sociale care au declanșat un tsunami informațional ce zguduie și demolează instituții, idei, oameni și guverne. Această formidabilă mașină de negare și dislocare a impulsionat nihilismul și deconstrucția postmodernistă, scepticismul și cinismul generalizat de hermeneuticele suspiciunii acreditând tot mai mult ideea că distrugerea însăși ar fi o formă de progres. Exploatănd vulnerabilitățile biologice ale creierului nostru reptilian, ea a difuzat virotic și exponențial panica morală generată de revoluția *woke* privind injustițiile și opresiunile din SUA și Europa: rasism, discriminare, homofobie, transfobie, islamofobie, grosfobie, *able*-ism, *age*-ism –, lista este interminabilă. În ciuda numeroaselor lucrări sociologice și date empirice care dezminț cu desăvârșire respectivul tablou halucinant, rețelele sociale au inculcat rapid aceste emoții morale în sânul elitelor mediatice, cognitive, manageriale și politice care introduc într-un ritm accelerativ reforme societale. Această capacitate a mediei digitale de a detașa emoțiile de realități, de a le transforma hiperactiv și propaga viral prin recablări algoritmice și dezinhibare a pulsioniilor eului nostru arhaic către satisfacerea sentimentelor de invidie, curiozitate și a dorinței sexuale este responsabilă de anumite fenomene de nevroze sau nebunie colectivă care se produc în prezent în revoluția culturală *woke*. Este vorba de simptome care scot la iveală iraționalismul și religiozitatea smintită la care ne-am referit, atestate în răbufnirile ostentatorii de autoflagelare mazochistă la neofiții religiei antirasiste. În punctul culminant al revoluției *woke* din 2020, pe fundalul decesului negrului George Floyd de pe urma unei intervenții polițienești, s-au înregistrat, alături de vandalizări și demolări de statui și edificii, sesiuni de rugăciuni și genuflexiuni colective, sanctificarea iconografică a martirului Floyd, fețe bisericești și cetățeni albi care spală picioarele protestanților negri, angajamentul cotidianului New York Times de a ortografia întotdeauna cuvântul negru cu majusculă, iar alb cu minusculă, administratori universitari care își cedează benevol posturile în favoarea așa-numitor persoane rasializate sau se înscriu în treninguri de reeducare a prejudecăților, apeluri și inițiative de a decoloniza științele, inclusiv matematicile, fizica și medicina, profesori de studii clasice care cheamă la eradicarea disciplinei lor pentru că lectura textelor clasice ar produce „albitate” și „rasism”, Universitatea

Princeton care suprimă studiul limbilor greacă și latină de către studenții înscriși la filologia clasică, nenumărate confesiuni făcute de politicieni și celebrități mediatice pentru păcatul de a fi alb, de felul acestui tweet al actriței Rosanna Arquette: „Îmi pare rău că m-am născut albă și privilegiată. Aceasta mă dezgustă și eu resimt o nespūsă rușine” (Arquette, 2019). S-a creat astfel ceea ce Eric Kaufmann numește „multiculturalism asimetric”, în care minoritățile sunt elogiare și încurajate să se identifice cu grupurile și culturile lor, iar majoritatea anglo-protestantă este denigrată și i se cere să se prosterneze în fața așa-numitelor „persoane de culoare” pentru a edifica o societate mai dreaptă și progresistă sub aspect rasial (Kaufmann, 2018, p. 451).

Prin urmare, *woke*, *woke-ness* sunt eufemisme care desemnează o rapidă schimbare a moralității și ideologiei politice a albilor liberali pe durata ultimului deceniu, în sensul radicalizării identității liberale cosmopolite care se conturase în perioada postbelică, identitate caracterizată de empatie pentru minorități și desconsiderare față de majorități și care a dus la cunoscuta secesiune a elitelor de clasele medii și populare. Sondaje sociologice recente relevă că albii liberali din SUA sunt singurul grup demografic care manifestă părtinire în favoarea grupului exterior, adică din grupurile examinate doar albii liberali și-au exprimat o preferință pentru alte comunități rasiale și etnice în raport cu propria comunitate (Carl, 2019).

Cuvântul englezesc *woke* din sintagma *Woke Revolution* poate fi tradus ca trezire, deșteptare; el conotează sensurile cunoscute din vocabularul marxist de dobândire a conștiinței de clasă și de conștientizare a opresiunilor suferite. Istoria americană cunoaște o deșteptare în anii 1960, apoi la începutul anilor 1990, când ravagiile corectitudinii politice au dus la ceea ce Allan Bloom a descris în celebra sa lucrare cu titlul *The Closing of American Mind*, și ultima, din anul 2014, pe fundalul tulburărilor sociale din Ferguson și care a fost catalizată de revoluția rețelelor sociale la care ne-am referit. Vehiculat de activiștii din organizația neomarxistă Black Lives Matter, termenul *woke* e lansat ca injoncțiune adresată militanților cauzei antirasiste de a rămâne „vigilenți” față de orice fel de opresiune a negrilor din partea albilor. Ulterior, sensul a fost extins la opresiunea săracilor de cei bogați, a femeilor de către bărbați, a homosexualilor de heterosexuali etc., astfel ideologia *woke* integrează de-a valma reclamațiile și nenorocirile presupuse ale diferitor minorități oprimați de grupul majoritar în mod discreționar. Acest grup majoritar este compus din albi (în contextul Europei – din popoarele europene autohtone), iar cele mai malefice ființe din rândurile lor sunt bărbații albi, creștini și heterosexuali. Tot așa cum aceștia din urmă cumulează defectele de a fi alb, masculin și hetero, o universitară americană de stânga, K. Crenshaw, născocesc în 1989 conceptul de „intersecționalitate”, ideea că persoanele de culoare, grupurile minoritare se confruntă cu o agregare de discriminări, ceea ce le atribuie statutul onorabil de victime, respectiv, ele sunt

îndemnate să formeze o coaliție pentru a răsturna sistemele de opresiune. În baza intersecționalității, care preia locul celebrei lozinci „Proletari din toate țările, uniți-vă!”, o grupare de activiști și profesori universitari elaborează o nouă disciplină academică, așa-numita Teorie critică a rasei, în fond, o doctrină revoluționară neomarxistă care, plecând de la premisa că America este iremediabil rasistă, imorală și coruptă, își propune să pună în cauză temeliile democrației liberale, în primul rând principiul universalismului, din care s-au născut drepturile omului și ideea incarnată de figura lui Martin Luther King Jr. după care oamenii trebuie judecați nu după culoarea pielii, ci după conținutul caracterului și comportamentului lor.

Lucrul frapant, în special pentru un intelectual din Est care mai păstrează vie amintirea catehismului marxist-leninist, este că o disciplină academică obscură a devenit într-un timp foarte scurt ideologia directoare pentru practic toate instituțiile americane, începând de la grădinițe și școli primare, mass-media și marile întreprinderi, ea ghidează toate procesele de admitere și promovare în universități, de selecție și finanțare a cercetărilor academice. Această victorie a *woke*-ismului îi face pe autori să constate că elitele intelectuale, academice, care sunt în majoritatea absolută de orientare stângistă, au reușit să transforme prin revoluția culturală țara întreagă într-un campus universitar (Sullivan, 2018).

Și ultimul aspect foarte important și care la fel ar trebui să ne preocupe și pe noi, intelectualii din Est, este dimensiunea tot mai pronunțată a totalitarismului pe care le manifestă aceste mișcări revoluționare. Indiferent că îl numim un totalitarism soft, adică unul care nu recurge la anihilarea fizică a inamicului ideologic, el desfășoară un arsenal variat de mijloace punitive și intimidante cunoscute azi sub numele de *cancel culture*, adică o cultură a anulării, a ștergerii. Este vorba de numeroase forme de ostracizări și condamnări la moarte socială a ereticilor de la dreapta credință, hărțuiri în mediul on-line, blocaje și cenzuri ale exprimării publice, concedieri și suprimări de fonduri ș.a. Cei care nu aderă la doctrina *woke* sau îndrăznesc să-i pună la îndoială postulatele riscă în orice moment să-și vadă distruse întreprinderea, cariera și reputația. Modurile prin care o cohortă uriașă de birocrati, cărora li se achită salarii cu cinci zerouri, impun dogmele DEI (acronim pentru *Diversity, Equity, Inclusion*) în toate procesele de admitere, evaluare, angajare și finanțare în universități și cercetare au fost descrise drept practici totalitare de coerciție și îndoctrinare. Recent, apar studii care argumentează că atmosfera ce predomină în educația superioară este una de Gulag, o ambianță în care „teroarea și frica îi cuprind pe lucrătorii universitari, pe profesori și administrație” (Abu, 2021) în fața studenților violenți și a noilor elite de minorități care dau o lovitură de stat preluând puterea și controlul. Sondajele sociologice vin să coroboreze aceste interpretări, arătând că tot mai mulți tineri sunt decepționați de democrație și fascinați de ideea socialistă, că 50% din studenții universităților sunt de acord cu izgonirea vorbitorilor

„controversați” din campus, iar 20% încuviințează aplicarea violenței împotriva celor care se presupune că vehiculează idei ofensatoare pentru minorități (Rampell, 2017), că majoritatea studenților și a profesorilor se autocenzurează (Kaufmann, 2021). Vânătoarea și pedepsirea disidenților și celor irecuperabili pentru noua ortodoxie a deșteptării, precum în scenele suprealiste surprinse la universitatea Evergreen, în care studenți înarmați cu bâte de baseball patrulează campusul, sechestrează profesori și-i supun ritualului umilitor de pocăință publică pentru presupusele privilegii deținute și convingeri greșite; aceeași umilire simbolică a instituțiilor și businessului în fața militanților, încurajarea delațiunii în redacțiile celor mai importante mijloace de comunicare în masă, instituirea în edituri, studiouri și unele redacții ale revistelor științifice a funcției de „sensitivity reader”, cu menirea de a cenzura și epura acele lucrări care ar putea leza sensibilitățile minorităților, rețele sociale care îi încurajează pe copii și adolescenți să-și denunțe părinții care nu s-au deșteptat postându-le numele și fotografiile, punerea la index și, mai recent, autodafeul cărților în Canada, precum și alte practici totalitare i-au îndreptățit pe unii cercetători să depisteze numeroase similitudini între revoluția actuală și revoluția culturală chineză. Bineînțeles că ele reproduc mai multe scenarii aplicate inițial în revoluția culturală sovietică.

În încheiere, dată fiind amploarea acestor procese este riscant să emiți previziuni, totuși observându-le în perspectivă istorică, luând în calcul și viteza cu care ele se propagă, prin eforturile concertate ale gigantilor media, din lumea anglo-saxonă în restul țărilor europene, faptul că aceste religii seculare sunt animate și propulsate de generația milenială și generația Z, care înlocuiesc elitele conducătoare ale celor mai avansate puteri globale, putem prognoza cu certitudine că flagelul *woke* va bântui Occidentul încă mult timp înainte și că în curând vom ajunge să trăim cu toții într-un campus universitar.

Referințe bibliografice:

1. ABU, O.L. Georgetown's Cultural Revolution. [on-line] Disponibil: <https://quillette.com/2021/04/09/georgetown-culture-revolution/> [citat 6.10.2021].
2. ARQUETTE, R. [@RoArquette]. (2019, 7 August). I'm sorry I was born white and privileged. It disgusts me. And I feel so much shame. [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/roarquette/status/1159152878440701952?lang=en>
3. BOUANCHAUD, Cecile. *La «joie» et le «soulagement» des féministes qui se «découvrent» lesbiennes*. [on-line]. Disponibil: https://www.lemonde.fr/societe/article/2021/04/25/la-joie-et-le-soulagement-des-feministes-qui-se-decouvrent-lesbiennes_6077968_3224.html [citat 21.08.2021].
4. CARL, J. White Liberals and the Cult of Ethnic Sado-Narcissism. [on-line] Disponibil:

<https://amgreatness.com/2019/03/31/white-liberals-and-the-cult-of-ethnic-sado-narcissism> [citat 9.10.2021].

5. CHESTERTON G.K. *Orthodoxy*. London: John Lane Company, 1909.
6. DOYLE, Ch. C, and all. *The Dictionary of Modern Proverbs*. New Haven and London: Yale University Press, 2012.
7. FUKUYAMA, Fr. *Sfârșitul istoriei și ultimul om*. București: Paideia, 1994.
8. G.K. Chesterton, G.K. *Orthodoxy*. London: John Lane Company, 1909.
9. HESSEL, St. *Indignez vous!* Montpellier: Indigène éditions, 2010.
10. KAUFMANN, E. *Academic Freedom in Crisis: Punishment, Political Discrimination, and Self-Censorship*, March 1, 2021. [on-line] Disponibil: <https://cspicenter.org/reports/academicfreedom/> [citat: 15.08.2021].
11. KAUFMANN, E. *Whiteshift. Populism, Immigration and the Future of White Majorities*. London: Penguin, 2018.
12. LECLER, J.-M. Menaces, insultes nominatives et agressions au quotidien. In: *Le Figaro*. 2020, 16 novembre, p. 4.
13. RAMPPELL, C. A chilling study shows how hostile college students are toward free speech. [on-line] Disponibil: https://www.washingtonpost.com/opinions/a-chilling-study-shows-how-hostile-college-students-are-toward-free-speech/2017/09/18/cbb1a234-9ca8-11e7-9083-fbdfdf6804c2_story.html [citat: 11.07.2021].
14. SCHWARTZ, H.S. *Political Correctness and the Destruction of Social Order*. London: Palgrave Macmillan, 2016.
15. *Slogans of 68*. [on-line] Disponibil: <https://libcom.org/history/slogans-68> [citat 14.07.2021].
16. SULLIVAN, A. *We All Live on Campus Now*. [on-line] Disponibil: <https://nymag.com/intelligencer/2018/02/we-all-live-on-campus-now.html> [citat: 7.09.2020].
17. Sur les murs de la Fac de Saint-Denis : «Mort aux Blancs», «Kill cops», «AntiFrance vaincra».... [on-line] Disponibil: <https://resistancerepublicaine.com/2018/03/23/sur-les-murs-de-la-fac-de-saint-denis-mort-aux-blancs-kill-cops-antifrance-vaincra/> [citat 4.09.2021].

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română «B. P.-Hasdeu» al MEC.

NUME DE FAMILIE DE ORIGINE TOPONIMICĂ

Viorica RĂILEANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Numele de familie de origine toponimică constituie o categorie importantă a antroponimiei. Apariția lor a fost determinată de anumiți factori sociali, economici, juridici. Aceste nume ne amintesc cât de veche și devotată este relația dintre loc (moșie, casă, sat, oraș, țară) și om.*

Originea toponimică a acestor nume este exprimată prin anumite modalități. Una dintre ele este derivarea cu sufixe.

Cuvinte-cheie: *antroponimie, nume de familie, derivare, sufix, toponim.*

Abstract. *The surnames with toponymic origin are an important category of anthroponymy. Their emergence was determined by certain social, economic and legal factors. These names remind us how old and devoted is the relationship between place (estate, house, village, city, country) and human.*

The toponymic origin of these names is expressed in certain ways, one of them is the derivation using the suffixes.

Keywords: *anthroponymy, surname, derivation, suffix, toponym.*

Numele de familie de origine toponimică constituie o categorie importantă în onomastica românească. Aceste nume, arătând originea sau apartenența locală, „leagă individul de pământul, de casa sau domeniul unde el locuiește, de localitatea sau țara de unde este originar” (Goicu, 1996, p. 40). Este evident că un nume de familie se poate forma de la un nume toponimic doar în cazul când acesta există deja.

Albert Dauzat menționează că numele de familie provenite de la „numiri geografice” sunt răspândite în toate țările din Europa Occidentală: Spania, Franța, Germania, unde feudalismul și-a exercitat puterea sa maximală (Dauzat, 1928, p. 85). În epoca feudală, numele proprietății era mai răspândit decât prenumele. Apariția numelor de familie la toate popoarele era condiționată de apariția proprietății. Or, primele nume de familie oficiale s-au format de la denumirea geografică (moșie, sat etc.) sau de la un termen topografic care se afla în vecinătatea casei familiare ca:

deal, dumbravă, pădure, râu, movilă etc. Astfel, relația toponim → antroponim se dovedește a fi o relație veche și devotată. Șt. Pașca susține că numele ce au „calificative de origine”, ocupă un loc important în „sistemul antroponomastic documentar” (Pașca, 1936, p. 87-88), precedând întrebuințarea patronimelor și matronimelor.

Fiecărei limbi îi sunt specifice anumite modalități de exprimare a originii toponimice a numelor.

În limba română, numele în discuție se prezintă ca nume derivate, formate prin mijloace specifice, exprimate fie prin nume de locuri precedate de prepoziții (*Dinjos*), fie prin derivare cu sufixe. Cele mai multe derivate sunt formate cu ajutorul sufixului *-eanu*¹ (< v. sl. *-ianinŭ, -janinŭ*) (Popescu, 1960, p. 216). Sufixul a intrat în limba română odată cu numele slave de locuitori și este cel mai vechi sufix pentru formarea numelor de locuitori (Goicu, Goicu-Cealmof, 2010, p. 170).

Acest model de formare a numelor de familie a fost impus pe cale oficială, fapt atestat într-un document din anul 1680, în care este notat că domnitorul Șerban Cantacuzino a dat ordin ca fiecărui cetățean să i se adauge pe lângă prenume și un nume „cel ce are moșie sau sub a lui putere cu temei moștenit vre-un sat, să-și pue nomele satului adăogându-i scurtimea ...-eanu (...). Așa pronomele unui român este *Ioan* și are moșia *Plop*, prin adăugirea la *Plop* scurtimea *-eanu*, face *Plopeanu* și cu *Ioan*, va fi *Plopeanu Ioan*.” (Pașca, 1936, p. 62).

Un factor care a generat denominarea persoanelor după locul de origine a fost determinat de mișcările de populație, frecvent întâlnite, altă dată, între așezările omenești. Acest proces s-a produs din diverse motive social-economice: „fărămițarea obștii sătești și separarea satelor aflate într-un singur hotar; „roirea satelor”; popularea sau repopularea unor teritorii „pustii”; colonizarea pământurilor libere cu populație din alte regiuni sau țări; împroprietărirea țăranilor etc.” (Eremia, 1970, p. 110). Frecvența numelor de sate în calitate de supranume coincide cu perioada migrației. „Aria în care se regăsește un nume de localitate ca nume de familie este proporțională cu importanța localității. O persoană originară dintr-un sat nu va primi numele acestuia ca supranume decât într-o regiune unde satul este cunoscut, deci într-o zonă foarte limitată.” (Goicu, 1996, p. 40). Astfel, cei care se mutau cu traiul dintr-o localitate în alta erau mai lesne de identificat după numele locurilor de baștină, după localitățile de proveniență: *Câmpeanu* < *Câmpeni*, *Bujoreanu* < *Bujor* etc. Nume de felul acesta nu puteau fi purtate de persoanele originare dintr-un sat, care erau numite, de obicei, *câmpeni*, *bujoreni*.

Ca reflex al migrației locuitorilor, sufixul *-eanu* a devenit foarte productiv în limba română, formând derivate de la *oiconime*, nume de sate: *Bădiceanu* (20)² < *Bădicieni*, *Bratușanu* (8) < *Brătușeni*, *Bujoreanu* (177) < *Bujor*, *Cărpineanu*

¹ Sufixul se întâlnește și cu forma nearticulată *-ean* și formele *-ian(u)*, *-an(u)*.

² Cifra reprezintă frecvența numelui pe întreg teritoriul Republicii Moldova.

(82) < Cărpineni, *Chetroșeanu* (4) < Chetroșeni, *Chiperceanu* (39) < Chiperceni, *Cobâleanu* (1) < Cobîlea, *Cojușneanu* (185) < Cojușna, *Colicăuțanu* (1) (var. *Colincăuțanu* (17) < Colicăuț, *Curluceanu* < Curluceni (azi Făgureni), *Fundureanu* (71) < Fundurii (Vechi), *Lăpușneanu* (105) < Lăpușna, *Lozoveanu* (14) < Lozova, *Medeleanu* (28) < Medeleni, *Mereșanu* (3) < Mereșeni, *Pîrlițeanu* (112) < Pîrlița, *Pociumbeanu* (2) < Pociumbeni, *Slobozeanu* (105) < Slobozia, *Surhiceanu* (26) < Surhicieni, *Suruceanu* (949) < Suruceni, *Visterniceanu* (120) < Visterniceni³ (Dron, 1995). *Vorniceanu* (39) < Vorniceni etc.; nume de orașe: *Bîrlădeanu* (477) < Bârlad, *Brașoveanu* (680) < Brașov, *Brăileanu* (187) < Brăila, *Căinăreanu* (172) < Căinari, *Durleșteanu* (68) < Durlești, *Gabroveanu* (18) < Gabrovo, *Glodeanu* (304) < Glodeni, *Ieșanu* (127) < Iași, *Orheianu* (16) < Orhei, *Suceveanu* (85) < Suceava, *Tecuceanu* (57) < Tecuci, *Vasluian* (340) < Vaslui etc.

Din sfera *oiconimicelor* fac parte și numele unor vechi locuințe, construcții, instalații, edificate uneori pe locurile virane, nepopulate, alteori în jurul unor cătune sau locuințe izolate, servind ca loc de adăpost și apărare de intemperii sau de primejdii⁴: *Bordei* (< *bordei* „locuință mică, rudimentară”), *Budă* (< *budă* „construcție de lemn în pădure”), *Câșlă* (< *câșlă* „așezare de păstori; stână”), *Cocioabă* (< *cocioabă* „bordei”), *Colibă* (< *colibă* „locuință a ciobanilor; adăpost provizoriu pentru oameni și, rar, pentru animale”), *Odaie* (< *odaie* „așezare gospodărească izolată de sat; fermă mică, târlă de vite; colibă servind de adăpost provizoriu pescarilor, ciobanilor sau muncitorilor agricoli în timpul lucrului”), *Seliște* (< *seliște* „locul pe care fusese sau pe care era așezat un sat; vatra satului”), *Stână* (< *stână* „așezare păstorească de vară, la munte sau în afara satului, unde se adăpostesc oile și ciobanii”), *Șură* (< *șură* „strungă (la stână); clădire anexă într-o gospodărie”), *Târlă* (< *târlă* „loc împrejmuit și neacoperit, unde se odihnesc vitele sau oile”) etc. La început, aceste așezări erau populate de toată familia, mai târziu, fiind părăsite din diverse motive (mai ales din necesități materiale), au devenit niște anexe economice ale satelor sau ale gospodăriilor individuale. Persoanele venite de pe aceste locuri erau numite *Bordeianu* (927) (var. *Bordeian*), *Budeanu* (975) (var. *Budean*, *Budianu*, *Budian*), *Cișleanu* (127) (var. *Câșleanu*, *Câșlean*, *Cișlean*), *Colibanu* (6) (var. *Coliban*), *Cociobanu* (59) (var. *Cocioban*), *Selișcean* (2) (var. *Selișcian*) etc.

Teritoriul Moldovei este cuprins între adevărate hotare naturale, formate de fluviile Nistru și Prut. În interior, această zonă e străbătută în toate direcțiile de mai multe râuri și râulețe, cu lacuri, bălți, lunci așezate în văile lor. În totalitate, rețeaua hidrografică este reprezentată de circa 5000 de cursuri de apă. Toponimia cuprinde

³ *Visterniceni*, sat la origine, care cu timpul a devenit o mahala a Chișinăului.

⁴ Unele atestate astăzi ca nume de localități: Buda, Câșla, Odaia, Seliște etc.

circa 5% de nume topice cu caracter hidronimic. De la fiecare denumire de râuri mai mari (Cogâlnic, Nistru, Prut, Răut, Sireț etc.) au derivat câte unul sau mai multe nume de sate (Cogîlniceni, Nistreni, Pruteni, Răuțel, Sireți etc.), așezate pe cursul acestor râuri, care au determinat, la rândul lor, o bogată antroponimie: *Cogîlniceanu* (152) (var. *Cogîlnicean*, *Cogîlnician*), *Copăcianu* (259), *Nistoreanu* (503) (var. *Nistorean*, *Nistrian*, *Nistrianu*, *Dnistorean*), *Pruteanu* (1595) (var. *Prutean*, *Prutian*, *Prutianu*), *Sirețanu* (214) (var. *Sirețeanu*). Pe lângă aceasta, pe râul Nistru sunt așezate 170 de sate, pe Prut – 150, pe Răut – 70, pe Bâc – 40, pe Botna 30 etc., majoritatea având la bază denumiri ce redau caracteristica principală a zonei: Bălți, Budăi, Bulboaca, Bulhac, Cișmea, Gârla (azi redenumit în Costești), Iezăreni, Izvoare, Izvorenii, Lunca, Ocnîța, Vădeni etc. Numele formate de la aceste toponime sunt: *Bălțeanu* (2), *Bahneanu* (17), *Budăianu* (79), *Bulboceanu* (2), *Gîrleanu* (519), *Izăreanu* (42), *Izvoreanu* (120) (var. *Izvorean*), *Luncan* (1), *Ocnîțanu* (7) (var. *Ocnîțan*), *Vădeanu* (23) (var. *Vadeanu*) etc. Câteva antroponime atestate fac trimitere la o proveniență mai îndepărtată: *Crișan* (14) (var. *Crisan*) < Criș, *Jianu* (16) < Jiu etc.

Semnificativ este și numărul numelor de familie create de la nume topice de origine oronimică sau floronimică: *Cîmpeanu* (14) (var. *Câmpian*, *Câmpeanu*, *Cîmpan*, *Cîmpanu*), *Codreanu* (3370), *Deleanu* (252) (var. *Delean*, *Deleanov*), *Dumbrăveanu* (211) (var. *Dumbrăvanu*, *Dumbrăvan*, *Dumbraveanu*, *Dumbravan*, *Dumbravanu*), *Hîrtopan* (7) (var. *Hîrtopan*), *Holman* (1), *Măgureanu* (22) (var. *Măgurean*), *Movileanu* (802) (var. *Movilean*, *Movilianu*, *Movilian*), *Plopeanu* (4) (var. *Plopan*), *Pădureanu* (164) (var. *Pădurean*, *Padurean*, *Padureanu*), *Rîpeanu* (1) (var. *Râpan*), *Ulmanu* (59) (var. *Ulman*), *Văleanu* (131) (var. *Valean*, *Valeanu*) etc.

Mai puține sunt numele de familie care au la bază denumiri de regiuni, provincii, zone: *Ardeleanu* (369) (var. *Ardelean*, *Ardelian*, *Ardelianu*, *Ardeliean*), *Dobrogeanu* (34) (var. *Dobrojan*, *Dobrojanu*, *Dobrojean*), *Basarabeanu* (4) *Moldoveanu* (171) (var. *Moldovean*, *Moldovan*, *Moldovanov*, *Moldovanu*), *Moșoiu* (38), (var. *Moșcan*), *Munteanu* (15078) (var. *Muntean*, *Muntian*, *Muntenu*, *Muntianu*, *Muntianov*), *Mureșanu* (6), *Olteanu* (498) (var. *Oltean*, *Oltianu*), *Podoleanu* (340) (var. *Podolean*, *Podolian*), *Ungureanu* (6422) (var. *Ungurean*, *Ungurian*, *Ungurianu*, *Ungurenu*), *Vrînceanu* (567) (var. *Vrîncean*, *Vrîncianu*, *Vrîncian*, *Vrânceanu*, *Vrâncean*), *Zaporojan* (2241) (var. *Zaporojanu*, *Zaporojeanu*) etc.

O categorie de nume de familie de origine toponimică, cu o frecvență foarte redusă, are la bază apelative topice. Folosite în funcție onimică, au un caracter descriptiv: *Bahnă* (180), *Balta* (484), *Budăi* (128), *Bulhac* (492), *Bulboacă* (134), *Cîmpu* (69), *Codru* (30), *Dumbravă* (521), *Gîrlă* (156), *Iaz* (90), *Odaie* (10), *Odae* (13), *Pădure* (562), *Poiană* (364), *Pîrău* (907), *Rîuleț* (17) etc. Pentru astfel de nume

„nu este suficientă explicația, spre exemplu, a numelor de familie *Balta*, *Bolovan*, *Codruț* etc. prin *baltă* „o apă mică stătătoare”, *bolovan* „o piatră mai mare” și *codruț* „o pădure mai mică”, ci trebuie mai ales să se determine valoarea apelativă a fiecărui nume, să se cunoască de ce un substantiv ca *baltă*, *bolovan*, *codruț* a fost dat unei persoane” (Goicu, 1996, p. 49).

După cum am prezentat, de la toponime cu sufixul *-eanu* se formează derivate, care indică originea locală. La început, aceste derivate au circulat ca supranume, iar mai târziu au devenit nume de familie consacrate. Acest tip de derivate se formează prin două modele:

a) toponim + sufix, fără alternanțe fonetice în punctele de îmbinare a morfemelor: *Bordeianu*, *Brăviceanu*, *Brăileanu*, *Brătușanu*, *Bârlădeanu*, *Bujoreanu*, *Glodeanu*, *Codreanu*, *Cojușneanu*, *Lozovanu*, *Lăpușneanu*, *Măgureanu*, *Nistoreanu*, *Slobozeanu* etc.

b) toponim + sufix, cu alternanțe fonetice în punctele de îmbinare a morfemelor: *Bulboaca* > *Bulboceanu*, *Palanca* > *Palancianu* etc.

Alte derivate cu valoare locală, ce e drept, foarte rar atestate, sunt cele formate cu sufixele:

-ar: *Bahnar* (var. *Bahnari*, *Bahnaru*), *Baltaru* (var. *Baltari*), *Câșlaru* (var. *Cîșlar*, *Cîșlari*, *Cîșlaru*, *Cîșlariu*), *Coșar* (< *coșar* „locuință ciobănească”), *Luncar* (< *luncar* „persoană care trăiește, locuiește în luncă”; var. *Luncaru*, *Luncari*), *Odarii*, *Moțar*, *Poienaru* (var. *Poenaru*), *Șurar* (var. *Șuraru*) etc. Iorgu Iordan explică de ce aceste nume s-au format cu alte sufixe decât cu *-eanu*: „ceea ce face ca la cuvintele de felul celor notate mai sus să se alipească alt sufix decât *-ean* pentru indicarea originii locale este foarte probabil, principiul comodității. *Bădeni*, primitivul lui *Bădenar*, are deja pe *-ean*; tot așa este simțit și numele topic *Poiana*, deși terminația acestuia seamănă cu *-ean* numai ca sunete. La *Matca* n-ar fi fost potrivită cu spiritul limbii o terminație *-cean* sau *-can*, care se întâlnește numai foarte rar.” (Iordan, 1921, p. 259). Sextil Pușcariu consideră că sufixul *-ar*, care indică originea locală, s-a născut prin disimilare din sufixul *-an* (Pușcariu, 1921, p. 327), părere combătută de I. Bărbulescu, care susține că sufixul *-ar* și sufixul *-an* sunt sufixe total diferite (Bărbulescu, 1923, p. 274).

-aș/-eș: *Colibaș*, *Luncaș* (var. *Luncașu*, *Luncasu*), *Mățaș* (var. *Matcaș*), *Tîrleș* etc.;

-escu: *Brăilescu*, *Codrescu*, *Copăcescu*, *Oltnescu*, *Pănășescu*, *Pîrlișescu*, *Railescu* etc.

După „lege”, derivatele cu sufixele *-ar*, *-aș/-eș*, *-escu*, în cazul când provin de la toponime, ar fi trebuit să fie formate cu sufixul *-eanu* (*Lunceanu*, *Oltneanu*, *Poieneanu* etc.).

Numele de familie provenite de la toponime reprezintă o parte considerabilă a onomasticonului antroponimic. Crearea lor este determinată de anumite realități concrete și denotă o relație strânsă dintre toponim și antroponim.

Deși, prin origine și structură, sunt rezultatul evoluției societății noastre, majoritatea reprezentând derivate specifice limbii române totuși, în virtutea condițiilor istorice, unele nume de familie au fost derivate și/ sau amplificate cu câte un al doilea sufix, în special de origine slavă: *Odainic*, *Odaiski*, *Poianschi*, *Plopschii*, *Budeanschi*, *Nistoreanov*, *Pruteanov*, *Munteanov*, *Olteanov*, *Ungureanova* etc., prin care se urmărea estomparea originii lor românești și încadrarea lor în onomasticonul rusesc.

Cercetarea numelor de familie derivate din toponime prezintă un interes deosebit, pentru că păstrează în structura lor vechi denumiri de locuri și localități, care în timp au dispărut sau și-au schimbat denumirile. Atestarea lor însă în nume de familie ne sporește convingerea absolută de băștinași dintotdeauna pe aceste locuri.

Referințe bibliografice:

1. Bărbulescu, I. Sufixe -ăș, -ar și -an arătând originea locală. În: *Arhiva. Organul Societății științifice și literare din Iași*, 1923, nr. 1, p. 274.
2. Dauzat, Albert. *Les noms de personnes*, Paris, 1928.
3. Dron, Ion. *Visterniceni*. În: *Curierul de seară*, 1995, 6 mai.
4. Eremia, Anatol. *Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească*. Chișinău, 1970.
5. Goicu, Viorica, Goicu-Cealmof, Simona. Originea numelui de familie Muntean(u). În: *Analele Universității de Vest din Timișoara*, 2010, vol. XLVIII, p. 170-178.
6. Goicu, Viorica. *Nume de persoane din Țara Zarandului*. Timișoara: Editura Amphora, 1996.
7. Iordan, Iorgu. Sufixe -ar și -aș indicând originea locală. În: *Arhiva. Organul Societății științifice și literare din Iași*. Iași, 1921, nr. 2, p. 259.
8. Pascu, G. *Sufixe românești*. București, 1916.
9. Pașca, Șt. *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*. București, 1936.
10. Pașca, Ștefan. Sufixe care indică apartenența locală. În: *Dacoromania*, Cluj, 1931-1933, vol. VII, p. 154-163.
11. Popescu, Magdalena. Nume de locuitori derivate de la teme străine. În: *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, 1960, vol. II, p. 213-224.
12. Pușcariu, Sextil. Câteva cazuri de asimilare și disimilare în limba română. În: *Dacoromania*, Cluj, 1921, vol. I, p. 322-330.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

GRIGORE VIERU: POEZIA PENTRU COPII ȘI POEZIA DESPRE COPII

Cristian SERDEȘNIUC

Școala Doctorală Științe Umanistice, USM, Chișinău

Rezumat. *Grigore Vieru debutează editorial cu o plachetă de versuri consacrate copilului și copilăriei. Prin poezia sa despre (și pentru) copii, poetul îl ajută pe cititorul mic să descopere orizonturile vieții și, totodată, să se descopere pe sine. Poetica viereană nu s-a despărțit de filonul copilăriei nici în abordarea temelor pentru maturi. Creația viereană se încadrează în cele două tipare ale literaturii: pe de o parte poezia pentru copii, prin care înțelegem o literatură pentru toată lumea, pe de altă parte, o poezie despre copii, care este inspirată din universul infantil al ludicului, mirajului și al afecțiunilor puerile. Dezmembrată concludent de conjuncturile regimului ideologic, impuse presant în literatura basarabeană sovietică, creația lui Grigore Vieru a râvnit insistent spre emancipare estetică. Anume poezia sa a marcat sugestiv revigorarea lirismului postbelic în literatura română din Basarabia.*

Cuvinte-cheie: *Poezie viereană, copil, copilărie, lirism, principiu estetic, regim ideologic, literatură pentru copii.*

Abstract. *Grigore Vieru debuts with a booklet of poems dedicated to children and childhood as well. By his poem about (and for) children, the poet helps to little reader to open the horizons of their life and also to discover his own. Vieru's creation never has spited up from childhood direction, even when he applies for adults themes. Vieru's creation blends those two literary paradigms, on the one hand, rhymes for children, that means the literature for entire world, from the other hand, the poem about children, which were inspired by infantile universe of playfulness, marvel and of affection of childishness. Clinching detached from ideological conditions of authorities, pushing under the pressure of Bessarabian Literature of the Soviets, the oeuvre of Grigore Vieru coveted insistently through aesthetic emancipation. Certain his poems suggestive marked the revival of postwar liberalism in the Romanian literature in Bessarabia.*

Keywords: *Viorean poetry, child, childhood, lyricism, aesthetic principles, ideological regim, the literature for the children.*

Spre deosebire de știință, literatura este o artă ce se ocupă de relevarea esteticului și căutarea marilor rosturi umane. De-a lungul istoriei, literatura a demonstrat că posedă funcția comunicativă între generații. De la scrierile religioase

și de orientare mitico-folclorică până la e-poezia postmodernistă, literatura este dovada evoluției intelectuale și spirituale a omului pe pământ. Obiectiv sau subiectiv, sub semnul posibilului sau al imaginarului, literatura a „proiectat” omul aflat în fața circumstanțelor realităților de epocă. Fie pentru maturi, fie pentru copii sau adolescenți, literatura a contribuit semnificativ la formarea și dezvoltarea personalității umane. Operele literare destinate cititorului matur au la bază filonul experienței umane: momente autobiografice, evenimente memorabile, confesiuni, meditații, reverii ș.a., pe când scrierile pentru copii plămduiesc frumusețea universului utopic al copilăriei, locul de vrajă, de încântare și desfătare puerilă. Scriitorii apelează la registrul ideatic al copilăriei pentru a reda prospețimea, sensibilitatea și neprihănirea vârstei umane a copilului, jocul și ritualul cunoașterii cu universul înconjurător. Prin poezia despre (și pentru) copii, cititorul mic descoperă orizonturile vieții și, totodată, se descoperă pe sine.

Criticul literar și teoreticianul George Călinescu e de părere că literatura pentru copii nu se adresează numai cititorului mic, ci și celor maturi, pentru că copilăria nu dispare niciodată din noi, ea constituie izvorul permanent din care decurg toate meandrele vieții noastre (1964, p. 274). Teoreticianul susține faptul că o literatură exclusiv pentru adulți e limitată, falsă și specializată. Și tot așa numai pentru copii (ibidem, p. 274). Pe de cealaltă parte, criticul literar Hristu Cândroveanu crede că ar trebui de făcut o delimitare clară între literatura despre copii și literatura pentru copii. Prin literatura pentru copii înțelegem o literatură pentru toată lumea, pe când literatura despre copii este inspirată din universul acestor vârste, ori străbătut de, stăpânită de acel climat infantil-juvenil, în care sentimentele etice sunt atât de la ele acasă (Andrei, 2006, p. 7).

În literatura română basarabeană atestăm acest fenomen artistic bine vădit în creația lui Grigore Vieru, Liviu Damian, Spiridon Vangheli ș.a. Această delimitare nesemnificativă pentru critica literară ne ajută să înțelegem încotro se îndreaptă poezia lui Grigore Vieru sau proza lui Spiridon Vangheli, unul despre copilărie, iar celălalt pentru copilărie?! Totuși, analizând și sintetizând poeziile viereane în care se prezintă universul copilăriei, desprindem un lucru surprinzător și important: poezia lui Grigore Vieru implică ambele componente ale formulei lui Cândroveanu. Pe de o parte, Grigore Vieru creează o poezie pentru copii, simplă, accesibilă și ușor memorabilă, de altfel, o poezie *jucăușă*. Pe de altă parte, poezia viereană pentru copii face o referire clară asupra faptului că poetul rememorează artistic secvențe ale copilăriei proprii, marcate ostil de conjuncturile istorice de epocă.

Pornind de la afirmațiile lui Nicolae Manolescu, precum că literatura pentru copii trebuie să cuprindă folclorul jocurilor copilărești, proza de aventură, versurile pentru cei mici, menite recitării (ibidem, p. 8), constatăm cu fermitate că Grigore Vieru este un maestru al poeziei în acest sens. Poezia viereană pentru și despre

copii împletește armonios un spectru larg de elemente poetice: accesibilitatea și simplitatea versului, cantabilitatea, melodicitatea, ritmicitatea, cromatica și imagistica tablourilor sugerate, plasticitatea și prospețimea expresiei poetice, dar și naturalețea. Într-o perioadă de restrînte presantă în literatura basarabeană postbelică, poezia lui Grigore Vieru reușește să își păstreze fiorul seninătății, jovialității și-al unui cadru serafic intim copilului. Pentru Grigore Vieru este important ca acest mediu fabulos, în care conviețuiește copilul și natura înconjurătoare, să rămână întotdeauna un univers infantil.

Se cunoaște bine faptul că Grigore Vieru este un poet al tradițiilor, iar poezia sa manifestă o intensă confluență folclorică. Folcloristica viereană are în vedere păstrarea legăturii organice a umanității cu sorgintele strămoșesc. Într-o modalitate epatantă, Grigore Vieru contemplează o lume rurală pe care o sacralizează prin ochi de copil. În poezia viereană pentru maturi, folcloristica se regăsește prin orientarea poeziei spre baladesc, mitizarea dorului, sacralizarea arborelui și a femeii, sacralizarea izvorului, a spațiului celest și umanizarea universului necuvântătoarelor. Pe de cealaltă parte, și în creația viereană pentru copii se atestă elemente folclorice accentuate, care iau naștere din ritualul jocurilor copilărești. În istoria literaturii române, folclorul constituie un gen de sine stătător care îl însoțește pe copil în toate manifestările, dezvoltându-se de-a lungul secolelor în strînsă legătură cu jocurile lor și educația pe care o primeau în familie (Istoria literaturii române, 1964, p. 180). Jocul copilului vierean este cu totul de o altă natură. Acesta este invitat să danseze alături de fluturi și păsările, să exploreze misterul aventurilor alături de soare și de stele, să descopere tainele adevărului alături de micile necuvântătoare, să asiste la dansul picăturilor de ploaie și a fulgilor de nea și să învețe jucându-se: „Vine ploaia peste lunci/ Cu picioare-albastre, lungi!/ Pic-pic-pic, pic-pic-pic,/ Grâul crește mare-n spic!// Iată, ca pe țârâieci/ Prind în palme stropii reci:/ „Ploaie, tu de unde știi/ Să crești pâine în câmpii?!” (Ploaia).

Criticul literar Ion Ciocanu remarcă faptul că poezia viereană surprinde cititorul mic prin faptul că stârnește hazul copiilor sau uneori îl răvășește adânc (1998, p. 104). După Ion Ciocanu, Grigore Vieru creează o poezie aproape de inima copilului, prin care poetul reușește să cultive micului cititor un gust lingvistic fin (op. cit.).

Un alt aspect particular pentru creația viereană despre (și pentru) copilărie, aprofundat și în poezia pentru maturi, este utilizarea artistică neîntâmplătoare a mai multor numere și cifre simbolice. Grigore Vieru recurge la simbolistica numerelor pentru a reda anumite realități lumești sau pentru a face comparații alegorice. Cele mai multe poezii de acest tip au fost puse pe melodie și s-au folclorizat cu ușurință. De exemplu: „Are mama doi feciori:/ Două sfinte sărbători,/ Două sărbători în casă,/ Nu știu care-i mai frumoasă,/ Feciorașii mei, feciori” (Are mama doi feciori);

„Frunză verde, lăcrămioare,/ Suntem două surioare” (Suntem două surioare); „Fuga-fuga, prin câmpii,/ Fuga-fuga, doi copii:/ Două păsări fără de griji!” (Fuga-fuga); „Trei vieți/ Aș vrea să tot trăiesc (...)/ Inimi trei/ Să-ți cânte gloria (...)/ De zece ori la rând/ Pentru al tău/ Fermecător pământ” (Trei vieți); „Trei culori și-o singură iubire/ Românească,/ Trei culori și-o singură vorbire/ Românească” (Trei culori) ș.a. De același succes nu s-a bucurat și poezia „Curcubeul”, fiind dezaprobată și interzisă de autoritățile sovietice din cauza unei simple coincidențe a celor trei culori, considerată o aluzie la culorile tricolorului românesc: „Cârnul – albastrul de cicoare,/ Crețul – galbenul din soare,/ Cel’lalt – roșu și-a ales”. Numărătorile, enumerările, dar și aplicabilitatea poetică a numerelor în creația viereană îi conferă poeziei o ritmicitate intensă ce contribuie substanțial la memorizarea rapidă a textelor pentru cititorul de toate vârstele. Aceste aspecte artistice identifică poezia cu un joc de cuvinte, din care se desprind imagini afective. Jocul poetic al cuvintelor viereane îi sugerează cititorului mic o prezentare de ansamblu a universului înconjurător.

Revoluționară pentru literatura anilor '60, creația lui Grigore Vieru se include armonios în cele două extremități artistice: pe de o parte o poezie jovială pentru copii, pe de cealaltă parte o poezie alegorică pentru cititorul adult. Poezia sa oscilează mereu între cele două țărături ale existenței umane: copilăria și maturitatea, iar în centrul lumii fiind pusă ființa sacrală a copilului și nevoia sa primordială de comunicare. Este evident faptul că poezia lui Grigore Vieru se identifică cu un dialog confesiv în care poetul abordează teme majore ale universalității. Chiar de la cântecul pentru leagăn, care a luat naștere din necesitatea practică de a crea o atmosferă de calm, de monotonie, necesară adormirii copilului mic (Istoria literaturii române, 1964, p. 174), Grigore Vieru pune în valoare relația armonioasă dintre mamă și făt, totodată accentuează despre înțelepciunea și sacralitatea maternă pe care o revărsă neconținut asupra copilului: „Dormi în pace și visează,/ Visul fie-ți nalt și drept/ Ca și plopul ce veghează./ Dormi, voinicul meu deștept,/ Lâng-al mamei piept” (Cântec de leagăn) sau „Hai, puiule, nani-na,/ Că mama te-a legănat,/ Pe obraji, pe geana sa” (De leagăn). Afective și încântătoare, creațiile viereane au cultivat respectul și dragostea dintre părinți și copii. Poetul vrea să-i educe copilului sentimentul recunoașterii pentru o copilărie fericită și fără de grijă, de aceea o bună parte din creațiile sale sunt dedicate în special mamei „Dormi-adormi, măicuță dragă,/ Dorm nepoții tăi de fragă,/ Dorm și blidele spălate,/ Dorm și rufele curate. (...) Dormi, măicuța mea albită,/ Dormi, măicuța mea iubită” (Cântec de leagăn pentru mama).

Înțeleasă ca o puternică forță educativă, creația lui Grigore Vieru pentru copii nu este nici pe departe didacticistă. Poetul se opune pregnant asupra ideii de a-i învăța pe copii să crească după modelele canonice ale societății. Pentru Vieru este important ca fiecare copil să se simtă liber și să gândească natural, să cunoască ghidat legitățile vieții și să-și formeze propriile raționamente. O literatură didacticistă ar

însemna moartea acesteia, la fel cum o poezie didacticistă ar stagna dezvoltarea armonioasă a personalității copilului. Din aceste considerente, poetul Grigore Vieru renunță la constrângeri, dar militează pentru o poezie menită să promoveze identitatea unică a copilului. În viziunea sa, este inadmisibil ca o literatură pentru copii să fie supusă didacticismului. Creațiile literare didacticiste moralizează excesiv pentru a impune normele indiscutabile, pe când literatura pentru copii trebuie să pună în circulație valori și modalități de gândire prin intermediul ficțiunii, evaziunii, adeseori absurdului (Breaz, 2013, p. 106).

Întreaga creație viereană poate fi definită ca o axă a valorilor supreme: Iubirea, Credința, Adevărul, Binele, Dragostea, Iertarea, Grija, Ascultarea, Smerenia ș.a., care, în cele din urmă, constituie un alfabet valoric vierean. Pe marginea acestor idei se pronunță și cercetătoarea Silvia Negruțiu, care consideră că un asemenea alfabet constituie cheia prin care cititorul pătrunde mesajul educațional ce conturează o nouă paradigmă educațională, cu puternică încărcătură formativă, care privește înspre un model deschis către toate resursele inteligențelor multiple (2010, p. 109). Grigore Vieru creează acest registru valoric pentru a crește o generație empatică, umană, întoarsă spre sevele strămoșești. Greu de imaginat, dar într-o perioadă cumplită a totalitarismului, anii '60, '70 și după, Grigore Vieru creează o poezie revigoratoare. Revigorarea lirismului nu s-a produs prin prisma imprimării estetice a realității de epocă, ci prin plămuirea originală a imaginii copilărești – centrul poeziei viereane. Întâmplător sau nu, Grigore Vieru nu se desparte nici pe o clipă de albia copilăriei. Poetul scrie pentru copii și despre copii. Pentru copii a lăsat cele mai îndrăgite versuri („Alarma”, „Albinuța”, „Abecedarul” ș.a.) care s-au folclorizat cu ușurință, unele fiind traduse și în alte limbi. Pentru cititorul matur a scris poezii profunde, marcate de experiențe umane și probleme grave ale societății. Lumea copilăriei viereane supraviețuiește și în poezia pentru adulți. Dorul de a se reîntoarce în copilărie este mai puternic și simțitor atunci când poetul rămâne „orfan” și de mamă (Litanii pentru orgă). Poetul nu face o delimitare clară a vârstelor umane, decât să accentueze minunția și singularitatea copilăriei. Universul poetic vierean nu aparține copiilor sau adulților, el aparține tuturor, pentru că din creațiile sale se desprind adevăruri umane.

O trăsătură artistică intrinsecă în poetica lui Grigore Vieru este profunzimea sensibilității cuvântului. Comunicarea intimă și autentică este întrevăzută între toate „personajele” viereane: copil – natură, copil – mamă, copil – viețuitoarele înconjurătoare, adult – iubita, adult – mama, adult – graiul străbun, omul matur – Dumnezeuirea și alte ipostaze lirice. Fondul intim vierean s-a fundamentat pe baza trăirilor proprii: copilăria însingurată, adolescența ispititoare, maturitatea vulcanică și, s-ar cere fără dor și poate, dorința de reîntoarcere în copilărie. Astfel vorbind, întregul demers poetic al său poate fi privit ca o parabolă matematică, pe de o parte

copilăria biologică, pe de cealaltă parte – copilăria spirituală sau copilăria intimă: „Am îmbătrânit./ Scriu caligrafic și mășcat/ Ca în primul an de școală./ În fiecare dimineață/ Îmi bate la geam/ Copilul care am fost./ Suflu în florile de gheață/ Să văd cine-i./ Sunt fericit/ Că am fost copil” (Copilul care am fost). Atașamentul poetului pentru copil și copilărie nu dispare nici în poezia meditațiilor adulte. Prin chipul copilului Grigore Vieru se reîntoarce la casa părintească, locul sacral de unde iau naștere cele mai importante învățături umane. Aici, în sânurile părintești, în satul de unde a pornit în marea sa devenire, copilul vierean a avut cei mai erudiți *dascăli*: graiul matern, murmurul de izvor, țăranul în câmp, cuibul de rândunică, pomul de lângă fereastra casei și, nu în ultimul rând, tradițiile seculare ale sătenilor. Grăuntele erudiției neamului a prins rădăcini adânci în poezia viereană pentru toate vârstele, toate descoperite prin miracolul mirării copilărești, păstrat de Grigore Vieru cu mare sfințenie pe tot parcursul vieții sale.

Copilăria este o formă artistică insolubilă în creația lui Grigore Vieru. Tema copilăriei se împletește organic cu tema naturii, a mamei, a graiului străbun, a iubirii și a patriotismului. Copilul, în viziunea poetului, este protectorul inocenței umane pe pământ. Prin reflectarea copilărescului Grigore Vieru nu doar sensibilizează cititorul, ci immortalizează anumite stări ale umanității. Toate drumurile destinului pornesc din copilărie, tărâmul spre care o viață-ntreagă râvnește poetul, paradisul pierdut pe care Grigore Vieru îl rememorează sub semnul fabulosului. Într-o interviuare cu Efim Bivol, Grigore Vieru mărturisește că un copil este frumos prin faptul că nu-i este caracteristică urâtenia relațiilor dintre oameni și că nu cunoaște răutatea și mizeria politică. Un copil ar putea să se roage dimineața și seara lui Dumnezeu, pentru că însăși ființa lui este o rugăciune prin puritatea și nestricăciunea sufletului său (Bivol, 2005, p. 2). Pe de altă parte, poetul își declară în nenumărate rânduri predilecția pentru lumea infantilă, menționând despre importanța omului de a-și păstra, pe tot parcursul vieții, copilul din sine: „A crește înseamnă a nu lăsa copilul din tine să moară. Să lăsăm copilului din noi mărul roșu al inimii, căci mărul este al lui”(Vieru, 1989, p. 19).

Problema artistică a poeziei viereane despre copil și copilărie este cercetată îndeosebi de exegetul Mihai Cimpoi. Începând cu monumentală monografie „Mirajul copilăriei” (1968) criticul relevă în creația lui Grigore Vieru un spectru vast de particularități estetice inedite pentru literatura basarabeană șaizecistă. În primul rând exegetul remarcă capacitatea poeziilor viereane de a-l fascina cu ușurință pe cititorul mic și de a-i înțelege naivitatea. Pe de altă parte, Grigore Vieru creează o poezie în care copilul este meșterul fanteziei sale. După Cimpoi, copilul reface realitatea în felul său, o modifică conform unei logici primitive, dar fidelă cu sine (1968, p. 7). În al treilea rând, hotarul dintre copilărie și realitate este marcat de ritualul jocurilor puerile, căci prin joc copilul pășește în tainele universului, cunoaște

lumea și se cunoaște pe sine. Spațiul natural și artificial, pe care-l sugerează poetul, este inofensiv. Copilul este ademenit prin vraja tablourilor familiale, intime firii sale. În acest mediu sigur și amiabil, Mihai Cimpoi observă faptul că copilul lui Vieru nu simte însă nevoia de a fugi, căci este în mijlocul naturii, în intimitatea ei vrăjită. Singura acțiune la care este chemat este aceea de a-i asimila și de a-i intensifica frumusețea printr-o modelare estetică (2009, p. 80) „Unu, doi, trei,/ Eu strâng flori de tei./ Patru, cinci, șase,/ Florile miroase./ Șapte, opt, nouă,/ Florile-s cu rouă./ Am ajuns la zece,/ Roua este rece!” (Numărătoare).

Grigore Vieru este un poet inseparabil de tărâmurile imense ale copilăriei. Poetul le cercetează și le explorează râvnitor și în filozofia maturității depline. Prin intermediul poeziilor pentru și despre copii și copilărie, poetul a reușit să salveze patria, limba și identitatea națională. Din substraturile versurilor pentru copii se desprind comportamente mature, sfaturi și îndemnuri ușor aluzive pentru păstrarea ființei naționale în vremurile de restriște de sub ocupația sovietică. Prin poezia sa îngăduitoare a supraviețuit spiritul neamului, adevăratele valori, tradițiile și obiceiurile străbune. Oricât de mult n-ar înainta poetul spre dimensiunile estetice ale literaturii, Grigore Vieru mereu se întoarce spre limanurile paideumei copilăriei. E adevărat că, după Theodor Codreanu, Grigore Vieru nu a reușit peste tot să rămână sub ploaia curată a copilăriei, dar performanțele îl arată ca fiind o legătură organică, paideumatică, între cele două filoane lirice (2004, p. 252). Criticul recunoaște că existența copilăriei în poezia vierenă se datorează păstrării copilului din ființa poetului. Pe de cealaltă parte, poezia pentru copii își păstrează farmecul și esența artistică atâta timp cât copiii sunt tratați ca niște oameni întregi (ibidem, p. 253).

Promotor arzător pentru lumea și misterele copilăriei, Grigore Vieru nu poate fi considerat un poet „prizonier” al nematurității. Criticul Theodor Codreanu admite ideea că unele voci ale criticii literare, în special a literaturii „moldovenești” sovietice, ar specula opinii precum că Grigore Vieru este un poet primitiv rămas în arealul infantilismului, adică pe treapta orală. Teoreticianul Sigmund Freud vede copilăria ca pe o preistorie individuală (1990, p. 190). Raportând ipotezele lui Sigmund Freud asupra arguțiilor despre rudimentaritatea creației viereane, putem constata faptul că poezia lui Grigore Vieru este puternic determinată de amintiri (auto)biografice conservate în copilăria fragedă. După Freud, primii ani ai copilăriei sunt cei mai importanți, pentru că constituie o trăsătură arhaică importantă a visului (ibidem, p. 191). O altă explicație a fenomenului copilăriei din creația viereană este argumentat prin faptul că educația primită în prima copilărie lasă cele mai adânci amprente (ibidem, p. 294). Suntem de acord că creația lui Grigore Vieru este puternic marcată de evenimentele istorice de epocă: însingurare, suferință, război, frică ș.a. Freud întrevide că aceste amprente cauzează nevroze acute, iar în maturitate anxietate.

O altă idee genială, destul de importantă pentru studiul nostru, este afirmația lui Freud precum că prin vis copilul continuă să trăiască în omul adult, cu particularitățile și dorințele sale, chiar cu acelea care mai târziu au devenit în viață inutile (Freud S., op. cit.). În poezia lui Grigore Vieru copilul supraviețuiește datorită încărcăturii afective pe care o preia din mediul naturii. La el copilăria nu este una individuală sau proprie, ci colectivă, aparținând tuturor generațiilor. Poezia sa se înscrie într-o circumferință a cărei punct de plecare și de venire este universul mirific al copilăriei. Aceasta s-ar explica în felul următor: până în anul 1968 Grigore Vieru scrie pentru copii, apoi urmând o etapă de creație în care poetul plăsmuiește o *fință vegetală romantică* (Codreanu Th., ibidem), cea de-a treia etapă constând în reîntoarcerea întârziată în copilărie sau căutarea paradisului pierdut. Indiferent cui îi este consacrată sau în parametrii etici și artistici ai cărei vârste se încadrează, poezia, după Grigore Vieru, trebuie să rușineze sufletul sărac, să-l pedepsească chiar prin statutul ei estetic, prin taina frumosului pe care-l promovează (Grosu, 2015, p. 22).

Opera lui Grigore Vieru despre copilărie, în special copilăria prin filiera rememorării evenimentelor dramatice, poate fi interpretată din perspectiva psihocriticii. După Anatol Vântu, elementele distinctive care confirmă semnele psihocriticii în creația lui Grigore Vieru sunt: viziunea maternă asupra Universului, programatica „întoarcerea la izvor”, motivul fundamental al lacrimii, cât și apariția în diferite volume a acelorași poezii vierene (2005, p. 93). Elementele demersului psihocritic în poezia viereană îl definesc pe Grigore Vieru ca un creator de mituri personale: Mama, Frunza, Izvorul, Dorul, Copilăria ș.a. O bună parte din simbolurile vierene preiau valoarea de mit datorită valorii arhetipale a copilăriei, iar copilăria, în viziunea lui Anatol Vântu, reprezintă o contopire a celor două lumi: mitul și realitatea (op. cit.). Mitul personal s-a cristalizat în creația lui Vieru ca o consecință a rupturii sale lăuntrice, singurătatea copilărească, lupta în maturitate față-n față cu teroarea politică, arderea în numele idealului uman, precum și dorința nestăvilită de desăvârșire spirituală. Toate aceste elemente poetice, cunoscute ca arhetipuri vierene, au plăsmuit în ființa cititorului germenul omenescului.

Poezia viereană pentru copii a constituit o formă intimă de comunicare între poetul surghiunit lingvistic și limba română. Înțelegem clar că poezia pentru copii a însemnat o modalitate de a se ascunde de după cortina literaturii ideologice care era menite să cultive sentimentul de mândrie pentru comunismul socialist. Poezia lui Grigore Vieru exteriorizează stări ale copilăriei bine portretizate. Pentru a-i înțelege însă sensul deplin al cuvântului, este nevoie de cunoștințe istorice vaste. Chiar de la debutul său literar, cu placheta de versuri „Alarma” (1957), Grigore Vieru încearcă să scoată literatura română basarabeană de sub dezghețul sovietic. Cercetătoarea Mihaela Cojocar se referă la ciclul de poeme „Moșul din leagăn”, unde observă

două poezii care au o semnificație patriotică explicită: *Frumoasă-i limba noastră* și *Curcubeul* (2004, p. 145). În viziunea cercetătoarei, în acest volum se celebrează patriarhalitatea raporturilor dintre locuitorii Basarabiei, relațiile lor de înfrățire cu natura înconjurătoare (ibidem, p. 145).

Ancorată în albia copilăriei, poezia lui Grigore Vieru îl pune pe cititorul său față-n față cu fenomenul disociației, pe de o parte experiența eului liric, pe de altă parte regăsirea personală sub tiparele altor personaje. Prin lectură copilul poate realiza o binevenită dedublare a sa atunci când se recunoaște în altul (Bratu, 1977, p. 15). Copilul este atras de comportamentul surprinzător al tipajelor artistice, de regulă al necuvântătoarelor, de spațiul cosmic, de universul epatant al naturii rurale. Simpatizând aceste personaje, copilul se vrea alături de ele, încercând să le imite în totalitate: „Zum-zum-zum, cu mare zor,/ Unde vreau, acolo zbor!// Nu mă-ntreabă niciun om/ De ce stau la el în pom” (Albina).

Militant pentru valorile autohtone, în special pentru limba română și ființa națională, Grigore Vieru creează un personaj copilăresc văzut într-o dublă ipostază. Pe de o parte este afectuos, sincer și neprihănit, dornic să cucerească culmile universului. Pe de cealaltă parte, copilul vierean se impune în lupta cu „orizonturile roșii” (Casangiu, 2007, p. 43) ale literaturii postbelice din Basarabia Sovietică. În condițiile în care principiul ideologic înlocuiește principiul estetic, iar cenzura proletcultistă s-a răsfirat impunător, copilul vierean păstrează spiritul literaturii autentice, reușind să readucă scrisul poetic la albia lirismului. Constrângerea literară a contribuit la apariția unei literaturi aluzive, o literatură prin care s-a criticat dur mecanismele comuniste. Poezia comunistă a trebuit să formeze viitori partinici, să promoveze doctrinele moscovite și să dezbine spiritul civic adevărat. Poezia lui Grigore Vieru, „deghizată” într-o poezie pentru învățăcei, a tins spre revenirea literaturii „acasă”.

Creația poetică viereană pentru copii se îndepărtează de literatura canonică comunistă și se îndreaptă determinant spre matca literaturii universale consacrată cititorului mic. Poezia lui Vieru proiectează un univers propriu de cunoaștere a copilului, de unde se desprind marile rosturi umane, totodată se pune pe balanța convingerilor Binele și Răul. Frumosul înconjurător este redat prin contactul afectiv al copilului cu mediul naturii. Literatura universală pentru copii își propune să fascineze și să impulsioneze spre Frumos „micul consumator de artă” (ibidem, p. 49), invitându-l să exploreze lumea fanteziei nemărginite. Grigore Vieru gândește o poezie care să cuprindă tot spațiul planetar, demonstrându-i copilului cât de uimitor este ceea ce-l înconjoară. Desigur, poezia viereană pentru copii se ghidează după niște cerințe ale literaturii pentru copii: accesibilitatea limbajului, personaje „grăitoare”, ritmicitate melodică, triumfarea binelui și a jovialității, trezirea curiozității, caracterul afectiv dens, armonia, naturalețea ș.a. Structural

simplă, dar amplă după conținut, poezia viereană pentru copii este mereu actuală, e ceea ce scriitorul francez Anatole France apreciază într-o literatură a „popoarelor-copii”(1943, p. 214), și anume faptul că dacă poezia pentru copii ar îmbătrâni ea ar deveni gravă, savantă și bănuitoare (op. cit.).

Poezia lui Grigore Vieru dintotdeauna și-a păstrat o particularitate distinctă a muzicalității. Însușirea cantabilității versurilor orientează poetica viereană tot mai potențat spre folclor, în mod special poezia mioriticului de orientare baladescă „Noi suntem oițele,/ Pască-ne fetițele,/ Mâie-ne fetițele/ Numai cu mânuțele” (Bâr, mioriță!). Cercetătorul Victor Ghilaș observă că versul poetului mereu a stimulat imaginația creatorilor/ și a interpreților de muzică (2010, p. 101). Fenomenul muzicalității în creația lui Grigore Vieru a contribuit substanțial la umanizarea unui peisaj natural. Prin sunetul poetic, Grigore Vieru a poetizat stările umane: dorul, iubirea și suferința, bucuria și mângâierea, despărțirea și curajul, dragostea și credința ș.a. Poetul apelează la instrumente muzicale care să confirme originea noastră strămoșească, atribute ale culturii și ființei noastre naționale: bucium, vioară, fluier, flaut, harpă etc.

Lumea lui Grigore Vieru nu este imuabilă. Poetul a umanizat până la cele mai mici și ne semnificative detalii. Artificialul este înlocuit prin natural, lumea necuvântătoarelor obține puterea viului grai, iar copilul vierean este înzestrat cu o viziune magistrală asupra celor lumești. Pentru a se debarasa de însingurare și aprehensiune, poetul creează o senzație permanentă de dialogare. După Mihail Dolgan, lirica lui Grigore Vieru, atât cea pentru copii, cât și cea pentru maturi, se prezintă ca un antrenant și tensionat dialog perpetuu cu subiectul sau obiectul evocat și cu cititorul, ca un continuu formular fie cu întrebări și răspunsuri, fie numai cu întrebări, fie numai cu răspunsuri (2009, p. 227). De la dialogul candid cu firele de iarbă „Tu, iarbă, tot ai mamă?/ De ai - de bună seamă:/ Atunci când înverzești,/ De ea îți amintești” (Tu, iarbă, tot ai mamă?), stele, ploaia, curcubeul „Curcubeule vârgat,/ Haide ieși – te-am așteptat demult!/ Nu vezi că la noi în sat/ Ploaia a trecut? (Curcubeul), dezvoltat estetic într-un dialog mirific al cadrului planetar „Mă rog de tine, munte -,/ Cât zboru-o să mă poarte,/ Sărută ochii mamei/ Și-i apără de moarte” (Mă rog de tine), transpus miezos prin filiera emotivității depline „De unde știi, mamă/ Cum arătai tânără/ Când nu ți-ai întipărit/ Pe nicio poză chipul” (De unde știi?...) și a erotismului măsurat „- Vreau să te văd, femeie,/ Sau vino să mă vezi,/ Mi-e dor de iarba crudă/ A ochilor tăi verzi” (Vreau să te văd), Grigore Vieru păstrează un cult al armoniei dintre om și cadrul sacral al naturii.

Dezmembrată concludent de conjuncturile regimului ideologic, impuse presant în literatura basarabeană sovietică, creația lui Grigore Vieru a râvnit insistent spre emancipare estetică. Indiscutabil, poezia sa a marcat sugestiv revigorarea lirismului postbelic, poetul identificându-se cu un alt „buzdugan” pentru descendenții săi.

Reîntoarcerea artistică în copilărie a însemnat pentru Vieru salvarea ființei umane într-o perioadă de declin și restriște națională. Copilul vierean s-a debarasat de grijile revoluționare și a explorat arealul frumosului pilduitor. Astfel, acesta a devenit un catalizator grăitor pentru cititorul dornic să cunoască marile rosturi umane. Poetul n-a insistat, n-a dogmatizat și n-a didacticit cititorul. Poezia viereană sugerează un tablou candid în centrul căruia figurează chipul unui copil dezmiardător, or, nu există o altă cale, decât cea de a păstra copilul din sine, pentru a ne reîntoarce în paradisul pierdut al copilăriei. Prin imaginea copilului, Grigore Vieru cultivă dragostea pentru frumos și pentru maternitate. Totodată, copilul vierean este o sursă prin care poetul inspiră spre sinceritate și adevăr. Poetica lui Grigore Vieru este pătrunsă simțitor de sentimentele unui Poet-Copil, bun cunoscător a misterelor puerile. Grație acestui fenomen literar excepțional, poetul a reușit să ajungă cu ușurință în inimile cititorului de toate vârstele, în felul acesta atingându-și scopul măreț: „Să-i facă omului clipa mai ușoară și mai frumoasă. Să-l facă pe om mai bun, mai încrezător în forțele sale. Să-l facă să-i fie dragă viața, natura din sânul căreia este uneori smuls” (Vieru, 1987, p. 205).

Referințe bibliografice:

1. ANDREI, Mariana. *Introducere în literatura pentru copii*. București: Eminescu, 2006.
2. BIVOL, Efim. Puterea curățeniei morale este temelia a toate. În: „a” MIC”, 2005, nr. 2, pp.2.
3. BRATU, Bianca. *Preșcolarul și literatura*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1977.
4. BREAZ, Mircea. *Literatura pentru copii. Repere teoretice și metodologice*. Ediția a doua. Cluj-Napoca: Editura ASCR, 2013.
5. CASANGIU, Larisa Ileana. *Literatura română pentru copii*. Note de curs și sugestii de lecturi plurale ale unor opere. Ed. a II-a, revăzută și adăugită. Constanța: Nautica, 2007. ISBN 978-973-7872-40-1.
6. CĂLINESCU, George. *Cronicile optimistului*. București: Editura pentru Literatură, 1964.
7. CIMPOI, Mihai. *Grigore Vieru, poetul arhetipurilor*. Iași: Princeps Edit, 2009.
8. CIMPOI, Mihai. *Mirajul copilăriei*. Chișinău: Editura „Lumina”, 1968.
9. CIOCANU, Ion. *Literatura română contemporană din Republica Moldova*. Chișinău: Litera, 1998.
10. CODREANU, Theodor. *Duminica Mare a lui Grigore Vieru*. București, Chișinău: Litera Internațional, 2004.
11. COJOCARU, Mihaela. *Literatura pentru copii*. Ploiești: Editura Universității din Ploiești, 2004. ISBN: 973-7965-93-0.

12. DOLGAN, Mihail. *Lirica dialogală la Grigore Vieru și la poetul francez Alain Bosquet*. În: *Intertext*. 2009, nr. 1-2, pp. 227-237. ISSN 1857-3711.
13. FRANCE, Anatole. *Le livre de mon ami*. Paris: Ed. Hachette, 1943.
14. FREUD, Sigmund. *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*. Trad. Leonard Gavriliu. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1990.
15. GHILAȘ, Victor. *Instrumente muzicale în creația lui Grigore Vieru: simbol și semnificație*. În: *Akados*, nr. 2(17), 2010, pp. 101-103.
16. GROSU, Liliana. *Concepția lui Grigore Vieru despre actul de creație/ textul poetic*. În: *Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul*, Seria „Științe Umanistice”. 2015, nr. 1(1), pp. 20-25. ISSN 2345-1866.
17. *Istoria literaturii române*, vol. I. București: Editura Academiei, 1964.
18. NEGRUȚIU, Silvia. *Mesajul educațional în contextul discursului poetic vierean*. Tîrgu Mureș: Universitatea de Arte, 2010, pp. 109-114.
19. VÂNTU, Anatol. *Poezia lui Grigore Vieru din perspectiva psihocriticii*. În: *Metaliteratură*. 2005, nr. 12, p. 92-95. ISSN 1857-1905.
20. VIERU, Grigore. *Cel care sunt*. Chișinău: Literatura artistică, 1987.
21. VIERU, Grigore. *Cine crede*. Chișinău: Literatura artistică, 1989.

METAFORA ȘI REPREZENTAREA EI ÎN LINGVISTICA MODERNĂ

Halil SERRAC

Turcia

Rezumat. *În lingvistica modernă, printre disciplinele tradiționale, interesul pentru metaforă este manifestat în primul rând de stilistică, lexicologie și lexicografie, care o consideră principalul mijloc, alături de metonimie, de nominalizare secundară. Cu toate acestea, dacă pentru stilistică metafora este principalul mijloc de creare a imaginilor, atunci lexicologia și lexicografia consideră metafora ca una dintre modalitățile de dezvoltare a sensului unui cuvânt, care servește ca mijloc de completare a vocabularului limbii.*

Lexicologia și stilistica, fiecare din punctul său de vedere, iau în considerare probleme similare de definire a unei metafore, stabilirea locului acesteia în sistemul altor mijloace lingvistice înrudite și au criterii comune de clasificare a metaforelor, ale căror tipuri diferite fac obiectul de studiu al acestor discipline.

Cuvinte-cheie: *metaforă conceptuală, expresie metaforică, interpretare a metaforelor, textualitate, fenomen lingvistic.*

Abstract. *In modern linguistics, among the traditional disciplines, the interest for metaphor is manifested primarily by stylistics, lexicology and lexicography, which consider it the main means, along with metonymy, of secondary nomination. However, if for stylistics metaphor is the main means of creating images, then lexicology and lexicography consider metaphor as one of the ways to develop the meaning of a word, which serves as a means of completing the vocabulary of language.*

Lexicology and stylistics, each from his point of view, consider similar problems of defining a metaphor, establishing its place in the system of other related linguistic means and have common criteria for classifying metaphors, whose different types are the object of study of these disciplines.

Keywords: *conceptual metaphor, metaphorical expression, interpretation of metaphors, textuality, linguistic phenomenon.*

Metafora este unul dintre cele mai productive mijloace prin care are loc verbalizarea realității. Este, de asemenea, un mod universal de cunoaștere și conceptualizare a lumii reale. Metafora joacă cu succes rolul unei prisme prin care

o persoană realizează un act de viziune asupra lumii și este unul dintre cele mai expresive mijloace de vorbire expresivă, caracterizată prin conținut informațional ridicat și capacitate semantică.

O metaforă este o astfel de componentă a vorbirii, de alegerea corectă a căreia depinde în mare măsură eficacitatea comunicării (Black, 1962, p. 43).

Metafora ca fenomen lingvistic apare nu numai în vorbirea orală, ci și în scris. Marea semnificație a metaforei constă în utilizarea ei în opere de artă. Nu există un singur autor care să nu folosească transferul metaforic pentru a descrie eroi, diverse fenomene și acțiuni în culori strălucitoare. Încadrarea metaforei în genul proxim al activităților creativ-imaginative umane este una dintre coordonatele pe baza cărora s-a putut argumenta, în ultimii ani, o posibilă apropiere sau cooperare între semantica integrală și cea cognitivă.

Înțelegând tema metaforei ca aparținând vorbirii în plan universal, semantica cognitivă ar putea folosi semanticii integrale în ceea ce privește modul în care se stabilește „analogia” între „viziuni” în designarea metaforică.

Metafora este un fenomen complex care necesită un studiu atent. Am clarificat prevederile de bază ale utilizării metaforei în vorbire, am definit conceptul de metaforă ca unitate lingvistică.

Metafora ca fenomen lingvistic însoțește limbajul și vorbirea pretutindeni; mulți lingviști sunt angajați în studiul metaforei; ei iau în considerare metafora din diferite puncte de vedere și dau propriile definiții ale acestui fenomen în limbaj. În prezent, cercetările în domeniul metaforei continuă, întrucât nu a fost încă creată o teorie a metaforei care să satisfacă nevoile lingvisticii moderne.

Filosofii au înclinat în mod tradițional spre una dintre cele două extreme opuse când vine vorba de metaforă. Pe de o parte, partizanii metaforei au avut tendința de a crede că metaforele fac ceva diferit în natură față de enunțurile literale; este o „erezie”, cred ei, fie pentru a nega că ceea ce fac metaforele este cu adevărat cognitiv, fie pentru a presupune că poate fi tradus în termeni literali. Pe de altă parte, filozofii analitici au negat de obicei tocmai acest lucru: ei tind să presupună că, dacă metaforele exprimă vreun conținut autentic, atunci acel conținut poate fi, în principiu, parafrizat în termeni literali. Ei deseori concluzionează pe această bază că metafora este teoretic dispensabilă și astfel încât nu prezintă provocări speciale și nu oferă perspective distinctive pentru filozofia limbajului și a minții (Croft, 2008, p. 34).

Astfel teoriile tradiționale descriu de obicei metafora ca un mod de comunicare relativ rar și oarecum „deviant” introdus pentru a adăuga condiment retoric, dar unul complet redutabil la o parafrază literală echivalentă.

Metafora înțeleasă în acest fel este astfel privită ca un dispozitiv lingvistic pur opțional. O afirmație importantă a abordării lingvisticii cognitive a metaforei este

că metafora este, de fapt, în primul rând o chestiune de gândire, nu de limbaj, și că metafora conceptuală este omniprezentă și inevitabilă pentru creaturi ca noi.

În timp ce concepte abstracte precum „timp” sau „moarte” pot avea o structură schelet care este direct (adică, nemetaforic) reprezentată conceptual, în cele mai multe cazuri această structură nu este suficient de bogată sau detaliată pentru a ne permite să facem inferențe utile. Prin urmare, atunci când încercăm să conceptualizăm și să raționăm despre tărâmurile abstracte sau relativ nestructurate, această structură schelet este completată (de obicei automat și inconștient) cu o structură suplimentară furnizată de metaforele primare derivate din experiența corporală de bază, adesea invocată în combinație cu alte scheme primare pentru a forma metafore complexe sau amestecuri conceptuale (Kövecses, 2010, p. 35).

Formațiile metaforice, ascunse (implicative) în esența lor, sunt produsul unei regândiri expresive emoțional a obiectelor, precum și o consecință a unei abordări creative a unităților lingvistice.

Metafora, denotând ceva nou care nu a fost încă procesat de conștiința umană (și, prin urmare, o combinație neobișnuită de cuvinte), vă permite să asimilați, să înțelegeți, să procesați experiența trecută care este conținută în memoria individului și pe baza căreia este creat. Prin urmare, procesele de metaforizare sunt constante, continue.

Nevoia unei percepții metaforice a realității este inherentă esenței naturii umane, atunci când, ca rezultat al înțelegerii de către om a propriei activități de viață, a introspecției, este necesară studierea noilor concepte, fenomene, acțiuni, semne etc., care sunt mai bine absorbiți și găsesc aplicații practice în comparație activă cu cunoștințele deja cunoscute.

În consecință, metafora contribuie la creșterea, extinderea și chiar ordonarea sistemului de cunoaștere umană. Metafora folosește reprezentări perceptuale și conexiuni între obiectele realității, atunci când unele obiecte devin repere (bariere) pentru alții, care, la rândul lor, pot deveni și „faruri” pentru alții. Astfel, metafora este un arhetip care dă naștere numărului nenumărat de simboluri care apar în cadrul unei opere de artă.

Există multe întrebări care trebuie rezolvate și care sunt legate, în primul rând, de studiul metaforei din pozițiile psiholingvistice, comunicativ-pragmatice și cognitive.

Metafora este una dintre tehnicile nominative (formarea semnificațiilor) și este utilizarea unui cuvânt care denotă o anumită clasă de obiecte, fenomene sau semne utilizate pentru caracterizarea sau nominalizarea unei alte clase de obiecte (similare sau diferite). Orice cuvânt folosit la figurat este definit ca o înțelegere largă a metaforei.

Metafora influențează activ procesele polisemiei, care, în cele din urmă, se reflectă în starea lexicografică a limbajului. Metafora este mijlocul prin care, în procesul activității mentale, în conștiința unui individ, nu numai că acestea sunt reflectate, dar și înțelese, se trasează paralele, analogii și capătă, de asemenea, cale, evaluare și verificare a imaginii lumii în jurul lui. Astfel, metafora devine un instrument prin care se studiază realitatea, când la nivelul gândirii, conținutul conceptual corespunzător, sunt operați analogi mentali ai obiectelor.

Metafora, ca figură de stil, este definită drept rezultatul exprimat al unei comparații subînțelese prin substituirea cuvântului obiect de comparație cu cuvântul imagine. Această definiție se referă la metafora poetică, în calitate de trop. Atingând problema metaforei în legătură cu relevanța reprezentărilor metaforice în procesul de creare a unităților de vocabular, în continuare vom avea în vedere metafora linguală (Bidu-Vrănceanu, 2012, p. 12).

Metafora, ca orice alt fenomen, are o serie de funcții. Rolul cognitiv al metaforei este în procesarea informațiilor și este o consecință a activității cognitive. „Decriptare, explicație, interpretare, analiză, care duc la înțelegerea unui mesaj text, stabilirea sensului acestuia și a „subtonelor” și a „incrementelor de sens. Această funcție a fost studiată mai detaliat de A. P. Chudinov (2018, p. 28).

El a identificat mai multe tipuri de funcții cognitive:

1. Funcția nominativ-evaluativă: o metaforă poate acționa ca o modalitate de a crea nume pentru realități noi, încă „nenumite”, de exemplu, „perestroika”. Dar mult mai des o metaforă este folosită pentru a desemna un concept deja existent, care dintr-un motiv sau altul nu convine autorului.

2. Funcția de modelare (schematizare): o metaforă face posibilă crearea unui anumit model al realității folosind un sistem de concepte legate de o zonă conceptuală complet diferită. Astfel, această situație este percepută ca ceva familiar și primește o evaluare adecvată pe baza experienței dobândite anterior.

3. Funcția instrumentală: o metaforă ajută subiectul să gândească, să-și formeze propriile idei despre lume, adică acționează ca un fel de instrument de gândire.

4. Funcția ipotetică: metafora permite subiectului să-și facă o idee despre ceva nerealizat încă pe deplin, să creeze o ipoteză despre esența obiectului caracterizat metaforic.

La examinarea noțiunii de inovație lexicală, inclusiv a noțiunii de inovație metaforică, lingvistica vorbirii, fondată de Eugeniu Coșeriu, ține cont nu numai de principiile generale ale „gândirii în vorbire”, ci și de principiile de cunoaștere a lucrurilor în general, plecând de la „posibilitățile limbii în *desemnarea*, în *numirea lucrurilor* în situații concrete”.

Momentul în care *s-a creat* un cuvânt, afirmă E. Coșeriu, este „actul poetic”. Asume „când s-a făcut” un cuvânt, nu „când s-a întrebuințat”.

Limbajul ca activitate creatoare ține de individul vorbitor și inovațiile metaforice sunt deci rezultatul unor activități individuale. Cuvintele noi intră în limbă dacă răspund unor necesități sociale de comunicare și dacă ele se încadrează, de regulă, în sistemul lingvistic respectiv.

Noțiunea de inovație este examinată de către E. Coșeriu în relație cu conceptul de adoptare, adică de reluare (reproducere) și de răspândire. Aceste adoptări sau reluări ale inovațiilor sunt „acte practice”. Geolingvistica ne arată că inovația e tot individuală chiar dacă au făcut-o, în mod independent, mulți indivizi (Coșeriu, 2009, p. 49).

Din punct de vedere cognitiv, procesul de metaforizare este apropiat de modelul raționamentului prin analogie, care se bazează pe ideea de a transfera informații sau cunoștințe între două arii sau domenii conceptuale: sfera sursă și sfera țintă. De obicei, sfera sursă se bazează pe experiența umană, pe realitățile societății și, în consecință, este disponibilă pentru înțelegere universală, în timp ce sfera țintă este abstractă, obscură. Astfel, sfera sursă contribuie la o mai bună percepție și înțelegere a conceptului inerent sferei țintă.

Adică „... metaforele cognitive transferă o sferă conceptuală în alta” (Lakoff, 1998, p 108).

Inga Stoianova menționează că „Studierea fenomenului lingvistic în discuție a devenit una dintre tendințele cognitivisticii moderne în cadrul căreia metafora este privită drept operație mintală, drept mijloc de cunoaștere, structurare, evaluare și explicare a lumii înconjurătoare. (Stoianova, 2008, p. 182).

Metafora, precum afirmă N. Ciudakov, nu este un fenomen lingvistic simplu, ci este și o exprimare conceptuală a realității cotidiene, când noi reflectăm asupra unor termeni prin intermediul altora (2003, p. 168-169).

Această teorie este susținută și de A. Chiudinov, care subliniază că „omul nu-și reflectă atât gândurile prin intermediul metaforei, cât gândește metaforic și creează prin intermediul metaforei lumea în care trăiește” (2018, p. 32).

În această ordine de idei, o metaforă este un sistem simbolic care ne permite să înțelegem parțial o existență neobișnuită în termenii altor experiențe obișnuite (apud Stoianova, 2008, p. 182).

În lingvistica românească și în publicațiile autorilor străini fenomenul metaforizării termenului este oglindit pe larg. În acest sens, sunt utilizate adesea noțiunile: metaforă științifică metaforă terminologică, metaforă specializată/conceptual.

Un amplu studiu privind diversitatea metaforei în limbajele specializate a fost realizat de D. Butiurcă (2015, p. 36).

Studiile limbajului figurat au fost situate în cadrul mai general al cunoașterii încorporate. Investigatorii cunoașterii încorporate presupun că procesele cognitive sunt influențate și constrânse de modul în care funcționăm în lume cu corpurile noastre.

De exemplu, aceleași ipoteze care stau la baza ideii de cunoaștere întruchipată sunt aplicabile și afectului încorporat.

În centrul poziției cognitive întruchipate este presupunerea că cunoașterea servește în cele din urmă acțiunii și o presupunere similară poate fi făcută despre afect și emoție, deoarece afectul oferă informații despre plăcerea sau antipatia obiectelor și situațiilor și despre valoarea urmăririi sau evitării anumitor situații, acțiuni.

În mod similar, atitudinile servesc nu doar ca structuri mentale de preferință, ci și ca o busolă pentru acțiune.

O altă ipoteză, care este deosebit de importantă în ceea ce privește articolul țință al lui Schnall S. & Clore G. L este că procesele cognitive și afective sunt constrânse nu numai de contextul social, ci și de natura corpului uman.

Când vine vorba de comunicare, limbajul întruchipat, cum ar fi metaforele emoțiilor, are potențialul de a evoca răspunsuri emoționale, mai mult decât limbajul literal. Astfel, metaforele întruchipate fac posibilă comunicarea cu un grad ridicat de precizie a diferitelor subtilități ale experienței emoționale și, astfel, fac comunicarea optim relevantă.

Comunicarea este constrânsă de contextul social și de intențiile comunicative care trebuie deduse într-o situație vorbitor-audiență. În plus, comunicarea este, de asemenea, constrânsă de natura corpului uman, deoarece emoția poate fi transmisă atât de bine atunci când se folosesc metafore întruchipate „metaforele cognitive transferă o sferă conceptuală în alta” (Schnall & Clore, 2004, p. 65).

Din cele de mai sus, putem concluziona că studiul cognitiv al metaforei este astăzi unul dintre domeniile prioritare ale științei lingvistice cognitive. În cadrul lingvisticii, metafora nu mai este privită ca obiect de studiu, ca mijloc de decorare a unei limbi, ci ca mijloc de reflectare a calităților și proprietăților obiectelor care sunt cele mai semnificative și determinate cultural pentru societatea în a cărei limbă există tropul dat.

Referințe bibliografice:

1. BIDU-VRĂNCEANU, Angela. (coord.). *Terminologie și terminologii* (II). București: Editura Universității din București, 2012. 248 p.
2. BLACK, Max. 'Metaphor', in *Models and Metaphors: Studies in the Philosophy of Language*. Ithaca: Cornell University Press. 1962.

3. BUTIURCĂ, Doina. *Lingvistică și terminologie. Hermeneutica metaforei în limbajele specializate*. Iași: Institutul European, 2015, 236 p.
4. Chiudinov = ЧУДИНОВ, А. П., БУДАЕВ ЭВ. *Метафора в политической коммуникации: монография*. Издательство „ФЛИНТА” 2018.
5. Ciudakov = ЧУДАКОВ, Н.М. *Метафоры из сферы «природа» в политической речи* // Современная политическая лингвистика: Материалы межд. научн. конф. - Екатеринбург: Уральск. ГПУ, 2003, с. 168-169.
6. COȘERIU, Eugeniu. Creația metaforică în limbaj. În: *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 167-197.
7. CROFT, William and CRUSE, D. Alan. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.
8. KÖVECSES, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. 2nd Edition, 2010.
9. Lakoff = ЛАКОФФ, ДЖ. *Мышление в зеркале классификаторов* / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. М.: Наука, 1998. 188 с.
10. ROSEMAN, I., & SMITH, C. A. *Appraisal theory: Overview, assumptions, varieties, controversies*. In K. R. Scherer, A. Schorr, & T. Johnstone (Eds.), *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research* (pp. 3-19). New York: Oxford University Press. Scherer, K. R. 2001.
11. SCHNALL, S., & CLORE, G.L. *Emergent meaning in affective space: Conceptual and spatial congruence produces positive evaluations*. In K. Forbus, D. Gentner, & T. Regier (Eds.), 2004, p. 385-396.
12. STOIANOVA, Inga. Metafora în terminologie. În: *Intertext*, ½, 2008, p. 181-188. [online] Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Metafora%20in%20terminologie.pdf [citat 15.11.2021].

ȘAPTE CORELAȚII ÎNTRE VIOLENȚA INTERPERSONALĂ ȘI PROGRESUL RELIGIEI ORGANIZATE

Marian Gh. SIMION
Universitatea Harvard, SUA

Rezumat. *Fără a se focaliza în mod necesar pe abordarea problematicii originii religiei, acest articol propune de fapt șapte corelații între violența interpersonală și progresul religiei organizate, sugerând că violența interpersonală a jucat un rol semnificativ în procesul de instituționalizare a credințelor religioase. Deși violența interpersonală nu provoacă neapărat structurarea credinței religioase, aceasta de fapt întărește și oferă soluții modelelor existente de amenințare cu care se confruntă o comunitate, iar împreună conduc la organizarea religiei.*

Prima parte a acestui articol (etapele 1–4) analizează psihologia violenței, concentrându-se pe teoriile frustrare – agresiune, rivalitate mimetică, triangulare, geneza țapului ispășitor și vinovăție. A doua parte (etapele 5–6) marchează trecerea de la psihologia personală la psihologia socială și studiază violența în religia primitivă, așa cum se manifestă în procesul ritualizării țapului ispășitor și în geneza sacrificiului. A treia parte (etapa 7) evidențiază complexitatea ritualului, a eticii și a doctrinei în evoluția religiei de la starea primitivă la instituirea religiei organizate.

Cuvinte-cheie: *conștiința morală, culpabilitate, doctrină, etică, frustrare – agresiune, lider – profet, mimesis, părinte, psihologia copilului, rivalitate, religie, ritual, sacru – profan, sacrificiu, triangulare, țap ispășitor, violență.*

Abstract. *Without necessarily focusing on approaching the issue of the origin of religion, this article actually proposes seven correlations between interpersonal violence and the progression of organized religion, suggesting that interpersonal violence has played a significant role in the process of institutionalizing religious beliefs. Although interpersonal violence does not necessarily cause the structuring of religious faith, it actually strengthens and provides solutions to the existing threat patterns faced by the community, which together they lead to the organization of religion.*

The first part of this article (stages 1 – 4) surveys the psychology of violence, by focusing on the frustration – aggression theories, mimetic rivalry, triangulation, the genesis of scapegoating and guilt. The second part (stages 5 – 6) marks the transition from personal to social psychology and surveys violence in the primitive religion, as manifested in the ritualizing process of the scapegoat, and the genesis of sacrifice. The third part (stage 7) highlights the complexity of the ritual, ethics and doctrine, in the evolution of religion from a primitive state to an advanced organized institution.

Keywords: *moral conscience, culpability, doctrine, ethics, frustration – aggression, leader – prophet, mimesis, parent, child psychology, rivalry, religion, ritual, sacred – profane, sacrifice, triangulation, scapegoat, violence.*

Prezentare generală

De-a lungul ultimelor două secole, renumiți filozofi, psihologi, sociologi și antropologi precum Émile Durkheim (1969), James Frazer (1996), E. E. Evans – Pritchard (1956), Sigmund Freud (1998), Mircea Eliade (1974, 1987), Max Weber (1977) , 1991), Rene Girard (1977, 1979, 1986, 1987, 1996), Henri Hubert și Marcel Mauss (1981), Walter Burkert (1979, 1986, 1996) și alții au încercat să demonstreze originile sociale ale religiei într-un efort deliberat făcut cu scopul de a respinge viziunea comună asupra religiei ca având origini divine. Cu toate acestea, în demonstrațiile lor, efectele violenței interpersonale asupra progresului religiei organizate au fost oarecum trecute cu vederea. Girard și Burkert sunt probabil singurii cercetători elocvenți care au înțeles rolul și semnificația violenței interpersonale în organizarea credinței. Cu toate acestea, ambii cercetători sunt nepreciși atât în clarificarea legăturii dintre violența interpersonală și organizarea credinței de-a lungul celor trei piloni de bază ai religiei — doctrină, morală și ritual — cât mai ales în explicarea modului în care, în dezvoltarea lor incrementală, acești trei piloni ai religiei organizate au fost stimulați și informați de experiența violenței interpersonale.

Prin urmare, acest articol încearcă să umple acest vid structural.

În prima parte (violență și psihologie), articolul va evidenția patru fundamente psihologice ale conflictului interpersonal, ancorate în prezumția că instinctele observabile în psihologia copilului reprezintă o constantă a comportamentului uman indiferent de vârstă sau sistem cultural. Prima etapă (conflictul) se focalizează pe psihologia copilului, concentrându-se pe mecanismul frustrare – agresiune ce decurge din experimentul unei competiții dintre doi bebeluși asupra unui obiect dorit în mod egal de aceștia și pe mecanismul rivalității mimetice care apare datorită concurenței. În cea de-a doua etapă (triangularea), conflictul dintre bebelușii concurenți implică triangularea părintelui, care este atras în conflict ca mediator pentru a calma tensiunea. În cea de-a treia etapă (șap ispititor), părintele preia controlul asupra conflictului și îi privează pe bebelușii concurenți de obiectul dorit; astfel devenind șapul ispititor care va absorbi furia bebelușilor concurenți. În cea de-a patra etapă (vinovăția), părintele implementează conștiința emoțională (sau morală) a vinovăției și preia pe deplin controlul asupra conflictului.

Cea de a doua parte (violența și religia primitivă) marchează trecerea de la psihologia personală la cea socială. Odată cu progresul în vârstă al bebelușilor concurenți, evaluarea sentimentului culpabilității (împreună cu puterea de a diagnostica pe deplin cauzele conflictului și de a găsi remediul adecvat) este transferată de la părinte la liderul – profet al comunității. Astfel, cea de-a cincea etapă (ritualul) introduce triangularea liminală, prin care puterea de mediere a părintelui este transferată de la părinte la liderul – profet al comunității, prin ritualuri de tranziție și inițiere. În urma acestui transfer de putere de la părinte la liderul – profet, mai multe fenomene noi intră în joc în interesul

colectiv al grupului. Aceste fenomene noi includ stabilirea unor norme morale prin conștientizarea legăturii dintre culpabilitate și pedeapsă și prin crearea unor narațiuni menite să justifice regulile etice și să le întărească prin puterea ritualului.

Prin urmare, etapa a șasea (sacrificiul) analizează administrarea violenței mimetice de către societate prin procesul de ritualizare a Țapului ispășitor și prin geneza actului sacrificial vizibil în religia primitivă. Prin separarea dintre sacru și profan și prin stabilirea regulilor morale privind culpabilitatea și pedeapsa, societatea și-a creat propriul înțeles religios în scopul asigurării stabilității și a supraviețuirii. Odată cu progresul istoric al religiei, Țapul ispășitor și sacrificiul au devenit factori decisivi în soluționarea conflictului uman deoarece societatea a separat sacrul de profan prin amestecarea ritualului cu ideea de ordine publică și moralitate, în timp ce finețea doctrinelor a fost codificată în narațiuni sacre concepute pentru a da sens vieții.

A treia parte (violența simbolică, suprastructura teologică și ambivalența structurală) marcată de etapa a șaptea (religia organizată) se concentrează asupra stadiului avansat al standardizării credinței și pe suprastructura teologică prin care sensul vieții este dezvoltat mai departe și sistematizat în doctrine, texte sacre și în standarde morale. În acest context culpabilitatea și pedeapsa sunt definite, interpretate și aplicate prin diferite canoane și legi religioase, iar ritualurile de ispășire și sacrificiu sunt înlocuite de violența simbolică (Figura 1).

Psihologia violenței

De ce este ființa umană violentă? Adesea considerată ca fiind un „cocktail nociv compus din gene și mediu” (Moosajee, 2003), psihologia violenței a preocupat orice minte din orice secol și din orice cultură. Ancorată în cele două verbe auxiliare *a avea* (posesie) și *a fi* (identitate), psihologia violenței a fost și rămâne îndreptată atât împotriva sinelui (*masochism*), cât și împotriva celuilalt (*sadism*).

Deși se crede în general că violența poate fi oprită numai prin violență retributivă, atunci când este înțeleasă și aplicată drept răzbunare – în baza conceptului „ochi pentru ochi” – în mod ironic, această înțelegere stă la baza ciclicității violenței. Aceasta se datorează faptului că, după cum spune Girard (1979, p. 26), „orice om dorește să fie cel care dă ultima lovitură, iar astfel represaliile pot fi urmate de alte represalii fără să se ajungă vreodată la o concluzie.” Natura virală a violenței necontrolate este încorporată în trăsătura sa mimetică, ridicând provocări serioase oricărui proces de imunizare împotriva acesteia. De fapt, orice efort de preluare a controlului asupra violenței retributive creează noi condiții în care violența prosperă. În același timp, violența controlată reprezintă singurul fenomen ce validează argumentul „a lupta împotriva focului cu focul”, deoarece acest tip de violență este mai degrabă rațional în natura sa decât emoțional, iar acesta derivă din fenomenul „Țapul ispășitor”.

Adoptând o perspectivă evolutivă, care, în mod exclusiv, supune umanitatea instinctului ucigaș – instinct tipic regnului animal și a supraviețuirii celui mai

I. PSIHOLOGIA VIOLENȚEI				II. RELIGIA PRIMITIVĂ		III. RELIGIA ORGANIZATĂ
ETAPA 1	ETAPA 2	ETAPA 3	ETAPA 4	ETAPA 5	ETAPA 6	ETAPA 7
FRUSTRARE- AGRESIUNE & RIVALITATEA MIMETICĂ	când o persoană din afară (părintele) intervine sau este atras în conflict pentru a calma tensiunea			TRIANGULARE LIMINALĂ când puterea de mediere a părintelui este transferată liderului prin ritualuri de inițiere și tranziție		
		PĂRINTE ca mediator faza 1	PĂRINTE ca mediator faza 2		LIDER-PROFET ca mediator faza 1	LIDER-PROFET ca mediator faza 2
					starea primitivă a standardizării credinței & structura teologică	starea avansată a standardizării credinței & supra-structura teologică
Competitorul 1 versus Competitorul 2			CONȘTIINȚA MORALĂ a culpabilității		SENSUL VIEȚII sacru & profanul	SENSUL VIEȚII sacru & profanul => doctrine & scripturi
		TAP ISPĂȘITOR & preluarea controlului	TAP ISPĂȘITOR & preluarea controlului	CONȘTIINȚA MORALĂ culpabilitate & pedeapsă	CONȘTIINȚA MORALĂ culpabilitate & pedeapsă => canoane, legi religioase	RITUALUL țapul ispășitor & sacrificiul => violența simbolică

Figura 1 / Șapte corelații între violența interpersonală și progresul religiei organizate.

adaptat – diverși cercetători consideră că agresivitatea umană este o trăsătură intrinsecă a regnului animal. De exemplu, Konrad Lorenz (laureat al Premiului Nobel) a subliniat că agresivitatea din cadrul regnului animal îndeplinește trei funcții: (1) echilibrul distribuției speciilor, (2) selectarea celui mai puternic și (3) protejarea puilor.

În cadrul acestor trei funcții, Lorenz mai notează și anomalii precum o specie de pește care, dacă este lipsit de dușmanii săi naturali, cum ar fi rivalii masculi cu care își dispută în mod obișnuit drepturile teritoriale, acesta își îndreaptă agresiunea împotriva membrilor propriei familii pe care îi distruge (Girard, 1979, p. 2; Lorenz, 1966). Cu toate acestea, încătușați de determinism genetic și de teoriile selecției naturale, majoritatea oamenilor de știință moderni au evitat aprofundarea dimensiunii spirituale a violenței. În schimb au continuat argumentele pe baza întrebării dacă violența are o structură genetică sau este un comportament dobândit, adică dacă este înăscută sau cauzată de mediul geo-cultural. În istoria umanității, se poate observa cum religia a încercat și chiar a reușit să croșeteze un mecanism fiabil de control împotriva autodistrugerii umanității – mecanism construit din însăși esența procesului în sine – și care a diferențiat între violența necontrolată și cea controlată.

Frustrare – Agresiune și rivalitate mimetică

Dollard și colaB. (1939) în lucrarea lor, *Frustration and Aggression*, au demonstrat că eșecul suferit în urma inabilității de a obține un obiect dorit în mod reciproc de doi concurenți duce la agresiunea unuia împotriva celuilalt; astfel dând naștere unui ciclu de rivalitate și violență. Mai târziu, Denzler, Förster și Liberman (2009, p. 90-100) au demonstrat că odată cu împlinirea unui deziderat agresivitatea scade. Acest lucru se datorează faptului că, așa cum demonstrează Girard (1979), dorința umană este în mod inerent mimetică, în sensul că, prin actul imitării, o persoană împrumută dorința de la o altă persoană, astfel dând naștere unui ciclu de rivalitate care duce la violență. Mai mult, Girard a demonstrat faptul că dacă violența rămâne nesatisfăcută, violența caută și găsește întotdeauna o victimă surogat (țap ispășitor) care să absoarbă violența și care să fie sacrificată pur și simplu pentru că „sacrificiul are rolul de a proteja întreaga comunitate împotriva propriei violențe” (Girard, 1979, p. 8). Conform teoriei frustrare – agresiune (Dollard et al. 1939), când doi concurenți își încep competiția pe un obiect dorit în mod reciproc, primul concurent (făptuitorul) obține obiectul dorit în mod indirect prin rănirea celui de-al doilea concurent. Drept urmare, al doilea concurent devine victimă, iar primul instinct al acestuia este să riposteze în autoapărare. Din cauza violenței victimei efectuate ca represalii, făptuitorul este gata să lovească pentru a doua oară, creând astfel un ciclu de violență care poate conduce la distrugerea unuia dintre concurenți.

Declanșatorul actului frustrare – agresiune este însăși dorința de posesie, iar după cum demonstrează Girard, dorința umană este mimetică. Cu alte cuvinte,

o persoană împrumută dorința de la o altă persoană; stimulând astfel dorința celui alt de a obține același obiect. În al doilea rând, dorința împrumutată provoacă rivalitate între cei doi concurenți, ceea ce poate duce la violență. Prin urmare, pentru a evita un ciclu nesfârșit de violență care în mod cert va conduce la distrugerea unuia dintre concurenți, aceștia (concurenții) își redirecționează violența asupra unei părți terțe care devine țap ispășitor. Acest mecanism a fost descris cu acuratețe de René Girard ca fiind universal, prin analiza transversală a miturilor și ritualurilor celor mai larg răspândite pe care le-a selectat în manieră aleatorie din diferite timpuri și zone geografice (Girard, 1977, 1979, 1986, 1987, 1996, 2001).

Mimetica experimentală și triangularea simplă

Mecanismul mimetic al violenței poate fi explicat prin următorul experiment: într-o cameră goală așezăm doi bebeluși de vârstă egală. Inițial, bebelușii sunt mulțumiți. Mai târziu, o jucărie este plasată între cei doi bebeluși. În urma acestui eveniment, bebelușii devin curioși și fiecare începe să își dorească jucăria. Un bebeluș ajunge mai întâi la jucărie și o apucă. Văzând acest lucru, celălalt bebeluș vine și ia jucăria de la primul bebeluș. Primul bebeluș devine frustrat și își recuperează jucăria, declanșând furia celui alt bebeluș (etapa 1). În timpul acestui proces, părintele devine conștient că fără intervenția acestuia, bebelușii se vor răni reciproc. În consecință, părintele este obligat să intervină, caz în care părintele este triangulat în conflictul dintre cei doi bebeluși (etapa 2) în sensul că problema dintre cei doi bebeluși devine și problema părintelui.

Două ipoteze valide

Odată cu triangularea părintelui, conflictul fie se încheie, fie continuă să se dezvolte în funcție de acțiunea părintelui. Așadar, decizia părintelui generează două condiții pentru conflict.

În primul rând, dacă părintele elimină obiectul dorit, conflictul se încheie în sensul că obiectul dorit devine un țap ispășitor, iar eliminarea acestuia eliberează, absoarbe și deraiază furia bebelușilor (etapa 3), întrucât niciunul dintre ei nu poate intra în posesia obiectului.

În al doilea rând, putem adopta ipoteza că părintele nu elimină obiectul dorit (jucăria) ci îl oferă drept recompensă unuia dintre bebeluși, iar pe cel de-al doilea îl așază într-un pătuț, în spatele grătilor. În acest caz, mai multe efecte încep să prindă contur. În primul rând părintele nu mai rămâne un terț independent în cadrul rivalității dintre bebeluși, deoarece acesta se transformă în concurent prin aderarea la cauza unuia dintre bebeluși în defavoarea celui alt. Într-un cadru natural, un astfel de comportament al părintelui, deși fezabil și plauzibil, nu numai că nu reușește să încheie conflictul dintre bebeluși, cât mai ales creează și daune emoționale celor doi concurenți. Prin abandonarea rolului de a rămâne un terț independent, părintele deraiază de la instinctul natural al regnului animal și afișează un comportament

uman deviant; contrazicând însuși instinctul de „protejare a puilor” notat de Konrad Lorenz în lumea animală. Mai mult, ca urmare a eșecului părintelui de a rămâne un terț independent, bebelușii vor începe să-și construiască identitatea în raport cu sentimentele construite unul față de celălalt; sentimente definite și controlate de competiția asupra obiectului dorit. În consecință, un bebeluș începe să se vadă pe sine ca învingător (superior), în timp ce celălalt începe să se vadă pe sine ca învins (inferior.) Mai mult, deoarece bebelușul învins încă mai reprezintă o amenințare potențială pentru bebelușul învingător, bebelușul învingător începe să-și construiască un arsenal de apărare împotriva oricărei eventuale agresii inițiate de bebelușul învins. În același timp, bebelușul învins se simte din ce în ce mai înstrăinat și lipsit de drepturile care crede că i se cuvin; construind astfel resentimente puternice împotriva celorlalți oameni și dorințe de a-și restabili integritatea. În decursul timpului, cei doi bebeluși își construiesc identitatea în temeiul resentimentelor reciproce, punând astfel bazele unei culturi a conflictului existențial.

Așadar, după cum se poate concluziona, dacă părintele îndepărtează obiectul dorit, atunci obiectul în sine „își asumă vinovăția” pentru conflictul generat și devine un țap ispășitor eficient, punând capăt conflictului. În schimb, dacă părintele nu reușește să rămână un terț independent, atunci starea de vinovăție este atribuită concurentului învins, iar conflictul continuă (etapa 4). Mai mult, acest experiment dezvăluie procesul germinativ al principalelor teorii ale violenței colective: *frustrare – agresivitate* (când se introduce obiectul dorit), *înstrăinare – privare* (când părintele nu rămâne un terț independent) și violența ca și *comportament dobândit* (când cei doi bebeluși își construiesc identitatea pe resentimente și frică de pierdere).

Vinovăția ca spațiu de ciocnire dintre psihologie și religie

Este important de menționat că intervenția părintelui – indiferent de natura acesteia – conduce și la stabilirea conștiinței morale a vinovăției sau culpabilității. Presupunând că părintele îndepărtează jucăria, un conflict inevitabil apare între părinte și cei doi bebeluși. În timpul derulării acestui conflict nou (și al conflictelor care succed sub aceeași paradigmă), părintele își va asuma dominația asupra situației apelând la sentimentul de culpabilitate. Sentimentul de culpabilitate este stimulat și dezvoltat fie printr-un apel la intervenția unei amenințări externe imaginare (de exemplu, frica de întuneric, frica de Babau), printr-un apel la propriile vulnerabilități ale părintelui (prin care acesta joacă rolul de victimă și se preface că plânge), sau printr-un apel la ego-ul și personalitatea bebelușilor aflate în plină dezvoltare, apel prin care bebelușii devin conștienți de importanța reputației personale. Prin urmare, strategii precum protejarea reputației, teama de amenințări imaginare și empatia față de părinte stimulează creșterea și solidificarea conștiinței morale a culpabilității ca inhibitor al agresivității. Asocierea dintre o faptă negativă și intervenția consecventă a unor forțe externe înspăimântătoare reprezintă locul de întâlnire dintre psihologie și religie. Frica de întuneric devine asociată cu răul existențial; mila și teama față de părinte devin asociate cu

dragostea și respectul față de autoritatea spirituală; iar reputația personală devine asociată cu conformitatea față de principiile religioase.

Violența și religia primitivă

Legătura dintre psihologia violenței și religia primitivă a câștigat o atenție sporită în ultimele secole.

Numeroase studii eminente și-au orientat atenția către motive și teme cum ar fi răul existențial, sacrificiul, țapul ispășitor, crima primordială, martiriul, teroarea, mimetica, mitul, ritualul și legăturile stabilite între religie și biologie, psihologie și etologie etc., (Burkert, 1979, 1986, 1996; Eliade, 1987; Girard, 1986, 1987, 2001; Juergensmeyer, Kitts & Jerryson, 2013; Lorenz, 1966; Nayak, 2000). Conform arheologiei, unele dintre aceste motive religioase există de peste 180 000 de ani, deoarece amprentele acestora pot fi documentate în timp până în perioada glaciară. În cadrul acestor documentări, mostrele de comportament uman ce au fost identificate au demonstrat cum ființa umană a manifestat o conștientizare morală evidentă a ceea ce este drept și nedrept, conștientizări pe care le-a asociat cu binele și răul, în timp ce cultul eroului, gestionarea crizelor naturale și ritualurile de supraviețuire și fertilitate au devenit evidente în manifestările de magie și fetișism, în tabuuri și totemism, în cultul strămoșilor, în divinitățile tribale și așa mai departe (Sparks, 2013). Printre numeroasele obiecte de analiză, mostrele de mimetică, ritual, sacrificiu și țap ispășitor apar ca forme universale de comportament care stau nu numai la baza instituționalizării religiei cât și la baza dezvoltării civilizației umane. După cum este evident, aceste mostre comportamentale au contribuit la dezvoltarea religiei în sensul că au influențat structurarea acesteia în maniera în care religia și-a construit propriile narațiuni spirituale, a impus modele de comportament și a ritualizat sensul vieții; oferind fiecărui individ și generație un scop de a trăi în pelerinajul dintre naștere, moarte și viața de apoi.

Triangularea liminală: de la personal la colectiv

În ceea ce privește psihologia evolutivă, transferul atitudinii emoționale față de violență din mediul particular al îngrijirii copilului în mediul public al societății umane rămâne ancorat în psihologia copilului. Datorită eficacității lor, mecanismul țapului ispășitor și conștiința morală a culpabilității dezvoltată de părinte în mediul privat au fost translate în spațiul public unde au condus la fondarea sacrificiului religios. Pentru societatea primitivă, culpabilitatea și sacrificiul au adus nu numai stabilitate socială, ci au creat și o separare a spațiului public între „văzut” (profan) și „nevăzut” (sacru) (Eliade, 1987, p. 14-15).

Mai mult, pentru menținerea continuității dintre mediul privat și spațiul public, în societățile primitive, tranziția de la copilărie la maturitate este marcată de rituri de trecere; rituri la care întreaga comunitate trebuie să asiste și să participe. Este un concept similar societății moderne care atribuie vârsta de 18 ani ca fiind

vârsta la care copilul devine adult, iar ca atare părintele nu mai este responsabil în fața societății pentru comportamentul lui.

Prin urmare, în tranziția de la copilărie la maturitate (etapa 5), rolul protector și pedagogic jucat de părinte în cadrul rivalității mimetice este transferat liderului – profet – un specialist spiritual recunoscut ca povestitor, vindecător și intermediar mistic Fisher (2008, p. 49-55) – căruia tânărul adult i se încredințează social, în timp ce liderul – profet devine părinte surogat (abba, bhikkhu, bătrân, tată, părinte, pastor, naș, nașă, imam, maică, pujari, rabin, rōshi, șaman, țar – batushka și așa mai departe) și al cărui rol colectiv devine acela de a învăța, de a îndruma, de a pedepsi și proteja pe noul adult împotriva oricărui pericol venit din interiorul sau din exteriorul comunității.

Ca atare, conștiința morală a culpabilității ce a luat naștere în urma calamității emoționale a rivalității mimetice primitive evoluează de la un sentiment interior al faptelor greșite (fapte care inițial au fost evaluate și judecate de părinte și care au generat remușcări emoționale) la o recunoaștere exterioară a transgresiunii (acestea fiind acum evaluate și judecate de liderul–profet). De acum înainte orice transgresiune implică fie compensarea materială a victimei, fie pedeapsa fizică exercitată din partea și în numele comunității. Cu alte cuvinte, în timp ce prima percepție a vinovăției reprezintă o experiență psihologică interioară a sinelui (*a te simți* vinovat), cea de-a doua percepție devine o problemă a comunității (*a fi* vinovat). Această tranziție este probabil cel mai bine explicată de Burkert (1996, p. 102-128), când analizează rolul „vinovăției și cauzalității”, în cadrul înțelegerii sale cu privire la „creația sacrului”. Într-un sens similar, în timp ce în „Complexul Oedip”, Sigmund Freud a prezentat culpabilitatea drept un sentiment de remușcare generat de o crimă preistorică și care a dus la stabilirea religiei totemice (Pals, 2006, p. 65-69), pentru Burkert, vinovăția are o valoare juridică ce a favorizat stabilirea legii.

Instituționalizarea unui mecanism de rezolvare a problemelor

Mecanismul de rezolvare a conflictului identificat în mediul privat, în contextul îngrijirii copilului, este translat în spațiul public și devine parte din viața socială; fiind implementat prin puterea ritualului. De ce prin ritual? Pentru că, așa cum a afirmat Burkert (1979, p. 35), „ritualul este ceva ce oamenii fac”. Dincolo de o astfel de simplificare excesivă, Burkert (1979) a explicat că:

„ritual este ceva atavic, compulsiv, fără sens, în cel mai bun caz circumstanțial și de prisos, dar în același timp ceva sacru și misterios. (p. 35).

De ce sunt ritualurile puternice? După cum a remarcat Fisher (2008), ritualurile sunt puternice, deoarece acestea

„adesea scot oamenii din conștiința cotidiană și le conștientizează prezența sacrului. În astfel de stări modificate, participanții pot experimenta o conștiință de grup sporită care leagă puternic indivizii împreună ca o comunitate” (p. 56).

În ceea ce privește procesul în care liderul – profet folosește puterea ritualului pentru a prelua controlul asupra conflictului, Burkert (1996, p. 103) îl descrie ca fiind dependent de patru etape transformatoare: (1) apariția răului, (2) intervenția liderului – profet ca mediator, (3) diagnosticarea cauzei ascunse și (4) aplicarea ispășirii corespunzătoare.

Astfel, observăm că tocmai această secvență rămâne la baza procesului de instituționalizare a religiei, deoarece orice instituție nu a reprezentat decât o soluție generală la o problemă colectivă. După cum spune Burkert (1996):

„ritualurile și instituțiile religioase păgâne au și mai multe șanse să iasă din dezastru și să fie întărite în mod decisiv de ritualuri, deoarece evenimentul dezastruos este interpretat și vindecat prin referiri la vinovăția religioasă, cu ajutorul mediatorilor (liderul – profet) care ulterior devin activi în numele cultului” (p. 113).

În acest sens, grupul depinde tot atât de mult de liderul – profet pentru a-i oferi stabilitate, cât și liderul – profet depinde de grup pentru a-și consolida autoritatea în fața grupului. Cu toate acestea, în timpul acestui proces, liderul – profet preia controlul deplin nu numai asupra direcției disputei, ci și asupra comportamentului general al grupului, care acum este obligat să se conformeze unui set de reguli noi menite să crească puterea liderului – profet. Tocmai de aceea, pentru Burkert (1996):

„rolul mediatorilor merită o atenție specială: liderul – profet, oracolele, șamanii, vracii, rabinii; cu alte cuvinte, persoanele care „știu mai multe” și prin urmare, pot ajuta împotriva tuturor tipurilor de rău prezent, reparând tot ce a mers prost. Toate acestea sunt extrem de necesare, deoarece în experiența practică cauza malefică este ascunsă, indiferent cât de evidentă aceasta va putea apărea în narațiunile de prevenire compuse ulterior evenimentului” (p. 116).

În interpretarea „lucrurilor ascunse”, liderul – profet creează o „poveste” pe care o impune ca „adevăr universal”, prin puterea ispășitorului și a sacrificiului – două fenomene creditate cu puterea declanșării procesului de standardizare a comportamentului religios (Girard, 1987, p. 3-131). Astfel, mecanismul de rezolvare a problemelor devine justificat prin narațiuni emergente care își ating claritatea secvențială doar în etapele ulterioare. După cum Burkert (1996) explică acest proces,

„tiparul comportamental evoluează cu ușurință într-o narațiune. Însăși simpla întrebare „de ce?” necesită o poveste. Când oamenii se confruntă cu un comportament ciudat, ei spun: „Spune-mi de ce faci asta?” Sensul este creat prin găsirea unei modalități de a vorbi coerent despre evenimente. Un rezultat poate deveni însăși povestea tipică de avertizare. Cu toate acestea, narațiunea inversează secvența trăită în viața practică: începe cu greșeala în sine sau greșeala inițială, fie că este o încălcare a unui tabu, fie o încălcare a legii, a ordinii sau a moralității, fie doar o acțiune neprevăzută și imprudentă; explică modul în care, în consecință, răul se manifestă și continuă să descrie cum a fost în cele din

urmă depășită prin mijloacele adecvate. Narațiunile permit variații care de regulă includ catastrofa în partea finală, însă în viața practică ne agățăm cu optimism de posibilitatea depășirii dezastrului” (p. 112-113).

Dintr-o perspectivă evolutivă, fenomenele de ȋap ispășitor și de sacrificiu au fost considerate unele dintre cele mai primitive instrumente de performanță ritualică (Simion, 2017, p. 2). În timp ce fenomenul ȋapului ispășitor poate fi privit ca un comportament inferior și ca un instinct primar – întrucât, potrivit lui Lorenz (1966, p. 51, 175), acesta se regăsește și în lumea animală – ispășitorul precede sau chiar condiționează executarea sacrificiului.

În schimb, sacrificiul nu este doar un comportament mai evoluat decât ispășitorul în virtutea faptului că este limitat la natura umană, ci este și un comportament superior în măsura în care organizează contingentele sinelui prin linii spirituale. Furia, care este redirecționată împotriva unei părți terțe inocente și incapabile să riposteze (ispășitorul), este controlată prin sacrificiu, iar în același timp, sacrificiul devine controlat de ispășitor, creând astfel o relație de mutualitate și interdependență.

Țapul ispășitor religios

Societățile primitive au înțeles că violența colectivă este un ciclu nelimitat de vătămare – răzbunare care nu poate duce decât la pierderi reciproce, distrugere și moarte. În același timp, la fel ca în psihologia copilului, primitivii au înțeles că ciclul violenței colective poate fi perturbat și evitat prin trucuri magice (Frazer, 1996, p. 15-45) și prin performanțe mimetice teatrale, similare celor folosite în calmarea copiilor. Datorită eficienței lor, astfel de trucuri magice și performanțe teatrale imitative au fost repetate până la punctul în care acestea au evoluat în ritualuri de sacrificiu. În acest sens, violența săvârșită împotriva unui obiect, a unui animal sau împotriva unei alte ființe umane lipsită de capacitatea de a riposta (Frazer, 1996, p. 693-703) a fost curând percepută ca fiind „nimic altceva decât o exercitare regulată a „violentei bune”” (Girard, 1979, p. 37).

Prin crearea de noi sensuri și de noi narațiuni spirituale, s-a ajuns la construirea unei suprastructuri teologice în jurul ritualurilor generate de efectele ȋapului ispășitor. Accentul suprastructurii teologice a fost pus pe eficacitate, deoarece narațiunea trebuia să fie pliată rezultatelor empirice de succes. Țapul ispășitor a devenit epicentrul analizei și a fost încărcat cu puteri duale, contrastante și contradictorii. Ispășitorul este pur și contaminat, curat și murdar, atrăgător și respingător, frumos și urât, bun și rău.

Deoarece ȋapul ispășitor urmează să fie distrus, comunitatea trebuie să evite contactul cu o astfel de posibilă victimă. Mai mult, orice violență împotriva viitoarei victime în afara cadrului ritualic implica un sentiment profund de contaminare pentru comunitate. (Acest proces este similar cu atitudinea societății moderne vis-à-vis de pedeapsa capitală, prin care comunitatea este, prin autoritatea sa legală, cea

care ucide un criminal, astfel încât familia sau clanul victimei să nu fie contaminate de spiritul crimei și al răzbunării.) Țapul ispășitor poate fi real, cum ar fi un obiect de preț, un animal indispensabil sau o ființă umană pe care grupul însuși refuză să o accepte; un străin sau un membru deviant al comunității, cineva considerat ca fiind blestemat din cauza unui defect fizic sau a unei boli care generează frica de contaminare. Țapul ispășitor poate fi de asemenea metaforic, cum ar fi o entitate invizibilă (Satana), un concept sau un gând malefic, un obiect nesemnificativ, un demon sau însuși răul existențial (Girard, 1986).

Disonanța cognitivă de a reorienta vina sau represaliile către o victimă mai slabă rămâne, după cum am văzut, un fenomen filogenetic remarcat în lumea animală și depășește raționalitatea umană. După cum a remarcat Lorenz (1966) în urma studierii animalelor, comportamentul acestora este determinat doar de conservarea speciei, iar „redirecționarea atacului este cel mai ingenios expedient al evoluției pentru a ghida agresiunea pe canale inofensive” și că aceasta derivă din procesul comportamental al animalului de:

„test – eroare, sau mai exact din încercarea urmată de succes, în sensul că acesta (animalul) adesea încearcă mai multe modalități posibile pentru a rezolva aceeași problemă și le folosesc pe toate acestea pentru a avea succes sigur prin soluții duble și triple (p. 54).

În sfera umană, în lumina acestei multiplicități de încercări pentru rezolvarea unei probleme, Țapul ispășitor religios a fost practicat nu numai în mod deschis, ci și în mod ascuns printr-o generozitate decepționantă ce implică posibilitatea contaminării. Pe plan intern, ideea de contaminare a ispășitorului a eliminat posibilitatea ca Țapul ispășitor în sine să devină sau să rămână un obiect dorit de concurenții interni. Pe plan extern, contaminarea ispășitorului a contribuit la transferul sau trimiterea răului departe de comunitate. În sens istoric, contaminarea Țapului ispășitor a fost atât simbolică (deoarece conținea răul existențial în sine), cât și reală (deoarece darul în sine adesea conținea narcotice sau otravă.) De exemplu, în Orientul Mijlociu antic, în timpul ritualului evreiesc Yom Kippur al Ispășirii, Marele Preot sacrifica doi Țapi: unul ca jertfă pentru Iehova, iar al doilea era trimis în pustie, ducând cu el toate păcatele tribului departe de comunitate (Lv 16, p. 18-22). Mai mult, într-un sens pragmatic, „trimiterea” Țapului ispășitor în pustie a reprezentat atât un dar simbolic făcut forțelor amenințătoare, cât și un dar înșelător, pentru că oricine ar fi putut beneficia de acesta în pustie (fiare sălbatice sau triburi rivale) nu făcea decât să se contamineze de păcatele evreilor. Prin primirea unui astfel de „cadou”, fiarele sălbatice sau rivalii primeau o satisfacție de moment, creând în cele din urmă posibilitatea renunțării atacului împotriva comunității evreiești care le-a dăruit acel Țap. În același mod, în contextul ritualului Așhella efectuat în timpul războiului de către hitiți, aceștia foloseau tactica trimiterii unei femei frumoase, a unui berbec și a unor pâini, către tabăra inamicului cu scopul de a transfera răul (probabil derivat din competiția soldaților pentru atenția femeii frumoase și pentru mâncare) departe de propria lor comunitate (Westbrook & Lewis, 2008: 417–422).

Mai mult, în timp de război, cretanii practicau drogarea unui taur pe care îl trimiteau spre tabăra inamicului sub formă de dar izbăvitor. Taurul drogat, odată sacrificat și consumat de inamici, intoxica inamicii și astfel cretanii câștigau războiul împotriva inamicilor prin intermediul unui dar decepționant (Burkert, 1979, p. 59-60).

Înșelăciunea practică prin intermediul izbăvitorului a jucat un rol dublu. A înșelat atât pe dător, cât și pe primitor, deoarece acest obiect valoros nu a fost niciodată oferit din spirit de generozitate, ci din spirit de sacrificiu făcut cu scopul ispășirii de păcate, pentru vindecare socială și pentru purificare spirituală. Logica a implicat plasarea simbolică a amenințării și a răului din comunitate în obiectul de sacrificiu (darul în sine), iar prin intermediul acestuia răul și amenințarea au fost transportate departe de grup tot în manieră simbolică. De exemplu, Douglas (1995, p. 31-48) a identificat o practică medievală larg răspândită cunoscută drept „mâncatul păcatelor”. Prin această practică numeroase produse alimentare gustoase erau contaminate spiritual după care erau oferite drept pomană. În măsura în care o practică din satul meu natal din Carpați poate fi considerată drept dovadă documentară, pomana efectuată în timpul unei înmormântări nu îndeplinește neapărat funcții filantropice. Mai degrabă, aceasta servește ca vehicul pentru a transfera păcatele neexpiate ale mortului înapoi către cei vii întrucât, odată cu gustarea din alimentele primite drept pomană, primitorii devin obligați să-și răscumpere păcatele preluate de la mort, prin diferite acte de penitență și ritualuri de purificare. În momentul în care cei vii primesc un dar de la familia mortului — în special coliva care simbolizează atât comunitatea precum și corpul mortului — primitorul se contaminează de fapt cu păcatele neexpiate ale mortului; caz în care acum va trebui să efectueze acte de penitență pentru auto-curățire spirituală, pentru a scăpa de păcatele primite din mort, în timp ce mortul se eliberează de păcatele neexpiate în timpul vieții. Evident, toate aceste metode construite în jurul utilizării strategice a țăpului ispășitor au fost concepute pentru a pune capăt violenței generate de sărăcie și de a o alunga din comunitate.

Ritualul sacrificiului și sistemul juridic

Odată cu sacrificarea țăpului ispășitor, relația violentă dintre oameni este controlată din ce în ce mai mult prin acțiunea simbolică a lider – profetului, ceea ce duce la recunoașterea acestuia ca fiind posesorul unor abilități superioare celorlalți. În cadrul acestei noi poziții de putere, lider – profetul nu este doar „un simplu individ charismatic, care în virtutea misiunii sale proclamă o doctrină religioasă sau o poruncă divină” (Weber, 1977, p. 253), ci și cineva care „revendică obediența celorlalți drept datorie etică” (Weber, 1977, p. 263), stabilind astfel noi reguli sociale fie ca fondator, fie ca reformator al unei religii. Prin urmare, lider – profetul (re)definește atât interacțiunea dintre membrii grupului, precum și interacțiunea dintre grupuri în scopul de a oferi „o viziune unificată a lumii derivată dintr-o atitudine conștient integrată și semnificativă față de viață” (Weber, 1977, p. 266).

Această atitudine față de viață se bazează pe o structură de putere concepută în scopul conducerii grupului spre mântuire, în timp ce „echilibrează vinovăția și meritul acțiunilor individuale ale unei persoane printr-o contabilitate foarte precisă și determină soarta religioasă a acesteia în funcție de rezultatul acestei contabilități” (Weber, 1977, p. 271). Ceremonia de sacrificiu în sine este și o sursă de acumulare a puterii sociale, deoarece implică un tip de comportament colectiv rezervat doar pentru ocazii speciale, construind astfel o structură bazată pe simboluri și reguli ritualice, așa cum este revelat de dezvoltările timpurii ale brahmanismului (Nayak, 2000, p. 66-70).

Cu toate acestea, odată cu dezvoltarea societății umane, sacrificiul este înlocuit în mod treptat de sistemul juridic, atât în cadrul procesului de instituționalizare religioasă, cât și ca un efort secular paralel. Astfel, legislația a eliminat necesitatea sacrificiului, deoarece această autoritate terță (care nu este contaminată de dispută) devine chiar sistemul penal definit de legile universale valabile menite să ofere o pedeapsă echitabilă. Diverși antropologi precum Lienhardt (2003), Turner (1981), Pritchard (1956) și alții au demonstrat deja că acțiunea rituală este dominantă în societățile lipsite de un sistem judiciar demn de încredere, deoarece „ritualul în general și ritualurile sacrificiului în special, asumă roluri esențiale în societățile ce nu dispun de un sistem judiciar ferm” (Girard, 1979, p. 18).

Procesul legislativ elimină, de asemenea, necesitatea unui ritual de sacrificiu, deoarece după cum afirmă Girard (1979)

„funcția sistemului judiciar este ... mai preocupată de securitatea generală ... o diferență decisivă între omul primitiv și cel civilizat fiind revelată de incapacitatea generală a celui dintâi de a identifica vinovatul și de a adera la principiul culpabilității” (p. 22).

Cu alte cuvinte, răzbunarea nu se auto-perpetuează, deoarece rolul preventiv pe care îl joacă sacrificiul se traduce acum în retribuție judiciară, iar „autoritatea judiciară nu este îndatorată nimănui. Astfel este la dispoziția tuturor și este respectată universal” (Girard, 1979, p. 23).

Odată cu dezvoltarea procesului juridic interesul pentru sacrificiu scade dramatic în societate în general. Cu toate acestea, sistemul juridic nu reușește să înlocuiască complet sacrificiul, deoarece sacrificiul își recapătă dominanța în situațiile în care sistemul juridic este fie ineficient, fie nu mai este recunoscut ca parte terță neutră. Un alt motiv mult mai profund ce justifică supraviețuirea ritualului – chiar și atunci când sistemul juridic funcționează și este bine înrădăcinat în ordinea socială – reiese din aderarea completă a ritualului la un comportament ocazional, distinctiv și inherent transcendent (ceva la care sistemul juridic aderă doar parțial), iar acesta este vizibil în practica și administrarea jurământului.

După cum dovedește Girard (1979), această calitate transcendentă a ritualului demonstrează că

„oamenii pot renunța la propria violență mult mai eficient dacă consideră procesul nu ca pe ceva ce emană din interiorul lor, ci ca pe o necesitate impusă din exterior, un decret divin al cărui cea mai mică încălcare invocă pedepse teribile” (p. 14).

Prin urmare, în cadrul contemporan al competiției interumane, ritualul nu înlocuiește legea, ci o completează în timpul unor ocazii speciale cum ar fi în timpul ceremoniilor politice sau al tranzițiilor. În concluzie, după cum remarcă Girard (1979, p. 25), răzburarea, sacrificiul și legea împărtășesc o identitate fundamentală comună în sensul că acestea „tind să adopte aceleași tipuri de răspuns violent în perioade de criză”. Chiar și pentru societatea contemporană, practicile ritualice sunt re-accentuate, iar puterea acestora este restabilită la fiecare calamitate cu care se confruntă un grup. Ritualul uitat este atât o cauză, cât și o soluție pentru bolile cu care se confruntă comunitatea, iar odată ce ritualul este săvârșit, calamitatea încetează (Burkert, 1996, p. 107-108).

Definirea sensului vieții: ritualul între sacru și profan

Odată cu progresul religiei, cu fiecare intervenție ritualică în cadrul unei dispute, liderul – profet are un țel dublu și anume soluționarea disputei și consolidarea propriei autorități. Mai mult, în acest proces, liderul – profet definește sensul vieții prin intermediul unei narațiuni care este ambiguă în mod intenționat și prin care se pun bazele unui mit sacru. Cu alte cuvinte, liderul – profet spune o poveste care încearcă să răspundă la întrebările fundamentale ale vieții ca un continuum, stabilind în același timp bazele unei structuri teologice. Liderul – profet face acest lucru separând lumea în două dimensiuni – dimensiunea sacră și dimensiunea profană – o separare care rămâne la baza delimitărilor teritoriale și temporale. Cu aceste orizonturi contrastante, liderul – profet folosește ritualul pentru a construi spațiul sacru, face distincția între haos și ordine și reorientează omul către o idee de „centru”. Delimitarea spațiu – timp a oferit și o bază solidă pentru structurile instituționale ale religiilor organizate, așa cum aceasta a fost și este dictată de regulile ritualului. De pildă, în cazul practicilor vedice timpurii, ritualul a fost folosit în scopul intrării în posesie a unui nou teritoriu, pentru a-l delimita și a-l face legal valabil prin ceremonia ridicării unui altar (Eliade, 1987, p. 22, 29, 30). Prin urmare, violența interpersonală poate fi validată ca fiind terapeutică numai dacă aceasta este practică sub condițiile sacrului, și în spațiul și timpul adecvat. Orice utilizare a violenței interpersonale în afara sacrului este interzisă și respinsă.

Morala culpabilității și a pedepsei

După cum am observat, conștiința morală a culpabilității și a pedepsei și-au făcut apariția în cadrul psihologiei copilului, de unde au fost translate în societate. Odată cu translarea acestora în spațiul public, societatea a apelat la acest mecanism de culpabilitate – pedeapsă nu numai în cadrul comportamentului zilnic, ci și ori

de câte societatea a trecut prin momente de criză. Aici, liderul – profet a devenit persoana însărcinată cu autoritatea de a identifica vinovăția și de a aplica pedeapsa adecvată printr-un proces ce a implicat cele patru etape menționate anterior: apariția răului, intervenția liderului – profet ca mediator, diagnosticul cauzei ascunse și aplicarea ispășirii corespunzătoare.

În ceea ce privește identificarea culpabilității care, potrivit lui Burkert (1996, p. 103), a declanșat furia forțelor incontrolabile; furie ce necesită aplicarea ispășirii corespunzătoare, Burkert clarifică în continuare că „vinovăția este în mod obișnuit atribuită încălcării tabuurilor religioase, a neglijării sacrificiilor sau a încălcării regulilor sacre” (Burkert, 1996, p. 113) — toate acestea în avantajul social al liderului – profet. Pe termen lung, fiecare calamitate care și-a făcut apariția, aceasta a oferit liderului – profet o nouă oportunitate de a reîmprospăta și reabilita autoritatea religiei, precum și a propriei autorități printr-un model de comportament simbolic prin care liderul – profet a insistat să separe structura și sensul vieții între chestiuni care sunt numinoase și înfiorătoare (Simion, 2017, p. 1-2); oferind totodată și remediile în scopul stabilității sociale.

Religia organizată: violența simbolică, suprastructura teologică și ambivalența structurală

Odată cu creșterea autorității liderului – profet asupra grupului, atât violența cât și religia devin instituționalizate în mod progresiv. Prin repetitivitate, practica sacrificării țapului ispășitor a condus la crearea unor ritualuri religioase complexe care au făcut distincții clare între beneficiile violenței controlate și pericolele violenței necontrolate. Culpabilitatea și pedeapsa, care au derivat din psihologia copilului, au condus la dezvoltarea unor precepte sacre care au făcut tranziția de la tabuuri la legi inteligibile. Separarea activității umane între sacru și profan a dus la dezvoltarea unor narațiuni sacre care au definit sensul vieții prin încercări de a da răspuns motivelor fundamentale ale existenței umane. Mai mult, religia primitivă și-a atins maturitatea și s-a consolidat prin elaborarea unor narațiuni sacre, prin impunerea în comportamentul public și privat a unor reguli care să se sincronizeze cu narațiunile corespunzătoare și prin comportamentul stilizat al ritualului care a avansat interesele liderului – profet de a oferi stabilitate socială și de a-și maximiza autoritatea morală.

De asemenea, este important de menționat că tranziția de la religia organizată primitivă la cea avansată nu a făcut decât să extindă complexitatea doctrinelor, a eticii și a ritualurilor; nu le-a reinventat. Narațiunea religioasă a evoluat de la un mit primitiv la texte sacre complexe și suprastructuri teologice. Mitul avansat nu a făcut decât să modifice sau să înlocuiască mitul primitiv; nu a inventat mitul sau ideea de mit în sine. Cu alte cuvinte, dacă demarcația dintre sacru și profan a religiei primitive a creat narațiunea sensului religios, în religia avansată, sensul religios a fost înfrumusețat și mai mult prin producția de scripturi care au devenit surse pentru validările dogmatice ale adevărului suprem.

Conceptele de culpabilitate și pedeapsă din religia primitivă au evoluat către instituirea unor standarde flexibile de comportament colectiv, cum ar fi canoanele, sau au evoluat în legi foarte stricte ce au favorizat fie liderul – profet fie monarhul politic. Fenomenele de sacrificiu și țăp ispășitor au fost din ce în ce mai virtualizate și transferate în spațiul simbolic, unde violența a redus semnificativ durerea fizică. Mai mult, durerea fizică a devenit o chestiune de alegere personală și a fost practică cu scop devoțional. Aceasta a evoluat în forme de asceză severă (așa cum se poate vedea în hinduism, în budism și creștinism) sub forma unor pedepse autoprovocate (așa cum se vede în cazul înghenuncherilor prelungite, a înfometării, a auto-flagelării, a durerii provocate), cât și sub alte forme de austerități devoționale ce pot fi regăsite în practicile spirituale ale religiilor contemporane.

În ceea ce privește violența, un progres extrem de semnificativ al tranziției de la starea primitivă la cea avansată a religiei organizate este instituționalizarea ambivalenței interpretative de către liderul – profet. Ancorată în eficacitatea sacrificiului, puterea terapeutică a violenței controlate este folosită în circumstanțe determinate exclusiv de către liderul – profet. În acest sens, liderul – profet și-a creat propria flexibilitate de a folosi, cu sau fără prevaricațiune, instrumentele păcii sau instrumentele violenței. În momentele de criză socială, liderul – profet a selectat nu numai textele și narațiunile sacre corespunzătoare cu scopul de a justifica pacea sau violența, ci a selectat și ritualurile adecvate cu scopul aplicării unei soluții simbolice ce au sugerat reacții comportamentale pașnice sau coercitive față de adversari. În Anexă, oferim o diagramă orientativă cu scopul ilustrării conceptelor de bază, a ritualurilor, a legilor și a textelor sacre din cinci religii contemporane pentru a demonstra faptul că ambivalența față de violență este o parte intrinsecă a religiei organizate. Mai mult, existența acestor resurse mai demonstrează și faptul că religiile contemporane sunt echipate cu instrumente strategice precum doctrine, reguli etice, ritualuri și texte sacre pentru a impune pacea sau pentru a folosi violența atunci când acestea gestionează un conflict – totul în scopul maximizării șanselor de supraviețuire și în obținerea avantajelor competitive.

Concluzie

În concluzia acestor corelații dintre violența interpersonală și progresul religiei organizate, este important să amintim următoarele: În primul rând, în acest articol am încercat să demonstrăm faptul că violența interpersonală este un fenomen ce pare că a influențat progresul religiei organizate mult mai mult decât suntem dispuși să acceptăm. Prin ritualuri de tranziție, prin mecanismul triangulării (prin care autoritatea părintelui asupra conflictului interpersonal al copiilor a fost transferată liderului – profet asupra conflictului colectiv al adulților), prin mecanismul violenței mimetice (dezvăluit de psihologia copilului), împreună cu rezolvarea acestuia în fenomenul de țăp ispășitor, prin dezvoltarea conștiinței morale a culpabilității, tiparul violenței și al soluționării acesteia a fost transferat de la particular la general ca un continuum. În al doilea rând, în acest articol am încercat să demonstrăm că

religia nu este inerent violentă și că utilizarea violenței limitate de către religie este exclusiv terapeutică pentru grup și este concepută pentru asigurarea supraviețuirii acestuia. În al treilea rând, am încercat să demonstrăm că religia avansată a făcut progrese semnificative în transferarea sensului violenței de la real la simbolic. A făcut acest lucru prin virtualizarea țăpului ispășitor și printr-o schimbare a hermeneuticii violenței care a abandonat confruntarea fizică în favoarea războiului simbolic și spiritual. În al patrulea rând, am mai încercat să demonstrăm și faptul că religia organizată și-a construit propriile instrumente strategice pentru a impune pacea în mod direct (ca pacifism) și indirect (prin justificări limitate ale violenței) prin doctrine, texte sacre, principii etice și ritualuri.

Referințe bibliografice:

1. Burkert, W., 1979. *Structure and history in Greek mythology and ritual*, University of California Press, Berkeley, LA.
2. Burkert, W., 1986. *Homo Necans: The anthropology of ancient Greek sacrificial ritual and myth*, University of California Press, Berkeley, LA.
3. Burkert, W., 1996. *Creation of the sacred: Tracks of biology in early religions*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
4. Denzler, M. & Förster, J., Liberman, N., 2009. 'How goal-fulfillment decreases aggression', *Journal of Experimental Social Psychology* 45(2009), 90–100. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2008.08.021>
5. Dollard, J., Doob, L.W., Miller, N.E., Mowrer, O.H. & Sears, R.R., 1939. *Frustration and aggression*, Yale University Press, New Haven, CT.
6. Douglas, T., 1995. *Scapegoats: Transferring the blame*, Routledge, New York.
7. Durkheim, E., 1969. *The elementary forms of the religious life*, The Free Press, New York.
8. Eliade, M., 1974. *The myth of eternal return or, cosmos and history*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
9. Eliade, M., 1987. *The sacred and the profane: The nature of religion*, A Harvest Book Harcourt Brace & World, Inc., New York.
10. Fisher, M.P., 2008. *Living religions*, 7th edn., Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ.
11. Frazer, J., 1996. *The golden bough*, Penguin Books, New York.
12. Freud, S., 1998. *Totem and taboo*, Dover Publications, New York.
13. Girard, R., 1977. 'Violence and representation in the mythical text', *Comparative Literature* 92(5), 922–944. <https://doi.org/10.2307/2906884>
14. Girard, R., 1979. *Violence and the sacred*, The John Hopkins University Press, Baltimore, MD.
15. Girard, R., 1986. *The scapegoat*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD.

16. Girard, R., 1987. *Things hidden since the foundation of the world*, Stanford University Press, Stanford, CA.
17. Girard, R., 1996. *The Girard reader*, ed. J.G. Williams, Crossroad Press, New York.
18. Girard, R., 2001. *I see Satan fall like lightning*, Orbis Books, Maryknoll, NY.
19. Hubert, H. & Mauss, M., 1981. *Sacrifice: Its nature and functions*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
20. Juergensmeyer, M., Kitts, M. & Jerryson, M., 2013. *The oxford handbook of religion and violence*, Oxford University Press, Oxford.
21. Lienhardt, G., 2003. *Divinity and experience: The religion of the Dinka*, Oxford University Press, New York.
22. Lorenz, K., 1966. *On aggression*, Harcourt Brace & World, New York.
23. Moosajee, M., 2003. 'Violence – A noxious cocktail of genes and the environment', *Journal of the Royal Society of Medicine* 96(5), 211–214.
24. Nayak, A., 2000. *Religions et violences: Sources et interactions. Symposium*, Editions Universitaires, Fribourg.
25. Pals, D.L., 2006. *Eight theories of religion*, 2nd edn., Oxford University Press, New York.
26. Simion, M.G., 2012. *Religion in political conflict: a constructivist theoretical model for public policy analysis, design, and implementation*, PHD thesis, Northeastern University, Boston.
27. Simion, M.G., 2017. 'The ambivalence of ritual in violence: Orthodox Christian perspectives', *HTS Theologiese Studies/Theological Studies* 73(3), a4526. <https://doi.org/10.4102/hts.v73i3.4526>
28. Sir Pritchard, E.E.E., 1956. *Nuer religion*, Oxford University Press, New York.
29. Sparks, J.B. , 2013. *Time chart of world religion: A histomap of faith through the ages*, Sterling Metro Books, New York.
30. Turner, V.W., 1981. *The drums of affliction: A study of religious process among the Ndembu of Zambia*, Cornell University Press, Ithaca, NY.
31. Weber, M., 1977. *On charisma and institution building*, Chicago University Press, Chicago, IL.
32. Weber, M., 1991. *The sociology of religion*, Beacon Press, Boston, MA.
33. Westbrook, R. & Lewis, T.J., 2008. 'Who led the scapegoat in Leviticus 16:21?', *Journal of Biblical Literature* 127(3), 417–422. <https://doi.org/10.2307/25610131>

Sursa: Simion, M.G., 2012, *Religion in political conflict: a constructivist theoretical model for public policy analysis, design and implementation*. PhD thesis, Northeastern University Boston.

CU PRIVIRE LA MODALITĂȚILE DE REALIZARE INDIRECTĂ A ACTELOR DE VORBIRE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Tatiana SÎMBOTEANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. Chiar dacă există multiple mijloace de realizare indirectă a actelor de vorbire, scopul acestora rămâne a fi unul: cel de a spune mult mai mult decât a fost comunicat. Întrucât actele de vorbire sunt un fenomen lingvistic complex și dinamic, la realizarea cărora participă mai mulți factori, cum ar fi: contextul, locutorii cu nivelul lor de cunoștințe comune, timpul și locul situației discursive, există riscul confruntării cu dificultăți de sesizare a sensului autentic al unui astfel de act (enunț). Pornind de la acest fapt, ne propunem să efectuăm o sistematizare a mijloacelor de realizare indirectă a actelor de vorbire și o descriere a acestora pentru a facilita interpretarea univocă a mijloacelor de limbaj în diverse contexte.

Cuvinte-cheie: convenționalizare, context situațional, act de vorbire indirect convențional, act de vorbire indirect nonconvențional, act de vorbire implicit.

Abstract. Though there are multiple means of indirect performance of speech acts, they have a common purpose to say much more than has been communicated. Whereas speech acts are a complex and dynamic linguistic phenomenon, which involves several factors such as context, speakers with their level of common knowledge, time and place of speech situation, there is a risk of facing difficulties in perceiving the true meaning of such an act (utterance). With that in mind, we propose to systematize the means of indirect performance of speech acts and to describe them in order to facilitate a univocal interpretation of the means of language in various contexts.

Keywords: conventionalisation, situational context, conventional indirect speech act, non-conventional indirect speech act, implicit speech act.

În orice situație concretă de comunicare, vorbitorul urmărește anumite scopuri comunicative: să transmită sau să solicite informații, să determine realizarea de către interlocutor a unei acțiuni sau se angajeze el însuși în realizarea unei acțiuni etc. Potrivit lui Austin, în procesul comunicării vorbitorii realizează acte de vorbire, definite prin relația care se stabilește, prin enunț, între cei doi interlocutori

(Austin, 2005). În felul acesta, oricărui enunț i se asociază o anumită forță ilocuționară, reprezentând codificarea intenției comunicative a locutorului.

În structura enunțului, forța ilocuționară a actelor de vorbire este marcată prin mijloace de natură diferită: morfosintactică, lexicală sau suprasegmentală. În același timp, există situații în care această valoare nu dispune de mijloace proprii de exprimare, fiind sugerată de unele elemente implicate de contextul situațional al comunicării (GALR, II, p. 801). Dintre acestea cei mai importanți indicatori ai forței ilocuționare sunt structura morfosintactică a enunțului și verbele performative.

Pentru exprimarea forței ilocuționare a enunțului este importantă delimitarea celor trei tipuri de enunțuri, și anume, enunțurile asertive, interogative și imperative. În general, fiecare dintre structurile sintactice menționate este specializată pentru exprimarea unui anumit act de vorbire. Totuși, după cum observă cercetătorii, nu există o relație de 1:1 între actele de vorbire și structurile sintactice folosite pentru formularea lor. Se delimitează, pe de o parte, acte de vorbire formulate direct (sunt actele marcate prin structuri sintactice specializate) și, pe de altă parte, acte de vorbire formulate indirect, adică acte de vorbire marcate cu ajutorul unor structuri sintactice caracteristice altor acte. De exemplu, cererea este exprimată, de regulă, cu ajutorul unui enunț imperativ: *Deschide, te rog, fereastra*. Pentru realizarea acestui act de vorbire, în anumite situații, vorbitorii pot folosi și enunțuri interogative (*Ai vrea să deschizi fereastra?*) sau chiar enunțative (*E prea cald aici.*). După definiția clasică a lui J. Searle (1992, p. 72-75), un act de vorbire indirect se realizează prin intermediul mijloacelor specifice unui alt act de vorbire, acesta din urmă fiind determinat de structura morfosintactică a enunțului formulat.

Dacă interlocutorul, în baza diverselor tipuri de indicatori convenționali, recunoaște o secvență discursivă drept act ilocuționar de un anumit tip, acesta „intră în vigoare/ este valabil”, adică duce la asumarea unui ansamblu de drepturi și îndatoriri pentru participanții la dialog. Deci, realitatea empirică nu ne oferă pur și simplu niște enunțuri care indică prezența ideală a unui act ilocuționar, ci mai degrabă ne propune niște enunțuri care presupun existența / suprapunerea mai multor acte de limbaj. Complexitatea clasificării actelor de limbaj, în special a celor indirecte, ține astfel de prelucrarea / interpretarea enunțurilor suport (Anquetil, 2010, p. 52).

Pentru actele de vorbire indirecte este caracteristic faptul că ele sunt realizate prin enunțuri folosite cu sens figurat, în care, sensul direct (primar) vine să motiveze sensul figurat (secundar), acesta de la urmă lipsind efectiv din discurs. De exemplu: *De ce nu dormi la ora asta?* (= Mergi imediat la culcare!). Este evident că în acest caz nu este vorba despre o întrebare, ci de un ordin, pentru a cărui realizare ar fi fost suficient să se spună „*Pleacă chiar acum la culcare!*”. Alte exemple: *Nu ați vrea să beți un ceai? Ai o țigară? Ce mai aștepți?*

După cum putem observa, toate aceste enunțuri nu sunt nici pe departe întrebări. Ele exprimă *invitația* de a bea ceai, *rugămintea* de a fi servit cu o țigară, *îndemnul* de a pleca cât mai repede. În același timp, enunțurile: *Ce zgomot e aici!* *Ce sete mi-e!* nu au o valoare asertivă, ci imperativă, echivalând cu: *Să plecăm de aici!* și „*Dă-mi ceva de băut!*” Desigur, în toate aceste cazuri puteau fi folosite structuri directe, care sunt mai laconice: *Luați un ceai! Dă-mi o țigară! Pleacă! Să mergem! Dă-mi să beau!* Alegerea unor structuri mai complexe are legătură cu dorința locutorului de a atribui enunțului o anumită conotație (de politețe, de emotivitate etc.), urmărind, astfel, „îndulcirea” limbajului. Expresia indirectă a actelor de vorbire poate atenua unele efecte negative datorate exprimării directe a scopului ilocuționar urmărit de locutor. Referindu-se la legătura strânsă dintre actele de limbaj și relațiile interpersonale, C. Kerbrat-Orecchioni le consideră rezervor de „relaționeme”, de mare varietate și capacitate (Kerbrat-Orecchioni, 2014, p. 68).

Spre deosebire de actele de vorbire directe care sunt descifrate pornind de la forma însăși a enunțului, actele de vorbire indirecte trebuie să fie reconstruite de ascultător prin inferență, pe baza unui calcul care face apel la mai multe tipuri de cunoștințe, lingvistice și extralingvistice. După cum menționează cercetătorii, în cazul utilizării actelor de vorbire directe vorbitorii rămân în sfera semanticii, iar în contextul folosirii actelor de vorbire indirecte semantica este dublată de anumiți factori de natură pragmatică.

Autorii care au studiat actele de vorbire indirecte vorbesc despre mai multe modalități de realizare a acestor entități. Vom încerca, în cele ce urmează, să descriem modalitățile de realizare indirectă a actelor de vorbire, folosindu-ne de exemple pentru a ilustra cum funcționează ele în situații concrete de comunicare.

1. Prima modalitate de realizare se întâlnește în cazul *actelor de vorbire indirecte convenționale* (numite uneori și acte *indirecte* idiomatizate). Prin convenționalizare se înțelege, în acest caz, dotarea enunțului cu o semnificație care nu îi este specifică, ea fiind identificată ușor de ascultător fără implicarea unui anumit context. Pentru ilustrare vom aduce următoarele exemple:

Ai putea să închizi fereastra? (= Închide fereastra!)

N-ați putea să-mi spuneți cât e ora? (= Cât e ora?)

Ai putea să-mi dai un sfat? (= Dă-mi un sfat!)

Îmi dai o mână de ajutor? (= Ajută-mă!)

Ai o țigară? (= Dă-mi o țigară!)

La ce-ai mai venit? (= Nu trebuia să vii.)

Analiza exemplelor de mai sus demonstrează că semnificația unor astfel de construcții este deja înrădăcinată în limbă ca model stabil. Aceste enunțuri sunt produsul reproducerii structurilor standardizate în limbă, ele fiind utilizate în orice

situație de comunicare cu același scop. Astfel, ele nu lasă loc altor interpretări, pentru că practic în orice context semnificația lor este înțeleasă univoc. Este vorba aici de o anumită stabilitate semantică, ceea ce permite ca interlocutorii, mai ales, dacă fac parte din același mediu socio-cultural, să poată ușor identifica intenția comunicativă a locutorului.

Important de reținut este faptul că ar fi greu să identificăm o trăsătură comună tuturor actelor de vorbire indirecte considerate a fi convenționale, în principal, din cauză că enunțurile prin care acestea sunt exprimate nu dispun de indici expliciți. Totuși, după cum arată faptele de limbă analizate, pot fi relevate anumite trăsături semantice și formale specifice acestui tip de enunțuri. De exemplu, în cazul enunțurilor interogative folosite pentru exprimarea cererii, constatăm că majoritatea enunțurilor din această categorie menționează în mod explicit acțiunea solicitată interlocutorului. Pe lângă aceasta, unele dintre enunțurile de acest fel se pot referi la capacitatea sau la voința vorbitorului de a efectua acțiunea solicitată, precum și la motivele care ar putea determina realizarea acestei acțiuni. După structura lor aceste enunțuri sunt de tip interogativ având verbul predicat la persoana a II-a însoțit de modalizatorii *a putea*, *a vrea* sau *a dori* la indicativ ori la condițional, de exemplu, *Poți deschide fereastra?*; *Vrei / ai vrea să deschizi fereastra?* (= Deschide fereastra.). În cazul acestor enunțuri, vorbitorul îl întreabă direct pe interlocutorul său cu privire la capacitatea sau dorința lui de a închide fereastra, cerându-i indirect să facă acest lucru (Gauthier, 2001, p. 71). În felul acesta, deși se chestionează voința sau posibilitatea interlocutorului de a realiza ceva, lui i se cere de fapt să realizeze acel lucru în legătură cu care este întrebat.

Foarte frecvent sunt folosite pentru exprimarea unui act de vorbire indirect enunțurile interogative atunci când vorbitorul îi solicită interlocutorului un anumit obiect. În acest caz enunțul interogativ exprimă o întrebare cu privire la posedarea de către interlocutor a obiectului respectiv, de exemplu, enunțul *Ai un stilou?* este echivalent cu *Dă-mi, te rog, stiloul tău.*

2. O a doua modalitate de realizare a actelor de vorbire indirecte o constituie cea care este specifică *actelor de vorbire indirecte nonconvenționale*. Spre deosebire de actele de vorbire indirecte convenționale, acestea sunt realizate cu ajutorul unor enunțuri cărora li se poate atribui o forță ilocuționară secundară doar în raport cu anumite circumstanțe. De exemplu, un enunț asertiv de tipul *Ușa este deschisă.* ar putea fi echivalent, într-un context dat, fie cu o cerere, ajungând să exprime sensul: *Închide ușa.*, fie cu un îndemn sau cu o permisiune: *Poți / Puteți intra.* În cazul unor astfel de acte de vorbire, locutorul folosește un procedeu derivațional datorită căruia semnificația marcată cu ajutorul unor mijloace formale ale se combină cu informația contextuală ceea ce face posibilă dezvoltarea actului de a cere sau de a permite ceva.

În cazul în care locutorul intenționează să solicite de la interlocutorul său un obiect, el poate folosi strategia complimentării, care reprezintă o afirmație indirectă a dorinței de a deține obiectul respectiv, de exemplu, *Cartofii prăjiți arată tentant*. ar putea fi folosit de locutor cu intenția de solicita să fie servit cu aceste bucate apetisante.

Un alt tip de enunțuri servind pentru exprimarea unui act de vorbire indirect nonconvențional poate fi ilustrat prin enunțul: *Mâine vii cu părinții la școală.*, adresat de către un profesor elevului său. Caracterizat printr-o valoare ilocuționară primară de afirmație, constatare, comunicare a unui fapt, enunțul respectiv este folosit în realitate pentru exprimarea unui ordin, a unei amenințări.

3. O altă modalitate de realizare a actelor de vorbire indirecte este reprezentată prin *actele de vorbire indirecte implicite*. Acesta este cazul enunțurilor care în situația concretă de comunicare își păstrează integral semnificația, însă în urma unui proces comunicativ-logic de analiză ele ajung să sugereze o altă semnificație. De exemplu:

A.: – *Ai vrea să mergem diseară la un film?* B.: – *Am mâine examen.*

În acest context, cel de al doilea enunț are rolul de a comunica un refuz implicit de a merge la film, chiar dacă nu avem o negație propriu-zisă. Locutorul nu își exprimă direct refuzul de a merge la un film, ci îi comunică interlocutorului său faptul că trebuie să se pregătească de examen. Informația dată este relevantă, reflectând cauza refuzului: Am mâine examen de care trebuie să mă pregătesc și de aceea nu pot să merg la cinema. Așadar, din întregul șir explicit de evenimente vorbitorul enunță doar un singur element: motivul, cauza refuzului, restul subînțelegându-se.

La rândul său, ascultătorul fiind conștient că pregătirea pentru examen necesită timp și că poate fi un motiv să stai acasă în loc să mergi la film, concluzionează că locutorul i-a comunicat refuzul de a merge la film. Important este de observat că, intuitiv, expresia folosită nu este asociată direct cu sensul de refuz. Structura sintactică a enunțului dat indică cel mult că interlocutorul trebuie să se pregătească pentru un examen. Prin urmare, pentru a identifica refuzul este necesar un raționament inferențial. Revenind la relația dintre actele de limbaj și relațiile interpersonale, în cazul actelor de vorbire indirecte implicite are loc trecerea responsabilității legate de sensul enunțat de la locutor la interlocutor, care este pus în situația de a se descurca singur cu interpretarea actului respectiv.

Prezentăm și un alt exemplu în care avem un caz de utilizare a actelor de vorbire indirecte implicite: – *Ești cu mașina?* – *Da, dar nu mă duc acasă.* În acest caz, întregul lanț discursiv explicit ar fi următorul: *Ce bine că ești cu mașina, eu stau chiar lângă tine! Ai putea să mă duci și pe mine acasă?*) Și în acest caz constatăm că prin răspunsul său interlocutorul nu neagă direct, ci își exprimă motivul refuzului.

În concluzie, vom menționa că actele de vorbire se realizează atât în baza principiilor formale ale limbajului, cât și în baza unor principii comunicative inferențiale. Sesizarea semnificației autentice nu totdeauna depinde doar de structura morfosintactică a enunțului, ci și de contextul verbal sau situațional. Astfel, în funcție de context, enunțurile folosite pentru realizarea actelor de vorbire pot fi înțelese fie în sens direct, fie în sens indirect. În cazul actelor de vorbire indirecte, valoarea ilocuționară primară este substituită printr-o valoare derivată, secundară. În aceste condiții, una dintre semnificații (sensul primitiv) este doar o motivare pentru sensul figurat, iar elementul discursiv utilizat indirect, este considerat ca element de realizare specială a sensului secundar, indirect (derivat).

După cum demonstrează faptele de limbă analizate, eterogenitatea tipurilor de enunțuri folosite în realizarea actelor de vorbire indirecte și diversitatea factorilor implicați în situațiile concrete de comunicare fac ca orice explicație a fenomenelor de constituire a acestui tip de acte de vorbire bazată doar pe convenție să fie neplauzibilă.

În ce privește modalitatea de actualizare a forței ilocuționare în cazul enunțurilor folosite pentru realizarea unor acte de vorbire indirecte, distingem, pe de o parte, structuri sintactice care se caracterizează prin sens autonom și independență față de uzul contextual în exprimarea acestei valori (actele de vorbire indirecte convenționale) și, pe de altă parte, structuri sintactice având legături strânse cu contextul (actele de vorbire indirecte nonconvenționale și implicite). În felul acesta, forța ilocuționară a enunțurilor folosite pentru realizarea actelor de vorbire indirecte convenționale derivă din specificul construcției sintactice a enunțului și din sensul cuvintelor care îl compun. Prin urmare, eficiența lor ilocuționară rămâne în sfera lingvisticii. În același timp, forța ilocuționară a actelor de vorbire indirecte nonconvenționale și implicite poate fi determinată de interlocutor doar dacă ține cont de contextul discursiv. Aceste enunțuri nu pot fi luate izolat de condițiile sociale ale realizării lor.

Referințe bibliografice

1. ANQUETIL, Sophie. *Peut-on classer les actes de langage indirects ? Étude d'un paradoxe sémantique*, L'Information grammaticale n° 127, octobre 2010, p. 52-54, [online] Disponibil: https://www.persee.fr/doc/igram_0222-9838_2010_num_127_1_4123 [citat 23.10.2021].
2. AUSTIN, J. L. *Cum să faci lucruri cu vorbe*, trad. Sorana Corneanu, Pitești: Paralela 45, 2005, 160 p.

3. GARL, II = *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București, Editura Academiei Române, 2005. 1036 p.

4. GAUTHIER, Gilles. *L'indirection : Procédé d'expression et de persuasion en communication publique*, Revista Canadiană de Lingvistică Aplicată, Vol. 4, Nr. 1-2, 2001, p. 69-86, [online] Disponibil: <https://journals.lib.unb.ca/index.php/CJAL/article/view/19832/21606> [citat 28.10.2021]

5. KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine. *Les actes de langage dans le discours. Theorie et fonctionnement*, Ed. Armand Colin, Paris, 2014. 200 p.

6. SEARLE, John R. *Sens et expression, étude de théorie des actes de langage*, Paris, Les editions de Minuit, 1992, 243 p.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

JURNALELE LUI VLADIMIR BEȘLEAGĂ – O ARS COMBINATORIA SUI-GENERIS

Inga SOROCEAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. În ultimele decenii, poetica jurnalului intim este supusă unui proces de reconfigurare a propriei esențe. Clauzele acestui tip de scriitură sunt din ce în ce mai des sublimite, textul confesiv integrează genuri liminare, căpătând forme hibride. Astfel, autorii de jurnal preferă să experimenteze nu doar cu personajul marcat de o identitate proteică, dar și cu tehnicile diaristice care devin o ars combinatoria, o orchestrație personalizată deseori prin recursul la artele vizuale (fotografie, grafică). Jurnalele publicate de Vladimir Beșleagă în ultima perioadă (2020-2021) se înscriu perfect în acest model diaristic. Scriitorul își asumă rolul unui „alt fel” de diarist, care reușește să mixeze observații zilnice, reflecții asupra datului ontologic, anecdote, exerciții de versificație, crochiuri și imagini simbolice, prin care asigură o coerență tematică și stilistică inconfundabilă.

Cuvinte-cheie: jurnal intim, clauze, diarist, ars combinatoria, tehnici diaristice, arte vizuale.

Abstract. The diary poetics has undergone through a process of essence reconfiguration in recent decades. The clauses of this diary form are often sublimated as confessional text integrates liminal genres, acquiring hybrid forms. Journal's authors prefer to experiment both with the character marked by a variable identity and the diaristic techniques. This approach becomes an ars combinatoria with an orchestration often customized through the use of visual arts (photography, graphics). Vladimir Beșleagă's recent journals (2020-2021) fit perfectly into this diaristic model. The author assumes the role of a „different kind” of diarist, who manages to mix daily observations, reflections on ontological data, anecdotes, versification exercises, sketches and symbolic images, ensuring an unmistakable thematic and stylistic coherence.

Keywords: intimate diary, clauses, diarist, ars combinatoria, diaristic techniques, visual arts.

Structură deschisă prin excelență, deseori concurând cu opera de ficțiune a scriitorilor, jurnalul intim ne oferă, în ultimele decenii, un spectacol al căutării sinelui și al raportării la lume, dar și al individualizării scriiturii diaristice, prin

recursul la tehnici și procedee insolite, astfel că arhitectura textului iese în prim-planul structurii de existență a celui care scrie. În acest context al căutărilor de noi formule, poetica jurnalului intim este supusă unui proces de reconfigurare a propriei esențe. Clauzele acestui tip de scriitură (calendaritatea, autenticitatea, fragmentarismul, sinceritatea, simultaneitatea, confidențialitatea) sunt din ce în ce mai des sublimite, textul confesiv capătă forme hibride (metajurnale, pseudojurnale etc.) în care sesizăm, dincolo de liniile unui (auto)portret, o strategie proiectivă a diaristului din care derivă existența unei preocupări estetice evidente. Tehnicile diaristice devin o *ars combinatoria* (Dinu, 2012, p. 28), o orchestrație personalizată deseori prin recursul la artele vizuale (*fotografie, grafică, desen*), așa cum se întâmplă, de exemplu, în cazul fragmentelor de jurnal intelectual din volumul lui Gheorghe Crăciun „Mecanica fluidului”, apărut la Editura Cartier în 2003, reunite sub genericul *Grandangular* (1), (2), (3) etc., termen preluat din limbajul tehnic al artei fotografice. Această alternanță a notelor zilnice cu bucăți de proză, pasaje eseistice, fișe de lectură, desene și fotografii ale autorului, relevă o structură biplană care amintește de tehnica prozatorului din romanul „Compunere cu paralele inegale” (1988). Jurnalul, din aceasta perspectivă, se transformă într-un exercițiu de componistică, ieșind în afara normei speciei.

Jurnalele publicate de scriitorul basarabean Vladimir Beșleagă în perioada 2020-2021 – „*Reflecții / instantanee. Jurnal de poet*”, „*Ochii Steliane. Jurnal liric*”, „*Nugae sau cartea nimicurilor (pseudo-jurnal)*”, Editura Epigraf, 2020, „*Jurnal*”, Editura Polisalm, 2021 – se înscriu perfect în acest model diaristic. Autorul își asumă rolul unui „alt fel” de diarist, care reușește să mixeze observații zilnice, reflecții asupra datului ontologic, anecdote, exerciții de versificație, integrând crochiuri și imagini/desene simbolice prin care asigură o coerență tematică și stilistică inconfundabilă.

„*Jurnal*”-ul apărut în 2021 are o arhitectonică impresionantă, conținând 4 părți: 1. *Sfidând adolescența (jurnal în jurnal)*, 2. *Addenda I. Jurnal de studenție*; 3. *Addenda II. Amintiri pestrice*; 4. *Addenda III. Jurnalul unui deceniu*. În prima parte, clauza calendarității este respectată, însemnările zilnice se fac cu regularitate, începând cu data de 1 ianuarie 2000 până în ziua de 8 mai 2000. Dimensiunii psihologice, dorinței de exhibare a eului profund îi corespunde, îndubitabil, o dimensiune estetică, relevând aspirația diaristului Vladimir Beșleagă de a face literatură prin valorificarea retrospectivă a propriei existențe. E un jurnal al scrierii „în ramă”, al rememorării și analizei propriului trecut, cu cel puțin două nivele: cel al scriiturii, raportat la timpul prezent, și cel al rememorării orientat spre amintirile din adolescență. Încă de la început, diaristul ne atenționează, prin figurile retorice care inundă pagina, asupra unor dileme și căutări interioare, semn că cel care scrie

își va fixa privirea, în primul rând, asupra interiorității: „... *ce sunt eu dacă nu un rătăcit?... un mizerabil rătăcit... iată vine sfârșitul zilelor mele... într-o zi: gata, m-am dus... și atunci cine va răspunde pentru mine: de ce-am trăit? La ce bun? Ce-am făcut pe lumea asta? Am încălzit pe cineva? [...]* Doamne, oare Tu ai îngăduit să mă rătăcesc?” (Beșleagă, 2021, p. 9). În acest periplu al autocunoașterii, personajul, aflat la vârsta venerabilă a totalizărilor, se ciocnește de propria alteritate care îi clatină certitudinea cunoașterii totale: „... *mă întorc la mine însumi și mă cercetez: sunt eu oare cu adevărat acela care mă cred că sunt? Sunt eu oare așa cum mă știu că sunt? Cum oare voi putea ști cine și cum sunt cu adevărat, iară nu mă înșel în marea mea dragoste pentru mine însumi?...*” (Beșleagă, 2021, p. 10).

Lamentațiile și neliniștile spiritului, generate de reflecțiile vizavi de ratarea autocunoașterii și zădărnicia existenței umane care creionează substratul filozofic al jurnalului, constituie, de fapt, o pregătire pentru intrarea diaristului în marea aventură a scriiturii. Fiind „un jurnal în jurnal”, vocii din prezent îi corespunde un destinatar din trecut, un eu de la 18 ani, introdus în scenă printr-un exercițiu oniric de ficționalizare. Miracolul începe în spațiul oniric, acolo unde are loc întâlnirea cu sine. Visându-se în rolul de hingher care merge să prindă câinii vagabonzi de pe străzile capitalei, personajul se pomenește față în față cu un tânăr care seamănă leit cu propria imagine dintr-o fotografie de tinerețe. O întâlnire *à la Borges* (amintind de povestirea „*Celălalt*” din volumul „Cartea de nisip”) dintre eu: „*bătrânul ramolit și ratat, și el – „tânărul sănătos și plin de viață”*” (Beșleagă, 2021, p. 48), la o distanță temporală de 50 de ani, întâlnire care se va repeta zi de zi, prin relectura carnetelor și a jurnalelor de demult, cei doi întreținând dialoguri intelectuale uneori dominant conciliante, alteori polemice: „*«Îmi placî băiete... Se prefigurează un dialog sărat. Așa da, tu – de partea cealaltă a Timpului, eu – de partea aceasta. Conversăm/ discutăm peste cursul lui... »./ «Nu contează. Important e să ne vedem. Să ne privim în față. Dacă timpul e obscur, noi să fim clari – iluminați...»*” (Beșleagă, 2021, p. 54).

Discuțiile de la primul nivel al textului se axează pe diverse teme: meseria scrisului, dramele timpului istoric (foametea, seceta, tifosul) și cele personale (condamnarea tatălui), primele încercări de versificare (unele poezii sunt rescrise integral) și de a compune proză, prima iubire, activitățile școlare etc., toate cu scopul de înțelegere a sinelui, după cum mărturisește însuși autorul: „*crezi, pentru ce am coborât eu în adâncul memoriei? ca să te judec? să te condamn? nu! pentru ca să te înțeleg, să te cunosc mai bine*” (Beșleagă, 2021, p. 190).

La celălalt nivel al scriiturii vor fi inserate/ recopiate notele din tinerețe. Avem deci un caz de „scriitură multiplă”, cu două voci cărora le corespund două modalități

temporale: un timp *recapitulativ* (un trecut actualizat prin scris și adus în prim-plan de însemnările din anii de tinerețe), și un timp *paralel*, al prezentului convențional (Mihăieș, 1995, p. 245-247). După alternanța amețitoare de replici dintre cele două ipostaze (eu/tu) ale personajului, intervin momente de (auto)analiză și luciditate ancorate în prezent. Momentele au un efect de stop-cadru în care, prin reflecție, se ajunge la reîntregirea imaginii scriitorului: „... *prostii, naivități... dar ce să te faci dacă... m-am contaminat de această boală? [scrisul]... abia după treizeci am conștientizat, am descoperit că apucând calea scrisului, mi-am deviat existența... or, scriitura mi-a modificat radical felul de a trăi, a gândi, a simți, a reacționa, a înțelege lucrurile și oamenii...*” (Beșleagă, 2021, p. 62).

Indiscutabil, această tehnică diaristică relevă virtuozitățile de prozator ale lui Vladimir Beșleagă, apetența clară pentru structura dialogică a discursului. E suficient să amintim de coborârile în subteranele conștiinței ale lui Isai, din romanul „*Zbor frânt*”, sau ale lui Filimon, din „*Viața și moartea nefericitului Filimon*”, coborâri susținute de „amestecul de «glasuri»” (Burlacu, 2009, p. 71), de înlocuirea discursului monologic cu structura dialogică, astfel încât prezentul trecutul și viitorul se întrepătrund și se permanentizează *hic et nunc* (Burlacu, 2009, p. 10).

Când aventura dialogică din prima parte a „*Jurnal*”-ului se termină, diaristul face totalurile și încheagă un „portret psiho/socio/fiziologic” al tânărului în care se regăsesc trăsături precum: perspicacitatea, inteligența, îndărătnicia, imaginația, umorul, sentimentul tragicului, analitismul (Beșleagă, 2021, p. 215-221). Este momentul în care perspectiva dialogică cedează locul rescrierii notelor din perioada 1 ianuarie 1950-9 iunie 1950.

Celelalte părți ale jurnalului sunt mai puțin spectaculoase din punctul de vedere al tehnicii diaristice, fixând impresii, amintiri din alte perioade: anii de studenție marcați de încercarea de afirmare profesională, de studiile de doctorat și întemeierea unei familii (Addenda I, Addenda II), experiența paternității și cea de șomer, laboratorul de lectură și scriere („Nepotul”) din perioada 1956 – 1965, memorabilă mai ales prin aura suferinței provocată de boala incurabilă a mamei, dar și prin atitudinea critică față de lumea exterioară dominată de „*parvenitism (arivism), autoadmirare, ambiție, impertinență, fariseism, vânzare de frate...*” (Beșleagă, 2021, p. 391) (Addenda III). Totuși găsim, în aceste pagini, seva definitorie pentru viziunea diaristului din celelalte jurnale publicate în 2020, viziune care integrează *arta combinatorie* prin care se valorifică vizualul/picturalul, auditivul/muzicalul, poezia/liricul, narativul/proza. Secvențele surprind marea obsesie a lui Vl. Beșleagă pentru artele vizuale (fotografia, desenul/pictura) și pentru cele auditive (muzica), semn că avem de-a face cu o strategie asumată de către autorul-diarist-pictor-

muzician-poet-prozator: „Cuvântul dă naștere imaginii sau – invers? De la imagine pornind, găsești cuvântul care se potrivește și prin el fixezi tabloul. Ori – poate – aici e cea mai strânsă legătură dialectică? Cuvântul și imaginea întâlnindu-se ajung să se adâncească reciproc pe cât este posibil...” (Beșleagă, 2021, p. 355); „deși lumea știe că am debutat cu povestiri pentru copii, poezia continuă să trăiască în sufletul meu ca cea mai veche și mai mândră locatară și când se întâmplă să mă simt în al șaptelea cer, gândurile toate și simțămintele, scăpărările minții și bătăile inimii se revarsă de la sine în versuri care îmi sună și răsună mereu în urechi.../ Orice și oricum o să fie, dar simt că fără a scrie versuri n-o să pot niciodată, nu...” (Beșleagă, 2021, p. 356); „Literatura artistică [...] este, aș zice, mai curând un **desen în acuarelă** și încă unul de cea mai fină speță. Așa încât... Da, acum îmi dau seama că trebuie să învăț **a picta**... Or, până acum mă orientam în lucrul meu, în fond, **spre a surprinde muzicalitatea (melodia) în scris**. Adică, compunând o frază, o citeam și o ascultam eu însumi, ca să mă conving că **sună frumos**. Acum, fiind acesta o etapă trecută, voi să mă perfecționez și în altă direcție – cea a **picturalului**, adică să văd **cum arată cele ieșite de sub pana mea**... Desigur fără să-mi scape din vedere celelalte componente esențiale ale operei: compoziția etc...” (Beșleagă, 2021, p. 369)

În „Ochii Steliane. Jurnal liric”, carte dedicată poetei Steliana Grama, arta combinatorie relevă apetența pentru poeme, confesiune, dialog, aforisme, reunite sub cupola temei vieții și morții, a existenței marcate de zădărnici și efemeritate. Poezia devine o lentilă sub care realitatea, marea trecere, capătă contururi dramatice, convertindu-se în mari revelații: „... *din cărțile lumii – am citit destule – / din ideile lumii – am aflat destule / acum citesc tot – mai greu / acum cuget – tot mai anevoie / dar năravul – nu l-am pierdut / se ține de mine / se ține de mine scai: / vreau să citesc / vreau să cuget / și – atunci – ce mă fac? / să închid ochii înainte de vreme? / evrica! Am găsit: / voi citi / cartea **propriului trup** / voi vântura / **gândurile propriiei minți!** / să știi că e / **in-te-re-sant...** / ba chiar / **cap-ti-vant!** / și eu – prostul – / alergam cu sufletul la gură / după tot alte / și alte cărți / și eu – prostul / credeam că numai / ideile altora / valorează / acum târziu / mi-am dat seama că toate se află / în mine însumi: și cărțile mari / ale lumii / și ideile înțelepte / ale omenirii... / târziu / am făcut această / **minunată descoprire!**...” (Beșleagă, 2020, p. 78)”.*

Dacă în acest jurnal putem vorbi despre o viziune diaristică prin care poeticul adună, într-o formulă plină de sensibilitate și de simțul tragicului, sensuri „constituite muzical” și „narativ” (Corcinschi, 2020, p. 146-152), în celelalte 2 jurnale la care vom face referință, ecuației diaristice i se vor adăuga și sensurile constituite vizual.

În „Reflecții/Instantanee. Jurnal de poet” diaristul are o predispoziție spre ludic, spre jocul *lingvistic/sonor/poetic/lalic* și calambur, fiind extrem de atent

la grafica textului. La un moment, acțiunea de fragmentare este văzută de autor ca „viciu”, „semn al degradării conștiinței”, în detrimentul apetitului pentru construirea sistemelor complexe, a gândirii de amploare oglindită în fraza „largă, stufoasă, complicată” care, i se pare, acum, susceptibilă de artificiu: „*Se pare că m-am țicnit pe chestia ... calambururilor, mai exact, a etimologiilor, analogiilor, omo- și ahti-foniilor (desigur, în raport cu sensurile), ceea ce nu vrea decât să dovedească în mod clar că mă detaliez/fragmentarizez/așchiez... măruntez! Să fie aceasta un semn al degradării sistemului nervos? alias a conștiinței care se ... destramă? Și nu mai e în stare de reflecții/speculații/aventuri ale gândirii de o mare amploare?*” (Beșleagă, 2020, p. 238) . Această incertitudine, amestecată cu (auto)ironie, trădează „poza”, plăcerea scriitorului de a căuta muzicalul, sonoritățile inedite.

În aceeași ordine de idei, pseudo-jurnalul „*Nugae sau Cartea nimicurilor*”, ilustrat cu desenele Teodorei Vasiliu, se transformă dintr-un monolog ideatic al spunerii într-un dialog textual-imagistic, într-un exercițiu scriptic prins în plasa (auto)ironiei și a ludicului. Fragmentele lirice, la prima vedere frivole, lipsite de miză, eșantioane ale nimicurilor zilnice exterioare, fuzionează și, printr-o impresionantă tehnică a privirii prin ricoșeu, se îndreaptă dinspre identitatea lumii spre identitatea celui care scrie. Exercițiile poetice au același generic – NUGA – termen menit, în teoria literară antică, să servească la departajarea genurilor poetice minore de cele majore. În jurnalul lui Vladimir Beșleagă, acesta este indiciu al inspirației din mărunțișurile vieții, din aspectele așa-zis „minore”, care îi alimentează scrisul și îl adâncesc pe diarist în reflecție, situație surprinsă în „**NUGA cu două... finaluri... (din memorie)**”: „*Mi-s atâta de... străine/și atâta de departe/și lumea care-a fost/ și viața ce-am trăit – / că nu-mi rămâne decât / să mai plătesc c-o moarte / De aceea sunt / pe zi ce trece/ Tot mai trist... / Cel de-al doilea final:/ De aceea tot mai des / Îmi vine să râd! / (De ce așa? Nu știu!)*” (Beșleagă, 2020, p. 68). Cele două coordonate ale ființării scriitorului în lume – râsul și plânsul – sunt redată, în acest pseudo-jurnal, prin îmbinarea viziunii comico-ironice asupra lumii/propriei identități, dar și prin *cumpănirea* profund asumată a omului trecut prin viață, combinată cu reprezentarea grafică a viziunii inocente și aerate despre lume, oglindită în desenele tinerei pictorițe.

În concluzie, *arta combinatorie* din jurnalele analizate, fie că se referă la tehnica diaristică axată pe structura dialogică a discursului din „Jurnal” (2021), sau la îmbinarea sensurilor constituite vizual-narativ-liric-muzical din celelalte trei jurnale, este o marcă stilistică *sui-generis* a scriiturii lui Vladimir Beșleagă, scriitorul neobosit care este mereu în căutarea trăirii autentice, a cuvântului potrivit care exprimă adevărul despre sine, despre lume, despre literatură/artă, dar și în căutarea unei stilistici proprii care să asigure o funcționare constantă a mecanismului scriiturii.

Referințe bibliografice:

1. BEȘLEAGĂ, Vladimir, *NUGAE sau CARTEA NIMICURILOR (pseudo-JURNAL)*. Chișinău: Epigraf, 2020.
2. BEȘLEAGĂ, Vladimir, *Ochii Stelianeî. Jurnal liric*. Chișinău: Epigraf, 2020.
3. BEȘLEAGĂ, Vladimir. *Jurnal*. Chișinău: Polisalm, 2021.
4. BEȘLEAGĂ, Vladimir. *Reflecții / instantanee. Jurnal de poet*. Chișinău: Epigraf, 2020.
5. BURLACU, Alexandru. *Vladimir Beșleagă, po(i)etica romanului*. Chișinău: Gunivas, 2009.
6. CORCINSCHI, Nina. *Jurnalul liric „Ochii Stelianeî”*. În: *Ochii Stelianeî. Jurnal liric*. Chișinău: Epigraf, 2020, p. 143-159.
7. DINU, Adela. *Diaristica feminină românească*. Cluj-Napoca: Eikon, 2012.
8. MIHĂIEȘ, Mircea. *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea*. Timișoara: Amarcord, 1995.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română «B. P.-Hasdeu» al MEC.

FANTOMA TRECUTULUI SOVIETIC ÎN SCRIERILE AUTORILOR EMIGRAȚI DIN REPUBLICA MOLDOVA

Emilia STAJILA

Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat. *După o perioadă lungă de dominație a unui regim sadic, poporul basarabean a rămas să fie bântuit din generație în generație de fantoma trecutului tragic. Mulți dintre martorii oculari ai ororilor sovietice s-au stins, însă au transmis urmașilor niște realități și principii. Unii au rămas pentru decenii înainte să fie niște victime masochiste ale regimului sadic, alții au reușit să vadă din perspectiva adevărului realitățile cumplite care au avut loc în spațiul dintre Nistru și Prut. După destrămarea megasocietății sovietice, Republica Moldova s-a ciocnit cu nesfârșitele crize ale unui stat devenit independent pe neprins de veste. Astfel, cetățenii acestei țări tinere au fost nevoiți să se familiarizeze cu noțiunea de migrație. Lumea a reușit să găsească noi oportunități, doar că acestea au fost cunoscute departe de casă. Migrația și Occidentul au favorizat, în mare parte, dezvoltarea literaturii contemporane din Republica Moldova chiar dacă mulți dintre scriitori sunt stabiliți în alte țări. Experiența migrației a și scos din majoritatea lor starea latentă în care se afla talentul scriitoricesc. Noile experiențe adaugă teme și abordări originale, însă fantoma trecutului sovietic se strecoară ușor prin venele tuturor indivizilor ce-și au originea în Republica Moldova.*

Cuvinte-cheie: *Regim sovietic, tendință sadică, migrație, literatura migrației.*

Abstract. *After a long period of domination by a sadistic regime, the Bessarabian people remained haunted from generation to generation by the ghost of the tragic past. Many of the eyewitnesses of Soviet horrors were extinguished, but they passed on to their descendants some realities and principles. Some remained for decades before being masochistic victims of the sadistic regime, others managed to see from the perspective of truth the terrible realities that took place in the space between the Dniester and the Prut. After the collapse of the Soviet megasociety, the Republic of Moldova clashed with the endless crises of a state that had become independent. Thus, the citizens of this young country had to get acquainted with the notion of migration. People managed to find new opportunities, only they were known far from home. The experience of migration removed from most of them the latent state in which the writing talent was. The new experiences add original themes and approaches, but the ghost of the Soviet past easily seeps through the veins of all individuals originating in the Republic of Moldova.*

Keywords: *Soviet regime, sadistic tendency, migration, migration literature.*

De veacuri poporul nostru este prigonit și schilodit nu doar fizic, ci și moral, cultural. Reperele istorice încercă să trimită generațiile de acum în galeriile monstruoase ale realităților construite de regimurile sadice. Absența de libertate care a produs destine frânte ale basarabenilor este un rezultat al tendințelor de dominare pornite din mințile nevrotice ajunse la putere. Aceste conștiințe tulburate au transformat lumea într-un laborator de experimentare ale tendințelor sadice de care dădeau dovadă. Ca urmare, eul puternic a reușit să reziste torturilor, iar eul slab a devenit masochist (astfel poate fi explicată nostalgia bolnavă și dependența unora față de *amintirile frumoase* din URSS). Ceea ce unii numesc „cea mai bună perioadă din viață”, „cel mai bun regim” și cei mai „dulci ani”, de fapt, realmente, psihanalistul german Erich Fromm numește *tendințe masochiste* care „sunt deseori resimțite ca fiind în mod clar patologice sau iraționale”. (Fromm, 1998, p. 127). Psihanalistul evidențiază că „unele dintre cele mai frecvente forme în care apar tendințele masochiste sunt sentimentele de inferioritate, de neputință, de insignifianță a individului”. Aceste ultime porniri disperate pot fi întâlnite la multe victime ale regimului. Chiar dacă personale în cauză s-au aflat „călare pe cal” (sau pe o „Volgă” neagră de cele mai dese ori) în timpurile sovietice, nu sunt, de fapt, decât niște jertfe ale sadismului majoritar.

Oricum fantoma trecutului sovietic va bântui încă mult timp inimile basarabenilor. Unii dintre ei au fost și au rămas niște masochiști mediocri, alții reprezintă *generația de eu* care nu s-a frânt totalmente, ci a reușit să renască din gheața siberiilor. Cu regret, voința axială de a evita ipostaza masochistă a avut urmări grave pentru majoritatea persoanelor de pe teritoriul dintre Nistru și Prut, însă caracterul puternic și vrednicia le-au rămas intacte, ba mai mult, s-au fortificat până la nivelul cromozomilor. Astfel au luat naștere generațiile demne ce continuă să rămână rezistențe la toate șmecheriile istoriei fără a deveni sadiști sau masochiști. Cât de mult nu s-ar încerca o mimare a unei amnezii colective, chiar și peste treizeci de ani după ultima suflare a imperiului sovietic, curge prin vene izul amărăciunii și al tragismului prin care au trecut oamenii și firele de iarbă dintre Nistru și Prut. Probabil această stare de combustie interioară nu e decât o molimă transmisă genetic, o continuă mocnire a „sentimentului risipirii ontologice și al căderii Basarabiei în captivitatea unei puteri agresive, brutale, primare” sau eterna „forță oarbă, devastatoare, o energie colectivă nefastă, inexorabilă” (Țurcanu, 2017, p. 161). Nu este dorul bolnav de regim, ci e doar o deplângere a existenței cu doar câteva rectificări în scenariul propus de predecesori. Durerea acută nu se temperează pe parcursul anilor, ba chiar se transmite din tată-n fiu. Martorii oculari ai războiului, foametei și Gulagurilor încet, încet și-au găsit hodina. Au rămas copiii și nepoții lor care poartă cu ei și la capătul lumii algezia implantată în ADN, știind doar că ea este „corolarul”, produsul unei istorii de 200 de ani cu o geografie labilă de margine, cu

metamorfoze și, în deosebi, pseudomorfoze cauzate de constrângerile și influența fatală a centrului imperial rusesc” (Țurcanu, 2017, p. 161).

Între timp s-a accelerat migrația, având efecte dramatice asupra societății care și-a gonit proprii cetățeni, forțele de muncă, mințile luminate, capabile să scoată țara din impas. Părăsirea gliei-mamă este un proces foarte cunoscut pentru poporul care încearcă să păstreze unica avere – teritoriul dintre Nistru și Prut. Unii se luptă politic, economic, iar alții iau arma fidelă – condeiul și încearcă să facă știut printre popoare acest pământ *trecut prin foc și prin sabie*. Pe timpuri, cărțile erau scrise acasă, sub un copac ce miroase a viață, apoi se scria în Siberia despre ororile trăite, un gen de jurnale despre un fel de biletele *într-o singură direcție* sau, mai bine-zis, plângerile care duceau oamenii cinstiți în direcția morții. După o vreme, cei care rămăsese, scriau despre foamete și sărăcie, apoi despre „iluzia sovietică”, în anii 90-2000 iarăși despre greutate și sărăcie, treptat, trecând spre emoțiile de la prima întâlnire cu Occidentul care era un fel de *pământ al speranțelor* pentru toți basarabenii. Acum încă se mai scrie – despre migrație, despre alte culturi, alte mentalități, însă, chiar de se scrie din diasporă, nu se uită de glia strămoșească, de oamenii care au dat naștere altor vieți, în pofida regimurilor, ba mai mult, chiar în ciuda lor.

În marea majoritate a literaturii migrației se pot atesta urme directe sau indirecte ale istoriei poporului basarabean. Printre sutele de pagini, miile de cuvinte, găsim măcar un indiciu cât de minuscul care reprezintă o valoare istorică, fie că e amintire, regret, dor sau un regionalism cu efect de *prăjitură proustiană*.

Fiecare emigrant are un talisman al său, un testimoniu ce-l reprezintă în timp și în spațiu. Unii își iau câteva fotografii de-ale părinților și bunicilor, o icoană, un medalion (dacă nu a fost dat în schimb pentru o felie de pâine pe vremea foametei) sau chiar un ac precum acela despre care ne relatează scriitoarea Tatiana Țăbuleac în *Fabulele* sale: „Acul pe care-l am de la mama, iar ea – de la mama ei. Acul și pozele din copilărie – atât mi-am luat când m-am mutat la Paris. Bunica îl ținea înfipț în cel mai înalt loc din casă, pe un păretar, ca nu cumva să îl iau eu și să îl pierd. Peste o palmă erau icoana și candela [...] Când în iulie ,49 au venit comuniștii să îmi depositeze bunicii în Siberia, soldații au fost umani. Le-au dat zece minute ca să-și ia cele mai importante lucruri din casă. O icoană, niște bani și acul, toate le-a luat bunica.

- Unde te duci tu, bani și icoană nu-ți trebuie, i-a zis omul legii. Acul poți să-l iei [...] În Siberia acul a trăit șapte ani, apoi s-a întors acasă, la pieptul bunicii. Ca un sugar. Ca o inimă exterioară [...] Apoi s-a retras. Mai întâi pe peretele stăpânei sale. Apoi pe cel al mamei. Iar acum în cutia mea, la Paris”.

Precum obiectele rămase despre care am menționat mai sus și memoria suferinței își continuă traseul ei din generație în generație. Acea epopee sadică

inițiată de regimul sovietic a lăsat urme groaznice și de lungă durată, doar că în durerea genetică pe care o simt copii și nepoții rămași să deplângă soarta cruntă a Basarabiei.

Scriitoarea Lilia Bicec-Zanardelli în ambele sale romane *Testamentul necitit* și *Lăgărul 33* evidențiază ororile cumplite ale regimului sovietic și teroarea simțită în acele vremuri. Protagonistul romanului *Lăgărul 33*, Vittorio Monttini, prizonier de război de origine italiană, după ce supraviețuiește în masacrul de la Bălți și este deportat în Siberia împreună cu familia care la salvat, este de fapt o mostră care definește soarta multor basarabeni din acele timpuri. Pe atunci, toată societatea (dacă o putem numi societate) era divizată în două. O parte poate fi întruchipată de reprezentanții săi cum ar fi Vittorio, Maria, Ștefania și alte zeci de milioane de oameni deportați pe nedrept, iar cealaltă parte a societății era formată din inși precum locotenentul Kapustov, cel ce avea o plăcere imensă când ordona Rastrel! (Împușcat!), cădea în euforie, se simțea erou al patriei și avea o senzație teribilă a abandonului când nu mai avea pe cine tortura și împușca. Durerea de atunci răzbate și astăzi de sub straturile timpului, mai ales ea dă târcoale pe la inimile urmașilor oamenilor care au avut de suferit, pe când urmașii lui Kapustnikov și ai celor care au făcut nelegiuiri și acte de sadism au continuat și mai continuă programul străbunicilor prin cruzime, îmbogățiri ilicite și sadism dacă nu fizic, măcar moral. Este instabil termenul de valabilitate al expresiei atât de reușite: „Unii se tem de stafii, alții de hoți și toți – de enkavediști” (Bicec-Zanardelli, 2018, p. 51). Această frică s-a întipărit în ADN, alături de chinuri și tristeți. Volens nolens se strecoară printre rândurile scriitorilor fantoma sovietismului, dezlegând adevăruri pe care nu le-au putut pronunța cu voce tare câteva generații, însă, de la alt capăt al Europei, peste mări și țări, după calvarul istoriei și al emigrației, apar realități și povești ale multor familii. Abia vlăstarele pot să vorbească despre tot ce s-a întâmplat cu vechile rădăcini.

În *Testamentul necitit*, în unele din scrisorile sale, pe lângă propria odisee de emigrant, Lilia Bicec-Zanardelli prezintă într-un mod instructiv repere din istoria Basarabiei îmbinate cu povestea de viață a bunicilor și părinților ei care au fost martori oculari ai evenimentelor sfâșietoare ce au avut loc, dar și cu propriile probleme încă din timpul când era elevă și de nenumărate ori a avut de suferit din cauza că era din neam de culaci: „...îmi venea să mă ridic strigând: Noi nu suntem culaci, nu suntem dușmani, noi suntem jertfele comunismului pe care ți-neți să-l elogiem pe la manifestații!” (Bicec-Zanardelli, 2018, p. 79). Autoarea își amintește de toată suferința produsă de regim, însă și de imposibilitatea de a te lupta cu acel bătrân balaur, ce a fost născut din mințile nebune ale unor psihopați ajunși la putere: „Îndreptându-mă spre casă îmi aminteam cuvintele lui tata: Trebuie să tăcem, să ne supunem, căci am rămas prea puțini, iar regimul e aspru, Siberia e dură, frigul

coboară mai jos de 40°C și multe morminte de basarabeni au rămas în paragină. Acolo zace și bunelul tău decedat la 54 de ani” (Bicec-Zanardelli, 2018, p. 79). Foarte mulți bunici, părinți, frați, surori, copii și-au găsit locul de veci atât de departe, la capătul lumii, unde au fost duși de o *tumoare roșie* care a reușit să distrugă zeci de popoare. Scriitoarea își încheie unul dintre răvașele adresate copiilor săi cu următoarea frază: „Acel regim stalinist-comunist a lăsat o amprentă dură asupra lor (bunicilor), trecându-i încă tineri în lumea celor drepți, a lăsat o umbră neagră și asupra copilăriei voastre, lipsindu-vă de căldura și sfatul bunelor...” (Bicec-Zanardelli, 2018, p. 79) Aceste triste urme au o continuitate infinită, strecurându-se atât de reușit în ADN-ul spiritualist al basarabenilor.

În pofida carnagiului care durase ani buni, comunismul a reușit să plaseze în niște tipare viziunile oamenilor. Chiar și cei mai iluminați, mai aveau detașări ideatice de realitățile oribile, pe alocuri crezând că lumina vine doar dinspre așa-zisa „atotputere” a URSS. Autoarea recunoaște în ce hal ajunsese mentalitatea oamenilor după ce li s-au spălat creierii de către regim și teroare: „Câte țări interesante sunt pe globul pământesc, iar eu eram atât de mărginită, crezând că toată lumea e Uniunea Sovietică, iar celelalte țări de pe hartă erau vai de capul lor!” (Bicec-Zanardelli, 2018, p. 69) fiecare *homo sovieticus* nici nu putea să-și imagineze că există viață dincolo, adică după hotarele URSS, iar despre *viața de dincolo* nici nu se mai discuta, deoarece au reușit să distrugă totul, până și locurile sfinte unde își găseau refugiul basarabeni asupriți și prizonieri, însă dornici de spiritualitate. Psihanalistul Mircea Blajin (originar din Republica Moldova, stabilit în Franța) în eseu biografic *Culoarea Frontierelor* reușește să evidențieze foarte bine acest aspect: „Mitul marxist-leninist trebuia să înlocuiască mitul religios. În pofida mai multor decenii de bulversare a ordinii sociale cu dezrădăcinări și permutări demografice vizibile și astăzi, după un sfert de secol de așa-numită independență a Republicii Moldova, populația și-a păstrat totuși originalitatea. Spiritualitatea și-a jucat rolul primordial prin intermediul tradițiilor, culturale, artistice, religioase. O metaforă e binevenită aici: „Când rădăcinile sunt tăiate în pământ, ele urcă spre cer” (Blajin, p. 2018, 112-113).

Totuși, odată cu *perestroika* s-a inițiat un proces de diluare a minților înrobite și o criză imensă care a durat ani buni, iar ecoul poate fi distins și acum. După treizeci de ani de independență a Republicii Moldova mulți nu pot percepe: capul plecat nu doar că nu vede soarele, însă riscă foarte ușor să fie tăiat. Oricum a început să se înțeleagă nivelul incomensurabil al coșmarului care s-a petrecut atâtea decenii. Primul val de emigranți care au plecat în Occident „au sondat” un „departe” total necunoscut, un „exotism” cultural, o corectitudine politică și socială pe care le auziseră cândva, demult, de la cineva, ca pe niște mituri. Apoi au început un trai ca după un somn adânc și au descoperit că tot ce a fost până la viața de imigrant,

nu era decât un coșmar al existenței într-o țară distrusă de regimuri. Indubitabil că după atâtea decenii petrecute în frică și teroare, toți cei care își au originea în Basarabia vor purta în propriul sânge amintiri, crâmpie de istorie, de cultură ce țin de perioada regimului stalinist-comunist.

Lecturând operele scriitorilor emigrați din Republica Moldova (Lilia Bicec-Zanardelli, Tatiana Țăbuleac, Liliana Corobca, Olga Căpățână, Lilia Calancea, Lucreția Bârlădeanu, Varvara-Valentina Corcodel, Jana Chisăliță Mușat, Vitalie Vovc, Mircea Blajin, Iurie Bojoncă și alții) vom atesta reminescențele sovietismului, fie că acestea vor fi reprezentate de niște rusisme, amintiri, momente biografice, reflecții asupra existenței sau vom putea distinge printre rânduri ceea ce nu s-a spus niciodată despre ororile regimurilor sadice care au dominat și au sfâșiat Basarabia. Fantoma trecutului sovietic va bântui multe decenii, topindu-se pe parcurs și în sângele generațiilor care vor urma.

Referințe bibliografice:

1. BICEC-ZANARDELLI, Lilia. *Testamentul necitit. Scrisorile unei mame plecate la muncă în Occident*. Chișinău: ed. Cartier, 2018.
2. BICEC-ZANARDELLI, Lilia. *Lagărul 33*. Chișinău: ed. Cartier, 2019.
3. BLAJIN, Mircea. *Culoarea frontierelor*. Chișinău: ed. Cartier, 2018.
4. FROMM, Erich. *Frica de libertate*. București: ed. Teora, 1998.
5. ȚĂBULEAC, Tatiana. *Fabule moderne*. Brașov: ed. Libris Editorial, 2016.
6. ȚURCANU, Andrei. *Cartea din mâna lui Hamlet. Andrei Țurcanu de vorbă cu Nina Corcinschi*. Chișinău; ed. Cartier, 2017.

PERSONAJUL DIN ROMANELE INTERBELICE – MODALITĂȚI DE CARACTERIZARE PSIHOLOGICĂ

Diana ȘEVCENCO

Academia „Ștefan cel Mare” a MAI

Rezumat. *În romanul interbelic modalitățile de caracterizare psihologică a personajului au dobândit funcții noi care ajută cititorul să cunoască natura adâncă, originară a ființei stratificate a personajului și a devenirii personalității lui. Analiza introspectivă, tehnica punctului de vedere, jurnalul intim, visul sau reveria, confesiunea, monologul interior, fluxul conștiinței și memoria involuntară sunt tehnici narativ-artistice folosite pentru instituirea unui alt fel de personaj, în continuă interacțiune cu sine sau cu alte personaje. Acestea contribuie la reliefaarea adâncurilor conștiinței, pentru a-i oferi cititorului imagini artistice mai complexe ale omului complet și viu, realizate prin structuri verbale speciale și compoziții stilistice adecvate funcției lor caracterologice.*

Cuvinte-cheie: *personaj, roman, modalitate, interior, devenire, personalitate, individualitate, psihologic.*

Abstract. *In the interwar novel, the ways of psychological characterization of the character have acquired new functions that help in understanding the deep nature, the origin of the stratified character and the becoming of his personality. The introspective analysis, the point of view technique, the diary, the dream, the confession, the inner monologue, the stream of consciousness and the involuntary memory are narrative-artistic techniques used to establish another type of character, in continuous interaction with himself or other characters. They contribute to highlighting the depths of consciousness, in order to offer the reader more complex artistic images of the complete and alive being, made by special verbal structures and stylistic compositions appropriate to their characterisation function.*

Keywords: *character, novel, modality, interior, becoming, personality, individuality, psychological.*

Romanul românesc confesiv din perioada interbelică oferă atenției cititorului personaje – caractere unice în devenire care relevă tot mai exact fluctuațiile morale și psihologice a actelor comportamentale. Viața interioară a personajului, în continuă

metamorfoză, a constituit, în acest răstimp, nu doar o inovație romanească, ci și o premisă pentru înțelegerea constituției interioare complexe a „omului complet” (G. Ibrăileanu) și – într-o altă formă – a „omului întreg” (C. Noica), „personalitate individuală unică” (Camil Petrescu) în procesul contradictoriu al devenirii conștiinței de sine.

Camil Petrescu analizează și argumentează apariția personajului în continuă devenire în esul său *Noua structură și opera lui Marcel Proust*. Conceptul camilpetrescian de personaj implică dimensiuni structurale noi care vin în opoziție cu cele vechi: unicitate, personalitate individuală vizavi de tipicitate; mișcare vie, devenire, fluxul conștiinței – opuse constituției psihologice statice; memoria involuntară subminând compoziția construită rațional; fluiditatea interioară a „trăirii” intense a eului opusă cunoașterii raționale; timpul actual al narațiunii sau prezentul etern care substituie trecutul și viitorul; devenirea calitativă individuală în locul multiplicării în serie; durată ireversibilă față de unicitatea momentului imuabil al vechii structuri. După părerea scriitorului, „trebuie să realizăm concretul, existența actuală, prezentul din această clipă; și să îl reluăm apoi în devenire, căci alt concret nu există” (1971, p. 23-26).

Modalitățile de caracterizare psihologică a personajului vor avea un rol fundamental în dezvăluirea conținutului moral-psihologic, cultural și filosofic al acestuia. Aceste modalități, în forme mult mai simple și reduse, au existat și în vechea structură romanească, însă în structura nouă ele au dobândit funcții noi și contribuie la cunoașterea naturii adânci, originare a ființei stratificate a personajului și a devenirii personalității lui. În acest sens criticul An. Gavrilov constată: „caracterizarea personajului nu în mod static, ca pe un caracter deja format definitiv, ci în evoluția lui interioară, în continuă devenire și schimbare, păstrându-se totodată identitatea personalității individuale pe parcursul întregii acțiuni” (2001, p. 8).

Analizând modalitățile noi de caracterizare psihologică evidențiem tehnicile narativ-artistice folosite de romancierii interbelici pentru instituirea unui alt fel de personaj în operă, un personaj cu trăsăturile lui morale și de caracter, în continuă interacțiune cu sine sau alte personaje. Analiza introspectivă, tehnica punctului de vedere, jurnalul intim, visul sau reveria personajului, confesiunea, monologul interior, fluxul conștiinței și memoria involuntară – marchează drumul sinuos înspre adâncurile conștiinței personajului literar, pentru a-i arăta cititorului devenirea caracterului literar integrat.

Prozatorii români din perioada interbelică: Liviu Rebreanu, Gib I. Mihăescu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban, Max Blecher, Mircea Eliade și alții care au folosit pe nou modalitățile psihologice, au reușit să construiască modele umane inedite: damnatul, obsesivul, parvenitul, intelectualul inadaptabil,

visătorul maladiv ș. a. – oameni cu o structură interioară complexă, contradictorie, în devenire. Tensiunea dramatică a trăirii lor existențiale iese la suprafață în contextul unor evenimente tragice (de exemplu, Apostol Bologa din *Pădurea spânzuraților*) sau în condiția unui „idealism chinuit”, dublat de neîncrederea în sine sau de dragostea exagerată față de propria persoană (*Ștefan Gheorghidiu* din *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*), declanșarea egocentrismului (*Sandu* din *O moarte care nu dovedește nimic*), acestea constituind trăsăturile tipice ale omului modern în devenire.

Analiza introspectivă sau *introspecția auctorială* este una dintre formele primare de investigație artistică. La L. Rebreanu de exemplu, *analiza introspectivă* dezvăluie sentimente profunde, greu sondabile în conștiința personajului Apostol Bologa. Modelul de roman dostoevskian își spune aici cuvântul, punând în lumină o formulă artistică aptă să reprezinte, în toată complexitatea, dilema lăuntrică a „omului întreg” (C. Noica). Gradul de deschidere a conștiinței eroului este determinat de „dinamica dialogică a scriitorului” (M. Bahtin), de contactul dialogal cu alte conștiințe egale. Observăm o dinamică a narațiunii specifică romanului polifonic, o pătrundere activă în abisurile infinite ale omului pe care nimeni până la Rebreanu nu a încercat-o în literatura română. Romancierul propune o imagine a individului în straturi suprapuse (sinele, eul și supraeul) și înfățișează, totodată, formele psihice colective specifice epocii construind un tip de personaj singuratic. Subiectualitatea marchează nu doar personajul, ci și întreaga structură epică, organizată compozițional într-o formă sferoidă (romanul *Pădurea spânzuraților*).

Analiza auctorială (introspectivă), înțeleasă în funcția ei caracterologică, se realizează la L. Rebreanu prin nararea consecutivă a amintirilor la persoana a treia, de către o instanță exradiegetică, iar „retrospectiva în ordine cronologică a biografiei este proiectată nu din perspectiva personajului, ci din cea a naratorului” (Burlacu, 2012, p. 226). „Desfacerea” de sine este o experiență unică, izvorâtă din interior, întreruptă însă de chemarea imperativelor exterioare.

Reprezentarea auctorială, dincolo de cea corespunzătoare conceptului de „autor implicat”, ilustrează și o modalitate subtilă de autodefinire, autocunoaștere, autoapreciere sau autoconservare a personajului Apostol Bologa.

În romanele lui Camil Petrescu, una din modalitățile de caracterizare a personajului este *perspectiva narativă* care nu mai aparține scriitorului obiectiv, ci unui singur personaj care este naratorul însuși (cazul romanului *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*), sau mai multor personaje-naratori (în romanul *Patul lui Procust*). Această mutație aduce, prin ea însăși,

o adâncire substanțială a perspectivei interioare, în măsura în care autorul reușește să investigheze artistic conștiința stratificată a personajului. Evoluția lui Camil Petrescu de la evocarea sintagmatică a tragismului existențial în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* la cea paradigmatică în *Patul lui Procust*, precum și „descentrarea autorului” (N. Manolescu), reflectă importanța funcției figurative a „cuvântului propriu” al personajului (M. Bahtin). Privit sub acest raport, romanul *Patul lui Procust*, „recurge”, în mod programatic, la câteva personaje-naratori, autorul motivându-și alegerea prin principiul naturaleței, autenticității discursului și prin necesitatea de utilizare a unor forme stilistice noi de cunoaștere și reprezentare artistică a omului. Personajele-naratori se deosebesc prin discursurile narrative, prin limbajele lor speciale și manifestă puncte de vedere verbal-ideologice specifice și limitate, dar productive în orizontul special al fiecăruia.

În *Patul lui Procust*, roman care a reformat radical estetica genului la noi, veridicitatea și autenticitatea experiențelor existențiale se impune, incontestabil, prin „dinamica dialogică” a narațiunii și prin intenția autorului de a realiza o perspectivă polifonică asupra realității, prin oglindirea acesteia din unghiul mai multor personaje, care meditează asupra propriei constituții morale. Analiza mecanismelor psihologice ale erosului, a reacțiilor semnificative pentru eroii acestui prozator, este dublată de o radiografie a raporturilor sociale care generează, de cele mai multe ori, conflictele interioare. Modelele originale de personaj – Ștefan Gheorghidiu sau Fred Vasilescu – denotă o receptivitate maximală la diversitatea și complexitatea naturii umane în momentele de devenire interioară a individului.

Romancierii care au utilizat eficient modalitatea *jurnalului intim* întru afirmarea modelului de personaj individualizat, unitar în complexitatea sa interioară, sunt M. Eliade și A. Holban. Forma stilistică a jurnalului intim din romanul *Maitreyi* a provocat o schimbare de structură în imaginea artistică a omului. E forma cea mai optimă și aptă să reveleze în mod credibil permanenta oscilare a eroului între aspirație și realitate, între posibilitate și devenire, între viața interioară și ambianța socială. Reprezentarea artistică a personajului în romanul *Maitreyi* ne îndreptățește să interpretăm jurnalul intim drept formă a cunoașterii de sine prin eros. Textul propriu-zis al acestui roman confirmă ipoteza.

În unele pagini ale cărții formula stilistică a jurnalului intim ia forma unei confesiuni, expusă în funcție de o anumită stare sufletească. În „zona specială” a personajului textul însuși confirmă că Allan rămâne o fire meditativă, reflexivă, fără impulsii active. Funcția figurativă a cuvântului personajului-narator din *jurnalul intim* ne configurează imaginea contradictorie a caracterului,

imaginea substanțială și exclusivă a *eului* în formele și ipostazele sale diferite, în funcție de starea interioară în care se află. Sub acest aspect devine prețioasă constatarea Alionei Grati care menționează în articolul *Dialogul intercultural în romanul „Maitreyi” de Mircea Eliade* că: „Narațiunea din jurnalul său poate fi interpretată ca o încercare «inițiatică», naratorul fiind un *Ulise*, în care este întruchipat omul modern, nevoit să-și găsească sinele, după o lungă perioadă de rătăcire prin labirint. (...) Prins în ecuația culturii indiene, dar și a propriei identități, Allan caută calea spre adevăr. Tentativa de a fi împreună cu ființa dragă în plan social, se soldează cu eșec, fapt ce-i provoacă o traumă morală și metafizică specifică. Astfel încât, personajul nu mai găsește repere sigure în ceilalți și caută salvarea în sinele său ca realitate absolută” (2011, p. 8).

Afirmându-se într-un climat de maximă exigență estetică, Anton Holban exersează, la fel, posibilitățile denotative ale *jurnalului intim introspectiv*. Indiferent de forma pe care o îmbracă – jurnal intim sau confesiune – reflecțiile personajului holbanian (Sandu din *O moarte care nu dovedește nimic*) scot în evidență o dialectică limpede a trăirilor interioare. Luciditatea introspectivă din „zona lui specială” generează, în mod legic, o confesiune frustă și originală, care se dovedește a fi nu doar un document uman și artistic revelator, ci și o probă convingătoare a autenticității trăirilor unui caracter dramatic în căutarea identității. Jurnalul intim nu este numai un simplu mijloc de realizare a conținutului, ci și un element important al structurii caracterului și imaginii artistice a omului complet.

Descifrarea portretului interior al personajul lui M. Blecher din *Întâmplări în realitatea imediată* este mult mai dificilă, acesta îmbrăcând, ca un introvertit ce este, „masca maladivă”. E de observat aici și faptul că prozatorul alege drept modalitate de cunoaștere și reprezentare artistică a omului *visul* și *reveria*. Prin intermediul visului, personajul caută să-și regenereze ființa mutilată. Visul și reveria constituie zona senină a interiorității sale, și e ceva mai mult decât locul de refugiu din calea vicisitudinilor exterioare. Intenția de a construi un model autentic de personaj psihologic se împlinește în reliefarea portretului interior plurivalent. Personajul lui Blecher trăiește un dublu sentiment: al dezamăgirii reale și al imprevizibilului oniric. Sesizăm în visul eroului o stare interioară ambiguă și neputința de a-și defini propria existență. Astfel, prin intermediul visului, autorul reușește, mai degrabă intuitiv, să învedereze metamorfozele trăirilor interioare, trăiri în care se manifestă identitatea personajului stăpânit de solipsism.

O altă modalitate de caracterizare psihologică exersată de marii prozatori interbelici este *confesiunea* – una dintre formele principale de investigare interioară a personajului în devenire. La A. Holban confesiunea e un act prin care personajul

narator se autodemască, trădându-și conștiința egoistă (romanul *O moarte care nu dovedește nimic*). În acest caz „cuvântul propriu”, „cuvântul lăuntric convingător” al personajului capătă o funcție nouă – cea de mărturisire a propriilor „păcate”. Confesiunea de acest fel este o modalitate specifică de a pune în interacțiune „cuvântul propriu” cu „cuvântul străin”, intensificându-și astfel funcția caracterologică. Autorul dezvăluie conștiința de sine a personajului prin autodezvăluirea acestuia (Sandu). E un raport ce ordonează distanțarea (critică, ironică, persiflantă) a autorului față de eroul său. „Cuvântul propriu” al personajului este o imagine artistică a „cuvântului străin” al autorului. Confesiunea, structurată artistic sub forma trăirilor afective intense, în plină desfășurare, relevă contradicțiile caracterului dat, astfel autorul reușește să construiască o imagine a individului instabil, inconsecvent, cu o natură interioară duală.

Monologul interior este un alt mijloc important de analiză psihologică, cu ajutorul căruia scriitorul creează o imagine reală și pregnant individualizată a omului complet și viu. Ca element component al structurării artistice a caracterului integral, monologul-confesiune pune în expresie trăirea, vorbirea interioară a personajului și cele mai intime gânduri sau porniri inconștiente, anterioare oricărei organizări logice, discursive, adică în starea lor indeterminată.

Poate fi distins și un tip de monolog interior *dialogizat*, care dezvăluie natura ascunsă a personajului, reliefându-i infamia, orgoliul și imaginea exagerată față de propria persoană în raporturile lui cu alte personaje. Drept mostră ce demonstrează elocvent funcția expresiv-demascatoare a monologului interior dialogizat, servește personajul din romanul *O moarte care nu dovedește nimic*, Sandu: „Cum? Să nu pot deduce ce ar fi în stare să facă Irina în lipsa mea, după ce am trăit atâția ani în preajma ei și, chiar dacă nu m-am ocupat special s-o analizez, totuși o cunosc, fatal, destul de bine? Să mă gândesc la sărutările disperate din fiecare seară..., dar și la sărutul rece de la urmă... A evoluat poate?” (Holban, 1997, p. 9-10). Fragmentul pune în evidență vorbirea interioară a personajului din care desprindem o intonație cu inflexiuni demascatoare („lăsând la o parte vreo fatalitate a naturii extravagante”), păstrându-se coloristica pregnantă a „cuvântului lăuntric” al lui Sandu. Această formă a vorbirii interioare introduce în cursul dezordonat și sacadat al monologului ordine și armonie stilistică. Prin însemnările sale sintactice și stilistice principale, discursul reflectă îmbinarea organică și armonioasă a monologului interior al „altuia” cu „cuvântul” autorului. Este o „construcție stilistică hibridă”, în care vocea autorului intervine mai mult sau mai puțin activă și introduce în discurs un accent amendabil (Bahtin, 1982, p. 162). În același timp, construcția păstrează structura expresivă eliptică și ambiguă a monologului interior, ceea ce este imposibil în discursul logic al monologului clasic.

Formula stilistică nouă a *memoriei involuntare* și a *fluxului de conștiință* (în romanul *Ultima noapte ...*, de exemplu), de asemenea, scoate la lumină fenomenul fluidității vieții lăuntrice a omului în devenire. Amintirile declanșează în conștiința personajului cele mai puternice și răscolitoare emoții, rememorări spontane ale unor clipe uitate, care, prin raportare la prezent, capătă un sens nou în ansamblul stărilor psihice. Un astfel de caracter nu se modifică în sine, ci își modifică doar conștiința, rămânând mereu același, dar nu și el însuși. El aspiră la un tip de identitate pe care o înțelege ca rezultat al unui anumit act, care-l conduce uneori către o imagine falsă. Iubirea roasă de îndoială și războiul ca experiență a confruntării cu moartea sunt, pentru Ștefan Gheorghidiu, condiții pentru verificarea de sine, forme ale unei realități umane care reflectă, din două unghiuri diferite, actele de conștiință ale personajului și viziunile lui asupra existenței.

Romancierii citați din perioada interbelică (L. Rebreanu, Gib I. Mihăescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, M. Eliade, A. Holban și Max Blecher) au reușit, prin talentul individual incomparabil, să exploreze modalitățile de caracterizare psihologică a personajului în mod diferit, pentru a reliefa particularitățile interioare ale personalității umane, ale sufletului omenesc a cărui adâncime nu poate fi epuizată într-un singur roman.

Modalitățile de caracterizare psihologică investigate sunt esențiale pentru proiectarea ficțională a personajului românesc și pentru aproximarea unei imagini autentice, mereu deschisă pentru contribuții noi, a omului modern.

Analizând toate aceste inovații, ajungem la concluzia că proza interbelică nu prevede altceva ca finalitate decât depășirea romanelor „plictisitoare” care și-au arogat autoritatea de a fi epuizat posibilitățile imaginației. Romancierii reformatori ai perioadei interbelice folosesc și instrumentele tradiționale ale narațiunii, dar conferindu-le funcții noi: analiza auctorială, care subiectualizează personajul prin fapte, mimică, vorbire; interiorizarea punctului de vedere prin „limbajul propriu” al personajului, în confruntarea lui cu „limbajul străin” al autorului; confesiunea încadrată stilistic în roman prin cuvântul figurat; monologul interior dialogizat sau jurnalul intim deschis către comunicarea „dialogală”; visul ca formă de autodemascare interioară; memoria involuntară și fluxul conștiinței ca modalități de reactualizare a trăirii existențiale noi în caracterizare psihologică a personajului.

Analiza noilor modalități de caracterizare psihologică impune concluzia că una dintre marile inovații ale romancierilor interbelici rezidă în faptul că personajele lor nu sunt niște caractere în sensul clasic al termenului, nu sunt personaje ușor descriptibile, ci imagini artistice mai complexe ale omului complet și viu, realizate prin structuri verbale speciale și compoziții stilistice adecvate funcției lor caracterologice.

Personajul cu dublă personalitate sau personajul cu conștiința scindată, personajul inconsecvent cu sine, personajul-conștiință, personajul (auto)reflexiv, personajul în căutarea propriei identități, personajul-experiență, personajul singuratic, personajul cu personalitate pregnant individualizată, personajul-exponent al propriei umanități sunt „variațiuni”, ipostaze ale aceluiași subiect – omul prins în careul tranziției civilizaționale. Formele de exprimare a acestei condiții sunt multiple și diverse, exteriorizate prin „limbaje” dintre cele mai variate. Tocmai această lume interioară plurală, marcată de un efervescent proces al „devenirii întru ființă” (Noica, 1981, p. 377), a făcut și face obiectul unui gen literar în continuă devenire el însuși – romanul psihologic, cu un personaj foarte asemănător omului contemporan care, de multe ori, se regăsește, ca într-o oglindă, în imaginea din interiorul ficțiunii.

Referințe bibliografice:

1. BAHTIN, Mihail. *Probleme de literatură și estetică*. Trad. de N. Iliescu, prefață de M. Vasile București: Univers, 1982.
2. BURLACU, Alexandru. *Texistențe. Umbra lui Ulysse*. Chișinău: Profesional Service, 2012.
3. GAVRILOV, Anatol. Conceptul de roman la Garabet Ibrăileanu. În: *Metaliteratură*, 2001, vol. 4, p. 5-9. [online] Disponibil: <https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Metaliteratura/2001,%20vol.%204.pdf> [citat 01. 11. 2021].
4. GRATI, Aliona. Dialogul intercultural în romanul „Maitreyi” de Mircea Eliade. În: *Philologia*, nr. 3-4, 2011. p. 6-12.
5. HOLBAN, Anton. *O moarte care nu dovedește nimic*. Chișinău: Litera, 1997.
6. NOICA, Constantin. *Devenirea întru ființă*. Editura Științifică și enciclopedică. București: 1981.
7. PETRESCU, Camil. *Teze și antiteze. Eseuri alese*. București: Minerva, 1971.

TUDOR PALLADI LA 75 ANI – PORTRET ENCICLOPEDIC

Dan VEREJANU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Poet, traducător, eseist, critic și istoric literar, editor, Tudor Palladi, pe parcursul anilor de maturitate profesionistă, trece la o poezie metafizică umanistă, concentrat asupra puterii transformatoare a imaginației, preocupările sale imaginare fiind dintotdeauna luminoase și reflexive. Iubirea eternă e evadarea metafizică a poetului Tudor Palladi. Prin poezie autorul își recuperează destinul. Registrul meditației sale are mari profunzimi sufletești, deține puterea de a conecta misterul sufletesc cu misterul cosmosului, a universului infinit, cu Puterea Divină.*

Cuvinte-cheie: *imaginație, poezie metafizică, metaforă, meditație, mister, redactor, antologator, acrostih, rondel, dedicații, „steligrame”, „pălăduiri”, „arhei”.*

Abstract. *Poet, translator, essayist, historian and literary critic, editor, Tudor Palladi during the period of his professional maturity has passed from a poetry humanitarian and metaphysical, focused on the transformative power of imagination, to his imaginary preoccupations, always enlightened and reflexive. The metaphysical escape of the poet is eternal love; through poetry the author regains his destiny. The meditation registry has great spiritual depths and has the power to connect the spiritual mystery with the Cosmos, the infinite universe, the divine power.*

Keywords: *imagination, metaphysical poetry, metaphor, meditation, mystery, editor, dedications.*

Poet, traducător, eseist, critic și istoric literar, editor Tudor Palladi s-a născut la 6 iunie 1946, în familia Eufrosiniei Lupu și Ion Paladi din Bălănești, Nisporeni. După absolvirea celor 11 ani la școala medie în localitatea de baștină, în 1964 devine student la Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova. În 1969 susține examenele de stat și obține diploma de specialist-filolog. După cum erau timpurile de pe atunci – face, în mod obligatoriu, și doi ani de armată. Începând cu 1972 practică o imensă muncă de redactor literar, dedicându-se viața toată. A activat la editurile chișinăuene, precum ar fi: *Cartea Moldovenească (actualmente Cartea Moldovei)*, *Literatura Artistică*, *Hyperion*, *Litera*, *Lumina*, *Pontos* etc. Împreună cu criticul și istoricul literar Ion Ciocanu, a coordonat în 1996 elaborarea și completarea Colecției *Biblioteca școlarului* la Editura *Litera*.

Debutul literar prin poezie îl face în 1974 în paginile ziarului *Tinerimea Moldovei*. Peste un an, cu articolul „*Poetul pasiunii etice*” (despre poezia lui

Gheorghe Vodă) debutează în calitate de critic literar în Revista „Nistru”; cu volumul de poezii *Plăpând ca un colte* (1990) face debutul editorial. E autorul cărților *Mugurașii mugurei*, 1991, *Odiseea lacrimii*, 1994, *Un secol de literatură română* (4 volume), Editura Lumina 2005, *Momentul monumentelor perene* (studii critice), 2005. Apogeul carierei literare îl constituie ultimul deceniu sec. XXI - (2011-2021), când poetul și criticul literar va lansa unul după altul zeci de volume de critică și istorie literară, de poezii pentru adulți și copii: *101 poeme*, 2011, *Nemărginirea clipei*, 2011, *Semință și altar*, 2012, *Talismanul ursitei*, 2012, *Creatorul de risipă*, 2013, *Arheu*, 2013, *Unul în trei*, 2014, *Apoteoză*, 2014, *Cenușa din suspine*, 2014, *Rămurașii-rămurei*, 2014, *Pomurașii-Pomurei*, 2014, *Edena cea eternă*, 2015, *Unul în patru: poeme* (Pălăduiri), 2017, *Aisbergul inimii*, 2018 ș.a. Cărți de critică și istorie literară: *Reconfigurarea unui fenomen literar artistic insolit*, 2017, *Metafora între cuvânt și dramă*, (trilogie), 2012, 2017, 2020. Pe parcursul acestor ani de maturitate profesionistă, poetul scrie poezie metafizică umanistă, concentrat asupra puterii transformatoare a imaginației, preocupările sale fiind dintotdeauna luminoase și reflexive. Iubirea eternă e evadarea metafizică a poetului Tudor Palladi; prin poezie autorul își recuperează destinul. Registrul meditației sale are mari profunzimi sufletești, care deține puterea de-a conecta misterul sufletesc cu misterul cosmosului, a universului infinit, cu Puterea Divină.

Admiratorul de singurătate, Tudor Palladi, adolescentul, se refugia în vârful dealului pe care este așezat satul de baștină, visându-și destinul. Apoi, poetul Tudor Palladi, se refugia în meditațiile sale, în cele mai tainice dialoguri imagine cu cosmosul, cu Puterea Divină, cu viitorul. Pe cât de „uitat”, ca poet, pe atât de necesar în calitate de critic literar, uneori chiar rugat să umple pagina în cuvinte cu pondere despre un condeier care trebuia să obțină calitatea de membru al USM sau pentru aniversarea altui poet deja consacrat, scriitorul Tudor Palladi e unul dintre foarte puținii care a lecturat opera tuturor colegilor săi. A studiat ca nimeni altul operele scriitorilor contemporani, le-a citit și analizat creația, l-a prețuit pe fiecare după ce avea mai bun. Semnează numeroase eseuri și cronici literare în presa din Republica Moldova, dar și din România despre creația scriitorilor: Andrei Lupan, Emilian Bucov, Vitalie Tulnic, Anatol Gugel, Vasile Levițchi, Agnesa Roșca, Igor Crețu, Gheorghe Vodă, Mircea Lutic, Arhip Cibotaru, Ion Gheorghită, Paul Mihnea, Lidia Istrati, Mihail I. Cibotaru, Nicolae Esinencu, Nicolae Mățaș, Ion Diordiev, Serafim Belicov, Boris Schițco, Lidia Ungureanu, Iulian Cărchelan, Vasile Căpățână, Ion Proca, Marcela Benea, Ion T. Zegrea, Ion Anton, Nina Slutu, Nina Josu, Ion Cațaveică, Anatol Rău ș.a. A fost impresionat de opera și destinul tragic al tinerei poete Steliana Grama, cărei i-a dedicat mai multe volume de poezii.

Tudor Palladi are un bogat palmares în calitate de antologator, bibliograf, scriind prefață sau postfață la numeroase volume, studii în monografii și enciclopedii: *Darul ceresc al bunătății sau Druță după Druță* în „Fenomenul artistic Ion Druță”, 2008; „*Ostatecul*” „*Salcâmului din prag*” și-al „*Părții noastre de zbor*”, în „*Metafora între cuvânt și dramă*”, vol. III, (Liviu Damian la 60 de ani);

Scrieri alese de Lidia Istrati, 2014; *Grigore Vieru „cum și în veac”* (80 de ani de la nașterea poetului); *Maestru și Salahor (Ion Ciocanu: Unul în trei)*, Ion Ciocanu la 80 ani; *Principialitatea estetică a bunului-simț* (criticul literar Andrei Țurcanu la 50 de ani); *„Ofranda celestă a poeziei sau magia revelației”* (prefață la *Opere Alese de Renata Verejanu*, în 12 vol., 2015); *„Imanența refugiului metafizic sau coroana destinului orfic”* (Leonida Lari la 50 ani), 1999; An. Codru *„Opere alese”*; Vlad Zbârciog, *Opere alese*; *„Între aspirație și inspirație”* (Eufemia Țopa: Un contur de poet decaetic) 2011; *Galina Furdul. Spațiu interactiv pentru nucleu* (dialoguri, interviuri), Chișinău, 2013; *„Cântecul cu o mie de cuvinte”* prefață - Irina Stavschi (la 100 ani), 2019; *Parodia poeziei și poezia parodiei sau Ironia între persiflare și diversificare*: (portret de creație al poetului Titus Știrbu); *Spectacolul sau misterul nesfârșit al eulogiei* (despre creația lui Anatol Ciocanu).

Munca criticului și istoricului literar Tudor Palladi se încununează cu mai multe volume de sinteză, printre care și cele trei volume cu același nume dar conținut diferit, *Metafora între cuvânt și dramă*, Chișinău, Editura Lumina. Primul volum (2012), cuprinde peste 20 de nume de scriitori, de la Alexie Mateevici până la Andrei Ciurunga, George Meniuc, Nicolae Costenco, Magda Isanos, Petru Zadnipru, Ion Druță, Aureliu Busuioc. În volumul doi (editat în 2017) sunt reuniți șaizeciștii: Victor Teleucă, Liviu Damian, Grigore Vieru, Ion Vatamanu, Dumitru Matcovschi, Emil Loteanu, Pavel Boțu, Petru Cărare, Anatol Ciocanu. Cel de-al treilea volum al trilogiei *Metafora între cuvânt și dramă* (2020) e dedicat celor peste cincizeci de nume a șaptezeciștilor: de la poetul bucovinean Vasile Tărățeanu la Efim Tarlapan, Vasile Romanciuc, Renata Verejanu, Ion Hadârcă, Arcadie Suceveanu, Iulian Filip, Galina Furdul, Marcela Mardare, Constantin Dragomir, Leonida Lari, Alexe Rău, Leonard Tuchilatu.

Parcurgându-și drumul său în căutarea unui rost, poetul T. Palladi, șaptezecist prin chipul poetic al liricii sale, a continuat traiectoria poezilor metaforici, cursiv și senin în stilul majorității poemelor de rezistență prin timp. Bucurându-se că e lăsat în pace de *lauda* locală, Tudor Palladi – „o instituție aparte”, cum l-a numit Ion Druță, și-a scris opera poetică *provocat* cumva de lirica câtorva poete de la Chișinău, pe care le-a apreciat, adunând toate poeziile dedicate femeii în trei volume de poezie cu dedicație specială: Steliane Grama. Volumele de poeme *Cenușa din suspine* (2014), *Edena cea eternă* (2015), *Unul în patru*: (Pălăduiri) 2017, rămase neobservate de critica literară la prima lor apariție editorială, unite în volumul antologic *Aisbergul iubirii* atrag îndată atenția exegeților. Criticul literar Ion Ciocanu scrie prefață, Elena Țau, Victoria Fonari, Mariana Jioară îmbogățesc postfața volumului cu studii importante. Unic prin volumul *Aisbergul inimii*, T. Palladi își începe discursul liric cu dedicații mai multor oameni de cultură, personalități din diferite domenii pe care i-a cunoscut, plecați în nemurire, și continuă cu peste 600 pagini de poezie dedicate regretatei Steliana Grama.

Acest fenomen a fost observat și apreciat de criticul literar Ion Ciocanu, în „*Metafizica iubirii*: Steliana Grama ca sursă de inspirație lirică”: „*Tudor Palladi*

ne-a dat aceste... cărți profund simțite, bine gândite arhitectural, original realizate, spre bucuria oricărui prețuitor sincer și dezinteresat al poeziei autorului, principial deosebite de tot restul poeziei basarabene actuale,” lăsând să se înțeleagă că dincolo „de metafizica iubirii cititorul are a descifra un noian de imagini și gânduri, sentimente” și că volumul necesită o citire și analiză profundă. „Noutatea volumului cinstește specia acrostihului îmbinată cu cea a rondelului (pe care autorul le mai numește segeuri și steligrame)”, afirmă exegetul, referindu-se la volumul „Aisbergul inimii” (Ciocanu, 2018, p. 11).

În eseu „Poezia rugii stelare sau „aisbergul” criptoerotic al „inimii”, dr. Victoria Fonari constată că în „Cenușa din suspine” *motoul din textele Steliane Grama sunt așchiile dialogului poetic. Deși într-un dialog e obligatorie prezența unui eu și tu concomitent, în spațiul artistic atestăm o comunicare dintre versuri. Motoul din versul poetei apare ca o acordare de strună a instrumentului muzical ales în „pălăduiri”* (Fonari, 2018, p. 854). Revenind la „pălăduiri”, V. Fonari specifică „în cazul textului artistic este protecția de anxietate, dezvăluirea durerii și a iubirii, a fortificării cuvântului întru creație, perceput drept o conexiune dintre lumea reală și cea a ideilor, cuvântul cu esența armonie întru prosperarea spiritualului” (Fonari, 2018, p. 857).

Aceste steligrame (de la Steliana Grama) ca și pălăduirile (de la Palladi), cuvinte create de poet, sunt metafore astrale, telegrame spre cosmos, spre poezii plecați în nemurire. Fiind ademenit de „Miracolul miracolelor toate”, ocrotit și îndrumat de „Poetul cel mai mare – Dumnezeu”, autorul „Veghează-n lacrimi Pomii ce-nfloresc”, deoarece „Metafora ca floarea e-un produs / Al Firii pentru care-un Cer lucrează”, afirmă Tudor Palladi în volumul de poeme *Arheu*. Vorbind de arheii poetului în studiul „Arheii și emblematica lor în poezia lui Tudor Palladi”, cercetătoarea Elena Țau a observat că „rădăcinile cuvintelor sunt cerești”. Poetul „evocă un cuplu arhetipal de îndrăgostiți, în care recunoaștem, grație referințelor, persoane concrete (mai exact, pe sine însuși și pe regretata poetă Steliana Grama)” (Țau, 2018, p. 847). Cercetătoarea constată că „Edificați în principal pe temelii arhetipale, arheii lui mai realizați... se desemnează frecvent cu ajutorul simbolului și metaforei drept embleme polivalente ale unor esențe, principii și valori netrecătoare” (Țau, 2018, p. 849). Volumele „Cenușa din suspine”, „Edena cea eternă”, „Unul în patru”, adunate în antologia *Aisbergul iubirii*, pot fi apreciate ca un îndemn să întreținem nemurirea Steliane Grama. Această valorificare a gândirii regretatei poete îi face cinste și onoare poetului Tudor Palladi.

Despre opera și activitatea lui Tudor Palladi au scris oameni de cultură din republică și din România: acad. Mihai Cimpoi (*Noblețea modestiei*), dr. hab. Ion Ciocanu, (mai multe studii, referințe), dr. hab. Mihail Dolgan (*Iubire de metaforă*), Florin Popescu (*Basarabia, locul unde patriotismul se trăiește mai intens*), Mariana Jioară (*Un dor înstelat de iubire*), Elena Manea-Cernei (*O columnă de vise și stele sau ancorarea în lumina cuvântului*), dr. Elena Țau, Elena Țarlungă, dr. Victoria Fonari, Vlad Zbârciog, Gheorghe Vodă, Victor Teleucă.

În calitate de traducător a oferit tălmăciri în limba română din creația poezilor ruși, găgăuzi din Moldova, precum și din literatura universală. Tudor Palladi a dăruit cititorilor peste 20 de cărți de poezii pline de „cuvinte-flori” și „flori-cuvinte”, de istorie literară, de traduceri. Activitatea poetului a fost apreciată pe parcursul anilor cu diferite premii: Premiul „Centenarul Marii Uniri” (2018), Premiul „Opera Omnia” (2019), Premiul „Vasile Coroban” (2020), Premiul „Mihai Cimpoi” (2021) – toate oferite de Uniunea Internațională a Oamenilor de Creație la Gala Premiilor. Este membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova (1991) și membru al Uniunii Internaționale a Oamenilor de Creație (din 2018). Acum, la împlinirea celor 75 de ani, încununată de o valoroasă contribuție literară și o activitate bogată consacrată valorificării creației generațiilor de intelectuali basarabeni, – colegii, prietenii și tinerii condeieri îi urează Omului de litere Tudor Palladi din toată inima „La mulți ani!”.

SCRIERI: *Plăpând ca un colte, Chișinău*, 1990, *Mugurașii mugurei, Chișinău*, 1991, *Odiseea lacrimii, Chișinău*, 1994, 101 poeme, București, 2011, *Nemărginirea clipei, Chișinău*, 2011, *Semință și altar, Chișinău*, 2012, *Talismanul ursitei, Chișinău*, 2012, *Creatorul de risipă, Iași*, 2013, *Arheu, Iași*, 2013, *Unul în trei, Chișinău*, 2014, *Apoteoză, Iași*, 2014, *Cenușa din suspine, Chișinău*, 2014, *Rămurașii-rămurei, Chișinău*, 2014, *Pomurașii-Pomurei, Chișinău*, 2014, *Edena cea eternă, Chișinău*, 2015, *Unul în patru: poeme (Pălăduiri), Chișinău*, 2017, *Aisbergul inimii, Iași*, 2018 ș.a. Cărți de critică și istorie literară: *Un secol de literatură română*, ed. Lumina (4 volume), *Chișinău*, 2005, *Momentul monumentelor perene* (studii critice în 4 volume), *Chișinău*, 2005, „Împlinirea în Suferință” sau Epifanierea ideii și sentimentului de OM, București, 2016, *Reconfigurarea unui fenomen literar artistic insolit, Chișinău*, 2017, *Aisbergul inimii. /poeme, pălăduiri/ ed. TipoMoldova, Iași*, 2018, *Metafora între cuvânt și dramă, v.1, Chișinău*, 2012, *Metafora între cuvânt și dramă, v.2, Chișinău*, 2017, *Metafora între cuvânt și dramă, v.3. Chișinău*, 2020.

Referințe bibliografice:

1. CIOCANU, Ion. Metafizica iubirii: Steliana Grama ca sursă de inspirație lirică. În „*Tudor Palladi. Aisbergul inimii*”, p. 5-11, Iași: TipoMoldova, 2018.
2. FONARI, Victoria. Poezia rugii stelare sau „aisbergul” cryptoerotic al „inimii”. În „*Tudor Palladi. Aisbergul inimii*”, p. 850-866, Iași: TipoMoldova, 2018.
3. ȚAU, Elena. Arheii și emblematismul lor în poezia lui Tudor Palladi. În „*Tudor Palladi. Aisbergul inimii*”, p. 841-849, Iași, TipoMoldova, 2018.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română «B. P.-Hasdeu» al MEC.

COMITETUL ȘTIINȚIFIC:

Dr. hab., prof. univ. **Vasile BAHNARU**, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Dr. hab., prof. univ. **Gheorghe POPA**, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
Acad. **Mihai CIMPOI**, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

M. c. al Academiei Române, dr. **Gheorghe CHIVU**, Universitatea din București, România

CȘ I, dr. hab. **Eugen PAVEL**, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, România

Dr. **Adrian TUDURACHI**, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, România

Dr. hab., conf. cerc. **Inga DRUȚĂ**, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Dr., conf. cerc. **Ion BĂRBUȚĂ**, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Dr., prof. univ. **Bogdan CREȚU**, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Iași, România

COMITETUL DE ORGANIZARE:

PREȘEDINTE:

Dr. hab., conf. univ. **Nina CORCINSCHI**, director al Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

MEMBRI:

Dr. hab., conf. univ. **Eugenia MINCU**, director adjunct al Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Dr., conf. cerc. **Viorica RĂILEANU**, secretar științific al Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Dr. **Liliana BOTNARU**, șef al Centrului de Lingvistică al Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Dr. **Olesea GÎRLEA**, șef al Centrului de Literatură și Folclor al Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Dr. **Dorina MACOVEI**, șef al Centrului de Terminologie al Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”

Dr. **Livia CARUNTU-CARAMAN**, cercetător științific superior, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”, coordonatorul volumului

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, Chișinău, MD – 2001

tel./fax. (00373) 22 27 27 19

www.ifr.md

e-mail: cancelarie.ifrlog@gmail.com

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Lecturi în memoriam acad. Silviu Berejan

(ediția a V-a)

Chișinău • 2021